

ЗВО «УНІВЕРСИТЕТ КОРОЛЯ ДАНИЛА»

НАУКОВО- ІНФОРМАЦІЙНИЙ ВІСНИК

**ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ПРАВА
ІМЕНІ КОРОЛЯ ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО:
ЖУРНАЛ. СЕРІЯ ПРАВО**

Видається 2 рази на рік
Заснований у 2010 р.

Випуск 18 (30)

Івано-Франківськ
2024

УДК 34

DOI: 10.33098/2078-6670.2024.18.30

Засновник та видавець

ЗВО «Університет Короля Данила»

(за рішенням Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення
від 18.05.2023 № 352 є суб'єктом у сфері друкованих медіа)

Свідectво про державну реєстрацію

серія KB №17191-5961 ПР від 23.11.2010

Журнал включений до переліку наукових фахових видань

(Наказ МОН України №1188 від 24.09.2020 р.,
відповідно до якого журналу надано категорію «Б»)

Мови видання

українська, російська, англійська, польська.

Рекомендовано до друку

*рішенням Вченої ради ЗВО «Університету Короля Данила»
(протокол № 6 від 10.12.2024 р.).*

**Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені
Короля Данила Галицького: журнал. Серія Право. Івано-Франківськ: Редакційно-
видавничий відділ ЗВО «Університет Короля Данила», 2024. Вип. 18 (30). 170 с.**

У журналі досліджуються проблемні питання сучасної української юридичної науки,
здійснюється розробка проблем державотворення в Україні, наукових концепцій щодо
вдосконалення вітчизняного законодавства.

In the magazine to research the modern Ukrainian lawyers, conducted a scientific discussion of
a state in Ukraine, development of scientific concepts to improve national law.

За достовірність інформації, що міститься в опублікованих матеріалах, відповідальність
несуть автори.

При використанні наукових ідей та матеріалів цього випуску посилання на це видання є
обов'язковим.



ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Луцький А. І. – доктор юридичних наук, професор.

ВІДПОВІДАЛЬНІ РЕДАКТОРИ:

Короєд С. О. – доктор юридичних наук, професор;
Луцький М. І. – доктор юридичних наук, професор;

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Луцький А. І. – доктор юридичних наук, професор;
Шутак І. Д. – доктор юридичних наук, професор; заслужений діяч науки і техніки України;
Короєд С. О. – доктор юридичних наук, професор;
Басиста І. В. – доктор юридичних наук, професор;
Андрусів Л. М. – доктор юридичних наук, професор;
Анжей Біштіга – доктор юридичних наук, професор (Республіка Польща)
Вовк В. М. – доктор юридичних наук, професор;
Гуменюк Т. І. – доктор історичних наук, професор;
Гусарєв С. Д. – доктор юридичних наук, професор;
Кармаза О. О. – доктор юридичних наук, професор;
Котуха О. С. – доктор юридичних наук, доцент;
Костицький М. В. – доктор юридичних наук, професор акад. НАПрН, член-кор. АПНУ, заслужений юрист України, екс-суддя Конституційного Суду України;
Кушерець Д. В. – доктор юридичних наук, доцент;
Луцький М. І. – доктор юридичних наук, професор;
Луцький Р. П. – доктор юридичних наук, професор;
Онищук І. І. – доктор юридичних наук, професор;
Андріяшко М. В. – кандидат юридичних наук, доцент (Барановичі, Республіка Білорусь)
Махарадзе А. А. – доктор юридичних наук, професор (м. Батумі, Грузія)
Бабецька І. Я. – кандидат юридичних наук, доцент;
Жукевич І. В. – кандидат юридичних наук, доцент;
Зварич Р. В. – доктор юридичних наук, професор;
Книш В. В. – доктор юридичних наук, доцент;
Косьмій М. М. – доктор архітектури, кандидат юридичних наук, доцент;
Кушакова-Костицька Н. В. – доктор юридичних наук, доцент, заслужений юрист України;
Острогляд О. В. – кандидат юридичних наук, доцент;
Урсу В. О. – кандидат юридичних наук (Республіка Молдова);
Ілин Л. М. – кандидат історичних наук, доцент.

ВІДПОВІДАЛЬНА ЗА ВИПУСК:

Федик Л. Б. – кандидат історичних наук, доцент.

ISSN 2618-0308 (Online)

Включено до електронного архіву наукових періодичних видань України "Наукова періодика України" Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.

Включено до міжнародної наукометричної бази **Index Copernicus International**, індексується у 2016-2022 роках.

Включено до міжнародної наукометричної бази **Eurasian Scientific Journal Index** (Казахстан)

Включено до міжнародної наукометричної бази **Directiry of Research Journals Indexing**

Включено до міжнародної наукометричної бази **Scientific Indexing Services (SIS)**

Включено до міжнародного мультидисциплінарного каталогу **Directiry of Open Access Journals (DOAJ)**

Індексується пошуковою системою **Google Scholar**

Науковим публікаціям присвоюється міжнародний ідентифікатор цифрового об'єкта **DOI**, з 2018 року.



ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. ПИТАННЯ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА, СОЦІОЛОГІЇ ПРАВА ТА ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Андрухів О. І.

Принцип «*dolus specialis*» та проблема доведення геноцидальних дій
російської федерації в Україні 8

Довганич В. А.

Правова ментальність і причини корупції в Україні.....15

Лин Л. М.

Історична природа правової традиції.....22

Кельбя С.

Історичний аспект європейського розуміння правовладдя.....28

Лемеха Р.

Окремі аспекти впливу російсько-української війни на
позитивне праворозуміння в Україні.....36

Луцький Р. П., Кофлан В. М., Табачин В. І.

Сутнісні характеристики права як явища соціальної дійсності.....45

Шевчук Л. В.

Посягання на суверенітет та незалежність України російською федерацією.....51

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, ФІНАНСОВЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО. СУДОУСТРІЙ, ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

Блащук Т. В.

Недискримінація та рівність у сфері охорони здоров'я: гарантії
реалізації у міжнародному праві та в законодавстві України.....56

Воронятніков О. О.

Адміністративно-правові засади формування тарифів
на вантажні перевезення залізничним транспортом.....66

Габуда А. С., Репецький С. П.

Правовий статус водіїв легкого персонального електротранспорту.....72

Лінецький С. В.

Модернізація регламенту Верховної Ради України
в системі нормативних орієнтирів парламентської реформи.....80

Мельникович М. С.

Закон України «Про адміністративну процедури»:
новели термінології та правова цінність закону.....90

Римарчук Р. М., Миханів В. Р.

Законодавство Європейського Союзу щодо технології переробки відходів.....101

Правило О. І.

Органи публічного управління у сфері охорони здоров'я України.....108

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, СІМЕЙНЕ, ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ТРУДОВЕ ПРАВО. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Гавриленко О. О.

Деякі незаконні дії та бездіяльність правоохоронних органів,
школа завдана якими відшкодовується на загальних підставах:
аналіз судової практики.....115

Пушка Д. М.

Спадкування нерухомого майна за умов спільного проживання.....126

Сердюк Р. В.

Правовий режим реєстрації майна: цивільно-правовий аспект.....131

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧЕ ПРАВО. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА ТА СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА

Волобуєв А. Ф.

Повідомлення про підозру: процесуальне значення
і вплив на методичку досудового розслідування.....139

Лотоцький М. В., Дзундза Л. П.

Застосування принципу ретроактивності в українському законодавстві
за вчинення прикримінальних правопорушень проти власності.....147

Огерук І. С., Загурський О. Б.

Викривач: вид заявника чи окремих учасників кримінального провадження.....155

Острогляд О. В.

Юридична відповідальність за крадіжку в умовах воєнного стану:
матеріальні та процесуальні аспекти.....162

CONTENTS

THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW. QUESTION PHILOSOPHY OF LAW, SOCIOLOGY OF LAW AND LEGAL PSYCHOLOGY

Andrukhiv O.

The principle of “dolus specialis” and the problem of proving
the genocidal actions of the russian federation in Ukraine.....8

Dovhanych V.

Legal mentality and causes of corruption in Ukraine.....15

Ilyn L.

The historical nature of the legal tradition.....22

Kelbya S.

Historical aspect of the european understanding of the rule of law.....28

Lemekha R.

Separate aspects of the impact of the russo-ukrainian war on
positive legal understanding in Ukraine.....36

Lutskyi R., Coughlan V., Tabachyn V.

Essential characteristics of law as a phenomenon of social reality.....45

Shevchuk L.

Encroachment on the sovereignty and independence of Ukraine
by the russian federation.....51

CONSTITUTIONAL LAW AND PROCEDURE, ADMINISTRATIVE LAW AND PROCEDURE, FINANCIAL LAW AND PROCEDURE. PUBLIC INTERNATIONAL LAW. JUDICIARY, THE JUDICIARY AND THE BAR

Blashchuk T.

Non-discrimination and equality in healthcare:
guarantees of implementation in international law and Ukrainian legislation.....56

Voroniatnikov O.

Administrative and legal principles of formation of tariffs
for freight transportation by railway transport.....66

Habuda A., Repetskyi S.

Regarding the issue of the representation of denunciators in criminal proceedings.....72

Linetskyi S.

Modernization of the regulation of the Verkhovna Rada of Ukraine
in the system of normative guidelines for parliamentary reform.....80

Melnykovich M.

Law of Ukraine "on administrative procedure":
new terminology and legal value of the law.....90

Rymarchuk R., Mykhaniv V.

European Union legislation regarding waste processing technology.....101

Pravylo O.

Public administration bodies in the sphere of health protection of Ukraine.....108

**CIVIL LAW AND PROCEDURE, FAMILY, BUSINESS LAW AND PROCESS.
PRIVATE INTERNATIONAL LAW**

Havrylenko O.

Some illegal acts and inaction of law enforcement bodies, the damage caused
by which is compensated on general basis: analysis of court practice.....115

Pushka D.

Inheritance of real estate under conditions of cohabitation.....126

Serdyuk R.

Legal regime of property registration: civil-legal aspect.....131

**CRIMINAL LAW, CRIMINOLOGY, PENAL PARVO. CRIMINAL PROCEDURE,
CRIMINOLOGY AND FORENSIC EXAMINATION**

Volobuyev A.

Notice of suspicion: procedural significance and influence
on the methodology of pre-trial investigation.....139

Lototskyi M., Dzundza L.

Application of the principle of retroactivity in ukrainian legislation
for commitment of applicable offenses against property.....147

Oheruk I., Zahursky O.

Denunciator: type of applicant or individual participant in criminal proceedings.....155

Ostrohliad O.

Legal liability for theft under martial law: substantive and procedural aspects.....162



ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. ПИТАННЯ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА,
СОЦІОЛОГІЇ ПРАВА ТА ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

УДК 340.4

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.8-14>

ПРИНЦИП «DOLUS SPECIALIS» ТА ПРОБЛЕМА ДОВЕДЕННЯ
ГЕНОЦИДАЛЬНИХ ДІЙ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ

Андрухів Олег Ігорович,

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права та публічного
управління ЗВО «Університет Короля Данила»,
вул. Є.Коновальця, 35, м. Івано-Франківськ, Україна, 76000
e-mail: oleh.andrukhiv@ukd.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4871-0143>

Мета. Метою нашого дослідження є дослідження змісту і правової ваги принципу «*dolus specialis*» у міжнародному праві, проаналізувати його застосування при доведенні геноцидальних дій, а також визначити специфіку викликів і перспектив правової кваліфікації дій Російської Федерації в Україні як геноциду в контексті сучасної міжнародно-правової практики та норм. **Методика.** Методика включає комплексне використання загальнонаукових методів аналізу та синтезу, а також порівняльно-правового аналізу міжнародних судових практик щодо доведення геноциду. Застосовано також метод історико-правового аналізу для дослідження розвитку доктрини геноциду та формально-логічний метод для оцінки доказової бази дій Російської Федерації в Україні. **Результати.** Встановлено, що ключовою умовою згідно Конвенції ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 р. для кваліфікації дій як геноциду є принцип «*dolus specialis*», який дозволяє кваліфікувати дії обвинуваченої сторони як особливий умисел «*specific intent*». Для повного доведення «*dolus specialis*» необхідно встановити прямий умисел керівництва російської федерації на часткове або повне знищення української національної групи як такої. Це вимагає збору доказів, які б підтвердили зв'язок між заявами російських посадовців про «денацифікацію» України та вчиненими війсьними злочинами. Ключовим аспектом є аналіз публічних заяв, офіційних наказів, а також документів, які демонструють планомірний характер цих дій. Водночас важливо продовжувати документувати дії, які свідчать про систематичність і масштабність злочинів, з метою подальшого використання в міжнародних судових процесах. Принцип «*dolus specialis*» залишається фундаментальним для правового механізму боротьби з геноцидом, забезпечуючи ефективність судового переслідування та запобігання злочинам проти людяності. **Наукова новизна.** Здійснено порівняльно-правовий аналіз міжнародних судових практик щодо доведення геноциду, а також наведені приклади, як дозволяють кваліфікувати дії росіян в Україні, як акт геноциду. **Практична значимість.** Результати дослідження може бути використано у подальших теоретико-правових і кримінально-правових дослідженнях, підготовці спекурсів.

Ключові слова: геноцид, *dolus specialis*, спеціальний умисел, міжнародне право, Конвенція, Україна.

Oleh Andrukhiv

Doctor of Laws, Professor, Professor of the
Department of Law and Public Administration of King Danylo University,
Ivano-Frankivsk, str. Ye. Konovaltsia, 35, Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76000
e-mail: oleh.andrukhiv@ukd.edu.ua

THE PRINCIPLE OF “DOLUS SPECIALIS” AND THE PROBLEM OF PROVING
THE GENOCIDAL ACTIONS OF THE RUSSIAN FEDERATION IN UKRAINE

Purpose. The purpose of our study is to investigate the content and legal significance of the principle of «*dolus specialis*» in international law, to analyze its application in proving genocidal acts, and to determine the specifics of

challenges and prospects for the legal qualification of the actions of the Russian Federation in Ukraine as genocide in the context of modern international legal practice and norms. **Method.** The methodology includes the integrated use of general scientific methods of analysis and synthesis, as well as comparative legal analysis of international judicial practices on proving genocide. The method of historical and legal analysis was also used to study the development of the genocide doctrine and the formal logical method to assess the evidence base of the Russian Federation's actions in Ukraine. **Results.** It is established that the critical condition under the UN Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide of 1948 for qualifying actions as genocide is the principle of «*dolus specialis*,» which allows qualifying the actions of the accused party as a specific intent. To fully prove «*dolus specialis*,» it is necessary to establish the direct intent of the leadership of the Russian Federation to wholly or partially destroy the Ukrainian national group as such. This requires the collection of evidence that would confirm the link between the statements of Russian officials about the «denazification» of Ukraine and the war crimes committed. The critical aspect is to analyze public statements, official orders, and documents demonstrating these actions' systematic nature. At the same time, it is essential to continue documenting actions that demonstrate the systematic nature and scale of crimes for further use in international trials. The principle of «*dolus specialis*» remains fundamental to the legal mechanism for combating genocide, ensuring the effectiveness of prosecution and prevention of crimes against humanity. **Scientific novelty.** The author makes a comparative legal analysis of international judicial practices on proving genocide and provides examples that allow qualifying the actions of Russians in Ukraine as an act of genocide. **Practical significance.** The results of the study can be used in further theoretical legal and criminal law research, as well as in the preparation of special courses.

Key words: genocide, *dolus specialis*, special intent, international law, Convention, Ukraine.

Постановка проблеми. Аналіз принципу «*dolus specialis*» набуває особливої актуальності в умовах сучасних збройних конфліктів, зокрема в контексті вторгнення росії в Україну. Цей принцип є ключовим для кваліфікації злочинів, що мають ознаки геноциду, оскільки доведення спеціального умислу залишається основною юридичною перешкодою. Події, що відбуваються на окупованих територіях України, включаючи масові вбивства, депортацію цивільного населення та культурну асиміляцію, потребують належної правової оцінки в рамках Конвенції про геноцид.

Російська агресія супроводжується діями, спрямованими на систематичне знищення української національної ідентичності, що підкреслює важливість дослідження особливостей доведення спеціального умислу. Застосування принципу «*dolus specialis*» у міжнародних трибуналах може стати важливим прецедентом для подальшого розвитку практики правозастосування. Вивчення цього аспекту також є важливим для посилення міжнародної відповідальності та запобігання безкарності, що сприятиме зміцненню верховенства права.

Крім того, глибоке розуміння принципу «*dolus specialis*» сприятиме формуванню більш ефективних механізмів запобігання майбутнім злочинам геноциду. З огляду на складність сучасних форм масових злочинів, включаючи етнічні чистки та культурну деколонізацію, адаптація принципу спеціального умислу до реалій XXI століття є необхідною умовою для забезпечення справедливості. Дослідження цього принципу дозволить вдосконалити міжнародні механізми притягнення до відповідальності за злочини проти людства та сприятиме захисту прав національних груп у глобальному масштабі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Принцип «*dolus specialis*» активно досліджується іноземними та українськими науковцями в контексті міжнародного кримінального права. Особливу увагу в контексті нашого дослідження заслуговують роботи К.Амбоса [7], В.Дадряна [10], Я.Кларка [9], а також української дослідниці М.Антонович [1], А.Багінського [3], А.Боровика [4], В.Зеленчука [5] та ін.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є дослідження змісту і правової ваги принципу «*dolus specialis*» у міжнародному праві, проаналізувати його застосування при доведенні геноцидальних дій, а також визначити специфіку викликів і

перспектив правової кваліфікації дій Російської Федерації в Україні як геноциду в контексті сучасної міжнародно-правової практики та норм.

Виклад основного матеріалу дослідження. Принцип «*dolus specialis*» у Конвенції ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 року трактується як особливий умисел (*specific intent*), необхідний для кваліфікації дій як геноциду [6]. У ст. II Конвенції вказується, що геноцидом є будь-яка дія, вчинена з метою знищення, повного або часткового, національної, етнічної, расової чи релігійної групи як такої. Ця мета є ключовим елементом принципу «*dolus specialis*», який відрізняє геноцид від інших злочинів проти людяності та воєнних злочинів.

Конвенція вимагає доведення умислу щодо знищення певної групи, що охоплює фізичне винищення або дії, спрямовані на руйнування основ її існування. Наприклад, такі дії, як убивство членів групи, завдання їм тяжких фізичних або психічних ушкоджень, створення умов життя, які спрямовані на фізичне знищення, запобігання народженню або насильницьке переміщення дітей, повинні супроводжуватися доказом спеціального умислу знищити групу.

Умовою реалізації цього принципу є доведення не лише фактів масових злочинів, але й наміру знищення групи, що становить найбільшу складність у судовій практиці. Основним інструментом застосування принципу «*dolus specialis*» є аналіз доказів, що свідчать про цілеспрямованість дій злочинців.

Міжнародний судовий досвід доводить, що виявлення спеціального умислу можливе через вивчення офіційних документів, заяв і політичних програм, що демонструють намір вчинення злочину. Наприклад, у справі про геноцид у Руанді «*dolus specialis*» був підтверджений на основі мови ненависті в медіа та офіційної політики влади. Власне справа «Прокурор проти Жана-Поля Акаєсу» (*The Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu*), яка 1998 р. розглядалася в Міжнародному кримінальному трибуналі для Руанди, стала одним із перших судових рішень, у якому було доведено принцип «*dolus specialis*».

У згаданій справі, колишній мер комуни Таба в Руанді, був звинувачений у сприянні й заохоченні до вчинення геноциду проти етнічної групи тутсі під час злочинів 1994 р. Суд встановив, що Акаєсу був не лише обізнаний про масові вбивства та інші злочини, які вчинялися в його комуні, але й активно підтримував ці дії, надаючи вказівки та заохочуючи до їх продовження. Ключовим моментом, що дозволив встановити наявність факту геноциду, було доведення спеціального умислу («*specific intent*») Акаєсу знищити частину етнічної групи тутсі. Суд звернув увагу на його дії, такі як публічні заяви із закликами до вбивств, пряму участь у плануванні та організації нападів на тутсі, а також сприяння насильницьким актам, зокрема зґвалтуванням жінок цієї групи [12]. Суд встановив, що дії Акаєсу були спрямовані не лише на фізичне знищення окремих осіб, але й на повне або часткове знищення групи тутсі як такої. Це дозволило кваліфікувати його дії як геноцид і підтвердити наявність принципу «*dolus specialis*» у його поведінці.

Ця справа стала важливим прецедентом у міжнародному праві, оскільки продемонструвала, як «*dolus specialis*» може бути доведений на основі аналізу систематичних злочинних дій, їхнього масштабу та суб'єктивного умислу злочинців.

Практична реалізація принципу також включала врахування обставин, що вказують на системність і масштабність злочинів. Зокрема, систематичне винищення цивільного населення, руйнування культурних пам'яток або примусове переселення можуть бути додатковими доказами спеціального умислу. Водночас, у міжнародній судовій практиці існують труднощі щодо чіткого встановлення суб'єктивного умислу.

Так, у справі про геноцид у Боснії та Герцеговині (Боснія і Герцеговина проти Сербії і Чорногорії), розглянутій Міжнародним судом ООН у 2007 році, ключовою проблемою стало недостатнє доведення «*dolus specialis*» – спеціального умислу на повне або часткове знищення боснійців як національної групи [8]. Суд визнав, що дії Армії Республіки Сербської, очолюваної генералом Ратко Младичем, були спрямовані на знищення значної частини боснійської мусульманської громади, що підтверджує наявність *dolus specialis* – спеціального умислу. Однак Сербія як держава не була визнана винною у вчиненні геноциду, оскільки Суд дійшов висновку, що для доведення її прямої відповідальності не вистачає доказів.

Головним аргументом Суду стала відсутність прямих доказів, які б свідчили про намір сербської влади знищити боснійську групу як таку. Хоча Сербія надавала військову, фінансову та політичну підтримку боснійським сербам, цього недостатньо для доведення спеціального умислу на рівні державної політики. Суд також підкреслив, що Армія Республіки Сербської діяла автономно, а зв'язок між її діями та керівництвом Сербії був непрямим. Таким чином, Сербія не могла бути визнана співучасником у вчиненні геноциду через відсутність доказів її активної участі у плануванні або здійсненні злочину [8].

Водночас Суд визнав Сербію винною у порушенні зобов'язань за Конвенцією про геноцид через незапобігання злочину в Сребрениці. Сербія мала достатню інформацію про ризик геноциду і можливість вплинути на дії Армії Республіки Сербської, проте не вжила необхідних заходів для його запобігання. Цей аспект рішення став важливим прецедентом у міжнародному праві, адже вперше держава була визнана відповідальною за бездіяльність, що сприяла геноциду.

Рішення також висвітлює складність доведення «*dolus specialis*» на рівні державної політики. Суд наголосив, що кваліфікація дій як геноциду вимагає високого стандарту доказування, який включає не лише встановлення об'єктивного факту масових злочинів, а й доведення наміру повного або часткового знищення групи. У випадку Сербії Суд дійшов висновку, що інші мотиви, такі як підтримка воєнної стратегії або політичного впливу, можуть пояснити її дії.

Отже, справа «Боснія і Герцеговина проти Сербії і Чорногорії» стала важливим етапом у розвитку міжнародної судової практики. Вона встановила прецеденти щодо розмежування між прямою участю держави у геноциді та її відповідальністю за незапобігання злочинам. Рішення підкреслило необхідність комплексного підходу до аналізу доказів та високих стандартів доказування у випадках, пов'язаних із злочинами проти людяності.

Справа фактично отримала продовження у 2016 р. коли Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії (ICTY) розглянув справи Радована Караджича та Ратко Младича, лідерів боснійських сербів під час війни в Боснії. Р. Караджича було засуджено за геноцид у Сребрениці, злочини проти людяності та воєнні злочини, включаючи переслідування, вбивства та депортації, і призначено 40 років ув'язнення [11]. Р.Младича визнано винним у геноциді, злочинах проти людяності та воєнних злочинах, зокрема за облогу Сараєва та масові вбивства в Сребрениці, і засуджено до довічного ув'язнення [2]. Обидва рішення стали важливими прецедентами в міжнародному праві, підтвердивши відповідальність за масові злочини під час збройних конфліктів.

Загалом, усі справи про геноцид у Сребрениці характеризувалися труднощами в розмежуванні наміру вчинення злочинів проти людяності та спеціального умислу на геноцид. Суд також вказав, що певні дії, хоч і могли бути інтерпретовані як свідчення ворожнечі, не доводили конкретного наміру фізичного знищення групи. Таким чином,

висновок Суду підкреслив складність доведення «*dolus specialis*» у ситуаціях, коли злочини вчиняються в умовах збройного конфлікту, і де наявність іншого мотиву, такого як вигнання чи залякування, може слугувати альтернативним поясненням. Це рішення стало знаковим у розвитку міжнародної судової практики, встановивши високі стандарти доказування спеціального умислу при кваліфікації дій як геноциду.

Приклад доведення геноциду в Сребрениці є важливим в умовах доведення геноцидальних дій росії в Україні після повномасштабного вторгнення. Власне, проблема доведення принципу «*dolus specialis*» у контексті дій Російської Федерації в Україні є одним із ключових у міжнародно-правовому аспекті кваліфікації цих злочинів як геноциду. Важливість цього процесу зумовлена тим, що визнання геноциду не лише засуджує найтяжчі порушення міжнародного права, але й створює правову основу для покарання винних осіб, відшкодування шкоди та посилення міжнародного механізму запобігання геноциду в майбутньому. Доведення «*dolus specialis*» є критично важливим для встановлення суб'єктивного умислу, який відрізняє геноцид від інших злочинів проти людяності чи воєнних злочинів.

На даний момент кілька міжнародних організацій, держав та експертів вживають кроки для документування злочинів Росії в Україні та встановлення спеціального умислу знищення української національної групи. Наприклад, у березні 2022 року Президент України Володимир Зеленський заявив про наявність усіх ознак геноциду в діях російських військових на окупованих територіях. Зокрема, вказувалося на систематичні вбивства мирного населення, зґвалтування, депортацію українських дітей до Росії та руйнування культурної спадщини України. У вересні 2022 року Центр міжнародного правосуддя (СІІА) почав збирати докази воєнних злочинів, включаючи потенційні ознаки геноциду.

Важливим кроком стало створення у 2022 році незалежної Комісії ООН з розслідування злочинів в Україні, яка займається збором та аналізом доказів. Крім того, у 2023 році Європейський парламент ухвалив резолюцію, яка визнала дії Росії в Україні як геноцид, хоча це не має обов'язкової юридичної сили. Організації Human Rights Watch та Amnesty International також зафіксували численні випадки, що можуть свідчити про «*dolus specialis*», такі як прямі заяви російських посадовців про необхідність знищення української національної ідентичності.

Одним із ключових викликів у доведенні принципу «*dolus specialis*» залишається встановлення прямого зв'язку між злочинами на місцях і наказами чи заявами вищого російського керівництва. Наприклад, численні заклики російських офіційних осіб до «денацифікації» України та заяви про нібито відсутність права українців на існування можуть розглядатися як свідчення спеціального умислу. Додатковим доказом може стати примусова депортація українських дітей до Росії, що порушує статтю II(е) Конвенції про геноцид.

Імовірність доведення «*dolus specialis*» щодо дій Росії в Україні залежить від якості та обсягу зібраних доказів. Прецеденти міжнародних судів, зокрема у справах про геноцид у Руанді та Сребрениці, свідчать, що важливими є як прямі, так і непрямі докази, включаючи публічні заяви, накази, систематичність злочинів та їхній масштаб. Попри складність, шанс довести наявність «*dolus specialis*» існує, враховуючи явну систематичність дій російських військових, підтримку таких дій з боку державної влади та риторику, що вказує на мету знищення української національної ідентичності.

Отже, юридичне доведення принципу «*dolus specialis*» є не лише правовою необхідністю, але й важливим політичним та моральним жестом, який підкреслює неприпустимість масових злочинів у сучасному світі. Успішне встановлення спеціального

умислу у діях Росії могло б створити значний міжнародний прецедент, що посилив би правову відповідальність за подібні злочини у майбутньому.

Висновки. Таким чином, сучасні дії росії в Україні демонструють ознаки, які потенційно можна кваліфікувати як реалізацію принципу «*dolus specialis*» у контексті злочину геноциду. Одним із найбільш вагомих доказів є примусова депортація українських дітей до росії, що порушує статтю II(е) Конвенції про запобігання злочину геноциду і покарання за нього. Також систематичні обстріли цивільної інфраструктури, зокрема лікарень, шкіл та житлових будинків, свідчать про намір знищити основи життєздатності української національної групи. Руйнування культурних об'єктів та заборона української мови в окупованих регіонах підкріплюють припущення про цілеспрямовану політику знищення української ідентичності.

Втім, для повного доведення «*dolus specialis*» необхідно встановити прямий умисел керівництва російської федерації на часткове або повне знищення української національної групи як такої. Це вимагає збору доказів, які б підтвердили зв'язок між заявами російських посадовців про «денацифікацію» України та вчиненими воєнними злочинами. Ключовим аспектом є аналіз публічних заяв, офіційних наказів, а також документів, які демонструють планомірний характер цих дій. Водночас важливо продовжувати документувати дії, які свідчать про систематичність і масштабність злочинів, з метою подальшого використання в міжнародних судових процесах.

Принцип «*dolus specialis*» залишається фундаментальним для правового механізму боротьби з геноцидом, забезпечуючи ефективність судового переслідування та запобігання злочинам проти людяності. Його правильне застосування в умовах сучасних збройних конфліктів сприятиме захисту прав людини та утвердженню верховенства права на міжнародному рівні.

Список використаних джерел

1. Антонович М. Спеціальний намір (*dolus specialis*) у Вірменському геноциді, Голодоморі та Голокості: порівняльний аналіз. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2019. №3. С. 19–25. URL: <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2019.3.19-25>
2. Іщенко Н. Останній вирок трибуналу в Гаазі: сербський генерал відповідь за геноцид. *Європейська правда*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/11/22/7074039/>
3. Багінський А. В., Лініченко В. В. Ознаки геноциду в російсько-українській війні. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2023. Випуск 2 (58). С. 29–39.
4. Боровик А., Мазепа Д. Ознаки геноциду в російсько-українській війні XXI ст. Кримінально-правовий аспект. *Науковий вісник ХДУ Серія Юридичні науки*. 2024. №2. С. 42–47. <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2024-2-8>
5. Зеленчук В. Геноцид українців: питання політики і міжнародного права. *Інститут масової інформації*. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/genotsyd-ukrayintsiv-pytannya-polityky-i-mizhnarodnogo-prava-i56377>
6. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text
7. Ambos K. What does «intent to destroy». in genocide mean? *International review of the Res Cross*. 2009. Volume 91 Number 876. P. 833–858. doi:10.1017/S1816383110000056. URL: https://international-review.icrc.org/sites/default/files/irrc-876-ambos.pdf?utm_source=chatgpt.com
8. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007, 201 p. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/91/091-20070226-JUD-01-00-EN.pdf>
9. Clark J.N. Elucidating the Dolus Specialis: An Analysis of ICTY Jurisprudence on Genocidal Intent. *Crim Law Forum*. 2015. № 26. P. 497–531. URL: <https://doi.org/10.1007/s10609-015-9260-5>
10. Dadrian V.N. Patterns of Twentieth Century Genocides: The Armenian, Jewish, and Rwandan Cases. *Genocide and Mass Violence in the 20th and 21st Centuries: An Introduction. Criteria, Common*

Elements, and Patterns. Comparative Genocide Studies. 2005. (Vol. 1). C.P. Scherrer (Ed.). Moers: IFEK-IRECOR. <https://doi.org/10.1080/1462352042000320583>

11. Karadžić (IT-95-5/18). United Nations International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. URL: https://www.icty.org/en/case/karadzic?utm_source=chatgpt.com

12. The Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu (Trial Judgement), ICTR-96-4-T, International Criminal Tribunal for Rwanda (ICTR), 2 September 1998, <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/ict/1998/en/19275>.

References

1. Antonovych, M. (2019). Spetsialnyi namir (dolus specialis) u Virmenskomu henotsydi, Holodomori ta Holokosti: porivnialnyi analiz [Special Intent (dolus specialis) in the Armenian Genocide, the Holodomor, and the Holocaust: A Comparative Analysis]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Yurydychni nauky*, 3, 19–25. Available at: <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2019.3.19-25>. (in Ukrainian)

2. Ishchenko, N. Ostannii vyrok trybunalu v Haazi: serbskyi heneral vidpovist za henotsyd [The last verdict of the Hague Tribunal: Serbian general to answer for genocide]. *Yevropeiska pravda*. Available at: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/11/22/7074039/>. (in Ukrainian).

3. Bahinskyi, A. V., Linichenko, V. V. (2023). Oznaky henotsydu v rosiisko-ukrainskii viini [Signs of genocide in the Russian-Ukrainian war.]. *Visnyk NTUU «KPI». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo*, 2 (58), 29–39. (in Ukrainian).

4. Borovyk, A., Mazepa, D. (2024). Oznaky henotsydu v rosiisko-ukrainskii viini XXI st. Kryminalno-pravovy aspekt [Signs of Genocide in the Russian-Ukrainian War of the XXI Century: Criminal Law Aspect]. *Naukovyi visnyk KhDU Seriia Yurydychni nauky*, 2, 42-47. Available at: <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2024-2-8>. (in Ukrainian).

5. Zelenchuk, V. Henotsyd ukrainsiv: pytannia polityky i mizhnarodnoho prava [The Genocide of Ukrainians: Issues of Politics and International Law]. *Instytut masovoi informatsii*. Available at: <https://imi.org.ua/monitorings/genotsyd-ukrayintsiv-pytannya-polityky-i-mizhnarodnogo-prava-i56377>. (in Ukrainian).

6. Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text (in Ukrainian).

7. Ambos, K. (2009). What does «intent to destroy». in genocide mean? *International review of the Res Cross*. Vol. 91, Number 87, 833-858. doi:10.1017/S1816383110000056. Available at: https://international-review.icrc.org/sites/default/files/irrc-876-ambos.pdf?utm_source=chatgpt.com

8. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007, 201 p. Available at: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/91/091-20070226-JUD-01-00-EN.pdf>

9. Clark, J.N. (2015). Elucidating the Dolus Specialis: An Analysis of ICTY Jurisprudence on Genocidal Intent. *Crim Law Forum*, 26, 497–531. Available at: <https://doi.org/10.1007/s10609-015-9260-5>

10. Dadrian, V.N. (2005). Patterns of Twentieth Century Genocides: The Armenian, Jewish, and Rwandan Cases. *Genocide and Mass Violence in the 20th and 21st Centuries: An Introduction. Criteria, Common Elements, and Patterns. Comparative Genocide Studies.* (Vol. 1). C.P. Scherrer (Ed.). Moers: IFEK-IRECOR. <https://doi.org/10.1080/1462352042000320583>

11. Karadžić (IT-95-5/18). United Nations International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Available at: https://www.icty.org/en/case/karadzic?utm_source=chatgpt.com

12. The Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu (Trial Judgement), ICTR-96-4-T, International Criminal Tribunal for Rwanda (ICTR), 2 September 1998. Available at <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/ict/1998/en/19275>.

Стаття: надійшла до редакції 02.10.2024

прийнята до друку 25.10.2024

The article: is received 02.10.2024

is accepted 25.10.2024

Бібліографія: Андрухів О. І. Принцип «dolus specialis» та проблема доведення геноцидальних дій російської федерації в Україні. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2024. Вип. 18 (30). С. 8-14. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.8-14>



УДК 340.1

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.15-21>

ПРАВОВА МЕНТАЛЬНІСТЬ І ПРИЧИНИ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Довганич Василь Антонович,

кандидат юридичних наук, старший оперуповноважений в особливо важливих
справах Третього оперативного відділу (з дислокацією у м. Тернополі)

Територіального управління Державного бюро розслідування

розташованого у м. Львові, полковник ДБР,

с. Драгомирчани, вул. Сонячна 33., Україна, 76000

e-mail: vasyl.dovhanutch@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3933-9007>

Мета. Метою дослідження є аналіз правової ментальності українського суспільства як важливого чинника, що впливає на формування та поширення корупції, визначення її глибинних причин, а також розробка рекомендацій щодо подолання цього явища на основі змін у правовій свідомості та культурі.

Методика. Методика дослідження базується на міждисциплінарному підході, що включає правовий аналіз й історичний метод для вивчення розвитку правової ментальності та її впливу на корупцію. Для встановлення причинно-наслідкових зв'язків використовуються методи порівняльного аналізу та експертного опитування. **Результати.** Встановлено, що корупція в Україні залишається однією з ключових перешкод на шляху до демократизації, верховенства права та економічного розвитку. Аналіз проблеми свідчить, що основними чинниками її поширення є історично сформована правова ментальність, яка толерує порушення закону, низький рівень довіри до державних інституцій та слабка правова культура. Ця ситуація ускладнюється багатовіковим впливом різних правових систем, що закріпили подвійність правосвідомості – формальне визнання законів та практичне використання неформальних механізмів. Ефективна боротьба з корупцією можлива лише через системний підхід, спрямований на трансформацію правової ментальності українців. Це включає впровадження освітніх програм з етики та доброчесності, цифровізацію державних послуг для мінімізації людського фактора, масштабні інформаційні кампанії для формування суспільного осуду корупції та забезпечення невідворотності покарання за злочини. Особливу увагу слід приділити гармонізації правових норм із соціальними цінностями та їхньою ефективною реалізацією. **Наукова новизна.** Визначено вплив правової ментальності на поширення корупції в Україні як однієї з ключових перешкод на шляху до демократизації та європейської інтеграції. **Практична значимість.** Результати дослідження можуть бути використані у подальших правових дослідженнях, підготовці спецкурсів.

Ключові слова: менталітет, правовий менталітет, правосвідомість, право, мораль, правова культура.

Vasyl Dovhanych,

PhD in Law, Senior Operative Officer for Particularly Important Cases of the Third
Operational Department (based in Ternopil) Territorial Department of the State Bureau of
Investigation located in Lviv, Colonel of the State Bureau of Investigation,
vasyl.dovhanutch@gmail.com

LEGAL MENTALITY AND CAUSES OF CORRUPTION IN UKRAINE

Purpose. The purpose of the study is to analyze the legal mentality of Ukrainian society as an important factor influencing the formation and spread of corruption, to identify its root causes, and to develop recommendations for overcoming this phenomenon through changes in legal consciousness and culture. **Methods.** The research methodology is based on an interdisciplinary approach that includes legal analysis and historical method to study the development of legal mentality and its impact on corruption. The methods of comparative analysis and expert survey are used to establish cause and effect relationships. **Results.** It is established that corruption in Ukraine remains one of the key obstacles to democratization, the rule of law and economic development. The analysis of the problem shows that the main factors of its spread are the historically formed legal mentality that tolerates violations of the law, low level of trust in state institutions and weak legal culture. This situation is complicated by the centuries-long influence of different legal systems that have entrenched the duality of legal consciousness – formal recognition of laws and the practical use of informal mechanisms. The effective fight against corruption is possible only through a systematic approach aimed at transforming the legal mentality of Ukrainians. This includes the introduction of ethics and integrity education programs, digitalization of public services to minimize

the human factor, large-scale information campaigns to build public condemnation of corruption and ensure the inevitability of punishment for crimes. Particular attention should be paid to harmonizing legal norms with social values and their effective implementation. **Originality.** The author identifies the impact of legal mentality on the spread of corruption in Ukraine as one of the key obstacles to democratization and European integration. **Practical significance.** The results of the study can be used in further legal research and preparation of special courses.

Key words: mentality, legal mentality, legal consciousness, law, morality, legal culture.

Постановка проблеми. Корупція в Україні залишається однією з найсерйозніших загроз для функціонування правової держави, демократії та економічного розвитку. Згідно з міжнародними рейтингами, такими як Індекс сприйняття корупції Transparency International, Україна стабільно демонструє низькі показники, що свідчить про системний характер цього явища [1]. Одним із ключових чинників, який сприяє поширенню корупції, є низький рівень правової культури та специфіка правової ментальності, що формувалася протягом історичних епох. Суспільна толерантність до корупції, сприйняття її як «нормальної» практики, а також низький рівень довіри до інституцій держави та судової системи є прямими наслідками цієї ментальності.

Історичні фактори, такі як тривале перебування українських земель під впливом різних правових систем, сприяли формуванню амбівалентного ставлення до закону. В умовах слабких державних інституцій громадяни нерідко використовували неформальні практики, що пізніше перетворилося на звичку обходити закон заради особистої вигоди. Водночас правова культура багатьох представників державного апарату характеризується низькою етичною відповідальністю, що лише поглиблює проблему.

Взаємозв'язок між правовою ментальністю та корупцією проявляється у двох аспектах: по-перше, через культурну схильність до використання «тіньових» механізмів вирішення питань, а по-друге, через відсутність чіткого розуміння цінності верховенства права. Розв'язання цієї проблеми вимагає системного підходу, спрямованого на зміну суспільних цінностей, підвищення рівня правової свідомості та реформування інституцій, які несуть відповідальність за дотримання законності. Лише гармонізація правової ментальності з європейськими стандартами доброчесності може забезпечити ефективну боротьбу з корупцією в Україні.

Зазначене дає підстави стверджувати, що наукова актуальність нашого дослідження зумовлена необхідністю глибшого розуміння впливу правової ментальності на поширення корупції в Україні як однієї з ключових перешкод на шляху до демократизації та європейської інтеграції. Аналіз цього феномену сприятиме розробці ефективних стратегій боротьби з корупцією, заснованих на трансформації правової свідомості суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічною основою нашого дослідження є праці таких українських та іноземних вчених, як А.Ємельянової, М.Козюбра, І.Кушнар'єва, О.Назаренко, В.Павловської-Кравчук, С. Сілбея, Л.Фрідмана та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз правової ментальності українського суспільства як важливого чинника, що впливає на формування та поширення корупції, визначення її глибинних причин, а також розробка рекомендацій щодо подолання цього явища на основі змін у правовій свідомості та культурі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Правовий менталітет є багатогранним феноменом, що має ключове значення для функціонування суспільства, його стабільності та розвитку. Наукові підходи до трактування правової ментальності відображають багатовимірний характер цього феномена, що поєднує правову свідомість,

¹ <https://www.againstcorruption.eu/wp-content/uploads/2012/09/WP-14-Diagnosis-of-Corruption-in-Ukraine-new.pdf>

культурні традиції та соціальні цінності. Слід зазначити, що термін «правовий менталітет» частіше використовується в пострадянських країнах, тоді як у західній науковій літературі частіше вживаються терміни «правова культура» (legal culture) або «правова свідомість» (legal consciousness). В українській науковій традиції правова ментальність часто розглядається крізь призму історико-правового розвитку, що підкреслює вплив багатовікового перебування України під різними правовими системами. Зокрема, М. Козюбра акцентує увагу на взаємозв'язку правової ментальності з історичним контекстом і національною ідентичністю [1, с. 5]. Вчений пропонує розглядати правовий менталітет в межах категорій правової свідомості та правової культури. На переконання М. Козюбри правовий менталітет є результатом впливу історичних та соціальних чинників на правову свідомість українців, а також колективну правосвідомість в якій існує толерантність до порушень закону.

О. Назаренко визначає правовий менталітет як «особливий суспільно значимий, потужний феномен, від якого залежать умови, рівень та якість життєздатності суспільства» [3, с. 17]. На її думку, він виконує роль механізму, який сприяє усвідомленню пріоритетності прав і свобод особистості. Інший підхід пропонує В. Павловська-Кравчук, яка трактує правовий менталітет як історично сформовану систему світоглядних уявлень, оцінок і реакцій, характерну для певної соціальної або етнічної спільноти. Згідно з її концепцією, правовий менталітет українців є результатом тривалого взаємозв'язку з сусідніми цивілізаціями та історичного впливу іноземних держав, що призвело до формування симбіозу різних правових традицій, від візантійської до радянської [4, с. 62].

Такий підхід підкреслює, що українська правова культура, попри збереження власних звичаєвих норм, зазнала рецепції багатьох ідей та принципів інших правових систем, що є характерним для європейських народів. Специфіка правового менталітету полягає в його здатності адаптуватися до змін і водночас зберігати стійкі елементи традиційного праворозуміння. Це сприяє формуванню уявлень про справедливість, права та обов'язки, які визначають характер державно-правових відносин у суспільстві. Взаємодія з іншими культурами та правовими системами збагачувала українське правове мислення, роблячи його відкритим до нових підходів і одночасно зберігаючи власну ідентичність. Отже, правовий менталітет виступає як ключовий чинник у формуванні правової свідомості та національної правової культури.

Українська школа правової думки відрізняється більшою увагою до етнічних та національних особливостей правової ментальності, тоді як західна наука віддає перевагу універсальним критеріям правової культури. Це пояснюється історичною необхідністю для українських вчених аналізувати вплив різних імперських правових систем, таких як австро-угорська чи російська, на формування правових уявлень. Для прикладу, А. Фрідман повністю отожднює менталітет з правовою культурою і пропонує розуміти останню як «установки, цінності та думки, що стосуються права та правових інститутів, які існують у суспільстві» [7, р. 51]. Вчений доводить, що правова культура охоплює суспільні уявлення про право, очікування від правової системи та рівень довіри до неї. Вона впливає на те, як люди сприймають закон, як вони взаємодіють із правовими інститутами та як право впливає на їхнє повсякденне життя. Таким чином, правова культура є ключовим елементом у розумінні функціонування правової системи в конкретному суспільстві. Натомість І. Соммерс та С. Сілбей отожднюють правову ментальність з правовою свідомістю, яку розуміють як «способи, якими люди розуміють і використовують право в повсякденному житті» [6, р. 104]. Дослідники доводять, що правова свідомість формується через особистий досвід, соціальні взаємодії та культурні практики. Це дослідження

показує, що право не є абстрактною системою норм, а живою частиною соціального життя, яка постійно взаємодіє з іншими аспектами культури та суспільства.

Отже, правова ментальність у науковій думці трактується як синтез об'єктивних і суб'єктивних чинників, які впливають на сприйняття та реалізацію права. Відмінність підходів українських та іноземних дослідників зумовлена історичними, соціальними та культурними особливостями відповідних суспільств, що підтверджує необхідність подальшого комплексного дослідження цього феномена.

Логічним є питання, чи корупція є елементом правової ментальності українців, чи вона нею провокується і чи можна завдяки трансформації ментальності уникнути явища корупції. Однозначно, що корупція, як соціально-правове явище, не є органічною частиною української правової традиції, однак історичні обставини та зовнішні впливи сприяли її укоріненню в правосвідомості. Впродовж століть українські землі перебували під владою різних держав, які запроваджували системи управління, що нерідко ігнорували інтереси місцевого населення. Це сприяло розвитку неформальних практик і пошуку альтернативних способів вирішення правових питань, що згодом стало підґрунтям для толерантного ставлення до корупції. В сучасних умовах корупція виступає не лише соціальною проблемою, але й фактором, який відображає специфічні аспекти правової ментальності.

На нашу думку, варто виокремити п'ять чинників, які вказують на особливості правової ментальності українців, які провокують явище корупції.

По-перше, однією з ключових рис правової ментальності, що сприяє корупції, є толерантне ставлення до порушення закону. Це проявляється у сприйнятті незаконних дій, таких як хабарництво чи використання службового становища в особистих інтересах, як «звичних» або навіть необхідних у певних обставинах. Причиною цього є тривалий період інкорпорації українських земель до країн де існували недемократичні режими, де норми права існували формально й не застосовувалися рівномірно до всіх. Також посилювала подібну толерантність відсутність дієвих механізмів контролю з боку суспільства. Толерування порушення закону підриває верховенство права, адже в суспільстві існує позиція про виправданість недотримання норм права.

По-друге, правова ментальність українців характеризується низьким рівнем довіри до державних органів, зокрема судів, правоохоронних органів та органів влади загалом. Історично ця недовіра була викликана недостатньою прозорістю їхньої роботи, корумпованістю та використанням владних інституцій як інструменту репресій. Як наслідок, громадяни частіше вдаються до неформальних практик для вирішення своїх питань, розглядаючи корупцію як більш ефективний механізм порівняно з офіційними процедурами. Така ситуація створює замкнене коло, коли корупція підриває довіру до інституцій, а недовіра стимулює нові випадки корупційної поведінки. Зміна цієї тенденції можлива лише за умов посилення прозорості та відповідальності інституцій перед суспільством. Кінцевим наслідком цієї ситуації є й цілковита зневіра громадян до всіх антикорупційних реформ, що проводяться.

По-третє, в правовій ментальності українців переважає культура особистих зв'язків і патерналізму, що ставить у пріоритет особисті стосунки над законними процедурами. Громадяни часто звертаються до впливових знайомих або посадовців для вирішення проблем, уникаючи офіційних шляхів. Така практика глибоко вкорінена у суспільстві як спосіб адаптації до слабких правових механізмів. Вона формує уявлення про необхідність «обходити» систему замість того, щоб вимагати її вдосконалення. Культура патерналізму

посилює залежність від впливових осіб і заохочує корупційні відносини як невід'ємну частину суспільного життя.

По-четверте, ключовою причиною поширення корупції є нерозвинена правова культура, що характеризується низьким рівнем правової обізнаності та байдужістю до верховенства права. Громадяни часто не усвідомлюють своїх прав або не знають, як їх захистити в законний спосіб, що змушує їх вдаватися до незаконних методів. Така ситуація також пов'язана з недостатньою увагою до правової освіти, яка не формує уявлення про відповідальність і важливість дотримання закону. Як наслідок, у суспільстві закріплюється уявлення про закон як про «формальність», яку можна ігнорувати заради досягнення особистих вигод. Формування правової культури є необхідною умовою для подолання корупції та зміцнення демократичних засад суспільства.

По-п'яте, правова ментальність українців формується на основі історичної дихотомії між формальними нормами та їхньою фактичною реалізацією. Упродовж століть українські землі перебували під впливом різних правових систем, що нерідко суперечили місцевим традиціям і цінностям. Це спричинило розвиток подвійної правосвідомості, коли офіційні закони визнаються лише на формальному рівні, а фактична поведінка керується неформальними нормами. Така дихотомія сприяла легітимації корупційних практик, оскільки закон сприймається як «чужий» або такий, що не відповідає реальним потребам суспільства. Подолання цієї проблеми потребує гармонізації правових норм із суспільними цінностями та забезпечення їх ефективного виконання. В умовах сьогодення, це проявляється насамперед в тому, що корупція в Україні сприймається не лише як результат безкарності, але й як частина культурного контексту, особливо в побутових відносинах [5].

В умовах сьогодення, ми перебуваємо в ситуації, яку вдало описав І.Кушнарьов, коли «з одного боку, рівень громадського осуду корупціонерів поступово зростає, терпимість населення до проявів корупції знижується» [2, с. 80]. Одночасно, цього не достатньо щоб подолати явище корупції і ліквідувати ті рудименти правової ментальності, які її провокують чи толерують.

На нашу думку, першими кроками для трансформації правової ментальності українців і ліквідації явища корупції, можуть бути наступні:

- впровадження у школах та університетах освітніх програми з доброчесності, в яких заняття повинні включати приклади успішних антикорупційних моделей, етичних стандартів та негативних наслідків корупції. Крім того, важливо організовувати дискусії, інтерактивні семінари та гейміфіковані курси, що дозволять молоді усвідомити цінність доброчесності. Формування етичних принципів із раннього віку сприятиме викоріненню корупційних звичок у дорослому житті;

- запровадження повної прозорості державних послуг шляхом їх цифровізації. Автоматизація процесів зробить корупцію економічно невигідною;

- масштабні інформаційні кампанії спрямовані на суспільне засудження корупції як соціально неприйнятної явища. Важливо використовувати медіа, соціальні мережі та культурні ініціативи для популяризації цінностей доброчесності, поваги до закону та суспільної відповідальності. Акцент на позитивних прикладах з реального життя допоможе формувати нові соціальні стандарти;

- важливо запровадити ефективні механізми розслідування корупційних злочинів і забезпечити невідворотність покарання. Важливим аспектом є не лише каральна функція, а й прозорість процесу – щоб громадяни бачили реальну відповідальність за злочини.

Висновки. Таким чином, корупція в Україні залишається однією з ключових перешкод на шляху до демократизації, верховенства права та економічного розвитку.

Аналіз проблеми свідчить, що основними чинниками її поширення є історично сформована правова ментальність, яка толерує порушення закону, низький рівень довіри до державних інституцій та слабка правова культура. Ця ситуація ускладнюється багатовіковим впливом різних правових систем, що закріпили подвійність правосвідомості – формальне визнання законів та практичне використання неформальних механізмів.

Ефективна боротьба з корупцією можлива лише через системний підхід, спрямований на трансформацію правової ментальності українців. Це включає впровадження освітніх програм з етики та доброчесності, цифровізацією державних послуг для мінімізації людського фактора, масштабні інформаційні кампанії для формування суспільного осуду корупції та забезпечення невідворотності покарання за злочини. Особливу увагу слід приділити гармонізації правових норм із соціальними цінностями та їхньою ефективною реалізацією.

Україна має потенціал для подолання корупції через підвищення рівня правової культури, посилення прозорості в роботі інституцій та формування нових етичних стандартів. Лише так можна забезпечити довіру громадян до державних органів та перетворити боротьбу з корупцією на невід'ємну складову сучасного демократичного суспільства.

Список використаних джерел

1. Козюбра М. І. Конституційний ідеалізм та конституційний нігілізм як прояви дефіциту правової культури. *НаУКМА. Юридичні науки*. Київ : Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2006. Т. 53. С. 3-7.
2. Кушнар'ов І.В. Ментальні основи політичної корупції в Україні. *Політична культура та ідеологія*. 2017. №4. 77-82.
3. Назаренко О. Правовий менталітет: наукові підходи до розуміння. *Право і суспільство*. 2019. №1. С. 16-21.
4. Павловська-Кравчук В. А. Правовий менталітет: поняття, особливості і його вплив на правотворчі процеси. Дисертація канд. юрид. наук: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень. Харків. 2012. 194 с.
5. Стратегія формування нульової толерантності до корупції. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/09/Strategiya-formuvannya-nulvoyi-tolerantnosti-1.pdf>
6. Ewick P., Silbey S. The Common Place of Law. Stories from Everyday Life. Chicago Series in Law and Society. 1998. 336 p. URL: <https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago/C/bo3615912.html>
7. Friedman L. M. Legal System, The: A Social Science Perspective. Russell Sage Foundation, 1975. 338 p. URL: <http://www.jstor.org/stable/10.7758/9781610442282>. Accessed 25 Nov. 2024.
8. Yemelianova A. A Diagnosis of Corruption in Ukraine. European Research Centre for Anti-Corruption and State-Building. September 2010. Working Paper No. 14. URL: <https://www.againstcorruption.eu/wp-content/uploads/2012/09/WP-14-Diagnosis-of-Corruption-in-Ukraine-new.pdf>

References

1. Koziubra, M. I. (2006). Konstytutsiyni idealizm ta konstytutsiyni nihilizm yak proiavy defitsytu pravovoi kultury [Constitutional Idealism and Constitutional Nihilism as Manifestations of the Deficit of Legal Culture]. *NaUKMA. Yurydychni nauky [NaUKMA. Legal sciences]*. Kyiv : Natsionalnyi universytet «Kyievo-Mohylianska akademiia». T. 53. S. 3-7. (in Ukrainian)
2. Kushnarov, I.V. (2017). Mentalni osnovy politychnoi koruptsii v Ukraini [Mental foundations of political corruption in Ukraine]. *Politychna kultura ta ideolohiia [Political culture and ideology]*, 4, 77-82. (in Ukrainian)
3. Nazarenko, O. (2019). Pravovyi mentalitet: naukovy pidkhody do rozuminnia [Legal mentality: scientific approaches to understanding]. *Pravo i suspilstvo [Law and society]*, 1, 16-21. (in Ukrainian)
4. Pavlovska-Kravchuk, V. A. (2012). Pravovyi mentalitet: poniattia, osobylyvosti i yoho vplyv na pravotvorchi protsesy [Legal mentality: concepts, features and its influence on law-making processes]. Kharkiv. (in Ukrainian)

5. Stratehiia formuvannia nulvoi tolerantnosti do koruptsii [Strategy for creating zero tolerance to corruption]. Available at: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/09/Strategiya-formuvannya-nulvoyi-tolerantnosti-1.pdf> (in Ukrainian)
6. Ewick, P., Silbey, S. (1998). The Common Place of Law. Stories from Everyday Life. Chicago Series in Law and Society. 336 p. Available at: <https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago/C/bo3615912.html> (in English)
7. Friedman, L. M. (1975). Legal System, The: A Social Science Perspective. Russell Sage Foundation. 338. Available at: <http://www.jstor.org/stable/10.7758/9781610442282>. Accessed 25 Nov. 2024. (in English)
8. Yemelianova, A. (2010). A Diagnosis of Corruption in Ukraine. European Research Centre for Anti-Corruption and State-Building. Working Paper No. 14. Available at: <https://www.againstcorruption.eu/wp-content/uploads/2012/09/WP-14-Diagnosis-of-Corruption-in-Ukraine-new.pdf> (in English)

Стаття: надійшла до редакції 12.09.2024

прийнята до друку 30.09.2024

The article: is received 12.09.2024

is accepted 30.09.2024

Бібліографія: Довганич В. А. Правова ментальність і причини корупції в Україні. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2024. Вип. 18 (30). С. 15-21. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.15-21>



УДК 340.1

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.22-27>

ІСТОРИЧНА ПРИРОДА ПРАВОВОЇ ТРАДИЦІЇ

Ілин Любомир Михайлович,

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри архітектури та
будівництва ЗВО «Університет Короля Данила»,
вул. Героїв Миколаєва, 129А, м. Івано-Франківськ, 76018, Україна

e-mail: liubomyr.ilyn@ukd.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4319-2327>

Мета. Метою дослідження є аналіз історичної природи правової традиції, визначення її сутності як детермінанти, що відображає соціокультурні, економічні та політичні умови свого часу, й розкрити її роль у формуванні та розвитку сучасних правових систем. **Методика.** У статті використано комплексний методологічний підхід, що включає історичний метод для аналізу розвитку правової традиції у різні історичні періоди, компаративний метод для порівняння правових систем різних країн, соціологічний метод для дослідження впливу правових традицій на суспільство, а також системний підхід для вивчення правової традиції як цілісного феномену. **Результати.** Встановлено, що правова традиція є ключовим елементом національної правової системи, що забезпечує її стабільність, наступність і культурну ідентичність. Збереження правової традиції як динамічного феномену, здатного до розвитку та пристосування до сучасних викликів, є запорукою формування гармонійного правового середовища. Синтез історичного досвіду та сучасних реформ дозволить Україні створити ефективну, стабільну та конкурентоспроможну правову систему, яка відповідатиме європейським стандартам і забезпечуватиме верховенство права. Одночасно, викликом можна вважати потребу ліквідації негативних рудиментів радянського права, таких як адміністративно-командний стиль управління, правовий нігілізм, корупція, формалізм і нехтування принципами верховенства права. Для подолання цих викликів необхідно не тільки впроваджувати системні реформи, а й адаптувати й кращі історичні елементи української правової традиції. **Наукова новизна.** Встановлено, що правова традиція відіграє вирішальну роль у забезпеченні наступності правових систем, розкрито її значення як механізму збереження соціокультурної ідентичності права та доведено її ключову роль у адаптації сучасного права до глобальних викликів. **Практична значимість.** Результати дослідження може бути використано у подальших історико-правових дослідженнях, підготовці спекурсів.

Ключові слова: правова традиція, історизм, правова система, ідентичність права, правовий нігілізм.

Liubomyr Ilyn

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the
Department of Architecture and Construction, King Danylo University,
str. Heroes of Nikolaev 129A, Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76000
e-mail: liubomyr.ilyn@ukd.edu.ua

THE HISTORICAL NATURE OF THE LEGAL TRADITION

Purpose. The study aims to analyze the historical nature of legal tradition, determine its essence as a determinant reflecting the socio-cultural, economic, and political conditions of its time, and reveal its role in the formation and development of modern legal systems. **Method.** The article uses a comprehensive methodological approach, including the historical method for analyzing the development of legal tradition in different historical periods, the comparative method for comparing legal systems of other countries, the sociological method for studying the impact of legal traditions on society, and the systematic approach for studying legal tradition as a holistic phenomenon. **Results.** The author establishes that legal tradition is a vital element of the national legal system, ensuring its stability, continuity and cultural identity. Preserving legal tradition as a dynamic phenomenon capable of developing and adapting to modern challenges is the key to creating a harmonious legal environment. The synthesis of historical experience and modern reforms will allow Ukraine to create an effective, stable, and competitive legal system that meets European standards and ensures the rule of law. At the same time, the need to eliminate the negative vestiges of Soviet law, such as the administrative-command style of governance, legal nihilism, corruption, formalism, and disregard for the rule of law, can be considered a challenge. To overcome these challenges, it is necessary to implement systemic reforms and adapt the best historical elements of the Ukrainian legal tradition. **Scientific novelty.** The author establishes that legal tradition plays a crucial role in ensuring the continuity of legal systems. It reveals its importance as a mechanism for preserving the socio-cultural identity of law

and proves its vital role in adapting modern law to global challenges. **Practical significance.** The results of the study can be used in further historical and legal research and in the preparation of special courses.

Key words: legal tradition, historicism, legal system, identity of law, legal nihilism.

Постановка проблеми. Правова традиція є ключовою категорією в правознавстві, яка об'єднує в собі історичний, соціальний та культурний виміри. Вона відображає не лише юридичні норми, а й уявлення суспільства про справедливість, правопорядок і механізми їх забезпечення. Розуміння історичної природи правової традиції дає змогу краще усвідомити розвиток правових систем та їх адаптацію до викликів сучасності. Сьогодні правові системи перебувають під впливом глобалізаційних процесів, що вимагають їх трансформації з урахуванням збереження культурної ідентичності. Проблематика дослідження полягає в необхідності визначення ролі правової традиції у формуванні стабільності правових систем і забезпеченні їх адаптивності. Особливого значення набуває аналіз історичного досвіду, що дозволяє виявити механізми взаємодії традиційних та інноваційних елементів у правовій системі. Таким чином, метою статті є аналіз правової традиції як динамічного феномену, що поєднує спадковість і здатність до розвитку. У сучасному правовому просторі збереження історичної спадщини права є основою для розв'язання глобальних викликів та формування гармонійного правового середовища. Дослідження цієї теми спрямоване на вирішення проблеми гармонізації правових систем з урахуванням їх історичного контексту та культурної ідентичності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Методологічною основою нашого дослідження стали праці таких українських та іноземних вчених, як Ч.Варги, Д.Вовка, П.Гленна, В.Кобко-Одарій, Ю.Лободи, Ю.Оборотова, С.Павлова та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз історичної природи правової традиції, визначення її сутності як детермінанти, що відображає соціокультурні, економічні та політичні умови свого часу, й розкрити її роль у формуванні та розвитку сучасних правових систем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Правова традиція, як юридична категорія, визначається як сукупність усталених правових норм, принципів, цінностей та підходів, що формуються протягом тривалого історичного періоду і визначають характер правової системи. Вона є результатом багатовікового розвитку права, відображає соціокультурні, економічні та політичні умови суспільства, у якому вона функціонує. Правова традиція не є статичною – вона постійно еволюціонує під впливом нових викликів та змін у суспільстві. Однією із основних функцій правової традиції є збереження правової ідентичності, забезпечуючи спадковість у правових системах. Як юридична категорія, правова традиція інтегрує матеріальні (нормативно-правові акти) та нематеріальні (звичай, моральні принципи) елементи в єдину систему. Її соціокультурний аспект включає розуміння права як частини загальної культури суспільства. Сутність правової традиції також проявляється у формуванні специфічного правового менталітету, що впливає на правову поведінку та інтерпретацію права. Вона забезпечує взаємозв'язок між минулим, теперішнім і майбутнім у правовій системі, сприяючи стабільності та розвитку останньої.

Змістовно, поняття правової традиції не має однозначного трактування. Серед українських та іноземних вчених існує безліч підходів до визначення її змісту. Для української теоретико-правової науки, поняття правової традиції є відносно новим і як наслідок можна говорити про різноманіття його інтерпретацій. Для прикладу Ю. Оборотов [7] і Д.Вовк [2], асоціюють правову традицію з правовою культурою. У першому випадку, вона визначається як форму правового спадкування, а в другому – сукупність позитивних і негативних практик в праві. Схожою є думка української вченої В. Кобко-Одарій, яка припустила, що правова традиція є елементом правової ментальності, а отже, також входить в структуру правової культури [4]. Ще іншої думки дотримується український вчений С. Павлов, який пропонує розуміти правову традицію як історично перевірену форму правового досвіду, яка стабілізує правову систему, та виділив її види за

функціональною, нормативною і ідеологічною ознаками [8]. Власне, як елемент правової системи правову традицію розглядає Ю. Лобода [5-6].

Остання ідея є близькою до правової думки, що переважає серед європейських та північно-американських вчених. Погляди останніх, багато в чому сформувалися під впливом ідей канадського дослідника П. Гленна, який у 1970-х рр. одним із перших почав говорити про існування правової традиції, як явища. Власне, П.Гленн ототожнював правову традицію з правовою системою, вважаючи її динамічним явищем, що формується під впливом соціокультурних, релігійних та політичних чинників [9, р. 26].

Особисто нам імпонує думка Ч. Варги, який пропонує розуміти правову традицію як джерело натхнення для ідентифікації зі спільнотою, яке забезпечує тяглість і пристосовує правові явища до сучасних умов [1, с. 12]. На нашу думку правова традиція є історично детермінованою сукупністю правових цінностей, принципів, норм і звичаїв, що виникли у процесі розвитку суспільства, сформували основу національної правової системи та забезпечують її наступність і стабільність. Більше того, ми переконані, що саме визнання правової традиції є ключовою умовою національної ідентифікації індивіда. Тобто, кожна людина саме через дотримання чіткої правової традиції ідентифікує себе з нацією і державою. В цьому контексті ми проти ототожнення правової традиції з правовою культурою, адже елементи останньої формують традицію, є частиною ціннісних орієнтирів, які об'єднують спільноту на засадах спільного історичного досвіду і культурного спадку.

Варто констатувати, що правова традиція є історично детермінованою категорією, оскільки її формування відбувається в межах конкретних соціально-економічних, політичних та культурних умов, які складаються упродовж тривалого історичного розвитку. Процес її формування назагал відповідає основним етапам національного державотворення й більше того, вона пов'язує ці етапи в єдину структуру й систему.

Ключовим методологічним підходом до дослідження правової традиції, на нашу думку, є історицизм, який акцентує увагу на дослідженні правових норм, інститутів та ідей у контексті їх історичного розвитку. Цей підхід передбачає розуміння права як явища, що формується під впливом соціально-економічних, політичних і культурних чинників певної епохи. Історицизм дозволяє розкрити причини виникнення правових норм, простежити еволюцію правових систем та їх адаптацію до сучасних викликів. Важливим аспектом історицизму є аналіз правових традицій, які забезпечують спадковість та стабільність правових систем у різних історичних умовах. Цей підхід також сприяє критичному переосмисленню правового досвіду минулого з метою уникнення повторення помилок у сучасній правотворчості. Історицизм у праві є важливим інструментом для гармонізації правових систем з урахуванням історичної спадщини та потреб сучасного суспільства.

Перші елементи української національної правової традиції, закономірно були сформовані в Давньоруський період і зокрема в нормах «Руської Правди». Прикладами таких правових елементів, які володіють історичною традиційною можна вважати насамперед принцип відшкодування шкоди, закладений у нормах, що регулювали відповідальність за майнові правопорушення, зокрема крадіжку чи пошкодження майна, який відображається в сучасному цивільному праві. По-друге, в Давньоруський період відбулася регламентація спадкового права, яка забезпечувала правонаступництво майна за кровною лінією, стала основою сучасного українського законодавства у сфері спадкування. По-третє, в XI-XIII ст. відбулося утвердження звичаєвого права як джерела регулювання суспільних відносин продовжує відігравати роль у врегулюванні локальних питань, зокрема у сфері земельних відносин сільських громад. По-четверте, інститут мирової угоди, передбачений для вирішення конфліктів мирним шляхом, став прообразом сучасних альтернативних способів вирішення спорів. По-п'яте, збереження ідей соціальної справедливості та співмірності покарання, що були закріплені в «Руській Правді», знайшли своє втілення в принципах пропорційності покарання у кримінальному законодавстві України. Ці історичні риси правової системи Київської Русі, адаптовані до сучасних умов, є важливим елементом української правової традиції.

Наступний етап розвитку української правової традиції пов'язаний з польсько-литовським періодом, коли діяли Литовські статuti як кодифіковане джерело права. Литовські статuti заклали основи правової системи, які забезпечили інтеграцію звичаєвого і римського права, впливаючи на регулювання майнових, спадкових і процесуальних відносин. У цей період формується традиція договірного регулювання правовідносин, що зберіглася у правосвідомості українців як важливий інструмент правового врегулювання.

Третім етапом формування національної правової традиції вважаємо період козащини, адже саме козацьке право поєднувало норми звичаєвого права з військово-адміністративними ідеями, що діяли в межах Запорізької Січі. Одним із ключових прикладів того періоду є Конституція Пилипа Орлика 1710 р. [3], яка заклала основи розподілу влади і визначила засади демократичного управління. На нашу думку, можна виокремити п'ять прикладів впливу правових ідей періоду козащини на національну правову традицію сьогодення. По-перше, згаданою конституцією 1710 р. було закладено ідею розподілу влади між законодавчою, виконавчою та судовою гілками, а це – основоположний принцип сучасної демократичної держави. По-друге, в період козацтва сформувалася традиція закріплення прав і свобод громадян, зокрема гарантії соціальної справедливості, що знайшли відображення у сучасному конституційному праві України. По-третє, норми, що передбачали колективне ухвалення рішень козацькою старшиною, стали прообразом сучасної системи місцевого самоврядування. По-четверте, положення про захист національних інтересів та автономії держави стали основою для сучасних підходів до забезпечення державного суверенітету України. По-п'яте, закладена в Конституції П.Орлика ідея договірних відносин між державою та її громадянами знайшла відображення у сучасній концепції правової держави та принципах верховенства права.

У часи імперського права, яке включало періоди перебування українських земель у складі Австро-Угорщини та Російської імперії, сформувалися дві різні моделі правових систем. В Австро-Угорщині діяло право, засноване на романо-германській правовій традиції, що забезпечувало певний рівень правового плюралізму та автономії. Натомість у Російській імперії домінували авторитарні моделі права, які мали централізований характер і часто придушували національні особливості української правової системи. Однією з традицій, які формувалися у цей період, є пріоритет державного інтересу над індивідуальними правами, що пізніше стало однією з рис радянської правової системи.

Насамкінець, сучасна правова традиція містить численні рудименти радянської епохи, які в умовах сьогодення залишаються основною перешкодою євроінтеграційних процесів, оскільки включають такі явища, як правовий нігілізм, формалізм і корупція. Зокрема, радянська спадщина виражається в домінуванні адміністративно-командного стилю управління та відсутності справжньої незалежності судової системи. Також і корупція, яка вкоренилася в радянській системі через надмірну централізацію та формалізм, залишається серйозною проблемою сучасної української правової системи. Має місце й невідповідність судової системи принципам незалежності та об'єктивності, що було характерним для радянського права, ускладнює впровадження європейських стандартів у правосудді. По сьогоднішній час вплив на формування нормативних актів та їх реалізацію в Україні має сформована в радянський період норма ігнорування верховенства права та пріоритету прав людини. Усі ці явища є серйозними викликами на шляху до гармонізації української правової системи з європейськими стандартами та побудови правової держави.

У період незалежності України відроджуються традиційні для українського права риси, такі як важливість колективних рішень і прагнення до соціальної справедливості. Наприклад, національні особливості виявляються у поступовому відновленні звичаєвого права у сфері земельних відносин, що стало відповіддю на потреби сільських громад. Історичний досвід свідчить, що правова традиція в Україні має глибокий зв'язок із політичною незалежністю, яку українці прагнули захистити упродовж століть.

Отже, кожен етап розвитку права формував основу для сучасних правових інститутів. У контексті євроінтеграції, розуміння історично зумовлених особливостей української правової системи допомагає знаходити оптимальні шляхи її реформування. Правова традиція в Україні, попри зовнішні впливи та історичні трансформації, залишається невід'ємною складовою національної ідентичності.

Висновки. Таким чином, правова традиція є ключовим елементом національної правової системи, що забезпечує її стабільність, наступність і культурну ідентичність. Збереження правової традиції як динамічного феномену, здатного до розвитку та пристосування до сучасних викликів, є запорукою формування гармонійного правового середовища. Синтез історичного досвіду та сучасних реформ дозволить Україні створити ефективну, стабільну та конкурентоспроможну правову систему, яка відповідатиме європейським стандартам і забезпечуватиме верховенство права. Одночасно, викликом можна вважати потребу ліквідації негативних рудиментів радянського права, таких як адміністративно-командний стиль управління, правовий нігілізм, корупція, формалізм і нехтування принципами верховенства права. Для подолання цих викликів необхідно не тільки впроваджувати системні реформи, а й адаптувати й кращі історичні елементи української правової традиції.

Список використаних джерел

1. Варга Ч. Правові традиції? У пошуках правових сімей і культур: відкрита лекція / Переклад О.В. Ткаченка; за наук. ред. О. В. Кресіна. Київ-Львів: ЗУКЦ, 2012. Серія науково-методичних видань «Академія порівняльного правознавства». Випуск 24. 24 с.
2. Вовк Д. Правова традиція: підходи до розуміння. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2012. Вип. 23. С. 3-15.
3. Договори і постанови прав і свобод військових між Ясновельможним Його Милості паном Пилюпом Орликом, новообраним гетьманом Війська Запорізького, і між генеральними особами, полковниками і тим же Військом Запорізьким з повною згодою з обох сторін. URL: <https://static.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html>.
4. Кобко-Одарій В. Правовий менталітет і правова традиція: співвідношення і взаємодія. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Випуск 6. Том 1. С. 12-15.
5. Лобода Ю. П. Правова традиція українського народу як соціальна цінність: до питання про засади комплексного дослідження. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 40. С. 54-59.
6. Лобода Ю.П. Правова традиція українського народу (феномен та об'єкт загальнотеоретичного дискурсу). Львів: Світ, 2009. 280 с.
7. Оборотов Ю. М. Традиції і новації у правовому розвитку : монографія. Одеса: Юрид. літ., 2001. 160 с.
8. Павлов С.С. Правові традиції України. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. Одеська національна юридична академія, Одеса, 2010. 215 с.
9. Glenn P.H. *Legal Traditions of the World: Sustainable Diversity in Law*. New York: Oxford University Press, 2014. 423 p.

References

1. Varha, Ch. (2012). Pravovi tradytsii? U poshukakh pravovykh simei i kultur: Vidkryta lektsiia [Legal traditions? In search of legal families and cultures: An open lecture]. Kyiv-Lviv: ZUKTs, Seriiia naukovy-metodychnykh vydan «Akademiia porivnialnoho pravoznavstva», 24, 24 (in Ukrainian)
2. Vovk, D. (2012) Pravova tradytsiia: pidkhody do rozuminnia [Legal tradition: approaches to understanding]. *Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriadiuvannia*, 23, 3-15. (in Ukrainian)
3. Dohovory i postanovy prav i svobod viiskovykh mizh Yasnovelmozhnym Yoho Mylosti panom Pylypom Orlykom, novoobranym hetmanom Viiska Zaporizkoho, i mizh heneralnymy osobamy, polkovnykamy i tym zhe Viiskom Zaporizkym z povnoiui zghodoiu z obokh storin [Treaties and resolutions of the rights and freedoms of the military between His Excellency Mr. Pylyp Orlyk, the newly elected Hetman of the Zaporozhian Army, and between the generals, colonels and the same Zaporozhian Army with the full consent of both parties]. Available at: <https://static.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html>. (in Ukrainian)
4. Kobko-Odarii, V. (2016). Pravovyi mentalitet i pravova tradytsiia: spivvidnoshennia i vzaemodiia [Legal Mentality and Legal Tradition: Correlation and Interaction]. *Naukovyi visnyk publichnoho ta*

pryvatnoho prava, 6, Vol. 1, 12-15. (in Ukrainian)

5. Loboda, Yu. P. (2008). *Pravova tradytsiia ukrainskoho narodu yak sotsialna tsinnist: do pytannia pro zasady kompleksnoho doslidzhennia* [Legal tradition of the Ukrainian people as a social value: to the question of the principles of comprehensive research]. *Aktualni problemy derzhavy i prava*, 40, 54-59. (in Ukrainian)

6. Loboda, Yu. P. (2009). *Pravova tradytsiia ukrainskoho narodu (fenomen ta ob'ekt zahalnoteoretychnoho dyskursu)* [Legal tradition of the Ukrainian people (phenomenon and object of general theoretical discourse)]. Lviv: Svit. (in Ukrainian).

7. Oborotov, Yu. M. (2001). *Tradytsii i novatsii u pravovomu rozvytku* [Traditions and innovations in legal development]. Odesa: Yuryd. lit. 160. (in Ukrainian)

8. Pavlov, S.S. (2010). *Legal Traditions of Ukraine: PhD diss.* Odesa. (in Ukrainian)

9. Glenn, P.H. (2014). *Legal Traditions of the World: Sustainable Diversity in Law*. New York: Oxford University Press. (in English)

Стаття: надійшла до редакції 03.09.2024

прийнята до друку 26.09.2024

The article: is received 03.09.2024

is accepted 26.09.2024

Бібліографія: Ілин Л. М. Історична природа правової традиції. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2024. Вип. 18 (30). С. 22-27. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.22-27>



УДК: 340.131

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.28-35>

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ЄВРОПЕЙСЬКОГО РОЗУМІННЯ ПРАВОВЛАДДЯ

Кельбья Стелла,

кандидатка юридичних наук, доцентка, деканеса юридичного факультету

Буковинського університету,

вул. Дарвіна, 2А, Чернівці, Україна, 58000

e-mail: stella.kelbya@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1817-8160>

Мета. Стаття присвячена аналізу потенційних шляхів покращення правової системи України, використовуючи європейські стандарти та практики. У дослідженні було проведено аналіз історії верховенства права в Європі, порівняння правових систем, вивчення правових реформ в Україні, аналіз статистичних даних та визначення основних проблем української правової системи. Визначено, що хоч Україна і зробила з часів початку незалежності значні кроки до запобігання корупції, правова система країни все ще потребує значних змін. Також з'ясовано, що сучасний стан європейського правовладдя демонструє змішані тенденції. Крім того, провідні європейські країни не лише демонструють успішні моделі правовладдя, але й активно підтримують Україну у впровадженні подібних стандартів через різноманітні програми технічної допомоги та експертні консультації. **Методика.** Задля досягнення поставленої мети проводився комплексний аналіз наявної інформації стосовно аналізованої проблеми і сформували на їхній основі висновки та пропозиції. Під час дослідження використовувались наступні методи наукового пізнання: діалектичний, системно-структурний, термінологічний, системно-функціональний, історичний, нормативно-догматичний, метод узагальнення. **Результати.** У результаті проведених досліджень встановлено, що поняття правовладдя створює платформу, основу для об'єднання всіх галузей права, особливо з урахуванням того, що різні галузі нашого права складаються роз'єднано. Конституційне закріплення норми про правову державу, принцип верховенства права визначають сферу діяльності всіх гілок державної влади та методи їх діяльності. Держава не повинна виходити за кордон правового поля, перейшовши які, правова держава перетворюється на свій антипод. Держава не може використовувати у своїй діяльності методи, що суперечать принципам правовладдя та правової держави. **Наукова новизна.** Встановлено, що принцип правовладдя є фактично єдиним ефективним засобом забезпечення непорушності демократії, а також однією з її основних ознак, а її забезпечення та контроль – гарантією забезпечення прав людини тією мірою, якою створюються гідні умови проживання кожної людини. Практична значимість. В результаті аналізу доведено, що простого формування досконалої системи законодавства, яка закріплює основні права і свободи людини та визначає ефективну законодавчу процедуру, ще недостатньо для побудови демократичного суспільства в нашій державі. Нам необхідно не тільки закріпити принцип правовладдя в Конституції, але й реалізовувати його в повсякденній діяльності.

Ключові слова: право, держава, правовладдя, верховенство права; доброчесність; державні інституції; реформи; політична система; європейський досвід.

Stella Kelbya

PhD in Law, Associate Professor, Dean of the Law Faculty of Bukovinian University

2A Darwin St., Chernivtsi, Ukraine, 58000

e-mail: stella.kelbya@gmail.com

HISTORICAL ASPECT OF THE EUROPEAN UNDERSTANDING OF THE RULE OF LAW

Purpose. The article analyzes potential ways to improve Ukraine's legal system using European standards and practices. The study analyzes the history of the rule of law in Europe, compares legal systems, studies legal reforms in Ukraine, analyzes statistical data, and identifies the main problems of the Ukrainian legal system. It was determined that although Ukraine has taken significant steps to prevent corruption since independence, the country's legal system still requires significant changes. It is also found that the current state of the European rule of law shows mixed trends. In addition, leading European countries not only demonstrate successful models of the rule of law, but also actively support Ukraine in implementing such standards through various technical assistance programs and expert advice. **Methodology.** In order to achieve the set goal, a comprehensive analysis of the available information regarding the analyzed problem was carried out and conclusions and proposals were formed on their basis. The following methods of scientific knowledge were used during the research: dialectical, systemic-structural,

terminological, systemic-functional, historical, normativedogmatic, generalization method. **Originality.** As a result of the research, it was found that the concept of the rule of law creates a platform, a basis for uniting all branches of law, especially given that different branches of our law are developed separately. The constitutional enshrinement of the rule of law and the rule of law principle determine the scope of activities of all branches of government and the methods of their operation. The state should not go beyond the boundaries of the legal field, crossing which the rule of law turns into its antithesis. The state cannot use methods in its activities that contradict the principles of the rule of law and the rule of law. **Scientific novelty.** The author establishes that the principle of the rule of law is, in fact, the only effective means of ensuring the inviolability of democracy, as well as one of its main features, and its enforcement and control is a guarantee of human rights to the extent that decent living conditions are created for each person. **Practical significance.** The analysis proves that the mere formation of a perfect system of legislation that enshrines fundamental human rights and freedoms and defines an effective legislative procedure is not enough to build a democratic society in our country. We need not only to enshrine the principle of the rule of law in the Constitution, but also to implement it in our daily activities.

Key words: law, state, rule of law, rule of law, integrity, state institutions, reforms, political system, European experience.

Постановка проблеми. Поглиблення європейської інтеграції вимагає не лише адаптації законодавства, але й зміни менталітету в суспільстві та владних структурах, що має на меті створення системи, в якій права та свободи людини будуть захищені на найвищому рівні. Після Революції Гідності 2014 року Україна взяла курс на євроінтеграцію та впровадження європейських стандартів у правовій системі, що є критично важливим для зміцнення демократичних інститутів та верховенства права. У сучасних умовах війни з росією та необхідності відновлення держави, вивчення основних особливостей європейського верховенства права допомагає зрозуміти механізми, які можуть бути ефективно застосовані для стабілізації та розвитку України, як правової держави.

Проблематика дослідження полягає в необхідності глибокого розуміння того, як європейське розуміння правовладдя може бути ефективно впроваджене в український контекст для зміцнення демократичних інститутів та правової держави. Існує проблема адаптації цих принципів до специфічних історичних, культурних та соціальних умов України, що ускладнюється викликами війни та післявоєнного відновлення. Крім того, дослідження підкреслює важливість європейських правових стандартів для зміцнення демократичних інституцій і правовладдя в Україні. Прозорі правові реформи сприятимуть боротьбі з корупцією і стабільному розвитку країни. Аналіз демократичного відступу в ЄС демонструє роль правових механізмів у підтримці демократії. Крім того, правовладдя залишається критично важливим навіть у кризових умовах, якщо застосовуються належні правові норми. Важливим є також міжнародне співробітництво та обмін досвідом між ЄС та Україною для вдосконалення правових систем.

Поєднання європейських правових стандартів, національних реформ і активної участі громадянського суспільства, включно з незалежним судовим контролем, сприятиме боротьбі з корупцією, зміцненню демократії та забезпеченню сталого розвитку України. З огляду на вищезазначене, метою дослідження було вивчення можливостей подальшого вдосконалення правової системи України на основі європейських стандартів та досвіду.

Постановка завдання. Стаття присвячена аналізу потенційних шляхів покращення правової системи України, використовуючи європейські стандарти та практики. У дослідженні проводиться аналіз історії верховенства права в Європі, порівняння правових систем, вивчення правових реформ в Україні, аналіз статистичних даних та визначення основних проблем української правової системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічною основою статті стали наукові праці А. В. Дайсі, В. Д. Бабкіна, В.А. Бачинін, С. П. Головатого, О. В. Зайчук, М. В. Костичого, Н. М. Оніхтенко, М. І. Панова, О. Л. Копиленка, Б.В. Малишев, Н.М.Парчоменко, С. С. Сливки, Л. Л. Фуллера, Р.О. Халфіна та основоположника

українського правознавства Ю. С. Шемчученка, що сприяє осмисленню сучасних процесів у теорії верховенства права та має важливе значення для їх подальшого дослідження.

Незважаючи на надзвичайно високу увагу з боку дослідників до цієї проблематики, питання щодо правовладдя з часом лише стає ще більш актуальним, що, безумовно, обґрунтовано сучасною світовою кризою та окремими проблемами, властивими для різних країн.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення історичних етапів становлення верховенства права в Європі почалося з аналізу античних часів. У Стародавньому Римі були закладені основи правової системи, що вплинули на подальший розвиток європейського правознавства. Римське право, з його систематизацією та кодифікацією, стало фундаментом для багатьох сучасних правових систем. Закони Дванадцяти таблиць, створені у V столітті до нашої ери, стали першим кодифікованим збірником законів, який закріплював права та обов'язки громадян. Важливою рисою римського права була його гнучкість та здатність адаптуватися до змін у суспільстві, що забезпечувало його довготривале використання. Наприклад, у Дигестах Юстиніана, зібраних у VI столітті нашої ери, були систематизовані та адаптовані норми права, що забезпечувало їх застосування у змінних суспільних умовах.

Велика хартія вольностей (1215) стала першим документом, що обмежив абсолютну владу короля Англії, закріпивши принцип дії відповідно до законів. Вона сприяла розвитку конституційної монархії та парламенту, забезпечивши представництво інтересів суспільства і контроль за діями короля. Документ заклав основи сучасних правових процедур, зокрема права на справедливий суд і захист від довільного ув'язнення, та надихнув пізніші документи, такі як Англійський білль про права (1689) і Конституція США (1787). Велика хартія вольностей стала ключовою у розвитку правовладдя та захисту прав людини.

Епоха Відродження принесла нові ідеї у сферу правознавства, зокрема розвиток гуманістичної думки та ідей природного права. Гуманісти, такі як Еразм Роттердамський і Томас Мор, виступали за визнання природних прав людини, які не можуть бути порушені державою. Ці ідеї знайшли відображення у працях філософів і правознавців, що сприяло формуванню основ сучасного правового мислення. Відродження античної спадщини та акцент на раціоналізмі стали важливими аспектами розвитку правової науки в цей період. Наприклад, праці Гуго Гроція та Самуеля Пуфендорфа заклали основи міжнародного права та концепції суверенітету держави. Гуго Гроцій, у своїй праці «Про право війни та миру», розвинув ідеї про природні права та міжнародне право, що стали основою для сучасного розуміння суверенітету та прав держав [1, с. 188-189].

Епоха Просвітництва стала ще одним важливим етапом у розвитку верховенства права в Європі. Філософи цього періоду, такі як Джон Локк, Шарль-Луї де Монтеск'є та Жан-Жак Руссо, розробляли ідеї про поділ влади, соціальний контракт та природні права. Монтеск'є у своїй праці «Про дух законів» обґрунтував необхідність поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову, що мало запобігти зловживанням владою. Ідеї Руссо про суверенітет народу та соціальний контракт стали основою для розвитку демократичних принципів в управлінні державою. Ці концепції вплинули на формування багатьох конституцій європейських країн та закріпилися у правовій свідомості європейців. Наприклад, Конституція США 1787 року, значною мірою розроблена на основі ідей Монтеск'є, стала першою писаною конституцією, що закріпила принципи поділу влади та захисту прав людини [8].

Французька революція і прийняття Європейської конвенції з прав людини стали ключовими подіями у формуванні прав людини в Європі. Декларація прав людини і громадянина 1789 року закріпила принципи рівності, свободи та братерства, які лягли в основу сучасних демократичних держав. Конвенція 1950 року створила механізм для звернення громадян до ЄСПЛ для захисту прав, як у справі «Лоїзиду проти Туреччини» (1996), що підтвердила право власності заявниці. Ці події підкреслюють зв'язок між суспільними рухами, законодавчими ініціативами та розвитком верховенства права [7].

Одним із ключових документів в історії Англії є Great Charter of Liberties (1215), що значно вплинула на еволюцію правовладдя. Вона була укладена між королем Іоанном Безземельним та англійськими баронами, які вимагали обмеження королівської влади та захисту своїх прав. Велика хартія вольностей містить 63 статті, які встановлюють різні права та обов'язки короля та його підданих. Зокрема, стаття 39 проголошує, що жодна вільна людина не може бути заарештована, ув'язнена чи позбавлена своїх прав без законного суду її рівних або відповідно до закону країни, що стало основою для принципу habeas corpus.

Європейська конвенція з прав людини (1950) встановлює основні права і свободи, необхідні для демократичного суспільства, зокрема право на життя, справедливий суд, свободу вираження та приватність. Конвенція, через Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), забезпечує механізм захисту цих прав і впливає на національні правові системи. Рішення ЄСПЛ створюють прецеденти, важливі для правової практики та тенденцій у сфері прав людини. Конвенція також підкреслює значення міжнародного співробітництва у захисті прав людини, а її історія допомагає зрозуміти формування сучасних стандартів.

У Європі розвиток верховенства права значною мірою залежав від внутрішніх соціальних рухів і процесів інтеграції між державами. Створення Європейського Союзу було важливим етапом у цьому контексті. Після закінчення Другої світової війни в 1950-х роках почалася європейська інтеграція, яка призвела до створення Європейського економічного співтовариства, яке згодом стало Європейським Союзом. Європейський Союз запровадив багато механізмів, щоб гарантувати верховенство права в своїх державах-членах. Одним із таких механізмів було прийняття Хартії основних прав Європейського Союзу, яка була затверджена в Німці в 2000 році та набула чинності в 2009 році Лісабонським договором. Згідно з цією статтею, громадяни ЄС мають право на справедливий судовий розгляд, захист даних, рівність перед законом і відсутність дискримінації. Наприклад, випадок у Польщі, коли Європейська комісія розпочала процедуру відповідно до статті 7 Договору про ЄС через побоювання щодо незалежності судової влади, свідчить про те, наскільки важливо інтегрувати механізми, щоб гарантувати верховенство права [6, с. 12-13].

Іншим значним прикладом впливу європейських реформ є розвиток правосуддя в країнах Центральної та Східної Європи після падіння комуністичних режимів. Вступ цих країн до Європейського Союзу був умовлений проведенням широкомасштабних реформ у сфері правосуддя, дотриманням принципів демократії та верховенства права. Це включало реформування судових систем, боротьбу з корупцією, забезпечення незалежності судової влади та дотримання прав людини. Наприклад, у Румунії та Болгарії значні зусилля були спрямовані на створення антикорупційних агентств та забезпечення прозорості державних інститутів, що було умовою їх вступу до ЄС у 2007 році. Також дослідження показало, що внутрішні реформи та участь у міжнародних організаціях і міжнародних договорах сприяли розвитку верховенства права в Європі. Європейські країни активно співпрацювали з ООН, Радою Європи, ОБСЄ та іншими міжнародними організаціями, щоб

поширювати ідеї верховенства права та захисту прав людини по всьому світу. Наприклад, членство в Раді Європи означало прийняття Європейської конвенції з прав людини та визнання юрисдикції Європейського суду з прав людини, що було значним кроком у захисті прав людини на міжнародному рівні [5, с. 204].

Принципи верховенства права сприяють розвитку справедливих і стабільних правових систем, забезпечуючи рівність перед законом, захист прав громадян та запобігання зловживанням владою. Це створює прозорі правові процеси, сприятливий інвестиційний клімат і економічну стабільність. Європейські країни, що впровадили ці принципи, забезпечили ефективний захист прав через незалежні суди та боротьбу з корупцією, що підвищило довіру до державних інститутів і сприяло економічному зростанню. Верховенство права також гарантує правову визначеність, важливу для бізнесу та інвестицій, підтримуючи стабільність правових відносин.

Основні ідеї верховенства права забезпечують механізми для мирного вирішення спорів. Незалежна і ефективна судова система дозволяє вирішувати конфлікти між громадянами, бізнесом та державою без застосування насильства, забезпечуючи справедливий розгляд справ. Це сприяє зниженню соціальної напруги і підтримці громадського порядку, що є основою для стабільного розвитку суспільства. Верховенство права підвищує рівень громадянської активності та участі в управлінні державою. Прозорість правових процесів і можливість оскарження рішень державних органів стимулюють громадян до активної участі у суспільно-політичному житті. Це сприяє розвитку демократичних інститутів і забезпечує контроль над владою з боку громадянського суспільства. В країнах з розвиненими принципами верховенства права громадяни мають більший доступ до інформації та можливості для впливу на прийняття рішень, що забезпечує більш ефективне і підзвітне управління.

Основні ідеї верховенства права сприяють інтеграції та співпраці між європейськими країнами, забезпечуючи спільні правові стандарти, які зміцнюють взаєморозуміння в сферах економіки, безпеки та прав людини. В ЄС верховенство права є ключовим для стабільності та розвитку інтеграційних процесів, що дозволяє країнам ефективно співпрацювати та вирішувати спільні проблеми. Впровадження цих принципів забезпечує захист прав громадян, сприяє економічному розвитку, соціальній стабільності та міжнародній співпраці, будуючи демократичні суспільства, де кожен громадянин може реалізувати свої права [2].

Литовські статuti заклали основу правової системи українських земель під час перебування під владою Литовського князівства. Принципи верховенства права, захисту прав власності та незалежності судової влади закладені в литовських статутах. Ці принципи закріплювалися на законодавчому рівні та сприяли формуванню правової культури, орієнтованої на справедливість і дотримання законів. У сучасній Україні цей історичний досвід може бути використаний для зміцнення незалежності судової системи. Створення незалежної комісії з відбору суддів, яка включатиме представників судової системи, громадських організацій та міжнародних експертів, може допомогти забезпечити незалежність суддів від політичного впливу та підвищити довіру до судової системи.

Період перебування українських земель під владою Речі Посполитої приніс елементи представницької демократії та самоврядування. Польське право і система сеймової демократії сприяли розвитку громадянського суспільства та правової культури. Цей історичний досвід став корисним для України в контексті розширення участі громадян у прийнятті рішень. Практика громадських обговорень та місцевих референдумів дозволила

залучити громадян до активної участі у політичному житті країни, що підвищить рівень довіри до державних інституцій та сприятиме розвитку демократичних традицій [3].

Період під владою Австро-Угорщини характеризувався впровадженням системи адміністративного права та соціального захисту, які були характерні для цієї багатонаціональної імперії. Австрійська адміністративна система відзначалася високим рівнем організованості та ефективності, а також впровадженням соціальних стандартів, що забезпечували належний рівень життя для громадян. Україна може використовувати цей досвід для вдосконалення своєї адміністративної системи через впровадження електронного урядування, яке забезпечить прозорість та ефективність державного управління, а також через розвиток системи соціального захисту, що сприятиме забезпеченню гідних умов життя для всіх громадян. Важливим аспектом, що виникає з європейського досвіду, є боротьба з корупцією.

Після здобуття незалежності у 1991 році Україна розпочала масштабні правові реформи, спрямовані на створення ефективної та демократичної правової системи, інтеграцію до європейських структур та впровадження європейських стандартів правовладдя. Розглядаючи ці реформи з огляду на досвід Європи, ми змогли визначити основні напрямки, досягнення та проблеми, які вплинули на сучасний стан правової системи України. Правова реформа передбачала незалежність судової влади. З часу здобуття незалежності Україна прагнула захистити незалежність судів і суддів. Зокрема, були прийняті закони, які регламентували порядок призначення та звільнення суддів, їх незалежність та підзвітність. Проте, практика показала, що політичний вплив на судову систему залишався значним викликом. Для подолання цього, Україна може використовувати досвід Німеччини та інших європейських країн, де незалежні комісії з відбору суддів допомагають мінімізувати політичний тиск і забезпечити об'єктивність у процесі призначення суддів.

Прозорість державного управління стала ще одним важливим напрямком реформ. Впровадження електронного урядування, як у випадку з Естонією, може значно підвищити прозорість та ефективність державного управління в Україні. Хоча були зроблені певні кроки в цьому напрямку, такі як створення електронних сервісів для надання державних послуг, цей процес потребує подальшого розвитку та вдосконалення. Використання естонського досвіду, зокрема платформи X-Road, може забезпечити більш ефективний обмін даними між державними установами та громадянами, зменшуючи бюрократію та підвищуючи довіру до державних органів.

Однією з найважливіших проблем, з якими стикається Україна після здобуття незалежності, є боротьба з корупцією. Незважаючи на те, що були створені антикорупційні органи, деякі з них є суб'єктами, які мають спеціальний дозвіл протидіяти корупції: Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) та Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП), Вищий антикорупційний суд, Національне агентство з питань запобігання корупції, а також інших антикорупційних органів в Україні, таких як органи прокуратури, Служба безпеки України, Державне бюро розслідувань, Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА), Бюро економічної безпеки України та органи Національної поліції України (слідчі підрозділи та підрозділи стратегічних розслідувань) – корупція все ще залишається значним викликом. Європейський досвід, зокрема приклад Іспанії з її Національною антикорупційною прокуратурою, показує, що успіх у боротьбі з корупцією можливий за умови забезпечення незалежності антикорупційних органів та надання їм достатніх повноважень і ресурсів. Україна повинна продовжувати

реформування своїх антикорупційних інституцій, забезпечуючи їх незалежність від політичного впливу та підвищуючи ефективність їхньої роботи [4, с. 64].

Розвиток правової культури та підвищення правосвідомості в Україні, особливо захист прав вразливих груп, є ключовими напрямками реформ. Важливими кроками стали створення інституцій, як-от Уповноважений Верховної Ради з прав людини, та законодавство для захисту меншин. Однак, на основі європейського досвіду, необхідне подальше вдосконалення цих механізмів. Прозорість управління може бути підсилена механізмами прямої демократії, як у Швейцарії. В Україні вже існують громадські обговорення та місцеві референдуми, але цей інструмент потребує розвитку.

Захист прав споживачів також був важливим напрямком правових реформ. У Франції існує ефективна система захисту прав споживачів, яка включає спеціалізовані організації та законодавчі акти, що регулюють якість товарів та послуг. В Україні були зроблені кроки у цьому напрямку, зокрема ухвалення Закону України «Про захист прав споживачів» № 3153-IX від 10.06.2023 р., який замінює попередній закон, прийнятий у 1991 році, і набуде чинності через рік після публікації або після скасування воєнного стану в Україні, вводить вимоги для онлайн-продавців, зобов'язуючи їх надавати споживачам повну інформацію про товари та послуги, а також передбачає створення вебпорталу для подачі скарг. Закон також встановлює обов'язкові гарантійні строки для різних категорій товарів і надає споживачам право фіксувати порушення за допомогою фото та відео. Державна служба з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів отримала розширені повноваження щодо обмеження доступу до вебсайтів, що порушують права споживачів. Закон також сприяє активній участі громадянського суспільства у захисті прав споживачів через тренінги та судові процеси. Проте, подальше вдосконалення системи захисту прав споживачів, створення спеціалізованих організацій та впровадження чітких законодавчих норм можуть також значно підвищити стандарти якості та безпеки товарів і послуг. Захист прав працівників та забезпечення гідних умов праці також є важливим аспектом, який потребує подальшого розвитку. На основі досвіду Норвегії, де діє потужна система трудових прав та соціального захисту, Україна може вдосконалити своє трудове законодавство, запроваджуючи високі стандарти умов праці, мінімальну заробітну плату та соціальний захист для всіх працівників.

Висновки. Отже, основні принципи, такі як верховенство права, незалежність судової влади, прозорість і відповідальність державних органів, а також захист прав і свобод людини, були виявлені шляхом вивчення основних історичних підходів до правовладдя в європейському контексті. У процесі визначення основних елементів європейського правовладдя, які можна впровадити в українську правову систему, було виявлено кілька важливих напрямків, які мають вирішальне значення: незалежність судової влади, прозорість і підзвітність державних органів, боротьба з корупцією, забезпечення прав і свобод людини, а також створення ефективних механізмів захисту цих прав.

Дослідження показало, що діалог між українськими та європейськими правозахисниками, юристами та науковцями є критично важливим для вивчення і впровадження найкращих практик у національне законодавство України. Цей обмін досвідом сприяє адаптації європейських правових стандартів, що є ключовим для зміцнення правовладдя в Україні. Проте, реформи на законодавчому рівні самі по собі не є достатніми. Ефективне впровадження цих реформ та контроль за їх дотриманням є необхідними для досягнення реальних змін.

Список використаних джерел

1. Бард П. Відступ від верховенства права в Європейському Союзі: Уроки минулого, рекомендації на майбутнє. *Інститут демократії*. 2023. № 12(3), С. 187-203.
2. Джеймс М. Альтернативне вирішення спорів та верховенство права у міжнародному співробітництві в галузі розвитку. URL: <https://cdm21069.contentdm.oclc.org/digital/collection/ppl1/id/59826/>.
3. Енциклопедія України в Інтернеті URL: <https://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages%5CP%5CO%5CPolishlaw.htm>
4. Мангас А. Реакція Європейського Союзу на каталонський сепаратистський процес. *Гаазький журнал з верховенства права*. 2022. № 16 (1) С. 63-88.
5. Печ Л., Коченов, Д. Зміцнення верховенства права в Європейському Союзі: Діагнози, рекомендації та чого слід уникати. *Гаазький журнал з верховенства права*. 2019. № 11(1). С. 201-221.
6. Пех Л., Шеппеле, К. Нелібералізм всередині: Відступ від верховенства права в ЄС. *Кембриджський щорічник європейських правових досліджень*. 2017. №19. С. 3-47.
7. Лорен П. Еволюція міжнародних прав людини: власне бачення. URL: https://journals.law.harvard.edu/hrj/wp-content/uploads/sites/83/2020/06/12_Book-Reviews_Tan.pdf
8. Шер Р. Просвітництво і книга: Шотландські автори та їхні видавці у вісімнадцятому столітті в Британії, Ірландії та Америці. URL: <https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago/E/bo4094702.html>

References

1. Bard, P. (2023). Rule of law backsliding in the European Union: Lessons from the past, recommendations for the future. *Democracy Institute*, 12(3), 187-203. (in Ukrainian)
2. James, M. (2011). *Alternative dispute resolution and the rule of law in international development cooperation*. Retrieved from <https://cdm21069.contentdm.oclc.org/digital/collection/ppl1/id/59826/> (in Ukrainian)
3. Encyclopedia of Ukraine. (1993). Retrieved from <https://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages%5CP%5CO%5CPolishlaw.htm> (in Ukrainian)
4. Mangas, A. (2022). The European Union's response to the Catalan secessionist process. *Hague Journal on the Rule of Law*, 16(1), 63-88. (in Ukraine)
5. Pech, L., & Kochenov, D. (2019). Strengthening the Rule of Law Within the European Union: Diagnoses, Recommendations, and What to Avoid. *Hague Journal on the Rule of Law*, 11(1), 201-221 (in Ukrainian)
6. Pech, L., & Scheppele, K. L. (2017). Illiberalism within: Rule of law backsliding in the EU. *Cambridge Yearbook of European Legal Studies*, 19, 3-47. (in Ukraine)
7. Lauren, P.G. (2003). The Evolution of International Human Rights: Visions Seen. (in Ukrainian)
8. Sher, R.B. (2008). *The enlightenment and the book: Scottish authors and their publishers in eighteenth-century Britain, Ireland, and America*. Chicago: University of Chicago Press (in Ukrainian)

Стаття: надійшла до редакції 30.10.2024

прийнята до друку 22.11.2024

The article: is received 30.10.2024

is accepted 22.11.2024

Бібліографія: Кельба С. Історичний аспект європейського розуміння правовладдя. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2024. Вип. 18 (30). С. 28-35. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.28-35>



УДК 340.13

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.36-44>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА ПОЗИТИВНЕ ПРАВОРОЗУМІННЯ В УКРАЇНІ

Лемеха Роман,

здобувач ступеня доктора філософії зі спеціальності право факультету
суспільних і прикладних наук Університету Короля Данила

вул. Лукаша, 4б/8а, м. Львів, Україна, 79012

e-mail: lemekha@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-3850-6641>

Мета. Метою цього дослідження є здійснення аналізу окремих аспектів впливу війни росії проти України на позитивне праворозуміння в Україні та виявлення основних тенденції такого впливу. **Методика.** Застосовані у цьому дослідженні методи включають аналіз, порівняння та узагальнення наявного науково-теоретичного матеріалу, власні спостереження автора, на основі яких надаються ґрунтовні висновки та рекомендації стосовно вирішення поставленої проблематики. **Результати.** Здійснено аналіз впливу російсько-української війни на праворозуміння позитивного права на прикладі права на життя та права на свободу пересування. Шляхом порівняння визначено певні відмінності у праворозуміння природнього та позитивного права. Обґрунтовано причини трансформації у праворозумінні окремих прав (права на життя та права на свободу пересування), що зумовлені війною та правовим режимом воєнного стану в Україні. **Наукова новизна.** Встановлено окремі тенденції (напрямки) впливу військової агресії росії проти України на праворозуміння з точки зору позитивістського підходу. **Практична значимість.** Аналіз впливу війни на розуміння норм позитивного права в Україні може бути використаний під час нормотворення та правозастосовчої діяльності органами державної влади України, а також під час викладання окремих наукових дисциплін в межах спеціальності «Правознавство».

Ключові слова: війна, воєнний стан, праворозуміння, позитивне право, права людини.

Roman Lemekha

Doctor of Philosophy degree holder, majoring in law, Faculty of Social and Applied
Sciences, King Danylo University

Lykasha str., 4b/8a, Lviv, Ukraine, 79012

e-mail: lemekha@gmail.com

SEPARATE ASPECTS OF THE IMPACT OF THE RUSSO-UKRAINIAN WAR ON POSITIVE LEGAL UNDERSTANDING IN UKRAINE

Objective. The aim of this study is to analyze certain aspects of the impact of Russia's war against Ukraine on positive legal understanding in Ukraine and to identify the main trends of this influence. **Methodology.** The methods used in this research include analysis, comparison, and generalization of the available scientific and theoretical material, as well as the author's own observations, based on which comprehensive conclusions and recommendations are provided regarding the resolution of the identified issues. **Results.** An analysis of the impact of the Russo-Ukrainian war on the understanding of positive law is conducted, using the examples of the right to life and the right to freedom of movement. Through comparison, certain differences between the understanding of natural and positive law are identified. The reasons for the transformation in the understanding of certain rights (the right to life and the right to freedom of movement) caused by the war and the legal regime of martial law in Ukraine are substantiated. **Scientific novelty.** Specific trends (directions) in the impact of Russia's military aggression against Ukraine on legal understanding from a positivist perspective are identified. **Practical significance.** The analysis of the war's impact on the understanding of positive law norms in Ukraine can be used in law-making and law enforcement activities by government bodies in Ukraine, as well as in teaching certain academic disciplines within the "Law" specialty.

Key words: war, martial law, legal understanding, positive law, human rights.

Постановка проблеми. Війна росії проти України, яка почалася в 2014 році та переросла у повномасштабне вторгнення у 24 лютого 2022 року, стала не лише трагедією для українського народу, але й вагомим фактором, що вплинув на трансформацію

суспільних процесів, зокрема на правову свідомість українців. Агресія росії, як і будь-яка інша війна, кидає виклик державним інституціям та детермінує необхідність чіткого та справедливого врегулювання суспільних відносин, захисту прав людини та верховенства права, удосконалення існуючих або створення нових правових механізмів. Ці виклики породжують нові підходи до праворозуміння, особливо позитивного праворозуміння, яке ґрунтується на формуванні і підтримці правопорядку через відображення такого розуміння права в нормативно-правових актах, їх тлумаченні та застосуванні.

Війна ставить під загрозу майже усі аспекти життя людей, які тим чи іншим чином до неї залучені (військових, представників влади, цивільних) і така загроза викликає ряд питань з точки зору розуміння природного та позитивного права.

Так, для багатьох людей, а особливо тих, хто безпосередньо бере участь у бойових діях або для тих, хто втратив своє здоров'я або життя чи здоров'я своїх рідних, постає питання в доцільності дотримання природних прав російських окупантів, насамперед, їхнього права на життя (чому потрібно поважати природні права окупантів, якщо вони самі прямо порушують наші природні права?).

У свою чергу, з точки зору як природного так, і позитивного права, громадяни України також зазнають значних змін у праворозумінні, оскільки оголошення воєнного стану пов'язане із початком застосування норм законодавства, які в мирний час не діють, а також із прийняттям нових законодавчих та інших нормативно-правових актів, які спрямовані на врегулювання правовідносин в рамках воєнного стану. І саме аналіз вказаних змін надає можливість визначити основні напрямки поглиблення теоретичного аналізу концепції позитивного праворозуміння.

Постановка завдання. Отже, в цьому дослідженні, розглянемо окремі аспекти зазначеного впливу війни на позитивне праворозуміння в Україні (з врахуванням викликів до розуміння природних прав людини).

Виклад основного матеріалу дослідження. Війна росії проти України дала поштовх до багатьох змін в аспекті праворозуміння, як позитивних, такі і негативних. Ці процеси мали меншу інтенсивність з 2014 року і значно посилились після 2022 року, коли відбулось повномасштабне вторгнення та було введено правовий режим воєнного стану.

Науковці відзначають, що з початком повномасштабної війни і до сьогодні Україна зазнає трансформації, в якій право як цілісна правова система посідає центральне місце. Це пояснюється тим, що реалізація державного суверенітету, утвердження засад верховенства права та дотримання прав і свобод людини можливі лише за наявності розвиненої правової системи. Також все більше кристалізується прагнення вступити до Європейського Союзу (*а також до НАТО - примітка автора*), який вимагає проведення реформаторських та інтеграційних заходів у сфері права, які мають забезпечити ефективний механізм суспільного розвитку [1, с. 4]

Також відбуваються зміни основної ролі правоохоронних органів. Так від початку війни головним завданням і функціями правоохоронних органів стали забезпечення оборони країни, проведення контрдиверсійних заходів, запобігання злочинам, що загрожують національній безпеці, а також належна організація роботи з виявлення, збирання, фіксації та збереження доказів порушень міжнародного гуманітарного права російською федерацією під час воєнної агресії проти України [1, с. 6].

На нашу думку, зміни правового регулювання в умовах правового режиму можна розподілити на такі напрямки:

1. Настання умов для застосування норм права, які вже існували до моменту введення правового режиму воєнного стану на території України, до прикладу: Закону України (надалі – ЗУ) «Про правовий режим воєнного стану»; Постанова КМУ від 13 липня 2011 року «Про затвердження Порядку призначення уповноважених осіб на суспільно корисні посади в умовах воєнного стану» та інші.

2. Прийняття нових нормативно-правових актів, спрямованих на врегулювання правовідносин в умовах правового режиму воєнного стану на території України, зокрема: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року «Про введення воєнного стану в Україні»; ЗУ «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України»; ЗУ «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» тощо.

3. Зміна нормативно-правових актів, наприклад: ЗУ «Про внесення змін до ЗУ «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України»; ЗУ «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану і т.д.

Загалом, за перші 4 місяці з моменту повномасштабного вторгнення (з 24.02.2022 до 21.06.2022) лише Верховна Рада України прийняла 122 закони, а станом на 08.09.2024 – 729 законів [2].

Зазначене свідчить про масштаб змін норм позитивного права України, а, відповідно, і його розуміння. Разом з тим, в межах даного дослідження не вбачається можливим охоплення усіх аспектів зміни позитивного праворозуміння в Україні, що пов'язані із агресією росії. Тому, для прикладу, проаналізуємо такі зміни праворозуміння стосовно деяких природніх прав людини.

Як слушно зазначає Р.П. Луцький – всі природні права безпосередньо впливають із звичного порядку речей, із самого життя, з наявних у суспільстві економічних, духовних та інших чинників. Тому такі права називають «природженими» суб'єктивними правами. Ці природні права складають сутність загально-соціального, або безпосередньо-соціального права, яке впливає із соціального життя і не залежить від держави. У свою чергу, позитивне право у розумінні Р.П. Луцького має назву юридичного або спеціально-соціального права, тобто є результатом державної діяльності, втіленням волевиявлення держави [3, с.34].

У практичній площині, як природні (фундаментальні) права, так і позитивні права можуть бути обмежені.

Так, згідно із принципом верховенства права такі обмеження фундаментальних прав людини можуть бути застосовані лише в межах забезпечення легітимного втручання держави у приватну автономію індивіда і заради досягнення загального блага. Принцип верховенства права визначає те, що фундаментальні права можуть бути обмежені обґрунтовано, виключно на правових засадах із додержанням вимог принципу пропорційності [4, с. 192].

У науці виділяють наступні критерії правомірності обмеження природніх (фундаментальних) прав людини: 1) обмеження прав людини можуть здійснюватися виключно на основі закону; 2) обмеження прав людини повинні відповідати легітимній меті; 3) для запровадження обмежень прав людини й основоположних свобод повинні існувати обґрунтовані підстави [5, с. 104-106].

Дійсно, ст. 64 Конституції України (надалі – Конституція) передбачає перелік прав і свобод, які не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного стану, а також те, що

конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених самою Конституцією.

З метою аналізу та порівняння змін у праворозумінні в Україні в умовах війни, насамперед, розглянемо право на життя, яке, беззаперечно, є одним із основних природніх прав.

Право на життя є одним із найпоширеніших прав, які закріплюються у нормах позитивного права. Зокрема, право на життя закріплене у ст. 3 Загальної декларації прав людини, ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (надалі – Конвенція) та у ст. 27 Конституції. Більш того, в силу згаданої норми ст. 64 Конституції, право на життя не може бути обмежене в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Тут варто уточнити, що з точки зору позитивного права України (ст. 27 Конституції), на державу покладено обов'язок захищати життя людини, а також кожному надано право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань, проте не вказано способів такого захисту. Натомість ст. 3 Загальної декларації прав людини не передбачає будь-яких винятків із права на життя.

Дещо детальніше винятки із права на життя наведені у ст.2 Конвенції: «позбавлення життя не розглядається як таке, що вчинене на порушення цієї статті, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили: а) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства; б) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою; с) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання».

Тобто право на життя, хоч і є природнім правом, однак і воно не може бути необмеженим, що породжує певну колізію між наведеними вище нормами, насамперед, ст.ст. 27, 64 Конституції. Особливо обмеження права на життя стосується тих, хто сам несе загрозу життю інших. Це обґрунтовує необхідність встановлення у позитивному праві ефективних механізмів захисту права на життя, включно із можливим позбавленням життя того, хто посягає на чуже життя.

Під час війни ще більше загострюється розбіжність у підходах природнього та позитивного права та їх розумінні, оскільки жертва збройної агресії просто не може гарантувати права на життя окупантам, інакше сама буде позбавлена життя. Таким чином абсолютизм у питанні гарантування природніх прав несе загрозу саме для тих, хто його буде притримуватися, наприклад, спроба зупинити російського солдата, танк чи ракету гуманним способом, без загрози позбавити життя такого солдата чи знищення відповідного озброєння є самогубством.

Зазначена трансформація праворозуміння, на свідомому чи підсвідомому рівні, притаманна більшості населення України та українській владі, інакше України б зараз просто не існувало б.

Як відомо, українці, в абсолютній своїй більшості схвалюють атаки на російські війська, російські військові об'єкти (такі як аеродроми, військові кораблі тощо), на територію росії (атаки на нафтопереробні заводи, вторгнення на території курської області росії і т.д.), і навіть фізичне знищення свої колишніх співгромадян-зрадників таких як О.В. Захарченко [6], М.Ю. Фомін (т.з. Владлен Татарський) [7], І.В. Кива [8] тощо. Фактично, зараз в українському суспільстві утверджений консенсус, який значною мірою полягає у дегуманізації агресора та зрадників і підтримці їх знищення.

Позитивне праворозуміння українського законодавця не є таким радикальним, але теж спрямоване на максимальний опір агресії. Так, окрім вже давно існуючих норм,

що передбачають можливість дати відсіч збройній агресії (наприклад, ст. 1 ЗУ «Про Збройні Сили України») або звичайним злочинцям (до прикладу, ст. 36 Кримінального кодексу України про необхідну оборону), для ілюстрації впливу війни на зміну позитивного праворозуміння, варто згадати ст. 1 та ст. 2 ЗУ «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України», які передбачають право цивільних осіб у період дії воєнного стану брати участь у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав, у тому числі отримати та застосовувати (аналогічно до застосування зброї військовослужбовцями під час виконання ними завдань щодо відсічі збройної агресії проти України) вогнепальну зброю і боєприпаси до неї [9].

Відтак, відбувається злам праворозуміння (як загальносуспільного так і професійного), яке полягає у повному нівелюванні природного права на життя того, хто сам не поважає природних прав інших. Іншими словами, мало хто в Україні буде засуджувати знищення російських солдат, як на території України, так і поза її межами.

Більш того, на нашу думку, Україна, з точки зору принципу справедливості та необхідності ефективного захисту життя та здоров'я своїх громадян, має право позбавляти життя не лише військовослужбовців держави-агресора, які безпосередньо вторглися на нашу територію, а й тих військових агресора, хто перебуває у тилу, а також вживати заходів для знищення зрадників та колаборантів.

Зазначене демонструє певний «зовнішній» (спрямований на ворога) вектор зміни праворозуміння в українському суспільстві, а щодо «внутрішнього» вектора таких змін (які спрямовані на розуміння власних прав громадян України), зазначу наступне.

Як було вказано раніше, з моменту запровадження на всій території України правового режиму воєнного стану ряд прав та свобод громадян України був обмежений, зокрема, була введена заборона перетину (виїзду) державного кордону України чоловіків віком від 18 до 60 років.

Не погоджусь зі думкою Н. Грідіної, яка вважає, що деякі обмеження прав людини (як-от: свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України), здійснені з метою запобігання їх порушенню [10, с. 150]. На нашу думку, вказані обмеження не можуть розглядатися як елемент запобігання порушення цих прав (оскільки обмеження права свободи пересування є, хоч і законним, але порушенням цього права), а є інструментом забезпечення виконання громадянами України, їх обов'язків, насамперед, обов'язку захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів, який встановлений ст. 65 Конституції.

У контексті зазначеного, погоджуся із думкою Н. Рухло та О. Марченко щодо важливості збалансування національної безпеки та прав людини в умовах воєнного стану і необхідності об'єднання зусиль органів державної влади та громадянського суспільства для забезпечення захисту прав людини в умовах воєнного стану [10, с. 256]. Схожу позицію підтримують Н. Філіпська та В. Петрук, які наголошують на надзвичайній важливості обґрунтованості, тимчасовості обмежень прав людини та громадянина, пропорційності загроз та обмежень з метою забезпечення максимального захисту громадян України та безпосередньо держави в умовах повномасштабного вторгнення та дії правового режиму воєнного стану [10, с.172-173].

Дійсно, формування правильного розуміння обмежень прав людини та громадянина в умовах війни є одним із ключових чинників, які запобігають внутрішнім конфліктам, перешкоджає руйнуванню демократичних інститутів та запобігає перетворенню держави в тоталітарну диктатуру. Тому завданням держави є пошук

оптимального балансу між застосуванням таких обмежень та дотриманням прав людини, а також налагодження правильної комунікації, яка б формувала правильне праворозуміння вказаних обмежень (норм позитивного права, які встановлюють такі обмеження) в суспільстві.

На жаль, якщо брати за приклад обмеження свободи пересування, вільного вибору місця проживання і, особливо, права вільно залишати територію України, то, на даний момент, існують значні проблеми в аспектів розуміння доцільності таких обмежень серед населення України.

Так, запроваджене обмеження призвело до розвитку протиправних та напівлегальних схем виїзду чоловіків за межі України та появи корупційних ризиків, якому намагаються протистояти як Держприкордонслужба України, так і відповідні підрозділи Національної поліції України [11, с. 79-81]. За останніми відомими даними, з початку повномасштабного вторгнення росії в Україну, з України виїхало 650 000 чоловіків призовного віку [12].

Разом з тим, найбільшого суспільного осуду і критики наявних обмежень викликає нелегальний виїзд значної кількості відомих людей. Особливо нерозуміння свідомої частини українського суспільства викликають непоодинокі випадки втечі публічних осіб з проросійськими позиціями. Найбільш яскравим прикладом є випадок з втечею народного депутата України А. Г. Дмитрука, який не лише мав би залишатися в Україні, але й щодо якого вже давно мало би бути порушено кримінальне провадження за побиття військового [13].

Зазначений стан речей демонструє неефективність дій правоохоронних органів щодо забезпечення дотримання обмежень прав, передбачених ст. 33 Конституції.

Також, видаються сумнівними, з точки зору принципу верховенства права, заходи, які вживаються владою і спрямовані на повернення військовозобов'язаних до України. Наприклад, 23.04.2024 консульства України повідомили про тимчасове призупинення консульських дій щодо громадян України призовного віку.

Наступного дня, 24.04.2024 року, була опублікована постанова КМУ від 23.04.2024 №443 (набула чинності 25.04.2024), якою внесені зміни до п.11 постанови КМУ № 678 від 10.06.2022, а саме передбачено, що отримання паспорта громадянина України, паспорта громадянина України для виїзду за кордон громадянином України чоловічої статі віком від 18 до 60 років здійснюється у територіальному органі/територіальному підрозділі ДМС. Пересилання таких паспортів до відокремленого підрозділу або закордонної дипломатичної установи України для організації їх видачі не здійснюється.

Зазначені обмеження є спробою уряду примусити чоловіків віком 18-60 р. повернутися в Україну для оформлення вказаних документів, однак, такі заходи не відповідають Конституції, зокрема, це є очевидним порушенням ст.ст. 19, 24, 33 Конституції, оскільки заборона пересилання зазначених документів (паспортів) стосується встановлено за ознакою віку та статі, не ґрунтується на законі і фактично обмежує свободу пересування.

Такі дії влади, на наш погляд, є неефективними та свідчать про відсутність належного рівня праворозуміння позитивного права на рівні вищих посадових осіб України, в свою чергу, це погіршує стан праворозуміння в українському суспільстві загалом. Хоч ми всі часто шукаємо простих рішень, але вони не завжди правильні та доречні і можуть завдати ще більшої шкоди. Тому, навіть в умовах війни, необхідно приймати зважені рішення та керуватися законодавством (за потреби змінити

законодавство, якщо воно не відповідає потребам воєнного стану), а не порушувати його, демонструючи правовий нігілізм.

Висновки. Наведене дослідження свідчить про значні зміни праворозуміння в Україні, зумовлені війною та введенням правового режиму воєнного стану. Власне сам факт війни та запроваджені державою правові обмеження характеризується двома основними тенденціями впливу на праворозуміння позитивного права в Україні.

Перша тенденція стосується праворозуміння норм права, які стосуються прав громадян держави-агресора (росії), яка полягає у відмові у гарантуванні природних прав таких осіб, оскільки самі агресори нігілістично ставляться до прав українців, зокрема, нашого права на життя, тим самим ставлять себе поза законом.

Друга тенденція змін у позитивному праворозумінні в умовах війни характеризується критичним ставленням суспільства до частини обмежень їх прав, які застосовує держава, в першу чергу, до обмеження права на свободу пересування, вільний вибір місця проживання та права вільно залишати територію України. Це зумовлено неспроможністю держави правильно прокомунікувати відповідні обмеження, неефективною роботою правоохоронних органів та вибірковістю правозастосування до осіб, які порушують обмеження права залишати територію України.

Загалом, наведена у цьому дослідженні, проблематика потребує подальших досліджень в частині впливу війни на позитивне праворозуміння інших прав як в аспекті національного законодавства України, так і норм міжнародного права.

Список використаних джерел

1. Бігун, В. В., Дацюк, Т. К., Присяжнюк, І. І. (2023). Вплив війни на правову систему та реформи в Україні. *Академічні візії*, (24). 12 с. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/655> (дата звернення 06.09.2024).
2. Дані з офіційного веб-сайту Верховної ради України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/stru/u57b93of4-2b08-4cb1-8d1a-f93a4914d65f#Stru> (дата звернення 06.09.2024).
3. Луцький Р. П. Теоретико-правові засади формування та розвитку сучасного позитивного права: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2017. 465 с.
4. Савчин М. В. Порівняльне конституційне право. Київ: ВАІТЕ, 2020. 462 с.
5. Правова система України в умовах воєнного стану: збірник наукових праць / за загальною редакцією О. О. Кота, А. Б. Гриняка, Н. В. Міловської, М. М. Хоменка. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 540 с.
6. Стаття «Вбивство Захарченка у Донецьку: подробиці та реакції» від 31 серпня 2018 року - веб-сайт «Українська служба BBC». URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-45374523> (дата звернення 07.09.2024).
7. Стаття «Пропагандиста Владлена Татарського підірвали в центрі Санкт-Петербурга» від 02 квітня 2023 року. веб-сайт «Громадське радіо». URL: <https://hromadske.radio/news/2023/04/02/propahandysta-vladlena-tatarskoho-pidirvaly-v-tsentri-sankt-peterburha-video> (дата звернення 07.09.2024).
8. Стаття «Спецоперація СБУ: в Росії ліквідували Іллю Киву» від 6 грудня 2023 року. – веб-сайт «Суспільне Новини». URL: <https://suspilne.media/633596-specoperacia-sbu-v-rosii-likvidovali-illu-kivu/> (дата звернення 07.09.2024).
9. Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України: Закон України від 3 березня 2022 року № 2114-IX. офіційний веб-сайт Верховної ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text> (дата звернення 07.09.2024).
10. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали VIII Міжнар. наук.- практ. конф. (м. Дніпро, 15 бер. 2024 р.); у 2-х ч. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2024. Ч. I. 740 с.
11. Радченко, О. І., Вишинський Д. О. Особливості забезпечення права людини на свободу переміщення в умовах воєнного стану. *Захист та дотримання прав громадян органами*

Національної поліції України в умовах воєнного стану: тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 7 груд. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця: ХНУВС, 2023. С. 79-81. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/cd2049ce-f60f-4533-a56c-c113ee61bf3c/content> (дата звернення 07.09.2024).

12. Стаття «Від початку війни з України виїхали 650 тис. чоловіків призовного віку – Politico» від 17 квітня 2024 року. веб-сайт «ТСН» URL: <https://tsn.ua/ukrayina/vid-pochatku-viyni-z-ukrayini-viyihali-650-tis-cholovikiv-prizovnogo-viku-politico-2559703.html> (дата звернення 07.09.2024).

13. Стаття ««Операцію ретельно спланували». Як нардеп Дмитрук втік з України, версія слідства» від 2 вересня 2024 року - веб-сайт «Українська служба BBC». URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cly9p833lx8o> (дата звернення 07.09.2024).

References

1. Bihun, V. V., Datsiuk, T. K., Prysiashniuk, I. I. (2023). *Vplyv viiny na pravovu systemu ta reformy v Ukraini* [The impact of the war on the legal system and reforms in Ukraine]. *Akademichni vizii*, 24, 12. Available at: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/655> (accessed on 06.09.2024). (in Ukrainian)
2. Data from the official website of the Verkhovna Rada of Ukraine URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/stru/u57b93of4-2b08-4cb1-8d1a-f93a4914d65f#Stru> (accessed on 06.09.2024). (in Ukrainian)
3. Lutskiy, R. P. (2017). *Theoretical and legal foundations of the formation and development of modern positive law*: Doctoral thesis in Law: 12.00.01. Kyiv. (in Ukrainian)
4. Savchyn, M. V. (2020). *Porivnialne konstytutsiine pravo* [Comparative Constitutional Law]. Kyiv: VAITE. (in Ukrainian)
5. . Kot O.O., Hryniak A. B., Milovska N. V., Khomenko M. M. (Ed.) (2022). *Pravova systema Ukrainy v umovakh voiennoho stanu* [The legal system of Ukraine under martial law: collection of scientific papers]. Odesa: Helvetyka Publishing House. (in Ukrainian)
6. Article "Zakharchenko's murder in Donetsk: details and reactions" from August 31, 2018 - BBC Ukrainian Service website. Available at: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-45374523> (accessed on 07.09.2024). (in Ukrainian)
7. Article "Propagandist Vladlen Tatarsky was blown up in downtown Saint Petersburg" from April 2, 2023. Hromadske Radio website. Available at: <https://hromadske.radio/news/2023/04/02/propahandysta-vladlena-tatarskoho-pidirvaly-v-tsentri-sankt-peterburha-video> (accessed on 07.09.2024). (in Ukrainian)
8. Article "SBU Special Operation: Ilya Kiva was eliminated in Russia" from December 6, 2023. – Suspilne News website. Available at: <https://suspilne.media/633596-specoperacia-sbu-v-rosii-likvidovali-illu-kivu/> (accessed on 07.09.2024). (in Ukrainian)
9. On ensuring the participation of civilians in the defense of Ukraine: Law of Ukraine from March 3, 2022 № 2114-IX. Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text> (accessed on 07.09.2024). (in Ukrainian)
10. International and National Security: Theoretical and Applied Aspects: Materials of the VIII International Scientific and Practical Conference (Dnipro, March 15, 2024); in 2 parts. (Part I). Dnipro: Dnipro State University of Internal Affairs, 2024. (in Ukrainian)
11. Radchenko, O. I., Vyshynskiy D. O. (2023). *Osoblyvosti zabezpechennia prava liudyny na svobodu peremishchennia v umovakh voiennoho stanu* [Features of ensuring the human right to freedom of movement under martial law. *Protection and observance of citizens' rights by the National Police of Ukraine under martial law*: Abstracts of participants of the scientific and practical conference (Vinnytsia, December 7, 2023) / Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kharkiv National University of Internal Affairs, Science Park "Science and Security". Vinnytsia: KhNUVS. 79-81. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/cd2049ce-f60f-4533-a56c-c113ee61bf3c/content> (accessed on 07.09.2024). (in Ukrainian)
12. Article "Since the beginning of the war, 650,000 men of conscription age have left Ukraine – Politico" from April 17, 2024 TSN website. Available at: <https://tsn.ua/ukrayina/vid-pochatku-viyni-z-ukrayini-viyihali-650-tis-cholovikiv-prizovnogo-viku-politico-2559703.html> (accessed on 07.09.2024). (in Ukrainian)

13. Article "The operation was carefully planned. How MP Dmytruk fled Ukraine, according to the investigation" from September 2, 2024 - BBC Ukrainian Service website. Available at: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cly9p833lx8o> (accessed on 07.09.2024). (in Ukrainian)

Стаття: надійшла до редакції 26.09.2024

прийнята до друку 17.10.2024

The article: is received 26.09.2024

is accepted 17.10.2024

Бібліографія: Лемеха Р. Окремі аспекти впливу російсько-української війни на позитивне праворозуміння в Україні. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право.* Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2024. Вип. 18 (30). С. 36-44. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.36-44>



УДК: 340.12

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.45-50>

СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРАВА ЯК ЯВИЩА СОЦІАЛЬНОЇ ДІЙНОСТІ

Луцький Роман Петрович,

доктор юридичних наук, професор, директор Науково-дослідного інституту імені Академіка Івана Луцького Університету Короля Данила
вул. Коновальця, 35, Івано-Франківськ, Україна, 76018

e-mail: roman.lutskyi@iful.ukd.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9558-3699>

Кофлан Василь Михайлович,

кандидат юридичних наук, доцент,

директор Івано-Франківського фінансово-комерційного фахового коледжу імені С.

Граната Університету Короля Данила,

вул. Коновальця, 35, Івано-Франківськ, Україна, 76018

e-mail: vasyl.koflan@ukd.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4825-809>

Табачин Василь Ігорович,

аспірант ЗВО «Університет Короля Данила»

вул. Коновальця, 35, Івано-Франківськ, Україна, 76018

e-mail: vasyl.i.tabachyn@ukd.edu.ua

Мета. Метою статті є визначення сутності та особливостей права на основі правильного розуміння ознак які характеризують це явище, а також являються ключовими факторами в процесі праворозуміння. Саме останні окреслюють ті складові, які й характеризують сутність сучасного права, як явища соціальної дійсності. **Методика.** Задля досягнення поставленої мети проводили комплексний аналіз наявної інформації стосовно аналізованої проблеми і сформуvalи на їхній основі висновки та пропозиції. Під час дослідження використовувались наступні методи наукового пізнання: діалектичний, системно-структурний, термінологічний, системно-функціональний, історичний, нормативно-догматичний, метод узагальнення. **Результати.** У результаті проведених досліджень встановлено, що термін «право як явище соціальної дійсності» виражає собою правило поведінки, яке прийнято і санкціоноване державою та має загальнообов'язковий характер. Крім того право окреслює конкретний напрямок розвитку законодавчого процесу відповідного етапу розвитку на якому знаходиться держава і виключно воно в поєднанні з природнім правом являється тим інструментом, який скеровує розвиток суспільства та державності. **Наукова новизна.** Вперше здійснено систематизування та узагальнення рівнів політико-правового розуміння поняття «права як явища соціальної дійсності» через призму раціонального співвідношення волі держави та її громадян враховуючи реалії сьогодення. **Практична значимість.** Результати досліджень можуть бути використані в правотворчій і правозахисній діяльності щодо реалізації чинного законодавства в період воєнного часу.

Ключові слова: право, сутнісні ознаки права, природне право, позитивне право, суспільство, держава, системність, загальнообов'язковість, державний примус, політико-правова сутність права.

Roman Lutskyi,

*Doctor in Law, Associate Professor, Director of the Research Institute,
King Danylo University
35 Konovaltsia Str., Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76018
e-mail: roman.lutskyi@iful.ukd.ua*

Vasyl Coughlan,

*PhD. in Law, Associate Professor, Director of the Ivano-Frankivsk Financial and
Commercial Cooperative College named after S. Granat,
King Danylo University,
35 Konovaltsia Str. Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76018
e-mail: vasyi.koflan@ukd.edu.ua*

Vasyl Tabachyn,

*postgraduate King Danylo University
35 Konovaltsia Str., Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76018
e-mail: vasyi.i.tabachyn@ukd.edu.ua*

ESSENTIAL CHARACTERISTICS OF LAW AS A PHENOMENON OF SOCIAL REALITY

Purpose. The purpose of the article is to define the essence and features of law based on a correct understanding of the features which characterize this phenomenon and are also key factors in the process of law understanding. It is the latter which outline the components which characterize the essence of modern law as a phenomenon of social reality. **Methodology.** In order to achieve this goal, the author conducted a comprehensive analysis of the available information on the issue under consideration and formed conclusions and proposals based on the same. The following methods of scientific cognition were used in the course of the study: dialectical, system-structural, terminological, system-functional, historical, normative-dogmatic, and generalization methods. **Originality.** As a result of the research, it is established that the term «law as a phenomenon of social reality» expresses a rule of behavior which is adopted and authorized by the State and is of a generally binding nature. In addition, law outlines a specific direction of development of the legislative process at the relevant stage of development at which the State is located, and only it, in combination with natural law, is the instrument which guides the development of society and statehood. **Scientific novelty.** For the first time, the author systematizes and generalizes the levels of political and legal understanding of the concept of «rights as a phenomenon of social reality» through the prism of a rational correlation between the will of the State and its citizens, taking into account the realities of today. **Practical significance.** The results of the research can be used in lawmaking and human rights activities to implement the current legislation during wartime.

Key words: law, essential features of law, natural law, positive law, society, state, systemicity, general obligation, state coercion, political and legal essence of law.

Постановка проблеми. Загальна теорія права, яка підсумовує дані аналітичної юриспруденції – це самодостатня юридична наука, предметом якої є догма права. Саме вона із своїми «відгалуженнями» (історією права, порівняльним правознавством) і у поєднанні з соціологією права, займає гідне місце в системі юридичних наук, виконує у всьому комплексі юридичних знань свої особливі та незамінні функції сфери законодавства. А право являється основою цієї теорії і визначення сутності та особливостей даної категорії має визначальне значення для усвідомлення позитивного підходу щодо розуміння основ правотворення. Саме ці положення становлять актуальність піднятої проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-правові аспекти дослідження сутності права через призму його визначальних ознак вивчалися в юридичній науці такими відомими вченими, як: О.Бандура, В. Бачинин, М. Байтин, Г. Гриценко, І. Льїн, О. Копиленко, Н. Крашеніннікова, О. Лейст, Д. Ллойд, М. Марченко, І. Малинова, Н. Оніщенко, А. Поляков, В. Сорокин, О. Скакун, Е. Трубецкой, Б. Шейндлин та фундатор

української юриспруденції Ю. Шемшученко, які сприяють осмисленню поточних процесів в теорії права та мають важливе значення для подальшого їх дослідження.

Виходячи уже з тих фундаментальних основ, які вони заклали, вважаю за доцільне провадити власні дослідження визначеної проблематики.

Постановка завдання. Метою статті є визначення сутності та особливостей права на основі правильного розуміння ознак які характеризують це явище, а також являються ключовими факторами в процесі праворозуміння. Саме останні окреслюють ті складові, які й характеризують сутність так званого державного права.

Виклад основного матеріалу дослідження. Право за своїми властивостями є такий соціальний феномен, який викликаний потребою внести в соціальне життя нормативні засади, організованість і порядок, що засновані на підставах соціальної свободи, активності, відповідальності, і тому за своєю природою спричиняє опір свавілля і беззаконню. В сучасних умовах, що характеризуються багатоаспектністю соціального виміру, право здійснює вплив на суспільство, що виходить за рамки позитивістського бачення і потребує комплексного дослідження його соціальної цінності у призмі аксіологічного підходу.

Необхідність детального вивчення соціальної цінності права виникає в аспекті дослідження шляхів підвищення ефективності дії права. Усвідомлення природи права як соціального регулятора, його основних інструментів та засобів впливу відбувалось лише на рівні загальнотеоретичного розуміння даного явища і не пов'язувалось з суміжними суспільно-правовими процесами. Саме дослідження права як ефективного та дієвого соціального регулятора в діалектичному зв'язку з суспільним виміром в цілому і є метою даної статті.

Проблематика цінності права була визначена як самостійний напрям наукового дослідження на початку другої половини XX ст. Аксіологічний підхід до праворозуміння розвивався в умовах тоталітарного впливу ідеології на доктрину. В юриспруденції умисно не вели мову про правові цінності, адже існував набір хрестоматійних цінностей соціалістичного суспільства, що були сформульовані в моральному кодексі будівників комунізму. Незалежність та формування власної, вільної від ідеологічного забарвлення, правової системи принесли нові тенденції до розуміння правової аксіології як одного з основних напрямків аксіології – теорії цінностей, теорії всезагальних принципів, що визначають діяльність людини і мотивацію поведінки. Поняття цінності зазвичай використовують для вказівки на людське, соціальне та культурне значення об'єктів і явищ, що відсилає до світу належного, цільового, осмисленого.

Предметом правової аксіології можна визначити проблему розуміння та тлумачення права як цінності, імперативної вимоги, орієнтира. Аксіологічне вивчення права має важливе наукове, практичне та ідеологічне значення. Воно дозволяє встановити і закріпити духовні ідеали суспільства. Право як явище з численними ціннісними аспектами потребує застосування ціннісного підходу при його дослідженні. В протилежному випадку виявлення його суті стає ускладненим, не піддається розумінню його специфічна природа як духовно-практичного засобу освоєння світу людьми [3, с. 84].

Під цінністю права розуміється його спроможність служити метою і засобом задоволення науково обґрунтованих, соціально справедливих загальнолюдських потреб, інтересів громадян та їх об'єднань, це те сутнісне, що дозволяє праву залишатися самим собою. Цінність права є багатоаспектною категорією, в якій неможливо чітко визначити межі та елементи структури. Так, типовим є поділ в залежності від концепцій

праворозуміння. Окремі вчені виділяють категорії цінності об'єктивного та суб'єктивного права [6, с. 90].

На нашу думку, оптимальним є поділ на такі аспекти цінності права:

- а) як явище, сенс якого полягає в реалізації ідеї права (власна цінність права);
- б) як особливий соціальний регулятор суспільних відносин (інструментальна цінність);
- в) як здобуток культури людства (історико-культурна цінність).

На сьогоднішній день аксіологічні дослідження в галузі права стали перспективним напрямком, все більше вчених звертаються до зазначеної наукової площини. Пізнання цінностей не є актом байдужого пристосування до байдужого предмету; це є акт участі в існуванні цінності, перебування цінності в житті і життя в цінності. Як вже зазначалось, основним з аспектів цінності права є його роль як соціального регулятора. Воно займає основне, найважливіше місце в усій системі соціального впливу на життя особи, держави та суспільства. Завдяки своїм властивостям та регулятивним якостям право є регулятором суспільних відносин, сприяє правильному поєднанню інтересів особи, держави і суспільства в цілому. За його допомогою забезпечується загальний і стабільний порядок у суспільних відносинах [4, с. 73].

Зрозуміти соціальну цінність права – означає усвідомити, розкрити його позитивну роль для особистості та суспільства. Окремі науковці розуміють регуляторну природу права в таких аспектах: за допомогою права забезпечується загальний стабільний порядок у суспільних відносинах, у цьому виявляється його інструментальна цінність; завдяки праву досягається визначеність, точність у самому змісті суспільних відносин; право, втілюючи спільну (узгоджену) волю учасників суспільних відносин, сприяє розвитку тих із них, у яких зацікавлені як окремі індивіди, так і суспільство в цілому; воно впливає на поведінку і діяльність людей за допомогою узгодження їх специфічних інтересів; право забезпечує можливість нормальних активних дій людини, оскільки воно перешкоджає незаконним втручанням у сферу її правомірної діяльності; право в цивілізованому суспільстві забезпечує оптимальне сполучення свободи і справедливості; на правовій основі формуються основні інститути громадянського суспільства: ринкова економіка, багатопартійна політична система, демократична виборча система, вільні засоби масової інформації і правова держава; право є основою і єдино можливим цивілізованим засобом вирішення проблем міжнародного і міжнаціонального характеру, на основі права формується світовий правопорядок [1, с. 68-69].

Разом з тим, існує інший вимір правового впливу, який знаходиться понад рівнем інструментальної цінності. Право – це феномен, який існує в конкретно-історичному культурному середовищі в тісному зв'язку з антропологічними властивостями людини (свідомістю, волею, психологією) і різними сторонами його практичної діяльності (економікою, політикою, релігією, мораллю, звичаями)[2]. Не викликає заперечень констатація того, що одним із найдієвіших засобів, інструментів, за допомогою яких стверджується держава, реалізується її соціальна сутність і спрямованість, є саме право. За допомогою його настанов державна політика в будь-якій сфері – економічній, політичній, соціальній – знаходить вираження та напрями розвитку. Від того, наскільки будуть зрозумілими, підтриманими певними соціумами індивідами, суспільством у цілому правові настанови, настільки успішними можуть виявитися ті чи інші державні заходи, напрями діяльності, ракурси трансформаційних процесів, а отже, бу де реалізована так звана соціальна цінність сучасної держави [5, с.45].

Право в даному розумінні виступає як міжінституціональна надбудова, як вторинний фактор, що опосередковано впливає на всі процеси, що відбуваються в суспільстві. Мається на увазі не регулюючий вплив, про що зазначалося вище, а забезпечення реального і ефективного рівня взаємодії елементів соціальної системи та водночас встановлення соціальних орієнтирів, формування ціннісних пріоритетів усього суспільства. Зважаючи на те, що соціальна система є складною сукупністю взаємопов'язаних внутрішніми зв'язками соціальних явищ та процесів, стає очевидним, що дана структура потребує міцного та ефективного пов'язуючого елемента, що встановлює баланс та рівновагу в зазначеній системі. Важливий аспект прояву цінності права полягає в тому, що воно є опосередковуючою ланкою при реалізації товарно-ринкових інститутів, управління, демократії, моралі культури, засобом їх втілення в життя.

Першим елементом є економічна складова. З економічного боку право пов'язане з розвитком виробництва та обігу. Товарне виробництво та обіг виділили та сформували вільну особистість, яка володіє автономними правами, що ґрунтується на засадах самостійності і незалежності.

З політичного боку право пов'язано з необхідністю надати державній волі загальнообов'язкове значення. Право для держави є найбільш доцільним і ефективним засобом, за допомогою якого відбувається реалізація основних її функцій. Разом з тим безсумнівно й те, що розвиток демократичних інститутів в політично організованому суспільстві є неможливим без права. Саме в праві демократичні інститути знаходять адекватні способи вираження і закріплення. Думку про єдність демократії і права чітко висловив Н. Оніщенко: «Демократія в політично організованому суспільстві неможлива без права. Чим більшою мірою розвитку досягає державно-організоване суспільство, тим більшого значення набуває в ньому право як форма вираження і закріплення принципів демократії, а будь-який антидемократичний курс виступає як порушення принципів права і законності» [5, с. 48].

Третій фактор є багатостороннім і характеризується всією корисністю та позитивним впливом, що право несе в суспільство. В доктрині дане явище визначається як власна цінність права. Так, специфічність власної цінності права в максимальній мірі забезпечення організованості, узгодженості та стійкості суспільних відносин, у найвищому рівні задоволення особливих суспільних і особистих потреб. З іншої позиції, власна цінність права виражається в тому, що може бути названо правовими началами або духом права. Формулювання правових засад – одна з першочергових задач юридичної науки, хоча багато з них досить очевидні і, як правило, фіксуються у вже зазначених раніше основоположних демократично-правових засадах.

Соціальна цінність права проявляється на рівні становлення ціннісно-мотиваційних підвалин суспільного життя. Цей процес відбувається шляхом засвоєння індивідами базових настанов та принципів правової поведінки через інтеграцію правомірного шаблону поведінки в свідомість громадянина. Цей процес має назву правової соціалізації, тобто процес засвоєння індивідом зразків правомірної поведінки, такої, що відповідає букві закону, соціальних норм і цінностей, необхідних для успішного функціонування в даному суспільстві. За своєю суттю правова соціалізація – це адаптація світоглядних засад особистості відповідно до правових вимог з метою встановлення належного та безпечного рівня співіснування.

Зазначене вище обумовлює обґрунтованість наступних висновків. Аксіологічні дослідження категорії цінності права з середини ХХ-го сторіччя стали одним з пріоритетних напрямків дослідження. Право визнається одним з основних надбань

цивілізації, інструментом задоволення загальнолюдських потреб, соціальним, моральним та психологічним орієнтиром для людства, що сприяє формуванню громадянського суспільства та правової держави.

В межах даної статті розглядається саме соціальна цінність права як детермінуюча ознака правової та соціальної реальності. Право розглядається не лише як загальнообов'язкові правила поведінки в суспільстві, а як повноцінний елемент соціальної дійсності, що впливає на всі структурні частини системи суспільних процесів. Як приклад цього, було наведено правову соціалізацію як процес інтеграції особистості в суспільство, його здатність мислити та керувати своїми діями відповідно до загальних правових принципів. Вважаємо помилковим підхід до права виключно як до соціального регулятора, адже юридичний конструктив сягає абсолютно всіх рівнів суспільного життя, безпосередньо опосередковано впливаючи на суспільні відносини.

Список використаних джерел

1. Волинка К.Г. Теорія держави і права: навчальний посібник. Київ: МАУП, 2003. 240 с.
2. Загальна теорія держави і права. М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко, Л.Л. Богачова та ін. За ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. Харків: Право, 2002. 432 с.
3. Карась А.Г. Співвідношення понять «цінність права» і «правова культура». *Держава і право*. 2011. Вип. 52. С. 80-86.
4. Кириченко В.М. Теорія держави і права: модульний курс: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 264 с.
5. Оніщенко Н. М. Акіосфера сучасної держави та сприйняття права в суспільстві: проблеми теорії. *Проблеми філософії права*. Том VI-VII. Київ-Чернівці: Рута, 2008-2009. С. 42-49.
6. Черних Є.М. Цінність об'єктивного і суб'єктивного права. *Держава і право*. Вип. 29. 2005. С. 89-95.

References

1. Volynka, K.G. (2003). *Teoriia derzhavy i prava* [Theory of State and Law: a textbook]. Kyiv: IAPM. (in Ukrainian)
2. Tsvik, M.V., Tkachenko, V.D., Bogacheva, L.L. (Ed.) (2002). *Zahalna teoriia derzhavy i prava* [General theory of state and law]. Kharkiv: Pravo. (in Ukrainian)
3. Karas, A.G. (2011). Spivvidnoshennia poniat «tsinnist prava» i «pravova kultura» [Correlation of the concepts of «value of law» and «legal culture»]. *Derzhava i pravo*, 52, 80-86. (in Ukrainian)
4. Kirichenko, V.M. (2010). *Teoriia derzhavy i prava: modulnyi kurs* [Theory of State and Law: a modular course: a textbook]. Kyiv: Center for Educational Literature. (in Ukrainian)
5. Onishchenko, N.M. (2008-2009). Aksiosfera suchasnoi derzhavy ta spryiniattia prava v suspilstvi: problemy teorii [Axiosphere of the modern state and perception of law in society: problems of theory]. *Problemy filosofii prava*, VI-VII, 42-49 (in Ukrainian)
6. Chernykh, E.M. (2005). Tsinnist obiektyvnoho i subiektyvnoho prava [The value of objective and subjective law]. *Derzhava i pravo*, 29, 89-95. (in Ukrainian)

Стаття: надійшла до редакції 20.08.2024

прийнята до друку 11.09.2024

The article: is received 20.08.2024

is accepted 11.09.2024

Бібліографія: Луцький Р. П., Кофлан В. М., Табачин В. І. Сутнісні характеристики права як явища соціальної дійсності. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2024. Вип. 18 (30). С. 45-50. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.45-50>



УДК 342.1

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.51-55>

ПОСЯГАННЯ НА СУВЕРЕНІТЕТ ТА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ

Шевчук Любомир Васильович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та публічного управління

ЗВО «Університет Короля Данила»

вул. Коновальця 35, м. Івано-Франківськ, 76014, Україна,

e-mail: Lub1977@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-9174-6563>

Мета. У зв'язку із безпрецедентним нападом російської федерації на Україну, було порушено міжнародні договори стосовно миру, визнання України світовим товариством, як самостійної, незалежної та демократичної держави в цілому. А тому метою даної статті є аналіз фактів повного ігнорування росією міжнародних договорів, як доказ порушення будь-яких правових норм. Адже, це означає ніщо інше, як нівелювання таких правових принципів, як суверенітет, незалежність, цілісність, недоторканість що зокрема може призвести до порушення світового порядку.

Методика. Проведено аналіз а також узагальнення науково-теоретичного матеріалу. У дослідженні було дотримано таких методів наукового пізнання, як порівняльний, аналізу, синтезу.

Результати. В процесі даного дослідження, проведено аналіз фактів того на скільки може необдуманість, недалекоглядність, та зверхність інтересів однієї держави призвести до кульмінаційно-трагічних наслідків для всього світового товариства зокрема. **Наукова новизна.** Потрібно розуміти, що все що на пряму пов'язано з суверенітетом держави, її незалежністю, а особливо коли бачимо порушення принципів цілісності які передбачені конституційними нормами, то мабуть новизна сама по собі є актуальною, тільки з тієї причини, що вкотре спостерігаємо коли фактор сили нагло переступає фактор права з наслідками тисячі смертей. **Практична значимість.** Результати та висновки наукових досліджень можуть бути застосовані чи взяті до уваги в правозастосовній практиці, консультаційній сфері.

Ключові слова. Конституція України, суверенітет, незалежність, правова держава, статут ООН, Рада Європи.

L. Shevchuk

Candidate of Law, Associate Professor of the Department of Law and Public
Administration of the Higher Education Institution "King Danylo University"

Konovaltsya Street 35, Ivano-Frankivsk, 76014, Ukraine

e-mail: Lub1977@ukr.net

ENCROACHMENT ON THE SOVEREIGNTY AND INDEPENDENCE OF UKRAINE BY THE RUSSIAN FEDERATION

Goal. In connection with the unprecedented attack of the Russian Federation on Ukraine, international treaties on peace were violated, the recognition of Ukraine by the world community as an independent, independent and democratic state as a whole. Therefore, the purpose of this article is to analyze the facts of Russia's complete disregard for international treaties as evidence of a violation of any legal norms. After all, this means nothing more than the elimination of such legal principles as sovereignty, independence, integrity, inviolability, which in particular can lead to a violation of world order. **Method.** A certain analysis and generalization of scientific and theoretical material were carried out. The study followed such methods of scientific knowledge as comparative, analysis, and synthesis. **Results.** In the course of this study, an analysis of the facts was conducted to what extent the recklessness, shortsightedness, and arrogance of the interests of one state can lead to culminating and tragic consequences for the entire world community in particular. **Scientific novelty.** We need to understand that everything that is directly related to the sovereignty of the state, its independence, and especially when we see violations of the principles of integrity that are provided for by constitutional norms, then perhaps the novelty itself is relevant, if only for the reason that once again we observe when the factor of force abruptly exceeds the factor of law with the consequences of thousands of deaths. **Practical significance.** The results and conclusions of scientific research can be applied or taken into account in law enforcement practice and consulting.

Key words: Constitution of Ukraine, sovereignty, independence, rule of law.

Постановка проблеми. Порухення принципу міжнародного публічного права, згідно з яким територія держави є недоторканною від посягань з боку інших держав, будь-яких міжнародних договорів щодо мирного життя держав, нехтування чужими цінностями, посягання на суверенітет та незалежність, порушення конституційних норм, повне ігнорування світовою дипломатією для врегулювання війни, ігнорування тисячі смертей, це власне далеко не цілий ганебно-чорний список того, чим керується російська федерація при досягненні своїх страшних цілей.

Очевидно, що єдиним прецедентом, що стало підставою для таких трагічних наслідків для нашої держави, це те, що Україна вибрала європейську модель життя, де пріоритетом в першу чергу являються та цінуються звичайні правові норми. Де людина може відчувати себе соціально захищеною, де фактор сили це крайній метод, і може бути дієвий лиш після правового фактору.

Натомість, для російської федерації, згадувані цінності як вже світ побачив, знаходяться на задньому плані, або й взагалі відсутні. Загарбницькі цілі по відношенню до України та знищення її як незалежної демократичної держави, це і є пріоритетом, рушійною силою загарбницької держави.

З огляду на дикість імперських апетитів сучасної росії, яка не може і не хоче змиритись зі статусом України як суверенної та незалежної держави, дійсно можемо з впевненістю наголосити на тому, що такі сильні слова стосовно України, як суверенітет, незалежність, правова держава не мають права в природі існувати в очах росії. А отже все що відбувається в нашій державі сьогодні можна трактувати, як знищення української державності, мови, культури, віри, і власне ідентичності такої держави, як Україна.

Кричуще порушення міжнародних норм зроблених росією жодним чином не повинно залишитись забутих, і світова дипломатія як найгостріше повинна реагувати на всі прояви ганебності зроблених ворогом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою та питаннями порушення суверенітету та незалежності України російською федерацією в своїх наукових дослідженнях піднімали Пушня В. О., Соколова І.О., Носач А.В. і інші науковці.

Постановка завдання. Питання державного суверенітету окремих країн у світі стало підніматися все частіше з огляду на проведення військових дій. Посягання сильніших на територіальну цілісність слабших призводить до втрати останніх своїх конституційних прав, що зрозуміло в свою чергу стає найактуальнішою темою сьогодення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Після свідомого та наглого повномасштабного військового вторгнення російської федерації на територію України, в засобах масової інформації неодноразово почали піднімати провокуючі питання щодо того, чи не прийдеться нашій державі заради миру через силу віддати свої території, а це Донецька, Луганська, Херсонська та Кримська області.

Зрозумілим є той факт, що Росіяни прекрасно розуміли, що військовий потенціал нашої держави є далеко не тим, щоб не дозволити ворогу зробити те, що ми маємо на сьогодні. Стримуючим стимулом щодо ненападу на державу в першу чергу повинно бути її військове забезпечення, або дійсно колективна згуртованість держав для протистоянь викликів з боку ворожо налаштованих країн.

Згідно декларації про державний суверенітет України, наша держава відносить себе до країн, яка реалізує свою зовнішню політику як нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках і дотримується трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї [1].

У світлі сьогоднішніх подій можемо сказати, що це мабуть є не найкращим статусом для безпеки своїх кордонів та спокійного життя своїх громадян особливо маючи такого північного сусіда з антиукраїнськими намірами та ультимативним миром.

Свого часу наша держава підписала Будапештський меморандум про ядерне роззброєння. 5 грудня 1994 року в Будапешті були підписані гарантії безпеки для України, які увійшли в історію під назвою Будапештський меморандум. Офіційна назва Будапештського договору – "Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї" [2]. За цим документом Україна мала ліквідувати всю ядерну зброю на своїй території. Підписанти угоди про ядерне роззброєння України – президент США Білл Клінтон, президент росії Борис Єльцин та президент України Леонід Кравчук. Бачимо, що одним із підписантів власне є той хто сьогодні здійснює посягання на нашу територію. А з другої сторони, чи дійсно дане підписання може Україну забезпечити від зазіхань на територіальну цілісність інших держав. Мабуть ні. Адже, будь-яка міжнародна угода повинна бути ратифікована. А дані країни підписанти жодним чином цього не зробили. Не було затверджено парламентами цих країн.

Війна в Україні має далекосяжні наслідки, змінюючи не лише архітектуру безпеки Європи, а й впливаючи на геополітику майже в усьому світі [3]. Сучасні реалії – це не конституційна норма прямої дії, а низка складних різнобічних політичних сил та інтересів, і сприймати їх потрібно в поліфонічному, нерідко суперечливому розвитку [4]. Зокрема, тривожним сигналом для усього цивілізованого світу є те, що ворог в лиці росії ставить свої власні інтереси вище над інтересами іншої держави, вище будь-яких правових норм міжнародного права, забезпечуючи свою правоту через силу.

Все, до чого торкається Росія, на міжнародній арені перетворюється на попіл і страждання. Хоча вони це називають «миротворчими місіями» та «спеціальними операціями» на «захист російськомовного або православного населення».

За тридцять років в число так званих «врятованих» увійшло окуповане нею Придністров'я, спровокована Абхазька війна, перша російсько-чеченська війна, друга російсько-чеченська війна, російська –грузинська війна, вторгнення росії в Сирію, і сьогодні війна з Україною, куди ці визволителі прийшли рятувати «русский мир».

Російська федерація своїм наглим та безпідставним вторгненням на територію незалежної України грубо порушила статут ООН який був підписаний 26 червня 1945 року в Сан-Франциско на заключному засіданні Конференції Об'єднаних Націй зі створення Міжнародної Організації підписантом якого являлась вона сама.

У статті 2 чітко вказано, що усі члени Організації Об'єднаних Націй розв'язують свої міжнародні суперечки мирними засобами таким чином, щоб не наражати на загрозу міжнародний мир та безпеку і справедливість; Усі члени Організації Об'єднаних Націй утримуються в своїх міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і якимось іншим чином, несумісним із Цілями Об'єднаних Націй[5].

У розділі першому ст.1 йде мова про те, що ООН має на меті підтримувати міжнародний мир та безпеку і з цією метою вживати ефективних колективних заходів для запобігання та усунення загрози миру й придушення актів агресії, або інших порушень миру, і проводити мирними засобами, відповідно до принципів справедливості та міжнародного права, залагоджування або розв'язання міжнародних конфліктів або ситуацій, що можуть призвести до порушення миру[5].

Натомість всупереч нормам Статуту російська федерація здійснює свавільну політику загарбника, для них слово мир чи безпека, як вже говорилося вище, є дієвим тільки через силову політику і при цьому у своїх інтересах.

Цікавим є те, що Статут ООН регламентує можливість виключення члена організації із самої Організації Об'єднаних Націй через порушення принципів, які встановлені в цьому Статуті, за рекомендацією Ради Безпеки. І що ми бачимо, жодних змін. Більше того, у липні 2024 року росія головує в Раді Безпеки ООН.

Як заявив постійний представник росії при ООН, що питання України не внесено до плану на поточний місяць, а війну з Україною вони називають «українською кризою». Повна недієвість ООН вчергове себе проявила. Механізм виключення росії з такої організації абсолютно відсутній, рівень словесності і не більше. Неефективність ООН, передусім Ради Безпеки, ускладнює ситуацію у врегулюванні криз глобального та регіонального характеру [3].

Рада Європи також є однією з організацій, яка відіграє роль у забезпеченні та дотриманні суверенітету держав. Україна входить в членство Ради Європи з 1995 року. Кожний член Ради Європи обов'язково повинен визнати принципи верховенства права та здійснення прав людини і основних свобод всіма особами, які знаходяться під його юрисдикцією [6]. Варто зазначити, що найвідомішим органом Ради Європи є Європейський суд з прав людини, який працює на основі Європейської конвенції про права людини 1953 року [7]. Доречно підкреслити, що росія також була членом Ради Європи з 1996 року. Але в силу того що грубо порушила статтю 3 Статуту Ради Європи (не дотримувалась принципів верховенства права та здійснення прав людини і основних свобод всіма особами, які знаходяться під його юрисдикцією) її виключили з організації. Характерним є те, що рішення вигнати Росію було підтримано рекордною більшістю голосів.

Висновки. Підсумовуючи вище викладений матеріал, можна сказати, що країнам ЄС та НАТО потрібно зрозуміти, що їхня млява реакція, ліберальна політика «закритих очей та вух» по відношенню до росії власне й спровокувала її до розвитку тієї війни, яку вона розвернула на європейському просторі проти України, зміцнила її віру у свою безкарність. І якщо на міжнародній арені правового поля такі сильні принципи як суверенітет, незалежність, демократія почнуть втрачати свої позиції, то на превеликий жаль світ може повернутися до сценарію режиму військового стану.

Список використаних джерел

1. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#top>
2. BBC News Україна. Що таке будапештський меморандум який так і не дав Україні гарантій безпеки. 14.01.2023. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-60462767>
3. Національний інститут стратегічних досліджень. Геополітичні аспекти впливу на хід війни РФ проти України 23.08.2022. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/natsionalna-bezpeka/heopolitychni-aspekty-vplyvu-na-khid-viyny-rf-proty-ukrayiny>
4. Гуменюк Б.І. Війна Росії проти України: її вплив на регіональні та глобальні процеси. URL: <http://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2022/12/5-2022.pdf>
5. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 року. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf
6. Статут Ради Європи від 5 травня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001#top
7. Соколова І.О. Правовий режим. Посягання на державний суверенітет №12/2023. URL: http://lsej.org.ua/12_2023/6.pdf

References

1. Declaration on State Sovereignty of Ukraine dated July 16, 1990. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#top> (in Ukrainian)
2. BBC News Ukraine. What is the Budapest Memorandum that never gave Ukraine security guarantees. 14.01.2023. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-60462767> (in Ukrainian)
3. National Institute for Strategic Studies. Geopolitical aspects of the influence on the course of the Russian Federation's war against Ukraine 23.08.2022. Available at: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/natsionalna-bezpeka/heopolitychni-aspekty-vplyvu-na-khid-viyny-rf-proty-ukrayiny> (in Ukrainian)
4. Gumeniuk B.I. Russia's War Against Ukraine: Its Impact on Regional and Global Processes. Available at: <http://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2022/12/5-2022.pdf> (in Ukrainian)
5. Charter of the United Nations of June 26, 1945. Available at: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf (in Ukrainian)
6. Statute of the Council of Europe of 5 May 1949. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001#top (in Ukrainian)
7. Sokolova I.O. Legal regime. Encroachment on state sovereignty. No. 12/2023. Available at: http://lsej.org.ua/12_2023/6.pdf (in Ukrainian)

*Стаття: надійшла до редакції 07.10.2024
прийнята до друку 04.11.2024
The article: is received 07.10.2024
is accepted 04.11.2024*

Бібліографія: Шевчук Л. В. Посягання на суверенітет та незалежність України російською федерацією. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право.* Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2024. Вип. 18 (30). С. 51-55. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.51-55>



КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І
ПРОЦЕС, ФІНАНСОВЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО.
СУДОУСТРІЙ, ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 347.1, 342.7

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.56-65>

НЕДИСКРИМІНАЦІЯ ТА РІВНІСТЬ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я:
ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ ТА В ЗАКОНОДАВСТВІ
УКРАЇНИ

Блащук Тетяна Володимирівна,

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільно-правових
дисциплін Інституту права імені І. Малиновського Національного університету
«Острозька академія», Експерт Центру досконалості ім. Жана Моне програми
Еразмус+ «Хаб європейських рішень» Національного університету «Острозька
академія», вулиця Семінарська, 2, Острог, Рівненська область, 35800,
e-mail: tetiana.blashchuk@oa.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0605-1920>

Мета. Метою статті є комплексний аналіз правових гарантій забезпечення недискримінації та рівності у сфері охорони здоров'я в Україні та світі. Завданням дослідження є визначення основних видів дискримінації, їх впливу на доступ до медичних послуг, а також вироблення рекомендацій для вдосконалення законодавчих механізмів та політик. **Методика.** Дослідження проведено за допомогою комплексного аналізу міжнародних і національних правових актів, які регулюють питання недискримінації у сфері охорони здоров'я. Використовувались такі **методи** наукового пізнання, як термінологічний, логіко-семантичний, порівняльно-правовий, системно-структурний та аналітичний. **Результати.** У результаті дослідження виявлено, що дискримінація за фінансовими, територіальними, гендерними та віковими ознаками суттєво обмежує доступ до медичних послуг для соціально вразливих груп населення. Наголошено на необхідності гармонізації національного законодавства із міжнародними стандартами, що сприятиме створенню інклюзивної системи охорони здоров'я. Визначено пріоритетні напрями державної політики, зокрема інвестиції в модернізацію інфраструктури, розвиток телемедицини, мобільних медичних пунктів і гендерно-чутливих підходів. **Наукова новизна.** Встановлено, що забезпечення недискримінації у сфері охорони здоров'я потребує оновлення правових та організаційних підходів. Запропоновано комплекс заходів, що включають вдосконалення нормативно-правової бази, впровадження соціально орієнтованих програм і розвиток міжсекторальної співпраці. **Практична значимість.** Отримані результати можуть бути використані у законотворчій та правозастосовній діяльності, а також під час розробки соціальних програм для покращення доступу до медичних послуг уразливих категорій населення.

Ключові слова: недискримінація, рівність, охорона здоров'я, правові гарантії, медичні послуги, міжнародне право, Україна, гендерна нерівність, територіальна нерівність.

Tetiana Blashchuk

PhD (Legal Science), Associate Professor, Head of the Department of Civil Law
Disciplines of I. Malynovskyi Institute of Law
of the National University of "Ostroh Academy"

Expert of the Jean Monnet Center of Excellence of the Erasmus+ program
"European Solutions Hub" of the National University of Ostroh Academy
e-mail: tetiana.blashchuk@oa.edu.ua,

NON-DISCRIMINATION AND EQUALITY IN HEALTHCARE: GUARANTEES OF IMPLEMENTATION IN INTERNATIONAL LAW AND UKRAINIAN LEGISLATION

Purpose. The purpose of the article is to provide a comprehensive analysis of legal guarantees of non-discrimination and equality in healthcare in Ukraine and worldwide. The study aims to identify the main types of discrimination, their impact on access to healthcare services, and to develop recommendations for improving legislative mechanisms and policies. **Methodology.** The study was conducted through a comprehensive analysis of international and national legal acts regulating non-discrimination in healthcare. The following were used **methods** of scientific cognition, such as terminological, logical and semantic, comparative and legal, systemic and structural, and analytical. **Results:** The study found that discrimination on financial, territorial, gender and age grounds significantly limits access to healthcare services for socially vulnerable groups. The author emphasises the need to harmonise national legislation with international standards, which will contribute to the creation of an inclusive healthcare system. Priority areas of state policy have been identified, including investments in infrastructure modernisation, development of telemedicine, mobile health units and gender-sensitive approaches. **Originality.** It is established that ensuring non-discrimination in healthcare requires updating legal and organisational approaches. The author proposes a set of measures, including improvement of the legal framework, implementation of socially oriented programmes and development of intersectoral cooperation. **Practical significance.** The findings can be used in lawmaking and law enforcement activities, as well as in the development of social programmes to improve access to healthcare services for vulnerable populations.

Key words: non-discrimination, equality, healthcare, legal guarantees, medical services, international law, Ukraine, gender inequality, territorial inequality.

Постановка проблеми. Проблема недискримінації та рівності у сфері охорони здоров'я залишається вкрай актуальною, навіть попри наявність міжнародних і національних правових норм. Дискримінація за фінансовими, територіальними, гендерними та віковими ознаками продовжує обмежувати доступ до медичних послуг, знижуючи ефективність і справедливість системи охорони здоров'я, що особливо проявляється в умовах конфлікту та економічних труднощів.

Нерівний доступ до медичних послуг обумовлений фінансовими бар'єрами, територіальною нерівністю та соціальною дискримінацією. Ці перешкоди вимагають запровадження комплексних політик та програм, що зосереджуються на зменшенні нерівності й забезпеченні рівного доступу до медичних послуг для всіх громадян, особливо вразливих груп населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед останніх міжнародних досліджень у сфері недискримінації та рівності в охороні здоров'я особливої уваги заслуговує стаття «Mapping the Margins in Health Services Research: How Does Race Intersect With Gender and Socioeconomic Status to Shape Difficulty Accessing HealthCare Among Unequal Brazilian States?» опублікована у "International Journal of Health Services" (2020), яка аналізує механізми подолання нерівності у доступі до медичних послуг [1]. Дослідження акцентує увагу на взаємозв'язку соціальних детермінант здоров'я та дискримінації у системах охорони здоров'я, підкреслюючи важливість адаптації політик до потреб різних соціальних груп.

Helena Mendes Constante та João Luiz Bastos зазначають, що економічна нерівність та гендерна дискримінація залишаються ключовими бар'єрами для рівного доступу до медичних послуг, особливо вразливих категорій населення. У статті наголошено на

необхідності впровадження міждисциплінарного підходу, що поєднує правові, соціальні та медичні механізми. Застосування таких підходів може суттєво знизити рівень дискримінації у сфері охорони здоров'я та забезпечити справедливість у доступі до медичних послуг.

М. Медведєва у статті «Захист прав у сфері охорони здоров'я в міжнародному праві» (2021), аналізує правові механізми забезпечення недискримінації в доступі до медичних послуг на міжнародному рівні [2]. Стаття охоплює основні аспекти функціонування міжнародного права у сфері охорони здоров'я, зокрема, правові гарантії захисту соціально вразливих груп. У роботі підкреслено важливість узгодженості національного законодавства з положеннями ключових міжнародних документів, таких як Загальна декларація прав людини та Конвенція про права осіб з інвалідністю.

У рамках аналізу недискримінації та рівності у сфері охорони здоров'я варто звернути увагу на роботу Maruthappu, Mahiben, Ologunde, Rele, та Gunarajasingam, Ayinkeran, «Is Health Care a Right? Health Reforms in the USA and their Impact Upon the Concept of Care» (2013) [3]. Стаття розглядає фундаментальне питання: чи є охорона здоров'я правом людини чи привілеєм, що має бути заслужене.

Дослідження аналізує політичні, етичні та моральні аргументи на користь забезпечення охорони здоров'я як права, спираючись на приклади американських програм Medicare, Medicaid, Tricare та SCHIP. Автори відзначають, що доступ до охорони здоров'я в США значною мірою залежить від страхування, що створює нерівність для найбідніших верств населення. Зокрема, у 2010 році 16,3% населення (49,9 мільйонів осіб) залишалися без медичного

Постановка завдання. Завданням статті є всебічний аналіз правових гарантій, спрямованих на забезпечення недискримінації та рівності у сфері охорони здоров'я на міжнародному та національному рівнях, з урахуванням сучасних викликів, таких як збройний конфлікт і економічна нестабільність. Дослідження має на меті виявити основні проблеми, що обмежують рівний доступ до медичних послуг для всіх громадян, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей чи соціального статусу.

Завдання дослідження включають огляд і критичний аналіз міжнародних договорів та конвенцій, що регулюють питання недискримінації у сфері охорони здоров'я, а також оцінку національного законодавства України у цій сфері. Особлива увага приділяється розробці рекомендацій для вдосконалення правових механізмів і політик, спрямованих на подолання фінансової, територіальної, гендерної та вікової нерівності. Це передбачає пропозиції щодо впровадження нових програм, ініціатив та заходів, які сприятимуть забезпеченню справедливого та рівного доступу до медичних послуг для всіх громадян, зокрема вразливих груп.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Поняття та сутність дискримінації та нерівності

Обмеження або позбавлення прав певних категорій громадян за расовою або національною належністю, політичними і релігійними переконаннями є дискримінацією [4]. Це може бути результатом раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, національного чи соціального походження, майнового стану, народження або іншого статусу. Дискримінація в сфері охорони здоров'я може виражатися в нерівному доступі до медичних послуг, нерівній якості наданої медичної допомоги або упередженому ставленні медичних працівників до пацієнтів з певних груп. Недискримінація означає відсутність такого розрізнення, виключення або обмеження, забезпечуючи рівне ставлення до всіх осіб. Рівність передбачає рівний доступ до прав, ресурсів та можливостей для всіх, без привілеїв

чи переваг для будь-якої групи. Ці принципи є основоположними для міжнародного права з прав людини.

Одним з ключових документів, які закладають фундаментальні принципи недискримінації, є Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй (ООН) у 1948 році [5] та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, прийнятий у 1966 році [6]. У статті 26 цього Пакту зазначено, що всі люди рівні перед законом і мають право на рівний захист без будь-якої дискримінації. У цьому контексті можемо визначити дискримінацію як будь-яке розрізнення, виключення, обмеження або перевага, яка ґрунтується на ознаках раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, майнового стану, народження або іншого статусу, і яка має на меті або наслідком знищення чи применшення визнання, здійснення або користування всіма правами та основними свободами на рівних засадах.

Щоб боротися з гендерною дискримінацією у 1979 році була прийнята Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW). Конвенція спрямована на ліквідацію дискримінації щодо жінок у всіх її формах [7]. Стаття 12 зобов'язує держави-учасниці вживати всіх необхідних заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок у сфері охорони здоров'я з метою забезпечення рівного доступу до медичних послуг, включаючи ті, що стосуються планування сім'ї.

Також містить важливі положення щодо недискримінації у сфері охорони здоров'я Конвенція про права осіб з інвалідністю (CRPD), прийнята у 2006 році [8]. Стаття 25 цієї Конвенції зобов'язує держави-учасниці забезпечувати, щоб особи з інвалідністю мали рівний доступ до охорони здоров'я. Включаючи ті послуги, які потребує їхня інвалідність, і щоб ці послуги надавалися без будь-якої дискримінації.

Відіграє важливу роль у боротьбі з дискримінацією Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (CERD), прийнята у 1965 році [9]. Стаття 5 цієї Конвенції закріплює обов'язок держав-учасниць забезпечувати всім людям рівні права у користуванні охороною здоров'я, медичним обслуговуванням, соціальним забезпеченням та іншими послугами.

Крім вищезазначених документів, також варто відзначити Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, прийнятий у 1966 році [10]. Стаття 12 цього Пакту визнає право кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я. Держави-учасниці зобов'язуються вживати необхідних заходів для забезпечення рівного доступу до медичної допомоги та послуг.

Також містить положення щодо недискримінації Європейська конвенція з прав людини (ЄКПЛ), прийнята у 1950 році [11]. Хоча сама Конвенція не містить окремої статті, присвяченої охороні здоров'я, стаття 14 гарантує, що користування правами та свободами, викладеними в Конвенції, забезпечується без дискримінації за будь-якою ознакою, включаючи расу, колір шкіри, стать, мову, релігію, політичні або інші переконання, національне чи соціальне походження, належність до національної меншини, майновий стан, народження або інший статус.

Європейський союз (ЄС) має ряд директив та регламентів, спрямованих на забезпечення рівного доступу до охорони здоров'я та недискримінації. Директива 2000/43/ЄС забороняє будь-яку форму расової та етнічної дискримінації у всіх сферах, включаючи охорону здоров'я [12]. Ця директива зобов'язує держави-члени ЄС вживати необхідних заходів для забезпечення рівного доступу до медичних послуг для всіх громадян незалежно від їхнього расового або етнічного походження. Також відома

Директива 2006/54/ЄС спрямована на забезпечення рівності між чоловіками та жінками у сфері зайнятості та праці, включаючи доступ до медичних послуг, пов'язаних із працею [13]. Вона зобов'язує держави-члени забезпечувати рівний доступ до медичних послуг для чоловіків і жінок, а також впроваджувати політики, що сприяють покращенню умов праці та охорони здоров'я для всіх працівників незалежно від їхньої статі.

В Україні проблемі дискримінації теж приділяється значна увага. Основним законом, що гарантує права і свободи громадян є Конституція України, яка була прийнята у 1996 році [14]. У контексті недискримінації Конституція України містить декілька ключових статей, які забезпечують захист від дискримінації та гарантують рівність усіх громадян перед законом.

Наприклад, Стаття 21 Конституції України проголошує, що всі люди є вільними і рівними у своїй гідності та правах, а права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Ця стаття закладає фундаментальні принципи рівності та недискримінації, що є основоположними для всіх інших прав та свобод.

Конкретизує ці принципи ще одна стаття у Конституції України. Стаття 24 зазначає, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Ця стаття забезпечує всебічний захист від дискримінації на різних підставах, включаючи ті, що стосуються доступу до медичних послуг.

Також держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. Існує положення яке забезпечує правову основу для рівного доступу до медичних послуг для всіх громадян, незалежно від їхнього соціального статусу або інших ознак.

У 2012 році Верховна Рада України прийняла Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 6 вересня 2012 року № 5207-VI, який значно посилив правові механізми захисту від дискримінації [15]. Закон визначає дискримінацію як рішення, дії або бездіяльність, які призводять до обмеження прав або свобод людини або групи людей за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного або соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками. Він також встановлює обов'язок державних органів, підприємств, установ та організацій усіх форм власності запобігати та протидіяти дискримінації, зокрема у сфері охорони здоров'я.

В Україні діє Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII, який гарантує рівний доступ до медичних послуг для всіх громадян, які були вимушені покинути свої домівки через конфлікти або інші надзвичайні ситуації [16]. Це включає забезпечення необхідної медичної допомоги та соціального обслуговування для внутрішньо переміщених осіб.

На додаток, Україна активно працює над впровадженням європейських стандартів у сфері охорони здоров'я та недискримінації. У 2017 році Верховна Рада України прийняла Закон України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» від 19 жовтня 2017 року № 2168-VIII, який передбачає запровадження системи медичного страхування та забезпечення рівного доступу до медичних послуг для всіх громадян [17].

Проблема нерівності та дискримінація у сфері охорони здоров'я

Фінансова нерівність є однією з головних причин обмеженого доступу до якісних медичних послуг, особливо в країнах з низьким і середнім рівнем доходу. В Україні, де

індекс Джині, що відображає нерівність доходів, оцінювався на рівні 26% у 2021-2022 роках, значна частина населення не може дозволити собі необхідне лікування через високі витрати на медичні послуги та ліки. У той час, як середній показник індексу Джині у ЄС становив 30,2% у 2022 році, рівень життя та доступ до медичних послуг в Україні залишаються значно нижчими порівняно з країнами Європи згідно дослідження «Економічна нерівність серед населення України в контексті забезпечення стійкості» [18].

Одним із наслідків цієї нерівності є обмежений доступ до базових медичних послуг, особливо для соціально вразливих груп. Дослідження Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) свідчать, що люди з низькими доходами рідше звертаються до лікарів через фінансові бар'єри, що призводить до пізньої діагностики та відсутності своєчасного лікування, підвищуючи ризик ускладнень і смертності. Для зниження таких ризиків в Україні діють державні програми, наприклад, забезпечення вакцинації проти поліомієліту та інших інфекцій [19], яка фінансується урядом та передбачає закупівлю мільйонів доз вакцин для безоплатного щеплення дітей [20]

Впровадження державних та міжнародних програм, таких як «Доступні ліки» для соціально незахищених груп, є важливим кроком у забезпеченні рівного доступу до медичних послуг і зниженні фінансових бар'єрів у сфері охорони здоров'я.

В Україні проблема фінансової нерівності у сфері охорони здоров'я залишається гострою, особливо в умовах впливу конфлікту на доступність медичних послуг. Незважаючи на державні програми, такі як програма медичних гарантій, що забезпечує безоплатний доступ до певних видів медичної допомоги, багато людей все ще стикаються з високими витратами на ліки та спеціалізоване лікування.

Згідно з даними звіту «Вплив конфлікту на систему охорони здоров'я та акцентування уваги на конкретних потребах», конфлікт призвів до суттєвих порушень у системі охорони здоров'я, ускладнивши доступ до медичних послуг для значної частини населення [21]. Багато українців змушені відмовлятися від медичних послуг через їхню вартість або недоступність, особливо вразливі групи населення та мешканці прифронтових територій.

Фінансова нерівність також впливає на якість медичних послуг. У багатших регіонах та містах медичні заклади часто краще обладнані та мають більш кваліфікований персонал, тоді як у бідніших районах якість медичних послуг може бути значно нижчою. Це призводить до ситуації, коли люди з низьким доходом отримують менш якісне лікування, що впливає на їхнє здоров'я та тривалість життя.

Використання державних та міжнародних програм, таких як програма ЄС "EU4Health" [22], спрямоване на подолання фінансової нерівності у сфері охорони здоров'я, є важливим кроком до забезпечення рівного доступу до медичних послуг. Зокрема, програми з підтримки бідніших верств населення, такі як субсидії на ліки або державне страхування, можуть значно покращити ситуацію.

Територіальна нерівність у доступі до медичних послуг в Україні значно впливає на якість життя населення. Відмінності у доступі до медичних закладів, обумовлені географічними й економічними факторами, посилюються нерівномірним фінансуванням. У заможніших регіонах лікарні можуть залучати більше ресурсів, тоді як у менш розвинених областях якість послуг часто страждає через нестачу фінансування.

Віддалені райони мають обмежений доступ до спеціалізованих медичних центрів та екстреної допомоги, що підвищує ризики для здоров'я мешканців. Зокрема, час прибуття швидкої допомоги в сільських місцевостях України часто перевищує норми, що може призводити до ускладнень або навіть смерті пацієнтів. У Міністерстві охорони здоров'я

роз'яснили, за який час після виклику, має приїхати бригада швидкої медичної допомоги [23].

Для подолання цієї проблеми необхідно впроваджувати програми що зменшують територіальну нерівність та забезпечують рівний доступ до медичних послуг усім громадянам.

Гендерна нерівність у сфері охорони здоров'я є суттєвою проблемою, яка впливає на доступ до медичних послуг і їхню якість. Згідно дослідження «Гендерна перспектива сфери охорони здоров'я в Україні» чоловіки та жінки можуть стикатися з різними формами дискримінації, що обмежує їх можливості отримувати необхідну медичну допомогу [24]. Зокрема, жінки частіше зазнають упередженого ставлення з боку медичного персоналу, що впливає на якість наданих їм послуг.

Чоловіки також можуть зазнавати гендерної нерівності в охороні здоров'я. Через традиційні стереотипи про мужність багато чоловіків уникають звернення за медичною допомогою або не проходять регулярні обстеження, що може призводити до пізнього виявлення серйозних захворювань і знижує їхні шанси на одужання.

Ця нерівність також відображається на медичних дослідженнях. Історично вони частіше проводилися на чоловіках, що призводить до недостатньої обізнаності про жіночі захворювання та особливості лікування. Це може впливати на точність діагностики й ефективність лікування жінок порівняно з чоловіками.

Хоча Конституція України гарантує рівні права та можливості для обох статей, на практиці ці принципи реалізуються не завжди. Для подолання гендерної нерівності необхідно впроваджувати програми та політики, спрямовані на забезпечення рівного доступу до медичних послуг для всіх громадян незалежно від статі.

Результати. Для подолання дискримінації у сфері охорони здоров'я в Україні необхідні цільові політики, спрямовані на забезпечення рівного доступу до медичних послуг. Це включає інвестиції у відновлення й розширення медичної інфраструктури, особливо в постраждалих від конфлікту регіонах, а також розвиток мобільних медичних послуг і телемедицини для покращення доступу до лікування у віддалених районах. Крім того, впровадження гендерно-чутливих медичних практик сприятиме належному ставленню до всіх пацієнтів, з урахуванням їхніх особливих потреб.

Ключовим є співробітництво між державою, неурядовими організаціями, міжнародними партнерами та громадянським суспільством для координації зусиль у боротьбі з дискримінацією. Залучення медичних працівників і громадських захисників прав пацієнтів допоможе адаптувати політики до нових викликів і реалій.

Інформування громадян про їхні права, передбачені антидискримінаційним законодавством, підвищить обізнаність населення та сприятиме формуванню справедливої та доступної системи охорони здоров'я для всіх громадян України.

Висновки. Аналіз правових гарантій недискримінації та рівності у сфері охорони здоров'я показав, що, попри існування міжнародних та національних норм, дискримінація за фінансовими, територіальними, гендерними та віковими ознаками продовжує значно обмежувати доступ до медичних послуг в Україні. Ці проблеми впливають на якість і доступність медичної допомоги, створюючи значні перешкоди для рівного користування правом на здоров'я, особливо для вразливих категорій населення, зокрема в умовах триваючого конфлікту.

Для вирішення зазначених проблем необхідно впроваджувати комплексні програми, що зосереджуються на усуненні нерівності, включаючи відновлення й розширення медичної інфраструктури в постраждалих регіонах, спеціалізовані програми підтримки

вразливих груп, покращення державних фінансових механізмів та розширення доступу до сучасних медичних технологій. Ефективна реалізація цих заходів вимагає тісної співпраці між урядом, міжнародними організаціями та громадянським суспільством.

Впровадження цих заходів дозволить не лише подолати існуючі бар'єри, але й забезпечити справедливий і рівний доступ до медичних послуг для всіх громадян України, сприяючи побудові більш інклюзивної та ефективної системи охорони здоров'я.

Список використаних джерел

1. Constante H.M., Bastos J.L. Mapping the Margins in Health Services Research: How Does Race Intersect With Gender and Socioeconomic Status to Shape Difficulty Accessing Health Care Among Unequal Brazilian States? *International Journal of Health Services*. 2021. 51(2), pp. 155–166. doi:10.1177/0020731420979808
2. Медведєв М. Захист прав у сфері охорони здоров'я в міжнародному праві. *LRKUL*. 2021. Вип. 2, С. 307–312. doi:10.36695/2219-5521.2.2021.63
3. Maruthappu M., Ologunde R., Gunarajasingam A. Is health care a right? Health reforms in the USA and their impact upon the concept of care. *Annals of Medicine and Surgery*. 2013, 2, pp. 15–17. doi:10.1016/S2049-0801(13)70021-9
4. Дискримінація. *Словник української мови*. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=дискримінація> (дата звернення: 11.08.2024).
5. Загальна декларація прав людини. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 04.08.2024).
6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 04.08.2024).
7. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення: 04.08.2024)
8. Конвенція про права осіб з інвалідністю. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 04.08.2024)
9. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text (дата звернення: 04.08.2024)
10. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 04.08.2024)
11. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 04.08.2024)
12. Директива Ради 2000/43/ЄС від 29 червня 2000 року про імплементацію принципу однакового ставлення до осіб незалежно від расового або етнічного походження. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a65#Text (дата звернення: 07.08.2024)
13. Directive 2006/54/EC of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on the implementation of the principle of equal opportunities and equal treatment of men and women in matters of employment and occupation (recast). *Legislation.gov.uk*. URL: <https://www.legislation.gov.uk/eudr/2006/54> (date of access: 07.08.2024)
14. Конституція України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 04.08.2024)
15. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17/ed20140530#Text> (дата звернення: 04.08.2024)
16. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 07.08.2024)
17. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text> (дата звернення: 07.08.2024)

18. Завгородня С. П. Економічна нерівність в Україні: оцінювання ризиків в інтересах зміцнення стійкості. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2024. № 2. С. 36–42. URL: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.2.6> (дата звернення: 12.11.2024)

19. Безоплатні щеплення у 2024-му: укладено договір на закупівлю 1,1 млн доз оральної вакцини проти поліомієліту для імунопрофілактики дітей. Radware Captcha Page. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/bezoplatni-shcheplennia-u-2024-mu-ukladeno-dohovir-na-zakupivliu-11-mln-doz-oralnoi-vaktsyny-proti-poliomiieilitu-dlia-imunoprofilaktyky-ditei> (дата звернення: 12.11.2024)

20. Проведення рутинних щеплень у 2024: буде закуплено 1,5 млн доз вакцин проти дифтерії та правця, а також кору. Міністерство здоров'я України. URL: <https://moz.gov.ua/uk/provedennja-rutinnih-scheplen-u-2024-bude-zakupleno-15-mln-doz-vaksin-proti-difterii-ta-pravcja-a-takozh-koru-> (дата звернення: 12.11.2024)

21. Вплив конфлікту на систему охорони здоров'я та акцентування уваги на конкретних потребах: Тематичний звіт від 22.09.2023. URL: https://www.acaps.org/fileadmin/Data_Product/Additional_resources/20231004_ACAPS_thematic_report_Ukraine_impact_of_the_conflict_on_healthcare_system_and_spotlight_on_specific_needs_Ukrainian.pdf (дата звернення: 12.11.2024)

22. Програма EU4Health. Міністерство здоров'я України. URL: <https://moz.gov.ua/uk/programa-eu4health> (дата звернення: 12.11.2024)

23. Ukrinform. За який час має приїжджати «швидка» – роз'яснення МОЗ. Укрінформ - актуальні новини України та світу. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3569740-za-akij-cas-mae-priizdzati-svidka-rozasnenna-moz.html> (дата звернення: 12.11.2024)

24. Гендерна перспектива сфери охорони здоров'я України / Виконавці Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова; Програмна аналітикиня Н. Кошовська; Програмний координатор М. Ліушан ; Експертна підтримка М. Колодій. URL: https://razumkov.org.ua/images/2022/07/15/we_act_medical_ukr_report.pdf.

References

1. Constante, H.M., & Bastos, J.L. (2021). Mapping the Margins in Health Services Research: How Does Race Intersect With Gender and Socioeconomic Status to Shape Difficulty Accessing Health Care Among Unequal Brazilian States? *International Journal of Health Services*, 51(2), 155–166. <https://doi.org/10.1177/0020731420979808> (in English)

2. Medvediev, M. (2021). Zakhyst prav u sferi okhorony zdorovia v mizhnarodnomu pravi [Protection of rights in the healthcare sector in international law]. *LRKUL*, 2, 307–312. <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2021.63> (in Ukrainian)

3. Maruthappu, M., Ologunde, R., & Gunarajasingam, A. (2013). Is health care a right? Health reforms in the USA and their impact upon the concept of care. *Annals of Medicine and Surgery*, 2, 15–17. [https://doi.org/10.1016/S2049-0801\(13\)70021-9](https://doi.org/10.1016/S2049-0801(13)70021-9) (in English)

4. Dyskryminatsiia [Discrimination]. (n.d.). *Slovnnyk ukrainskoi movy* [Dictionary of the Ukrainian language]. Retrieved from <https://slovnnyk.ua/index.php?swrd=дискримінація> (in Ukrainian).

5. Zahalna deklaratsiia prav liudyny [Universal Declaration of Human Rights]. (n.d.). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (in Ukrainian)

6. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava [International Covenant on Civil and Political Rights]. (n.d.). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (in Ukrainian)

7. Konventsiiia OON pro likvidatsiiu vsikh form dyskryminatsii shchodo zhinok [UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women]. (n.d.). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (in Ukrainian).

8. Konventsiiia pro prava osib z invalidnistiu [Convention on the Rights of Persons with Disabilities]. (n.d.). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (in Ukrainian)

9. Mizhnarodna konventsiiia pro likvidatsiiu vsikh form rasovoi dyskryminatsii [International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination]. (n.d.). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text (in Ukrainian)

10. Mizhnarodnyi pakt pro ekonomichni, sotsialni i kulturni prava [International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights]. (n.d.). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (in Ukrainian)

11. *Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod* [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. (n.d.). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (in Ukrainian)
12. *Dyrektyva Rady 2000/43/Yes vid 29 chervnia 2000 roku* [Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000]. (n.d.). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a65#Text (in Ukrainian)
13. *Directive 2006/54/EC of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on the implementation of the principle of equal opportunities and equal treatment of men and women in matters of employment and occupation (recast)*. (n.d.). Retrieved from: <https://www.legislation.gov.uk/eudr/2006/54> (in English)
14. *Konstytutsiia Ukrainy* [Constitution of Ukraine]. (n.d.). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254k/96-вр#Text> (in Ukrainian).
15. *Pro zasady zapobihannia ta protydii dyskryminatsii v Ukraini* [On the principles of preventing and combating discrimination in Ukraine]. (n.d.). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17/ed20140530#Text> (in Ukrainian)
16. *Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib* [On ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons]. (n.d.). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (in Ukrainian)
17. *Pro derzhavni finansovi harantii medychnoho obsluhovuvannia naselennia* [On state financial guarantees for healthcare]. (n.d.). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text> (in Ukrainian)
18. Zahorodnia, S.P. (2024). Ekonomichna nerivnist v Ukraini: otsiniuvannia ryzykiv v interesakh zmitsnennia stiikosti [Economic inequality in Ukraine: Assessing risks for resilience]. *Dnipro Scientific Bulletin of Public Administration, Psychology, and Law*, 2, 36–42. <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.2.6> (in Ukrainian)
19. *Bezoplatni shcheplennia u 2024-mu* [Free vaccinations in 2024]. (2024). Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/news/bezoplatni-shcheplennia-u-2024-mu-ukladeno-dohovir-na-zakupivliu-11-mln-doz-oralnoi-vaktsyny-proty-poliomielit-u-dlia-imunoprofilaktyky-ditei> (in Ukrainian)
20. *Provedennia rutynnykh shcheplen u 2024* [Routine vaccinations in 2024]. (2024). Retrieved from: <https://moz.gov.ua/uk/provedennja-rutinnih-scheplen-u-2024-bude-zakupleno-15-mln-doz-vakcin-proti-difterii-ta-pravcja-a-takozh-koru-> (in Ukrainian)
21. *Vplyv konflikty na systemu okhorony zdorovia* [Impact of conflict on the healthcare system]. (2023). Retrieved from: https://www.acaps.org/fileadmin/Data_Product/Additional_resources/20231004_ACAPS_thematic_report_Ukraine_impact_of_the_conflict_on_healthcare_system_and_spotlight_on_specific_needs_Ukrainian.pdf (in Ukrainian)
22. *Programa EU4Health* [EU4Health program]. (n.d.). Retrieved from: <https://moz.gov.ua/uk/programa-eu4health> (in Ukrainian)
23. *Ukrinform*. (n.d.). *Za yakyi chas maie pryizhdzhaty shvydka?* [How quickly should an ambulance arrive?]. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3569740-za-akij-cas-mae-priizdzati-svidka-rozasnenna-moz.html> (in English)
24. *Henderna perspektyva sfery okhorony zdorovia Ukrainy* [Gender perspective in Ukraine's healthcare sector]. (2022). Retrieved from: https://razumkov.org.ua/images/2022/07/15/we_act_medical_ukr_report.pdf (in Ukrainian)

Стаття: надійшла до редакції 15.11.2024
прийнята до друку 09.12.2024
The article: is received 15.11.2024
is accepted 09.12.2024

Бібліографія: Блащук Т. В. Недискримінація та рівність у сфері охорони здоров'я: гарантії реалізації у міжнародному праві та в законодавстві України. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2024. Вип. 18 (30). С. 56-65. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.56-65>



УДК 342.951

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.66-71>

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТАРИФІВ НА ВАНТАЖНІ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ЗАЛІЗНИЧНИМ ТРАНСПОРТОМ

Воронятніков Олександр Олександрович,

доктор юридичних наук, професор кафедри публічного та міжнародного права
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, проспект
Берестейський, 54/1, м. Київ, 03057, Україна,
email: voronyatnikov@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3761-698X>

Мета. Метою роботи є дослідження адміністративно-правових засад формування тарифів на вантажні залізничні перевезення, аналіз процедури тарифоутворення, контролю та нагляду в цій сфері, з'ясування основних проблем галузі та надання пропозицій щодо шляхів їх вирішення. **Методика.** Методика включає комплексний аналіз нормативно-правових актів та узагальнення наявного науково-теоретичного матеріалу (в першу чергу в галузі адміністративного права), формулювання відповідних висновків та рекомендацій. **Результати.** В процесі дослідження визначено, що на сучасному ринку вантажних залізничних перевезень, основними постачальниками послуг є АТ «Укрзалізниця» та оператори рухомого залізничного складу – самостійні суб'єкти господарювання, які на підставі договорів із залізницею та вантажовідправниками беруть участь у процесі перевезення вантажів із використанням власного рухомого складу або рухомого складу, яким вони володіють на законних підставах. Наразі існує чіткий розподіл тарифів на державні регульовані тарифи та вільні тарифи щодо яких АТ «Укрзалізниця» самостійно встановлює вартість послуг. Тарифи на перевезення вантажів залізницею визначаються шляхом застосування базових ставок тарифів, коефіцієнтів та тарифних класів вантажів. **Наукова новизна.** В процесі дослідження встановлено, що поточні проблеми адміністративно-правового регулювання ринку залізничних перевезень полягають в наявності певних обмежень, пов'язаних з державним контролем тарифів, що значно впливають на конкурентоспроможність галузі. В результаті чого не забезпечується збалансованість підтримки інтересів держави та бізнесу. **Практична значимість.** Результати дослідження можуть бути використані у практичній, нормотворчій та правозастосовній діяльності при адмініструванні сфери формування тарифів на вантажні перевезення залізничним транспортом.

Ключові слова: адміністративно-правові норми, система тарифів, тарифоутворення, контроль, нагляд, вантажні перевезення, залізничний транспорт, юридична відповідальність.

Oleksandr Voroniatnikov

Doctor of Sciences of Law, Professor of the Department of Public and International Law
of Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman,
54/1 Beresteyskyi Avenue, Kyiv, 03057, Ukraine,
email: voronyatnikov@gmail.com

ADMINISTRATIVE AND LEGAL PRINCIPLES OF FORMATION OF TARIFFS FOR FREIGHT TRANSPORTATION BY RAILWAY TRANSPORT

Purpose. The purpose of the work is to study the administrative and legal basis of the formation of tariffs for freight railway transportation, analysis of the procedure of tariff formation, control and supervision in this area, clarification of the main problems of the industry and providing proposals for ways to solve them. **Methodology.** The methodology includes a comprehensive analysis of normative legal acts and generalization of available scientific and theoretical material (primarily in the field of administrative law), formulation of relevant conclusions and recommendations. **Results:** it was determined that on the modern market of freight rail transportation, the main service providers are JSC "Ukrzaliznytsia" and operators of rolling stock - independent business entities that, based on contracts with the railway and shippers, participate in the process of transporting goods using their own rolling stock or rolling stock that they legally own. Currently, there is a clear division of tariffs into state-regulated tariffs and free tariffs for which JSC "Ukrzaliznytsia" independently sets the cost of services. Tariffs for the transportation of goods by railway are determined by applying basic tariff rates, coefficients and tariff classes of goods. **Originality.** In the process of research, it was established that the current problems of administrative and legal regulation of the rail transportation market consist in the presence of certain restrictions related to state control of tariffs, which significantly affect the competitiveness of the industry. As a result, the balance of support for the

interests of the state and business is not ensured. **Practical significance.** The results of the research can be used in legislation and law-enforcement activities during the inquiry of crimes related to human trafficking and corruption.

Key words: administrative and legal regulations, tariff system, tariff formation, control, supervision, cargo transportation, railway transport, legal responsibility.

Постановка проблеми. Відповідно до зобов'язань, які взяла на себе наша країна після підписання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, важливим кроком є процес лібералізації транспортних послуг. Згідно з окремими Директивами ЄС, основні принципи лібералізації у сфері залізничного транспорту полягають в тому, щоб відокремити оператора залізничної інфраструктури від перевізників вантажів, створити конкурентний ринок перевізників вантажів залізницею, забезпечити рівний доступ до залізничної інфраструктури й стягнення прозорих та справедливих платежів за використання залізничної інфраструктури.

Оскільки такі зміни є обов'язковими, то при впровадженні європейських правових норм в національне законодавство, система тарифоутворення для вантажних перевезень залізницями України також зазнає суттєвих змін. Для ефективної конкуренції між різними власниками рухомого складу та формування економічно вигідних тарифів як для держави так і для бізнесу, необхідною умовою є подальша оптимізації процесу ціноутворення на вантажні перевезення та удосконалення державного регулювання, використовуючи адміністративно-правові норми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання адміністративно-правового формування тарифів на вантажні перевезення залізничним транспортом досліджувались фрагментарно. Як правило зазначена проблематика розкривалася з позиції економічної ефективності в наукових роботах Бараша Ю.С., Галушко О.І., Лаврухіна О.В., Кострюкова С.В., Іванова С.В., Міщенко М.І., Потапова М.А., Рудакова О.Г., Савицької Т.М., Стасюк О.М., Ткачова В.А., Чернової Н.С., та багатьох інших.

Постановка завдання. Дослідження адміністративно-правових засад формування тарифів на вантажні залізничні перевезення, аналіз процедури тарифоутворення, контролю та нагляду в цій сфері, з'ясування основних проблем галузі та надання пропозицій щодо шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до Закону України «Про залізничний транспорт» залізничний транспорт – виробничо-технологічний комплекс підприємств залізничного транспорту, призначений для забезпечення потреб суспільного виробництва і населення країни в перевезеннях у внутрішньому і міжнародному сполученнях та надання інших транспортних послуг усім споживачам без обмежень за ознаками форми власності та видів діяльності тощо [1]. Управління процесом перевезень у внутрішньому і міжнародному сполученнях здійснюється централізовано і належить до виключної компетенції акціонерного товариства «Українська залізниця» (АТ «Укрзалізниця»). Управління об'єктами державної власності, що не увійшли до статутного капіталу АТ «Укрзалізниця», та його акціями, здійснення державного контролю, регулювання та нагляду за діяльністю залізничного транспорту загального користування провадяться Кабінетом Міністрів України, центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері транспорту, іншими центральними органами виконавчої влади відповідно до закону з урахуванням особливостей, встановлених Законом України «Про особливості утворення акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування» [2].

Крім того варто зазначити, що АТ «Укрзалізниця», разом із законодавчо закріпленою інфраструктурою залізничного транспорту, має всі ознаки суб'єкта природної монополії. Це підтверджується тим, що: по-перше, згідно з визначенням в Законі України «Про природні монополії» природною монополією визнається стан товарного ринку, при якому задоволення попиту на цьому ринку є більш ефективним за умови відсутності конкуренції внаслідок технологічних особливостей виробництва, а товари (послуги), що виробляються суб'єктами природних монополій, не можуть бути замінені у споживанні іншими товарами (послугами); по-друге, діяльність суб'єктів природних монополій, зокрема у сфері користування залізничними коліями, диспетчерськими службами, вокзалами та іншими об'єктами інфраструктури, що забезпечують рух залізничного транспорту загального користування також регулюється законодавчо; по-третє, суміжними з природними монополіями ринками, що регулюються відповідно до цього Закону, визначено, зокрема, внутрішні та міжнародні перевезення вантажів залізничним транспортом [3].

Сьогодні на залізничних коліях загального користування для перевезення вантажів можуть використовуватись як вагони АТ «Укрзалізниця», так і інших суб'єктів господарювання, якими вони володіють на праві власності або іншій правовій підставі (оператори рухомого залізничного складу). Оператори рухомого залізничного складу можуть укладати договори на користування вагонами із вантажовласниками та/або вантажовідправниками у формі оренди, надання в користування або в лізинг, організації перевезення вантажів, транспортно-експедиторські тощо. Послуги з надання в користування вагонів не взаємозамінні з іншими видами послуг, зокрема з послугою перевезення вантажів залізничним транспортом, оскільки в операторів рухомого залізничного складу відсутня можливість одночасного надання послуги користування магістральними локомотивами, доступу до інфраструктури та управління процесом перевезень (диспетчеризації), які надаються комплексно під час отримання послуги перевезення вантажів залізничним транспортом.

На сучасному ринку вантажних залізничних перевезень, основними постачальниками послуг надання в користування вагонів є АТ «Укрзалізниця» та оператори рухомого залізничного складу – самостійні суб'єкти господарювання, які на підставі договорів із залізницею та вантажовідправниками беруть участь у процесі перевезення вантажів із використанням власного рухомого складу або рухомого складу, яким вони володіють (користуються, управляють тощо) на законних підставах. А основними покупцями послуг користування вагонами є вантажовласники, вантажовідправники та оператори залізничного рухомого складу, в яких є вагони, але їх наявного парку вагонів недостатньо для надання послуг [4].

Що стосується визначення вартості перевезення вантажів на залізничному транспорті то існує кілька складових частин цього процесу.

1. Наразі існує чіткий розподіл тарифів на державні регульовані тарифи та вільні тарифи щодо яких АТ «Укрзалізниця» самостійно встановлює вартість послуг. Тарифи, які формують державні органи, визначаються шляхом застосування базових ставок тарифів, передбачених Збірником тарифів на перевезення вантажів залізничним транспортом у межах України та пов'язані з ними послуги та Коефіцієнтів, що застосовуються до Збірника тарифів на перевезення вантажів залізничним транспортом у межах України та пов'язані з ними послуги [5]. Тарифи на перевезення вантажів залізницею визначаються шляхом застосування базових ставок тарифів, визначених Збірником тарифів, що містить 29 різних схем тарифікації, які необхідно множити на коефіцієнти, що застосовуються до цього Збірника тарифів, відповідно до тарифних класів вантажів [6].

2. Одним з основних засобів адміністративно-правового регулювання тарифоутворення у сфері вантажних залізничних перевезень, який прямо впливає не лише на визначення та зміну розмірів провізної плати в окремо визначених вантажоперевезеннях, а й взагалі на тарифну політику України у сфері вантажних залізничних перевезень, є розподіл вантажів за тарифними класами. Згідно з додатком до наказу Міністерства транспорту України № 279 від 29.07.1997 основну кількість вантажів було поділено на 3 основні класи із віднесенням вантажів за кодами Єдиної тарифно-статистичної номенклатури вантажів з меншою собівартістю до 1 класу, більш високою собівартістю до 2 класу, найвищою собівартістю до 3 класу, та застосуванням підвищених коефіцієнтів до кожного з класів вантажів, із розрахунку – чим вищий клас вантажу, тим вищий підвищений коефіцієнт. Класифікація вантажів полягає в тому, що: – до 1 класу вантажів підлягають віднесенню масові, як правило сировинні вантажі з низькою собівартістю та, відповідно, більш високою часткою транспортних витрат в кінцевій вартості на вказаний вантаж; – до 2 класу вантажів підлягають віднесенню дешеві вантажі з часткою транспортних витрат 8–15 %, а також продовольчі товари, які мають більш низьку частку транспортних витрат в їх ціні; – до 3 класу підлягають віднесенню найбільш високовартісні вантажі, в яких частка транспортних витрат в меншому обсязі впливає на визначення кінцевої вартості вантажу, аніж на вантажі 1 та 2 класу. Тобто класовість вантажу пропорційно залежить від його собівартості, і чим вона нижче, тим нижче і клас вантажу, і тим нижчі будуть витрати власника вказаного вантажу на його перевезення [7].

3 До 19.02.2018 плата за перевезення вантажів залізничним транспортом визначалась за тарифами згаданого раніше Збірника тарифів. Однак, у зв'язку з необхідністю проведення поступової реформи системи тарифоутворення на послуги залізничного транспорту, з метою забезпечення вільного ціноутворення у конкурентних секторах ринку транспортних послуг було дерегульовано вагонну складову у тарифі на перевезення вантажів залізничним транспортом у межах України у вагонах власності АТ «Укрзалізниця». Тому, починаючи з 19.02.2018, введено в дію нові ставки плати за використання власних вагонів АТ «Укрзалізниця» у процесі надання послуг із перевезення вантажів та новий порядок визначення плати за перевезення вантажів у вагонах АТ «Укрзалізниця». При перевезенні вантажів у власних вантажних вагонах АТ «Укрзалізниця» плата за перевезення складається із: плати за перевезення навантаженого власного вагона перевізника, яка визначається за тарифом Збірника тарифів, встановленим для власного вагона перевізника; компенсації витрат на перевезення в порожньому стані власних вагонів перевізника, яка визначається за тарифною схемою 14 Збірника тарифів з урахуванням коригуючих коефіцієнтів до тарифів Збірника тарифів за тарифну відстань перевезення вантажу, скориговану на коефіцієнт порожнього пробігу; плати за використання власних вагонів перевізника [4].

Однак використання таких методик має свої переваги та недоліки. Найбільше питань викликає те, що в процесі надання послуг з перевезення вантажів ставка плати визначається АТ «Укрзалізниця» за спеціальною формулою. Разом з цим, з моменту введення нової методики тарифоутворення та неодноразового підвищення ставок плати за використання залізничної інфраструктури АТ «Укрзалізниця» жодного разу не надавало підтвердження розрахунків за зазначеною формулою, офіційно не оприлюднили складові розрахунку та підходи до індексації ставок.

4. Крім того, за допомогою різних адміністративно-правових засобів визначення вартості перевезення вантажів на залізничному транспорті можуть використовувати загальні, виняткові, пільгові та місцеві тарифи. За допомогою загальних тарифів

визначається вартість перевезення основної маси вантажів. Виняткові тарифи дозволяють організовувати ефективне розміщення промисловості, за їх допомогою також можна регулювати вартість перевезення окремих видів сировини. Підвищуючи чи знижуючи за допомогою виняткових тарифів вартість перевезень у різні періоди року, можна досягнути зниження рівня нерівномірності перевезень на залізницях. Пільгові тарифи застосовують під час перевезення вантажів для певних цілей. Місцеві вантажні тарифи на залізничному транспорті різняться в залежності від таких факторів, як рід вантажу, ступінь використання вантажопідйомності та місткості вагона, швидкості перевезення, типу рухомого складу та ін.

Висновки. Проаналізувавши національне законодавство, наукові роботи інших вчених, та провівши власні дослідження питання адміністративно-правових засад формування тарифів на вантажні перевезення залізничним транспортом, можна зробити такі висновки:

1. Поточні проблеми ринку залізничних перевезень полягають в тому, що існують певні обмеження, пов'язані з державним регулюванням тарифів, що можуть стримувати конкурентоспроможність галузі. Також є труднощі у забезпеченні оптимального рівня тарифів для підтримки інтересів як вантажовласників, так і операторів.

2. На процес встановлення тарифів великий вплив мають політичні та економічні фактори, що викликає конфлікти між державою та приватним сектором. Високі тарифи є фактором, що може обмежувати економічну ефективність і зростання ринку залізничних перевезень.

3. З метою створення здорового конкурентного клімату у сфері вантажних залізничних перевезень важливим є впровадження цифрових технологій для більш точного і прозорого визначення тарифів. Використання електронних систем обліку і прогнозування допоможе зробити процес розрахунку тарифів більш прозорим та точним. Це дозволить вантажовідправникам легше розуміти механізм формування тарифів.

4. Використовуючи широкі повноваження та великий спектр адміністративно-правових засобів необхідно впровадити чітке державне регулювання ціноутворення у сфері вантажного перевезення залізничним транспортом, а також приділити увагу створенню гнучкої моделі тарифної системи, яка враховуватиме попит та пропозицію і забезпечить ефективність для бізнесу і стабільність для економіки.

5. Залучення незалежних регуляторних органів для моніторингу і перегляду тарифів допоможе зменшити ризик адміністративного тиску та зробить процес більш справедливим. Разом з цим регулярне оновлення та публікація інформації про зміну тарифів, ринкову ситуацію та інші дані підвищить прозорість і дозволить учасникам ринку приймати обґрунтовані рішення щодо транспортування вантажів.

Список використаних джерел

1. Про залізничний транспорт України: Закон України від 04.07.1996 № 273/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про особливості утворення акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування: Закон України від 23.02.2012 № 4442-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4442-17#Text>
3. Про природні монополії: Закон України від 20.04.2000 № 1682-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-14#Text>
4. Звіт про результати дослідження ринку перевезення вантажів залізничним транспортом за 2017-2018 роки. Схвалено Антимонопольним комітетом України 17 січня 2019 року протокол № 2. URL: https://amcu.gov.ua/storage/app/sites/1/Docs/doslidzhennya_rynkiv/%2028%2001%202019.pdf

5. Про затвердження Збірника тарифів на перевезення вантажів залізничним транспортом у межах України та пов'язані з ними послуги та Коефіцієнтів, що застосовуються до Збірника тарифів на перевезення вантажів залізничним транспортом у межах України та пов'язані з ними послуги: наказ Міністерства транспорту та зв'язку України від 26.03.2009 № 317. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0340-09#Text>

6. Стасюк О.М. Тарифне регулювання ринку вантажних залізничних перевезень України. *Ефективна економіка*. 2021. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9437>.

7. Квакуша А.С. Проблеми класифікації вантажів в частині тарифоутворення у сфері вантажних залізничних перевезень. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 290-294. URL: http://lsei.org.ua/3_2023/67.pdf. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/67>

References

1. About railway transport of Ukraine: Law of Ukraine № 273/96-BP (1996, July 4). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/96-%D0%B2%D1%80#Text> (accessed 25 November 2024) (in Ukrainian)

2. On the peculiarities of the formation of a joint-stock company of public railway transport: Law of Ukraine № 4442-VI (2012, February 23). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4442-17#Text> (accessed 25 November 2024) (in Ukrainian)

3. On natural monopolies: Law of Ukraine № 1682-III (2000, April 20). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-14#Text> (accessed 25 November 2024) (in Ukrainian)

4. Report on the results of the research of the market of cargo transportation by rail for 2017-2018. Protocol №. 2 was approved by the Antimonopoly Committee of Ukraine on January 17, 2019. Available at: https://amcu.gov.ua/storage/app/sites/1/Docs/doslidzhennya_rynkiv/%2028%2001%202019.pdf (accessed 25 November 2024) (in Ukrainian)

5. On the approval of the Compendium of tariffs for the transportation of goods by rail within Ukraine and related services and Coefficients applicable to the Compendium of tariffs for the transportation of goods by rail within Ukraine and related services: order of the Ministry of Transport and Communications of Ukraine № 317 (2009, March 26). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0340-09#Text> (accessed 25 November 2024) (in Ukrainian)

6. Stasiuk, O. (2021), «Tariff regulation of the market of freight rail transport of Ukraine». *Efektivna ekonomika* [Effective economy], (vol. 10). Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9437> (accessed 25 November 2024). (in Ukrainian)

7. Kvakusha, A. (2023) «Problems of cargo classification in terms of tariff formation in the field of freight rail transportation». *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal*, 3, 290-294. Available at: http://lsei.org.ua/3_2023/67.pdf (accessed 25 November 2024). (in Ukrainian) DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/67>

Стаття: надійшла до редакції 15.11.2024

прийнята до друку 03.12.2024

The article: is received 15.11.2024

is accepted 03.12.2024

Бібліографія: Воронятників О. О. Адміністративно-правові засади формування тарифів на вантажні перевезення залізничним транспортом. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2024. Вип. 18 (30). С. 66-71. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.66-71>



УДК 342.9

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.72-79>

ПРАВОВИЙ СТАТУС ВОДІЇВ ЛЕГКОГО ПЕРСОНАЛЬНОГО ЕЛЕКТРОТРАНСПОРТУ

Габуда Андрій Степанович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права та публічного
управління ЗВО «Університет Короля Данила»,

вул. Євгена Коновальця, 35, м. Івано-Франківськ, Україна, 76018

e-mail: gabudaas@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9546-2790>

Репецький Сергій Петрович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та публічного управління ЗВО
«Університет Короля Данила»,

вул. Євгена Коновальця, 35, м. Івано-Франківськ, Україна, 76018

e-mail: repetskyi.serhii@ukd.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0683-659X>

Мета. Дослідження спрямоване на вивчення стану правового регулювання використання засобів індивідуальної мобільності, виявлення існуючих недоліків та прогалин у законодавстві України, які ускладнюють правомірну та безпечну їх експлуатацію. Науково-практичний аналіз питання правового статусу осіб, які керують легким електротранспортом, передбачає розробку пропозицій щодо умов і вимог до їх експлуатації, а також встановлення відповідальності за порушення цих правил. **Методика.** Використана у праці технологія включає комплексне вивчення та підсумовування науково-теоретичного матеріалу, правозастосовної практики і формулювання відповідних висновків та рекомендацій щодо удосконалення правового статусу водіїв легкого персонального електротранспорту. У дослідженні використовувались такі методи наукового пізнання: догматичний, формально-логічний, функціональний, системно-структурний, логіко-нормативний. **Результати.** Встановлено, що відсутність законодавчого формулювання прав та обов'язків водіїв легкого електротранспорту, породило негативну правозастосовну практику. У зв'язку з цим, зроблено висновки про те, що суб'єктам правотворення слід передбачити ознаки даного учасника дорожнього руху, закріпивши його права та обов'язки в актах законодавства. Результати дослідження мають на меті покращення правового, безпекового та соціального середовища для учасників дорожнього руху, сприяючи створенню ефективних правових механізмів, що враховують сучасні виклики і потреби у галузі транспортного права. **Наукова новизна.** Вивчення значної кількості судових рішень щодо експлуатації електросамокатів, дозволяє сформувати авторське бачення проблеми та стверджувати, що застосування судами аналогії закону та аналогії права не заповнює законодавчих прогалин. Нерідко суддівське правозастосування має суперечливий характер. Автор приходить до висновку, що відповідно до Правил дорожнього руху особи, які керують персональним електротранспортом не є водіями, а тому до відповідальності можуть притягуватися лише як інші учасники дорожнього руху. Одним із ключових аспектів новизни є необхідність розробки чіткої та адаптивної правової бази, яка враховуватиме специфіку таких технічних засобів і визначатиме правове положення осіб, які ними керують. **Практична значимість.** Результати дослідження можуть бути використані для удосконалення законодавства про транспорт, а також під час розгляду справ у сфері безпеки руху та експлуатації транспорту суб'єктами правозастосовної діяльності.

Ключові слова: засоби індивідуальної мобільності, дорожній рух, водій, учасник руху, правовий статус, відповідальність.

Andriy Habuda

Candidate of Juridical Sciences (Ph. D.), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Law and Public Administration at the University of King Danylo, 101/406, Yevhena Konovaltsia Street, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine, e-mail: habuda.s.andriy@ukd.edu.ua

Serhii Repetskyi

PhD in Law, Associate Professor of the Department of Law and Public Administration at the King Danylo University, 35 Konovalts street, Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76018 e-mail: repetskyi.serhii@ukd.edu.ua

**REGARDING THE ISSUE OF THE REPRESENTATION OF DENUNCIATORS
IN CRIMINAL PROCEEDINGS**

Purpose: The purpose of this work is to analyze the current legislation regarding the issue of the representation of denunciators in criminal proceedings and to determine the extent of alignment between the legal positions of different normative acts on this matter. **Methodology:** The methodology involves a comprehensive analysis and synthesis of existing scientific and theoretical material and the formulation of corresponding conclusions and recommendations. The research employed the following methods of scientific cognition: terminological, logical-semantic, functional, systemic-structural, and logical-normative. **Results:** During the research, it was determined that the denunciator emerged in the national legal field due to changes in anticorruption legislation. Among other changes, the denunciator was granted the right to representation in proceedings, which can be realized by using all forms of legal aid provided by the Law of Ukraine "On Free Legal Aid", engaging a lawyer independently, and appealing to the National Agency on Corruption Prevention. However, certain provisions of anti-corruption legislation, particularly in the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption" regarding the representation of denunciators for the protection of their interests, and certain provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine and other legislative acts regarding the representation of denunciators in criminal proceedings, require coordination and synchronization. **Scientific novelty:** In the course of the research, it was established that despite the corresponding provisions of the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption", the Criminal Procedure Code of Ukraine does not provide any guidance on the representation of the denunciator's interests in criminal proceedings, and does not involve a mechanism for the denunciator to utilize free legal aid. The Law of Ukraine "On Free Legal Aid" does not include the denunciator among the entities entitled to free secondary legal assistance. Also, it was determined that the Criminal Procedure Code of Ukraine does not regulate the mandatory presence of representatives of the National Agency on Corruption Prevention at court sessions. It was also found that there is no regulation on the right of the National Agency Corruption Prevention to initiate the review of court decisions in judicial proceedings and the procedure for confirming the representation of the denunciator in criminal proceedings. **Practical significance:** The research results can be used in law-making and law enforcement activities during a pre-trial investigation of corruption offenses and offenses related to corruption.

Key words: representation, denunciator, legal assistance, the National Agency on Corruption Prevention, criminal proceedings.

Постановка проблеми. Все більше учасників дорожнього руху, як у світі загалом, так і в Україні зокрема, користуються можливістю пересуватися з мінімальними фінансовими витратами. Тому поява людей на вулицях населених пунктів на електросамокатах, моноколесах, сигвеях, гіроскутерах, інших легких персональних електричних транспортних засобах (далі - ЛПЕТЗ), які стали простим в експлуатації та доступним в керуванні транспортом, вже перестала бути рідкістю і є буденною реальністю. Проте, разом із зростанням мобільності таких учасників руху, збільшується і ризик дорожньо-транспортних пригод.

Сучасний портативний транспорт не завжди гармонійно вписується в існуючу дорожню інфраструктуру. Рухаючись по тротуару зі швидкістю пішоходів, користувачі технічних засобів часто не можуть задовольнити своє бажання дістатися до пункту призначення якнайшвидше. Підвищення ж швидкості - створює небезпеку як для них самих так і для інших учасників дорожнього руху. Така суттєва зміна суспільних відносин

в даній сфері, вимагає від держави негайної реакції з метою визначення безпечної схеми руху для водіїв ЛПЕТЗ та закріплення їх правового статусу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми забезпечення безпеки дорожнього руху досліджували у своїх працях такі відомі українські науковці як С. Бутник, В. Введенська, С. Гусаров, М. Долгополова, М. Лазаренко, А. Філіппов. Питання правового регулювання використання ЛПЕТЗ безпосередньо висвітлювалися у наукових доробках Ю. Атаманенко, Д. Кулініченко, К. Федосєєва, А. Червінчук, Ю. Цигилик та інших вчених.

Окремої уваги і визнання, у цьому контексті, заслуговує монографічна праця авторитетного вченого М. Г. Колодяжного, який зробив вагомий внесок у сучасну правову доктрину в сфері убезпечення дорожнього руху та експлуатації транспорту. У своїй монографії «Стратегія Vision Zero: уроки для України» науковець проаналізував міжнародно-правові положення та інституціональні засади безпеки дорожнього руху, виокремив передовий іноземний досвід у застосуванні юридичної і моральної відповідальності за дорожньо-транспортні делікти та запропонував заходи забезпечення безпеки дорожнього руху в Україні.

Однак, незважаючи на прикуту до даної проблематики пильну увагу значної кількості дослідників, як у науково-теоретичній так і практичній площині, сформований самостійний дослідницький пласт у вітчизняній доктрині, правовий статус водіїв ЛПЕТЗ і досі залишається не визначеним.

Постановка завдання. Дослідити та систематизувати наукові здобутки і проаналізувати чинне законодавство у частині, що стосується визначення правового статусу водіїв легкого персонального електротранспорту, на підставі чого запропонувати шляхи його удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Забезпечення безпеки дорожнього руху та зменшення аварійності на дорогах України є важливими завданнями, що потребують комплексного підходу. Для їх розв'язання, серед іншого, здійснюється правовий вплив на поведінку учасників дорожнього руху, що реалізується як через позитивні, так і через негативні заходи. Позитивні - включають удосконалення правової бази, яка регулює права та обов'язки водіїв, пасажирів, пішоходів та інших учасників руху, а також підвищення рівня їхньої обізнаності та відповідальності. Негативні ж заходи передбачають запровадження суворіших санкцій за порушення правил дорожнього руху та посилення контролю з боку уповноважених органів. Лише поєднання цих підходів може забезпечити зниження кількості дорожньо-транспортних пригод та підвищення загальної безпеки на дорогах.

Наведені заходи вимагають активної участі суб'єктів впливу – учасників дорожнього руху. Тому виникає питання: кого саме слід вважати учасниками дорожнього руху?

Згідно положень нормативно-правових актів у сфері безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, зокрема Законів України «Про дорожній рух» та «Про автомобільний транспорт», Правил дорожнього руху, учасниками дорожнього руху є особи, які використовують автомобільні дороги, вулиці, залізничні переїзди або інші місця, призначені для пересування людей та перевезення вантажів за допомогою транспортних засобів. До таких учасників належать водії та пасажирів транспортних засобів, гужового транспорту, пішоходи, особи, які рухаються в кріслах колісних, велосипедисти, погоничі тварин. Таким чином, у законодавстві визначення поняття учасник дорожнього руху пропонується через окреслення кола ознак таких осіб, а саме: вони повинні для реалізації руху використовувати «автомобільні дороги, вулиці, залізничні переїзди або інші місця,

призначені для пересування людей та перевезення вантажів за допомогою транспортних засобів» і, крім цього, передбачає знову ж таки перелік осіб, які наділені цими ознаками.

Проте, наведені приписи не повною мірою відображають сучасний стан розвитку безпеки руху та експлуатації транспорту. Так, на сьогодні, де-факто водії ЛПЕТЗ є активними учасниками дорожнього руху, однак де-юре – їх правовий статус у законодавстві не визначений. Звідси випливає багато проблем, пов'язаних із регулюванням поведінки таких осіб під час дорожнього руху та визначення виду і міри їх відповідальності у випадку порушення встановлених правил.

З цього приводу, М. Г. Колодяжний теж відзначає, що в Україні експлуатуються десятки, а, можливо, і сотні тисяч сучасного компактного електротранспорту (точні статистичні дані відсутні), тому не віднесення осіб, які рухаються на ньому, до учасників дорожнього руху не відповідає духу часу й дорожньо-транспортним реаліям сьогодення. Ця обставина створює відповідну нормативну прогалину й не сприяє загалом безпеці дорожнього руху в Україні [1, с. 196].

Цікавим у контексті цього дискурсу також є твердження науковців, які досліджують травматизм, пов'язаний з проблемою використання електросамокатів про те, що так як немає чітких вказівок та обмежень для водіїв ЛПЕТЗ, то вся відповідальність лежить на людині, яка чітко повинна розуміти свої обов'язки як учасника дорожнього руху [2, с. 316].

Але тут одразу постає запитання: а якого саме учасника обов'язки – водія, велосипедиста, пішохода ?

Те що особа, яка керує ЛПЕТЗ (звичайно поза межами приватної території), є учасником дорожнього руху, мабуть в жодного юриста не виникає сумнівів. Однак, труднощі виникають у зв'язку з тим, що законодавством не визначено ким конкретно визнається така особа. А саме встановлення виду такого учасника дає можливість суб'єктам правозастосування з'ясувати його правовий статус, тобто, якими правами він наділений та які обов'язки на нього покладаються. В подальшому, у разі порушення такою особою закріплених приписів, дозволило б вирішити питання щодо виду та міри юридичної відповідальності правопорушника.

На відміну від України, високорозвинені демократичні країни, хоч і в різний спосіб, але вирішили дану проблематику. Крім того, постійний розвиток технологій перебуває під пильною увагою їх владних органів і в разі необхідності відбувається оперативне регуляторне втручання. Чого не можна сказати про наші українські, вкотре сформовані органи законодавчої та виконавчої влади, які створюють лише видимість роботи в цьому напрямку, аналогічно як у боротьбі з корупцією та інших сферах.

Дослідивши міжнародний досвід правового регулювання персонального легкого електротранспорту С. В. Панова відзначає, що запроваджене у світі правове регулювання ЛПЕТЗ вирізняється індивідуальністю, виходячи з особливостей місцевості (географії та клімату), національного менталітету, рівнем правосвідомості, економічного благополуччя тієї чи іншої країни тощо. Певна мінливість характеру закордонного унормування засобів мікромобільності на різних рівнях, проявляється у зміні підходів до законодавчого визначення і праворегулювання залежно від рефлексії громадськості на наслідки всеохоплюючого і активного використання згаданого виду переміщення [3, с. 476-477].

Подібні міркування щодо унормування використання ЛПЕТЗ, висловлюють і інші науковці [4, с. 372; 5, с. 155-156].

Оригінальною і такою, що заслуговує на підтримку є думка Ю. Цигилик, яка стверджує, що в Україні поліція на власний розсуд кваліфікує дії користувачів персонального електротранспорту, які є причетними до ДТП, іноді прирівнюючи їх до

пішоходів, іноді – до водіїв транспортних засобів, хоча вони, згідно із чинним законодавством, не відносяться до жодної з цих категорій [6, с. 105].

Таким чином, виходячи з викладеного, можна констатувати, що в українській науці викристалізувався однозначний підхід щодо необхідності врегулювання правового статусу осіб, які керують ЛПЕТЗ на законодавчому рівні.

За існуючої у правотворенні невизначеності страждає і правозастосовна практика з даної проблематики. Так, суди, будучи покликаними справедливо, неупереджено та своєчасно вирішувати підвідомчі їм справи, названі правові прогалини змушені заповнювати шляхом застосування аналогії закону або аналогії права. Проте, така діяльність не завжди має позитивні наслідки. Нерідко суддівський розсуд призводить до цілком протилежних висновків, що не тільки не сприяє розв'язанню проблеми, а ще більше її поглиблює.

Так, у справі № 760/25317/20 особа, яка керувала електросамокатом пояснила (захисник її підтримав), що не є суб'єктом адміністративної відповідальності у розумінні положень ст. 124 КУпАП, адже самокат не відповідає за своїми ознаками визначенням у законодавстві критеріям, що висуваються до транспортних засобів, тобто він не є водієм у розумінні Правил дорожнього руху [7]. Проте, суд визнав дану особу винуватою у вчиненні даного правопорушення вказавши, що суб'єктами його вчинення є будь-які учасники дорожнього руху, при цьому не зазначив яким саме учасником виступає водій електросамоката. А ця обставина є ключовою у визначенні обов'язків, правил які були порушені.

Згідно вироку суду у справі № 336/7734/20 особу, яка керувала електричним самокатом визнано винуватою у вчиненні злочину, передбаченого ст. 291 КК України [8]. З цього випливає, що орган правосуддя не визнав цю особу як таку, що керувала транспортним засобом – водієм, інакше кваліфікація дій мала б відбуватися за ст. 286 КК. Такий же висновок зроблено судом у справі № 303/1650/21 [9].

У цивільній справі № 761/17828/20 про відшкодування матеріальної та моральної шкоди, суд електросамокат визнав транспортним засобом [10].

У справі № 761/31629/20 особу, яка рухалася на електросамокаті по тротуару та здійснила зіткнення з транспортним засобом Citroen Berlingo, що виїжджав з двору, визнано винною за ст. 124 КУпАП. Їй інкриміновано порушення пункту 11.13 ПДР України, який забороняє рух транспортних засобів по тротуарах і пішохідних доріжках [11]. Подібне рішення по суті, однак відмінне за підставами, прийняв суд у справі № 127/5920/22, взявши за основу невідповідність дій малолітнього, який керував електросамокатом та перевозив на ньому свого знайомого, вимогам п. 1.10. щодо термінів «велосипедна доріжка», «пішохідна доріжка», п. 10.2. та дорожнього знаку 4.14. ПДР України [12]. І цілком протилежним є рішення Київського апеляційного суду від 06 травня 2024 року у справі №761/23672/23 відповідно до якого особа, яка їхала електросамокатом не є водієм та не керувала механічним транспортним засобом в розумінні ПДР України, а тому положення ст. 124, та ч. 1 ст. 130 КУпАП на нього розповсюджені бути не можуть [13].

Апогеєм суддівського розсуду з даної проблематики є постанова Галицького районного суду м. Львова від 23.05.2024 у справі № 461/3910/24. Відповідно до цього рішення користувача електросамоката визнано винним у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 130 КУпАП, суб'єктом якого є водій, а саме особа, яка керує транспортним засобом. Крім того, як вбачається з рішення, поліцейські з метою визначення стану особи, застосували інструкцію про порядок виявлення у водіїв транспортних засобів ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння ... [14]. Але

такі дії суперечать п. 1. 10 Правил дорожнього руху, згідно якого водій - особа, яка керує транспортним засобом і має посвідчення водія відповідної категорії. Більше того, притягуючи водія електросамоката до відповідальності, суд виходив з вимог п. 2.9. а ПДР України, який встановлює: «водієві забороняється керувати транспортним засобом у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння ... ». Однак, така вимога, як зазначено у назві розділу 2. ПДР України, стосується лише водіїв механічних транспортних засобів, яким, відповідно до п. 1.10. електросамокат не є. Абсурдність цього рішення полягає ще й у тому, що водія цього засобу суд позбавив права керування транспортними засобами строком на один рік, незважаючи на те, що надання такого права в цьому випадку законодавством не передбачено.

Хотілось би аналіз суддівської еквілібристики уже завершити, але на жаль вищенаведеним правове невігластво не вичерпується. Так, у справі №947/1485/24 суд теж всупереч чинного законодавства особу, яка керувала електросамокатом визнав винною у вчиненні правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 130 КУпАП. Проте, кульмінаційним моментом тут є алогічність мотивувальної частини рішення. У ній, суддя, обґрунтовуючи неможливість накладення на винного стягнення у виді позбавлення права керування транспортними засобами вказує, що його можна застосовувати тільки як основне. Можливості накладати на винну особу таке стягнення як додаткове КУпАП не надає. Немає доцільності проводити детальну правову аналітику наведених тверджень, лише відзначимо, що вони суперечать приписам ст. ст. 25, 30, 130 КУпАП.

У кінцевому результаті було зібрано та вивчено вагому емпіричну базу, а саме більше 30 рішень судів у цивільних справах, справах про адміністративні правопорушення, кримінальних провадженнях, а саме: №353/328/18, № 689/2634/23, № 452/1221/24, № 738/1231/23, № 551/466/24, №523/21193/23, № 490/11022/23, № 761/23672/23, № 204/1674/22, №353/328/18, № 464/3419/20, № 523/3951/24, № 487/8734/23, № 947/1485/24, № 947/2800/24, № 712/13232/23, № 127/11466/21, № 170/447/23, №303/1650/21, № 753/16893/23.

Проведений аналіз репродукує сумну картину судового правозастосування і дозволяє висловити відповідні твердження:

1. Усі зафіксовані правопорушення, пов'язані з керуванням електросамокатами.
2. Абсолютна більшість таких правопорушень кваліфікується правоохоронними органами за ст. ст. 124, 130 КУпАП. Однак, якщо позиція судів щодо кваліфікації діянь за ст. 124 КУпАП майже однастайна і водіїв електросамокатів визнають учасниками дорожнього руху, не конкретизуючи якими саме, то – стосовно ст. 130 КУпАП цілком протилежна. Більшість визнає водія електросамоката суб'єктом цього правопорушення. Разом з тим, не набагато менше суддів протилежної думки і вважають, що такий учасник руху згідно чинного законодавства не є водієм.
3. По-різному суди тлумачать і поняття електросамоката. В одних випадках відносять його до механічного транспортного засобу, в інших - до транспортного засобу.
4. Мають місце цілком протилежні рішення щодо застосування стягнення у виді позбавлення права керування транспортним засобом. Окремі суди накладають таке стягнення як додаткове, інші – не застосовують його, так як на їх думку, законодавство цього не передбачає.
5. В окремих рішеннях встановлено, що правопорушник не отримував посвідчення водія на право керування транспортним засобом. Однак, суд постановив позбавити його такого права на строк один рік (справа №487/8734/23, № 461/3910/24). Такий вердикт немає нічого спільного із законністю тому, що позбавити особу права, яким вона не володіє

неможливо, як і взагалі реалізувати цю міру відповідальності. Особливо насторожує, що застосування таких правил накладення стягнень серед суддів не поодиноким.

Висновки. Підсумовуючи викладене можна відзначити, що в умовах швидкого розвитку технологій та зміни транспортної інфраструктури, проблема правового статусу водіїв ЛПЕТЗ набула особливої актуальності. Зростання популярності цих засобів серед населення висуває нові виклики. Відсутність чітких правил дорожнього руху для цих транспортних засобів призводить до неоднозначного трактування прав і обов'язків їх водіїв, що негативно впливає на безпеку дорожнього руху та захист прав усіх його учасників. Не вирішує даної проблематики і судова практика. Суддівські рішення нерідко бувають не тільки суперечливими, а й цілком діаметрально протилежними.

Припинення гармидеру у використанні електросамокатів, моноколів, сігвеїв, сегвілів, гіроскутерів та наведення порядку в сфері відповідальності, осіб які ними керують, лежить у площині повноважень органів нормотворення. У зв'язку з цим, Верховній Раді України у Законі України «Про дорожній рух» необхідно передбачити ще одного учасника руху – водія легкого персонального електричного транспортного засобу та встановити його права та обов'язки. Кабінету Міністрів України слід розробити норми поведінки таких учасників та внести відповідні зміни до Правил дорожнього руху. З урахуванням нововведень, у КУПАП має бути закріплена відповідальність за порушення цих правил.

Такий підхід дозволить забезпечити належний правовий захист як для самих водіїв ЛПЕТЗ, так і інших учасників дорожнього руху, сприятиме підвищенню безпеки на дорогах і створить передумови для гармонійного розвитку транспортної інфраструктури.

Список використаних джерел

1. Колодяжний М. Г. Стратегія Vision Zero: уроки для України: монографія. Харків: Право, 2022. 300 с.
2. Гаркуша М., Фадєєв О., Жлоба М., Каплун К., Махарія Д. Травматизм, пов'язаний з проблемою використання електросамокатів. *Collection of scientific papers «SCIENTIA»*. Amsterdam The Netherlands, February 23, 2024. С. 316-318.
3. Панова С.В. Міжнародний досвід правового регулювання персонального легкого електротранспорту. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 1. С. 474-478.
4. Червінчук А. В., Атаманенко Ю. Ю. Легітимізація персонального легкого електротранспорту в Україні в умовах правового режиму воєнного стану. *Забезпечення публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану: 2022 рік*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (1 липня 2022 р., м. Кропивницький). Кропивницький : ДонДУВС, 2022. С. 370-374.
5. Чуйко С. П. Електросамокати і безпека учасників дорожнього руху. *Сучасні технології та перспективи розвитку автомобільного транспорту*: зб. матеріалів XV міжнар. наук.-практ. конф. (24-26 жовтня 2022 р., м. Житомир). Житомир: Житомирська політехніка, 2022. С. 154-166.
6. Цигилик Ю. Організаційно-правовий механізм удосконалення безпеки дорожнього руху шляхом включення персонального електричного транспорту до єдиної транспортної системи України. *Krakowskie Studia Malopolskie*. 2021, nr 3 (31). С. 98-115.
7. Постанова від 09.02.2021, справа № 760/25317/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95256430> (дата звернення: 22.09.2024).
8. Постанова від 19.04.2021, справа № 336/7734/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96352078> (дата звернення: 22.09.2024).
9. Постанова від 22.04.2021, справа № 303/1650/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96468779> (дата звернення: 23.09.2024).
10. Постанова від 25.05.2021, справа № 761/17828/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97958144> (дата звернення: 23.09.2024).
11. Постанова від 17.05.2021, справа № 761/31629/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96948661> (дата звернення: 24.09.2024).
12. Постанова від 15.03.2023, справа № 127/5920/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109674942> (дата звернення: 24.09.2024).

13. Постанова від 16.05.2024, справа № 761/23672/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119810466> (дата звернення: 25.09.2024).
14. Постанова від 23.05.2024, справа № 461/3910/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119231949> (дата звернення: 25.09.2024).

References

1. Kolodiaznyi, M. (2022). *Stratehiia Vision Zero strategy: uroky dlia Ukrainy* [Vision Zero strategy: lessons for Ukraine]. Kharkiv: Pravo. (in Ukrainian)
2. Harkusha, M., Fadiev, O., Zhloba, M., Kaplun, K., Makhariia D. (2024). Travmatyzm, poviazanyi z problemoiu vykorystannia elektrosamokativ [Trauma related to the problem of using electric scooters]. *Collection of scientific papers «SCIENTIA»*. Amsterdam The Netherlands, February 23, 316-318. (in Ukrainian)
3. Panova, S.V. (2023). Mizhnarodnyi dosvid pravovoho rehuliuвання personalnoho lehkoho elektrotransportu. [International experience of legal regulation of personal light electric transport]. *Elektronne naukove vydannia «Analitychno-porivnialne pravoznavstvo»*, 2, 474-478. (in Ukrainian)
4. Chervinchuk, A. V., Atamanenko, Yu. Yu. (2022). Lehitymizatsiia personalnoho lehkoho elektrotransportu v Ukraini v umovakh pravovoho rezhymu voiennoho stanu. [Legitimization of personal light electric transport in Ukraine under the legal regime of martial law]. *Zabezpechennia publichnoi bezpeky i poriadku v umovakh voiennoho stanu: zb. materialiv Vseukr. nauk.-prakt. konf.* (pp. 370-374). Kropyvnytskyi: DonDUVS. (in Ukrainian)
5. Chuiko, S. P. (2022). Elektrosamokaty i bezpeka uchasnykiv dorozhnogo rukhu. [Electric scooters and the safety of road users]. *Suchasni tekhnologii ta perspektyvy rozvytku avtomobilnoho transportu: zb. materialiv KhV mizhnar. nauk.-prakt. konf.* (pp. 154-166). Zhytomyr: Zhytomyrska politehnika. (in Ukrainian)
6. Tsyhylyk, Yu. (2021). Orhanizatsiino-pravovyi mekhanizm udoskonalennia bezpeky dorozhnogo rukhu shliakhom vkluchennia personalnoho elektrychnoho transportu do yedynoi transportnoi systemy Ukrainy. [Organizational and legal mechanism for improving road safety by including personal electric transport in the unified transport system of Ukraine]. *Krakowskie Studia Malopolskie*, 3 (31), 98-115. (in Ukrainian)
7. Resolution of 09.02.2021, case No. 760/25317/20. Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95256430> (accessed 22.09.2024). (in Ukrainian)
8. Resolution of 19.04.2021, case No. 336/7734/20. Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96352078> (accessed 22.09.2024). (in Ukrainian)
9. Resolution of 22.04.2021, case No. 303/1650/21. Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96468779> (accessed 23.09.2024). (in Ukrainian)
10. Resolution of 25.05.2021, case No. 761/17828/20. Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97958144> (accessed 23.09.2024). (in Ukrainian)
11. Resolution of 17.05.2021, case No. 761/31629/20. Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96948661> (accessed 24.09.2024). (in Ukrainian)
12. Resolution of 15.03.2023, case No. 127/5920/22. Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109674942> (accessed 24.09.2024). (in Ukrainian)
13. Resolution of 16.05.2024, case No. 761/23672/23. Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119810466> (accessed 25.09.2024). (in Ukrainian)
14. Resolution of 23.05.2024, case No. 461/3910/24. Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119231949> (accessed 25.09.2024). (in Ukrainian)

Стаття: надійшла до редакції 18.10.2024
прийнята до друку 07.11.2024
The article: is received 18.10.2024
is accepted 07.11.2024

Бібліографія: Габуда А. С., Репецкий С. П. Правовий статус водіїв легкого персонального електротранспорту. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2024. Вип. 18 (30). С. 72-79. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.72-79>



УДК 342.5

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.80-89>

МОДЕРНІЗАЦІЯ РЕГЛАМЕНТУ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ НОРМАТИВНИХ ОРІЄНТИРІВ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ РЕФОРМИ

Лінецький Сергій Володимирович,
помічник-консультант народного депутата України,
Верховна Рада України,
вул. Тарасівська 40/52, м. Київ, 01033, Україна,
e-mail: linetskys1975@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-1848-6157>

Мета. Метою дослідження є визначення основних напрямів модернізації Регламенту Верховної Ради України (далі – Регламенту) в контексті ключових орієнтирів парламентської реформи на сучасному етапі розвитку України. **Методика.** Методика включає комплексний аналіз та узагальнення наявного науково-теоретичного матеріалу та формулювання науково-правових висновків і рекомендацій. Під час дослідження використовувалися такі **методи** наукового пізнання: діалектичний, аналітико-синтетичний, герменевтичний, системно-структурний, прогностичний. **Результати.** У процесі дослідження виявлено, що оптимальний шлях модернізації Регламенту полягає в спрямуванні на систему нормативних орієнтирів парламентської реформи, які відображають її об'єктивний та закономірний характер. Встановлено, що система таких орієнтирів передбачена в представлених Оціночною місією Європейського Парламенту Доповіді та Дорожній карті щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України. Такі орієнтири потребують свого послідовного та предметного розкриття при коригуванні норм Регламенту з урахуванням стану парламентських процедур. Шляхом системного аналізу нормативного матеріалу та законопроектних розробок розкрито особливості кожного з визначених способів модернізації Регламенту за сучасних умов. **Наукова новизна.** У процесі дослідження встановлено, що модернізація Регламенту має відбуватися на основі наукових уявлень про систему нормативних орієнтирів парламентської реформи, які відображають її об'єктивний та закономірний характер. Ключовими визначені вимоги конституціоналізації, європеїзації, цифровізації, консенсуалізації, а також забезпечення нормативного континуїтету та адаптації до змін. **Практична значимість.** Результати дослідження можуть бути використані як у ході поточної (підготовки поточних змін до Регламенту), так і під час перспективної (планування комплексних змін до Регламенту) законодавчої роботи над удосконаленням Регламенту.

Ключові слова: Конституція України, Верховна Рада України, Регламент, парламентські процедури, конституціоналізація, європеїзація, цифровізація, консенсуалізація, нормативний континуїтет.

Serhii Linetskyi
assistant-consultant to the People's Deputy of Ukraine
Verkhovna Rada of Ukraine,
str. Tarasivska 40/52, Kyiv, 01033, Ukraine,
e-mail: linetskys1975@gmail.com

MODERNIZATION OF THE REGULATION OF THE VERKHOVNA RADA OF UKRAINE IN THE SYSTEM OF NORMATIVE GUIDELINES FOR PARLIAMENTARY REFORM

Purpose. The purpose of the study is to determine the main directions of modernization of the Regulation of the Verkhovna Rada of Ukraine (hereinafter referred to as the Regulation) in the context of the key guidelines of parliamentary reform at the current stage of Ukraine's development. **Method.** The methodology includes a comprehensive analysis and generalization of available scientific and theoretical material and the formulation of scientific and legal conclusions and recommendations. The following **methods** of scientific knowledge were used during the research: dialectical, analytical-synthetic, hermeneutic, systemic-structural, prognostic. **The results.** In the process of research, it was found that the optimal way to modernize the Regulation is to focus on the system of normative guidelines for parliamentary reform, which reflect its objective and natural nature. It has been established that the system of such guidelines is provided for in the Report and Roadmap presented by the Evaluation Mission of the European Parliament on internal reform and increasing the institutional capacity of the Verkhovna Rada of Ukraine. Such benchmarks need their consistent and objective disclosure when adjusting the norms of the Regulation taking into the state of parliamentary procedures. Through a systematic analysis of normative material and

legislative developments, the specifics of each of the identified methods of modernization of the Regulation under modern conditions were revealed. **Originality.** In the process of research, it was established that the modernization of the Regulation should take place on the basis of scientific ideas about the system of normative guidelines of the parliamentary reform, which reflect its objective and natural character. The requirements of constitutionalization, Europeanization, digitalization, consensualization, as well as ensuring regulatory continuity and adaptation to changes are identified as key. **Practical significance.** The results of the research can be used both during the current (preparation of current changes to the Regulation) and during prospective (planning of comprehensive changes to the Regulation) legislative work on improving the Regulation.

Key words: Constitution of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Regulation, parliamentary procedures, constitutionalization, Europeanization, digitalization, consensualization, regulatory continuity.

Постановка проблеми. У системі правового реформування державного апарату одним з пріоритетів закономірно вважається парламентська реформа, результатом якої має стати формування в Україні дієздатного, високопрофесійного, відповідального та підзвітного суспільству парламенту, спроможного повноцінно, безперервно та ефективно виконувати весь комплекс покладених на нього Конституцією України функцій та повноважень. Її важливість зумовлюється тим, що без дієздатного парламенту, спроможного самостійно та в інтересах народу формувати й реалізовувати законодавчу політику в державі шляхом ухвалення законів, годі сподіватися на успішне проведення реформ і в інших галузях суспільного і державного життя. У зв'язку з вищезазначеним актуальним на сьогодні залишається питання проведення такої парламентської реформи, яка передбачає посилення інституційної спроможності Верховної Ради України та забезпечення належної й безперешкодної реалізації її основних функцій: законодавчої, контрольної, представницької [1, с. 196]. Вважається також, що парламентська реформа передбачає комплексну систему змін, які включають реформу законодавчого процесу, посилення парламентської служби, контрольної та представницької функцій [2]. Крім того, акцентується увага на тому, що ця реформа повинна бути спрямована на забезпечення конструктивної взаємодії основних структур парламенту – політичної (партійно-фракційної) і організаційної (професійної) та удосконалення законодавчого процесу [3, с. 335]. Реалізація всіх парламентських функцій та повноважень центрується довкола парламентських процедур, які мають бути модернізовані відповідно до потреб розвитку національного парламентаризму, уперше системно зафіксованих у представлених Оціночною місією Європейського Парламенту Доповіді та в Дорожній карті щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України [4].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В українській юридичній науці питання парламентської реформи розглядалися в наукових працях Н. Агафонові, Н. Верлос, А. Зайця, Н. Заяць, О. Зозулі, А. Колодія, І. Куян, О. Марцеляка, Н. Омельченко, В. Опришка, Р. Максакової, А. Мацюка, А. Нижника, В. Скрипнюк, О. Скрипнюка, І. Словської, О. Совгирі, М. Теплюка, В. Федоренка, Ю. Шемшученка, О. Ющика, А. Яковлева та ін. Вони в цілому окреслили передумови, сутність і спрямованість парламентської реформи в сучасній Україні, наголосили на її незавершеності, визначили пріоритетні напрямки її подальшої реалізації відповідно до мінливих політико-правових умов. Водночас практика діяльності Верховної Ради України принаймні двох останніх (восьмого та дев'ятого) скликань засвідчує фрагментарність практичних правових підходів законодавця до парламентського реформування, що проявилось зокрема в певній хаотизації регламентних процедур за наслідками такого реформування, їх швидкій та подекуди недостатньо обґрунтованій змінюваності. Така ситуація свідчить про відсутність у ключових суб'єктів ухвалення рішень концептуального бачення парламентської реформи

[5], її сутності, перспектив та залежності від успішної модернізації парламентського Регламенту як «Основного Закону» у системі правового регулювання парламентських процедур.

Постановка завдання. Визначити основні напрями модернізації Регламенту в контексті ключових орієнтирів парламентської реформи на сучасному етапі розвитку України.

Виклад основного матеріалу дослідження. На наш погляд, одним з центральних напрямів парламентської реформи продовжує залишатися комплексне оновлення структури та змісту Регламенту [6], що було вперше на нормативному рівні зафіксовано в ухваленій Постанові Верховної Ради України «Про заходи з реалізації рекомендацій щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України» [7]. Пунктом 1 цієї Постанови Рекомендації Місії Європейського Парламенту були визнані «основою для внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України» [8]. Відтоді ця Постанова змін не зазнавала, а відтак, попри політичні зміни, залишається стабільним нормативним «дороговказом» для подальшого парламентського реформування в Україні. Наразі парламентська реформа набуває формальної визначеності через систему нормативних орієнтирів (стратегічних пріоритетів), на які її суб'єкти ініціювання та здійснення прагнуть спиратися у своїй практичній діяльності. Зважаючи на нинішній стан вітчизняного парламентаризму, здобутки та прорахунки на шляху модернізації Регламенту, вважаємо, що ця модернізація, безумовно, повинна бути науково обґрунтованою та тісно пов'язаною з такими нормативними орієнтирами парламентської реформи, як конституціоналізація, європеїзація, цифровізація, консенсуалізація, нормативний континуїтет і адаптація. Стисло розглянемо їх.

Конституціоналізація. Одним з ключових напрямів модернізації Регламенту залишається його конституціоналізація. Це невинний процес увідповіднення Регламенту, а також практики його реалізації до ціннісного змісту та ідей, закладених у приписах Конституції України [9, с. 207]. Отже, Регламент має відповідати Конституції України як нормативно-правовому актові найвищої юридичної сили. Але цьому юридичному критерію він відповідає не повною мірою. Так, відповідно до частини дев'ятої статті 83 Конституції України порядок організації, діяльності та припинення коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України мають регулюватися Конституцією та Регламентом [10]. Проте Верховна Рада України досі не увідповідала з нею зміст Регламенту. Тому в наукових колах висловлюються думки щодо необхідності узгодити з конституційними вимогами Регламент, зокрема належним чином унормувавши, крім коаліції, такі статус фракцій та засади діяльності парламентської опозиції [11, с. 60]. Відтак, питання конституціоналізації Регламенту залишається невирішеним і актуальним завданням для Верховної Ради України. Наявність у його змісті неконституційних положень прирікає парламентські процедури на можливість оспорування в Конституційному Суді України окремих парламентських актів. На наш погляд, конституціоналізація Регламенту повинна включати: 1) приведення у відповідність із вимогами Конституції України чинних норм Регламенту; 2) ухвалення майбутніх змін до Регламенту на основі й у відповідності з вимогами Конституції України; 3) реалізація всіх норм Регламенту у їх взаємозв'язку та на основі й у відповідності з вимогами Конституції України.

Європеїзація. Важливим напрямом модернізації Регламенту є його європеїзація, що відповідає курсові України на європейську інтеграцію, метою якої є набуття членства в Європейському Союзі, що було підтверджено на формально-юридичному рівні

положеннями [12], вимогами українського законодавства щодо пріоритетності інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір [13], конституційним закріпленням стратегічного курсу України на європейську інтеграцію [14], згідно з Рекомендаціями щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України [15] та згідно з Постановою Верховної Ради України «Про деякі заходи щодо виконання зобов'язань України у сфері європейської інтеграції» [16]. Процес європеїзації діяльності парламенту дозволяє Україні наблизитися до стандартів та практик, які існують в країнах Європейського Союзу, а також допоможе створити єдиний правовий простір у процесі європейської інтеграції України [17, с. 21]. Європеїзація охоплює, поміж іншим, нормативну сторону, проявляючись, зокрема, в європеїзації порядку діяльності Верховної Ради України за рахунок: 1) упровадження до Регламенту кращих процедур і практик, опрацьованих та сформованих на рівні наднаціональних європейських парламентських структур, а також на рівні національних парламентів держав-членів ЄС; 2) пристосування чинних парламентських процедур України до вимог європейського законодавства і практики його застосування; 3) реалізація цих процедур відповідно до вимог Регламенту, орієнтованих на пріоритетне застосування європейських процедур і практик. Саме в цьому аспекті запровадження спеціальної парламентської процедури розгляду євроінтеграційних законопроектів є вимогою часу і рано чи пізно повинно набути своєї формалізації в нормах Регламенту.

Цифровізація. У зв'язку зі стрімким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) та посиленням їх впливу на державне управління, в останні роки стали дедалі частіше парламентські процедури та їх регулювання в Регламенті осмислюються через призму їх цифровізації. Щонайменше п'ять рекомендацій Оціночної Місії Європейського Парламенту було присвячено цифровізації парламентських процедур [18]. Далеко не всі заходи, спрямовані на їх імплементацію, потребують корегування норм Регламенту, проте, наприклад, запровадження електронного документообігу потребувало втручання в його зміст. Верховною Радою України було ухвалено закони, якими унормовано використання електронної системи обміну документами в парламенті. Крім того, цифровізація парламентських процедур дозволила вирішити давню проблему з порушенням принципу особистого голосування деякими народними депутатами України, що тривалий час ставило під сумнів легітимність законодавчого процесу.

Наразі відкритим є питання щодо проведення суцільної цифровізації парламентських процедур. Особливо воно загострилося у зв'язку з поширенням дистанційних форм проведення парламентських засідань у світі в умовах пандемії коронавірусу (2020-2021 рр.) та актуалізувалося в Україні у зв'язку із безпековими загрозами парламентові в умовах широкомасштабної російської збройної агресії. Зокрема, сучасні ІКТ дають змогу повністю перевести законодавчий процес у цифровий формат [19]. Проте поширення цифрових технологій у парламентській діяльності (зокрема, повне витіснення паперового документообігу) може мати й певні негативні наслідки. Ці ризики цілковито унаочнилися з початком широкомасштабної російської збройної агресії, що об'єктивно відклало суцільну цифровізацію парламентського документообігу, але порушило питання щодо можливості проведення дистанційних засідань Верховної Ради України, тобто здійснення основної форми її роботи в цифровому форматі. Проте ця новація не була підтримана парламентаріями, адже порядок проведення голосувань народних депутатів України у режимі відеоконференції містив певний ризик, «оскільки не дає повної гарантії захисту народного депутата України від стороннього тиску та не дозволяє з'ясувати, наскільки вільно відбувається волевиявлення особи під час

голосування в режимі відеоконференції» [20]. Отже, об'єктивною межею застосування цифрових процедур та їх упровадження в Регламенті є незмінюваність правової природи тих процедур, супроводжувати які покликана цифровізація. У разі трансформації сутності такої природи тієї чи іншої процедури, перекручення її конституційного змісту та призначення від цифровізації таких процедур, вочевидь, слід відмовитися.

Консенсуалізація. У будь-якому демократично обраному парламенті представлені різні політичні сили, уособлювані депутатськими фракціями і групами, що відображають різні політичні сили та репрезентують всю палітру суспільного життя або, принаймні, його найсуттєвішу частину. Тому природно, що нормальне здійснення парламентських процедур передбачає не просто їх формальну упорядкованість, але й наявність механізму досягнення консенсусу між політичними силами, щоб політичні пристрасті не могли паралізувати законодавчий процес та здійснення інших парламентських процедур. Наразі парламентаризмові в Україні властиві домінування конфронтаційного стилю поведінки парламентаріїв, низька правова культура представників депутатського корпусу, формально-юридична невнормованість відносин між коаліцією та опозицією, політико-правова «периферізація» опозиції, слабкість наявних узгоджувальних процедур, інституційна недовершеність системи чинних методів підтримання парламентської дисципліни та їх вибіркове застосування по відношенню до народних депутатів України. Такі фактори детермінують особливу важливість розміщення в Регламенті низки норм, покликаних забезпечити консенсуалізацію парламентських процесів на основі конструктивної взаємодії основних структур парламенту – політичної (партійно-фракційної) і організаційної (професійної) [21, с. 335]. Без налагодження конструктивного міжпартійного діалогу в парламенті неможлива його злагоджена й ефективна робота. Саме на цей підхід орієнтують законодавця і Рекомендації Оціночної Місії Європарламенту щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України, зумовлюючи: 1) якнайшвидше врегулювання статусу парламентської опозиції; 2) створення у структурі Апарату Верховної Ради України окремого підрозділу з питань міжпартійного діалогу, який забезпечуватиме підтримку та координацію діяльності міжфракційних об'єднань, скликатиме зустрічі та наради представників політичних партій з метою подолання суперечностей, що виникають у рамках законодавчого процесу, виступатиме в ролі посередника в питаннях підтримки політичного діалогу та досягнення консенсусу; 3) підвищення рівня міжпартійного діалогу та спільного створення атмосфери довіри і побудови консенсусу; 4) започаткування роботи неформальних платформ для здійснення політичного діалогу, які спиратимуться на досвід третіх сторін, до яких існує довіра [22]. Мова по суті йде про дві важливі новації, що вочевидь потребують закріплення в Регламенті. Це правова інституалізація парламентської опозиції та міжпартійного діалогу. У сенсі другого напрямку йдеться про перехід від неформальних комунікацій всередині та між депутатськими фракціями до створення певного інституціонального механізму, який би давав можливість узгоджувати їх суперечливі інтереси, не привносячи в парламентські процедури елементи ворожнечі, протистояння, непарламентські форми політичної боротьби. При цьому, на наш погляд, поза увагою невинувато опинився ще один важливий канал міжпартійного діалогу, пов'язаний із функціонуванням у парламенті України коаліції, що передбачено низкою норм Конституції України. Так, Конституція України визначила коаліцію депутатських фракцій у Верховній Раді України як окремого суб'єкта, який бере участь у формуванні Кабінету Міністрів України, із самостійними конституційно визначеними повноваженнями (частини шоста, сьома статті 83 Конституції України) [23]. Таким чином, мова йде про доповнення Регламенту трьома групами норм:

1) що опосередковуватимуть засади організації, діяльності та припинення коаліції депутатських фракцій; 2) що регулюватимуть основні особливості інституціалізації та права парламентської опозиції; 3) що фіксуватимуть елементи медіаторської діяльності в системі взаємодій між коаліцією та опозицією. У такий спосіб норми Регламенту повинні допомогти парламентаріям уникнути конфронтаційного стилю поведінки, «зняти негативне протистояння, допомогти сторонам налагодити конструктивну комунікацію, підвести людей до усвідомлення своїх інтересів, зняти психологічні бар'єри протистояння та побачити в іншій стороні не ворогів або опонентів, а партнерів для спільного пошуку взаємовигідних рішень – узгодження власних позицій щодо урегулювання ситуації» [24]. Наразі, попри поодинокі законопроектні ініціативи, питання консенсуальності в модернізації Регламенту поки що не знаходять помітного місця і являють собою невикористаний ресурс для наступного вдосконалення парламентських процедур.

Нормативний континуїтет та адаптація. Протягом останніх років ефективність Регламенту на практиці неодноразово «перевірялася» то надмірним «законодавчим активізмом», який супроводжувався численними регламентними змінами, здійснюваними Верховною Радою України в так званому «турборежимі», то появою нового тренду в регулюванні парламентських процедур – своєрідним «доповненням» Регламенту окремими постановами, які стали «замінником» законів (найперше – самого Регламенту) та які регулюють певні елементи парламентських процедур. Зокрема, йдеться про декілька ухвалених в умовах воєнного стану, запровадженого в Україні [25], постанов, які суттєво коригують порядок роботи Верховної Ради України в позарегламентний спосіб, що явно суперечить частині п'ятій статті 83 Конституції України [26], яка не дозволяє здійснювати таке регулювання нормативно-правовими актами іншої юридичної сили, аніж Регламент, тобто актами, які не мають сили закону. Тим самим законодавець здійснив своєрідний «відступ» від уніфікованого й комплексного регулювання парламентських процедур, здійснивши його поза Регламентом. Зазначений підхід вочевидь був продиктований екстремальними правовими умовами воєнного стану. Запровадження таких умов для роботи є нагальним питанням парламентського реформування [27]. Проте Верховна Рада України мала б внести зміни до Регламенту, встановивши в ньому особливості своєї роботи в умовах воєнного стану. Натомість законодавець пішов іншим шляхом, свідченням чого стало прийняття постанов Верховної Ради України з організаційних питань [28; 29; 30], якими було суттєво змінено порядок, визначений Регламентом, щодо оголошення перерв у засіданні, визначення способу голосування народних депутатів України, скликання засідань комітетів і комісій Верховної Ради України, а також Погоджувальної ради, підготовки та надання проекту порядку денного, визначення тривалості часу для розгляду питань порядку денного, порядку переривання головуючим пленарного засідання на час повітряної тривоги, а також заборони поширювати інформацію щодо пленарного засідання раніше ніж через годину після оголошення перерви у триваючому пленарному засіданні [31]. Як випливає з аналізу цих новацій, всі вони мали б міститися в Регламенті, адже суттєво змінюють установлений ним порядок роботи Верховної Ради України, при тому, що регламентні норми зберігають свою формальну чинність, але на практиці діють положення згаданих постанов. На наш погляд, такі зміни, викликані умовами воєнного стану, не мають призводити до порушення сталості й незмінюваності регулювання парламентських процедур у спосіб, установлений Конституцією України та Регламентом. Вочевидь, саме в ньому повинні міститися всі спеціальні норми щодо відступу від порядку реалізації парламентських функцій і повноважень. Винятковість умов їх реалізації не

повинна призводити до нехтування встановленими Регламентом процедурами або «обходом» таких регламентних норм за рахунок прийняття постанов Верховної Ради України. Отже, модернізація Регламенту має спиратися на поєднання нормативного континуїтету в регулюванні парламентських процедур із забезпеченням їх більшої гнучкості, пристосовуваності до умов спеціальних правових режимів, запроваджуваних у державі.

Висновки. Парламентська реформа детермінує сутність та особливості модернізації Регламенту. Водночас несистемний та незавершений характер цієї реформи обумовлює фрагментарність змін до Регламенту, подекуди їхню тимчасовість і невпорядкованість. Подоланню такої тенденції слугуватиме послідовне здійснення необхідних змін до Регламенту в системі нормативних орієнтирів парламентської реформи, які відображають її об'єктивний характер. Така система цих орієнтирів може бути визначена на основі представлених Оціночною місією Європейського Парламенту Доповіді та Дорожній карті щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України. Ключовими нормативними орієнтирами парламентської реформи на сучасному етапі визначені конституціоналізація, європеїзація, цифровізація, консенсуалізація, а також забезпечення нормативного континуїтету і адаптації до змін.

Список використаних джерел

1. Лихач Ю.Ю. Реалізація парламентської реформи в Україні в умовах європейської інтеграції. *Теорія та практика державного управління*. 2018. №2(61). С. 193-199.
2. Чи відбулась реформа парламенту? URL: <https://cedem.org.ua/analytics/reforma-parlamentu>
3. Агафонова Н.В. Конституційна реформа в Україні: поняття, інституційний механізм та забезпечення ефективності: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2017. 407 с.
4. Доповідь та Дорожня Карта щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України. URL: <https://www.europarl.europa.eu/resources/library/media/20160301RES16508/20160301RES16508.pdf>
5. Заславський О., Матвієнко С. Галузевий бриф «Парламентська реформа». URL: <https://gpr.org.ua/wp-content/uploads/2020/11/Parlament.pdf>.
6. Лінецький С., Синьоокій О. Концепція комплексних змін до Регламенту Верховної Ради України. *Часопис «Парламент»*. 2015. № 4. С. 2–31.
7. Про заходи з реалізації рекомендацій щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України: Постанова Верховної Ради України від 17.03.2016 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 14. Ст.149.
8. Про заходи з реалізації рекомендацій щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України: Постанова Верховної Ради України від 17.03.2016 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 14. Ст. 149.
9. Константи́й О. До питання конституціоналізації адміністративного права і судочинства України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 2. С. 203-208.
10. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
11. Бондаренко О.В. Конституційна модернізація: онтологічне розуміння, аксіологічна значущість, компаративна цінність: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2019. 256 с.
12. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
13. Про заходи з реалізації рекомендацій щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України: Постанова Верховної Ради України від 17.03.2016 р. №1035-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 14. Ст. 149.
14. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України від 7.02.2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 9. Ст. 50.

15. Про заходи з реалізації рекомендацій щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України: Постанова Верховної Ради України від 17.03.2016 р. 1035-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 14. Ст. 149.
16. Про деякі заходи щодо виконання зобов'язань України у сфері європейської інтеграції: Постанова Верховної Ради України від 29.07.2023 р. № 2483-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2483-IX#Text>.
17. Гедульнянов В. Застосування європейських стандартів у процесі законотворчої роботи як один з пріоритетних напрямів подальшого удосконалення діяльності Верховної Ради України. *Law. State. Technology*. 2024. Вип. 1. С. 20–25.
18. Про заходи з реалізації рекомендацій щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України : Постанова Верховної Ради України від 17.03.2016 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 14. Ст. 149.
19. Про затвердження Стратегії електронного парламентаризму на 2018-2020 роки: розпорядження Голови Верховної Ради України від 5.07.2018 р. № 278. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/278/18-%D1%80%D0%B3#Text>.
20. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на законопроект «Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України щодо проведення дистанційних засідань Верховної Ради України» (реєстр. № 7129 від 08.03.2022 р.). URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/d6c8c871-4fe4-42bb-be9f-efafeba3c2c4>.
21. Агафонова Н.В. Конституційна реформа в Україні: поняття, інституційний механізм та забезпечення ефективності: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2017. 407 с.
22. Про заходи з реалізації рекомендацій щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України: Постанова Верховної Ради України від 17.03.2016 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 14. Ст. 149.
23. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положення частини восьмої статті 83 Конституції України у системному зв'язку з положеннями частин шостої, сьомої статті 83, пункту 9 частини першої статті 106, частин третьої, четвертої статті 114 Конституції України від 28 квітня 2009 року № 8-рп/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-09#Text>.
24. Подковенко Т.О. Етико-правові засади медіації з урахуванням європейських стандартів. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/299/8338/17400-1>.
25. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24.02.2022 р. № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>.
26. Конституція України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
27. Кириченко Ю., Чоудрі С. Парламент України у воєнний час. *Український часопис конституційного права*. 2022. № 2. С. 59–63.
28. Про організацію роботи Верховної Ради України у зв'язку з актом збройної агресії Російської Федерації проти України 24 лютого 2022 року: Постанова Верховної Ради України від 24.02.2022 р. № 2103-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 19. Ст. 1037.
29. Про деякі питання організації роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання під час проведення восьмої сесії в умовах дії воєнного стану: Постанова Верховної Ради України від 06.09.2022 р. № 2558-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 73. Ст. 440.
30. Про деякі питання організації роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання під час проведення дев'ятої сесії в умовах дії воєнного стану: Постанова Верховної Ради України від 07.02.2023 р. № 2912-IX. *Офіційний вісник України*. 2023. № 22. Ст. 1178.
31. Про деякі питання організації роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання під час проведення дев'ятої сесії в умовах дії воєнного стану: Постанова Верховної Ради України від 07.02.2023 р. № 2912-IX. *Офіційний вісник України*. 2023. № 22. Ст. 1178.

References

1. Likhach, Yu.Yu. (2018). Realizatsiia parlamentskoi reformy v Ukraini v umovakh yevropeiskoi intehratsii [Implementation of parliamentary reform in Ukraine in the context of European integration]. *Theory and practice of public administration*, 2(61), 193-199. (in Ukrainian)
2. Did the parliament reform take place? Available at: <https://cedem.org.ua/analytics/reforma-parlamentu/>. (accessed 10 June 2024) (in Ukrainian)

3. Agafonova, N.V. (2017). Constitutional reform in Ukraine: concept, institutional mechanism and ensuring effectiveness: diss. Doctor of Law Sciences. Kyiv. (in Ukrainian)
4. Report and Road Map on internal reform and increasing the institutional capacity of the Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: <https://www.europarl.europa.eu/resources/library/media/20160301RES16508/20160301RES16508.pdf>. (accessed 10 June 2024) (in Ukrainian)
5. Zaslavskiy, O., Matvienko, S. (2020). Haluzevyi bryf «Parlamentska reforma» [Industry Brief "Parliamentary Reform"]. URL: <https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2020/11/Parlament.pdf>. (in Ukrainian)
6. Linetskiy, S., Sinyookiy, O. (2015). Kontseptsiiia kompleksnykh zmin do Rehlamentu Verkhovnoi Rady Ukrainy [The concept of complex changes to the Regulation of the Verkhovna Rada of Ukraine. *Chasopys «Parlament»*, 4, 2–31. (in Ukrainian)
7. On measures to implement recommendations on internal reform and increase the institutional capacity of the Verkhovna Rada of Ukraine: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated March 17, 2016. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2016. 14, 149. (in Ukrainian)
8. On measures to implement recommendations on internal reform and increase the institutional capacity of the Verkhovna Rada of Ukraine: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated March 17, 2016. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2016. 14, 149. (in Ukrainian)
9. Constanty, O. (2020). Do pytannia konstytutsionalizatsii administratyvnoho prava i sudochynstva Ukrainy [On the issue of constitutionalization of administrative law and the judiciary of Ukraine]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, 2, 203–208. (in Ukrainian)
10. Constitution of Ukraine of June 28, 1996. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 1996. 30, 141. (in Ukrainian)
11. Bondarenko, O.V. (2019). Constitutional modernization: ontological understanding, axiological significance, comparative value: PhD diss. Kyiv. (in Ukrainian)
12. Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states, on the other hand, dated 06/27/2014. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011. (accessed 10 June 2024) (in Ukrainian)
13. On measures to implement recommendations regarding internal reform and increasing the institutional capacity of the Verkhovna Rada of Ukraine: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated March 17, 2016 No. 1035-VIII. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2016. 14, 149. (in Ukrainian)
14. On amendments to the Constitution of Ukraine (regarding the strategic course of the state to acquire full membership of Ukraine in the European Union and in the North Atlantic Treaty Organization): Law of Ukraine dated February 7, 2019. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2019. 9, 50. (in Ukrainian)
15. On measures to implement recommendations on internal reform and increase the institutional capacity of the Verkhovna Rada of Ukraine: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated March 17, 2016, 1035-VIII. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2016. 14, 149. (in Ukrainian)
16. On some measures to fulfill Ukraine's obligations in the field of European integration: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated 07/29/2023 No. 2483-IX. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2483-IX#Text>. (accessed 10 June 2024) (in Ukrainian)
17. Gedulyanov, V. (2024). Zastosuvannia yevropeyskykh standartiv u protsesi zakonotvorchoi roboty yak odyin z priorityetnykh napriamiv podalshoho udoskonalennia diialnosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [The application of European standards in the process of law-making work as one of the priority directions for further improvement of the activity of the Verkhovna Rada of Ukraine]. *Law. State. Technology*, 1, 20–25. (in Ukrainian)
18. On measures to implement recommendations on internal reform and increase the institutional capacity of the Verkhovna Rada of Ukraine: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated March 17, 2016, 1035-VIII. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2016. 14, 149. (in Ukrainian)
19. Strategy of electronic parliamentarism for 2018-2020: Order of the Chairman of the Verkhovna Rada of Ukraine dated 07/05/2018 No. 278 Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/278/18-%D1%80%D0%B3#Text>. (accessed 10 June 2024) (in Ukrainian)
20. On Amendments to the Regulations of the Verkhovna Rada of Ukraine regarding Remote Meetings of the Verkhovna Rada of Ukraine: Conclusion of the Main Scientific and Expert Department of the Apparatus of the Verkhovna Rada of Ukraine on the draft law (Reg. No. 7129 dated 03/08/2022). Available at: [blob:https://itd.rada.gov.ua/d6c8c871-4fe4-42bb-be9f-efa3eba3c2c4](https://itd.rada.gov.ua/d6c8c871-4fe4-42bb-be9f-efa3eba3c2c4). (accessed 10 June 2024) (in Ukrainian)

21. Agafonova, N.V. (2017). Constitutional reform in Ukraine: concept, institutional mechanism and ensuring efficiency: Doctor of Law. Sciences diss. Kyiv. (in Ukrainian)
22. On measures to implement internal reforms and increase the institutional capacity of the Verkhovna Rada of Ukraine: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated March 17, 2016. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2016. 14, 149. (in Ukrainian)
23. Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional submission of the President of Ukraine regarding the official interpretation of the provisions of the eighth part of Article 83 of the Constitution of Ukraine in systematic connection with the provisions of the sixth and seventh parts of Article 83, paragraph 9 of the first part of Article 106, parts three and four Article 114 of the Constitution of Ukraine dated April 28, 2009 No. 8-пп/2009. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-09#Text>. (accessed 10 June 2024) (in Ukrainian).
24. Podkovenko, T.O. Ethical and legal principles of mediation taking into European standards. Available at: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/299/8338/17400-1>. (accessed 10 June 2024) (in Ukrainian)
25. On the approval of the Decree of the President of Ukraine "On the introduction of martial law in Ukraine": Law of Ukraine dated 24.02.2022 No. 2102-IX. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>. (accessed 10 June 2024) (in Ukrainian)
26. Constitution of Ukraine dated June 28, 1996. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 1996. 30, 141. (in Ukrainian)
27. Kyrychenko, Yu., Chowdhury, S. (2022). Parlament Ukrainy u voiennyi chas [Parliament of Ukraine in wartime]. *Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava*, 2, 59–63. (in Ukrainian).
28. On the organization of the work of the Verkhovna Rada of Ukraine in connection with the act of armed aggression of the Russian Federation against Ukraine on February 24, 2022: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated February 24, 2022 No. 2103-IX. *Official Gazette of Ukraine*. 2022. 19, 1037. (in Ukrainian)
29. On some issues of organizing the work of the Verkhovna Rada of Ukraine of the ninth convocation during the eighth session under the conditions of martial law: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated September 6, 2022 No. 2558-IX. *Official Gazette of Ukraine*. 2022. 73, 440. (in Ukrainian)
30. On some issues of organizing the work of the Verkhovna Rada of Ukraine of the ninth convocation during the ninth session under martial law: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated February 7, 2023 No. 2912-IX. *Official Gazette of Ukraine*. 2023. 22, 1178. (in Ukrainian)
31. On some issues of organizing the work of the Verkhovna Rada of Ukraine of the ninth convocation during the ninth session under martial law: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated February 7, 2023 No. 2912-IX. *Official Gazette of Ukraine*. 2023. 22, 1178. (in Ukrainian)

Стаття: надійшла до редакції 01.07.2024

прийнята до друку 22.07.2024

The article: is received 01.07.2024

is accepted 22.07.2024

Бібліографія: Лінецький С. В. Модернізація регламенту Верховної Ради України в системі нормативних орієнтирів парламентської реформи. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2024. Вип. 18 (30). С. 80-89. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.80-89>



УДК 342.924:340.113(477)

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.90-100>

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО АДМІНІСТРАТИВНУ ПРОЦЕДУРУ»: НОВЕЛИ ТЕРМІНОЛОГІЇ ТА ПРАВОВА ЦІННІСТЬ ЗАКОНУ

Мельникович Михайло Степанович,
доктор філософії за спеціальністю 081 Право,
доцент кафедри права та публічного управління
ЗВО «Університет Короля Данила»
вул. Є. Коновальця 35, м. Івано-Франківськ, 76018 Україна
e-mail: mykhailo.melnykovych@ukd.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5636-7595>

Мета. Метою статті є аналіз ключових термінів Закону України «Про адміністративну процедуру», особливо нових для українського законодавства, що сприятиме забезпеченню юридичної визначності, єдності розуміння таких категорій для цілей адміністративної та судової практики. Варто відзначити, що хоча мета цієї роботи присвячена окресленню основних термінів Закону України «Про адміністративну процедуру», проте вони мають значення і для українського законодавства в цілому, зважаючи на фундаментальність цього закону. **Методика.** Методика включає комплексний аналіз проблематики, теоретичне опрацювання чинного правового матеріалу з порушеного питання та формування відповідних висновків й рекомендацій. В ході дослідження було використано наступні **методи** наукового пізнання: термінологічний, системно-структурний, порівняльно-правовий та метод аналізу. **Результати.** За результатами проведеного дослідження розкрито важливість забезпечення належного правового розуміння положень Закону України «Про адміністративну процедуру» для його подальшого ефективного правового застосування, проаналізовано основні новели у термінології та відзначено важливість подальшої наукової роботи з аналізу як самих положень Закону, так і результатів його правового застосування. Окремо коротко описано історичну складову прийняття Закону України «Про адміністративну процедуру» та звернуто увагу на відповідні нормативні документи, які стали «правовим фундаментом» для його прийняття.

Акцентовано на важливості правового аналізу положень даного законодавчого акту, в тому числі відслідковування результатів його застосування на практиці.

Поданий аналіз окремих термінів нормативно-правового акта засвідчив, що правове регулювання у сфері адміністративної процедури має глибоке коріння, що, у свою чергу, може слугувати підґрунтям для роботи в напрямку збільшення теоретичних напрацювань у цій сфері.

Наукова новина. При проведенні дослідження підкреслено важливість прийняття Закону України «Про адміністративну процедуру», його значення як в цілому для правової системи України, так і окремо у сфері адміністративної процедури.

У статті здійснено аналіз основних положень Закону України «Про адміністративну процедуру» з точки зору новел у термінології.

Зроблено акцент на тому, що процедура взаємодії між державою, з однієї сторони, та громадянами і бізнесом, з іншої, має стати уніфікованою, ефективною та, звісно, прозорою з орієнтацією на інтереси останніх.

З'ясовано, що впровадження загальної адміністративної процедури на законодавчому рівні безперечно наблизило Україну до стандартів Європейського Союзу, адже «право на належне адміністрування» є невід'ємною частиною високорозвиненої правової держави.

Практична значимість. Результат цієї праці націлений на подальше заохочення до поглибленого теоретичного дослідження сфери адміністративної процедури як «новели українського законодавства» та пошуку шляхів ефективного впровадження Закону України «Про адміністративну процедуру» у правові реалії сьогодення нашої держави.

У процесі розгляду новел законодавства здійснено узагальнення ключової термінології, розуміння якої надасть змогу ефективно впроваджувати нормативний акт на практиці.

Ключові слова: адміністративна процедура, адміністративний орган, адміністративне провадження, адміністративна справа, Закон України «Про адміністративну процедуру», органи влади, українське законодавство, термінологія, новела.

Mykhailo Melnykovych

*Doctor of Philosophy in the specialty 081 Law,
Associate Professor of the Department of Law and Public Administration
Institution of Higher Education "King Danylo University";
35 E. Konovaltsia Street, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine
e-mail: mykhailo.melnykovych@ukd.edu.ua*

LAW OF UKRAINE "ON ADMINISTRATIVE PROCEDURE": NEW TERMINOLOGY AND LEGAL VALUE OF THE LAW

Goal. The purpose of the article is to analyze the key terms of the Law of Ukraine "On Administrative Procedure", especially new for Ukrainian legislation, which will contribute to ensuring legal certainty, unity of understanding of such categories for the purposes of administrative and judicial practice. It is worth noting that although the purpose of this work is devoted to the outline of the main terms of the Law of Ukraine "On Administrative Procedure", they are important for Ukrainian legislation as a whole, given the fundamental nature of this law.

Method. The methodology includes a complex analysis of the issues, theoretical elaboration of the current legal material on the raised issue and formation of relevant conclusions and recommendations. During the study, the following methods of scientific knowledge were used: terminological, systemic-structural, comparative-legal, and the method of analysis. **The results.** Based on the results of the research, the importance of ensuring proper legal understanding of the provisions of the Law of Ukraine "On Administrative Procedure" for its further effective legal application was revealed, the main novelties in terminology were analyzed and the importance of further scientific work on the analysis of both the provisions of the Law itself and the results of its legal application was noted. Separately, the historical component of the adoption of the Law of Ukraine "On Administrative Procedure" is briefly described, and attention is drawn to the relevant regulatory documents that became the "legal foundation" for its adoption.

Emphasis is placed on the importance of legal analysis of the provisions of this legislative act, including monitoring the results of its application in practice.

The presented analysis of individual terms of the normative legal act proved that legal regulation in the field of administrative procedure has deep roots, which, in turn, can serve as a basis for work in the direction of increasing theoretical studies in this field.

Scientific news. The study emphasized the importance of the adoption of the Law of Ukraine "On Administrative Procedure", its significance both for the legal system of Ukraine as a whole and separately in the field of administrative procedure.

The article analyzes the main provisions of the Law of Ukraine "On Administrative Procedure" from the point of view of novelties in terminology.

Emphasis is placed on the fact that the procedure of interaction between the state, on the one hand, and citizens and business, on the other, should become unified, effective and, of course, transparent, with an orientation to the interests of the latter.

It was found that the implementation of the general administrative procedure at the legislative level has undoubtedly brought Ukraine closer to the standards of the European Union, because the "right to proper administration" is an integral part of a highly developed legal state.

Practical significance. The result of this work is aimed at further encouraging an in-depth theoretical study of the field of administrative procedure as a "novel of Ukrainian legislation" and finding ways to effectively implement the Law of Ukraine "On Administrative Procedure" into the legal realities of our country today.

In the process of consideration of amendments to the legislation, a generalization of the key terminology was carried out, the understanding of which will make it possible to effectively implement the regulatory act in practice.

Key words: administrative procedure, administrative body, administrative proceeding, administrative case, Law of Ukraine "On Administrative Procedure", authorities, Ukrainian legislation, terminology, amendment.

Постановка проблеми. У період до ухвалення Закону України «Про адміністративну процедуру» в Україні загальної адміністративної процедури як такої – не існувало.

Сфери взаємодії держави з громадянами та юридичними особами регулювались різними нормами права, що на практиці доволі часто призводило до неузгодженостей між різними законодавчими актами.

З огляду на те, що площина правової дії Закону України «Про адміністративну процедуру» є доволі широкою, це у своїй практичній перспективі має забезпечити більш уніфікований та прозорий підхід стосовно регулювання правовідносин між державою, громадянами та бізнесом.

Однією з найважливіших новел Закону України «Про адміністративну процедуру», якщо не найважливішою, є реальна можливість для приватних осіб доводити власну позицію під час вирішення різного кола питань.

З огляду на викладене, правильне розуміння положень вищевказаного законодавчого акта допоможе забезпечити його ефективне практичне застосування. Це, у свою чергу, потребує чіткого усвідомлення всіх аспектів термінології, яку Закон України «Про адміністративну процедуру» вводить у правову площину.

Слід відзначити, що прийняття закону про адміністративну процедуру у доволі складні для української держави часи є надзвичайно великим досягненням для практики та адміністративно-правової науки в цілому.

Це не тільки крок у напрямку європейської інтеграції України, але й величезний внесок у правову площину українського законодавства, оскільки покликане встановити загальні, прозорі та чіткі правила взаємодії держави в особі адміністративних органів з фізичними та юридичними особами.

В контексті зазначеного, варто згадати, що після набрання чинності закону про адміністративну процедуру в Латвії збільшилася кількість адміністративних спорів. Одна з головних причин – громадяни та бізнес отримали більше можливостей для захисту своїх прав проти державних установ. І в цьому є один важливий побічний ефект. Розширення прав громадян і бізнесу та забезпечення чітких правил спонукали державні органи вдосконалювати свою роботу. Як наслідок, громадяни стали більш задоволені якістю державних послуг, і кількість суперечок суттєво знизилась [1].

Теоретичне опрацювання Закону України «Про адміністративну процедуру», проведення аналізу термінології цього нормативно-правового акта допоможе розкрити його сильні та слабкі сторони.

Звісно, ознайомившись з нормами Закону України «Про адміністративну процедуру» можна одразу відзначити, що вони покликані гарантувати громадянам та юридичним особам право звертатися до різних органів влади за загальною процедурою (незалежно від запитуваної послуги); право бути вислуханим у разі можливого відмовного рішення (наприклад, шляхом подачі додаткових пояснення, документів, чи просто уточнити необхідну інформацію); залучення заінтересованих осіб до участі в адміністративному провадженні та надання доступу до матеріалів провадження (тут вступає в дію принцип «не приймаємо жодних рішень щодо вас без вас»).

Поряд з цим, прийняття вищевказаного закону змінило також підходи до надання послуг з боку органів влади. Тут важливими моментами, які необхідно відзначити, є можливість для адміністративного органу: виправити допущену ним помилку не чекаючи надходження скарги чи позову; самостійно збирати необхідні відомості та інформацію. Поряд з цим, обов'язковим є обґрунтування негативного (відмовного) рішення. Ну звісно, не слід забувати про зменшення бюрократії завдяки впровадженню міжвідомчої взаємодії (можливість отримання інформації, яка вже є в державних реєстрах).

Вищевикладене дає чітке бачення важливості Закону України «Про адміністративну процедуру», а відтак підводить до необхідності теоретичного аналізу його положень, що варто розпочинати з термінології задля уникнення неефективності його реалізації.

Проблематика зводиться до того, що неправильне тлумачення визначень, які наведені у статті 2 Закону України «Про адміністративну процедуру», їх так би мовити «вузька інтерпретація» матиме наслідком неефективне практичне застосування нормативно-правового акта [2].

Таким чином, ґрунтовне теоретичне напрацювання є базою для результативного практичного застосування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Досліджуючи Закон України «Про адміністративну процедуру» більшість науковців доволі позитивно відгукуються про його положення. Багато напрацювань зроблено у працях таких вчених і практиків, як І. Бойко [3], М. Жуков [4], В. Тимошук та А. Школик [5] та ін. Щодо дещо критичних зауважень стосовно дієвості та практичного значення окремих положень Закону, можна згадати О. Миколенка [6]. Тим не менш, вчені-правники продовжують працювати в цьому напрямку, закладаючи підвалини для майбутніх праць.

Постановка завдання. Мета цієї роботи спрямована показати необхідність та актуальність забезпечення належного правового регулювання правових відносин у сфері адміністративної процедури.

В той час, як наближення України до європейської спільноти набирає обертів з кожним днем, вкрай важливо ефективно та звісно результативно впроваджувати у законодавство України стандарти європейського законодавства, в тому числі у сфері «права на належне адміністрування».

Саме на цьому зроблено акцент у цій статті через призму Закону України «Про адміністративну процедуру» шляхом аналізу його ключових новел у термінології.

Виклад основного матеріалу дослідження. 17 лютого 2022 року Верховна Рада України ухвалила Закон «Про адміністративну процедуру» (далі – Закон), який був покликаний забезпечити належний баланс між правами та інтересами громадян і обов'язками держави.

13 червня 2022 року Президент України підписав Закон, а 15 грудня 2022 року він набув чинності, чим наблизив законодавство України до стандартів Європейського Союзу та Організації економічного співробітництва та розвитку.

Варто зазначити, що підготовка до введення Закону в дію потребувала як внесення численних змін до чинного законодавства України, так і проведення навчань щодо нових правил та процедур для працівників адміністративних органів.

Важливість ухвалення Закону України «Про адміністративну процедуру» важко переоцінити, оскільки він увінчує зовсім новий етап у взаємодії органів виконавчої влади та місцевого самоврядування з громадянами та бізнесом зокрема.

Позитивні аспекти прийняття Закону полягають, перш за все, у прискоренні ухвалення рішень, оптимізації комунікації між громадянами та органами влади, уніфікованості, ефективності та прозорості процедури взаємодії між громадянами та адміністративними органами.

Відтак, Закон імплементував «право на належне адміністрування», що вже тривалий час діє у державах-членах європейської спільноти, у правову площину Українського законодавства, тим самим наблизивши Україну до стандартів Європейського Союзу.

Інформативно буде коротко окреслити історію підготовки та ухвалення Закону, так як це нормативно-правовий акт з унікальною історією підготовки, що розпочалася ще з кінця 1998 року.

Тривалий час на етапі підготовки він називався «проект Адміністративно-процедурного кодексу». За цей час законопроект кілька разів вносився різними складами уряду до парламенту. Але лише у 2009 році дійшов до етапу голосування у першому читанні (забрало кілька голосів). Основною причиною повільного просування законопроекту була передусім новизна проблематики загальної адміністративної процедури і для вітчизняної адміністративно-правової науки, і тим паче для практики й

практиків: політиків, публічних службовців; для громадськості. Тому з кожним урядовим циклом ішли роки на нове доопрацювання та міжвідомче узгодження законопроекту, його подання до парламенту.

Водночас кількома хвилями здійснювалося поступове доопрацювання законопроекту робочою групою Міністерства юстиції, з періодичними оновленнями її складу. Велику допомогу надавали міжнародні партнери.

На перших етапах особливо вагомим був внесок Німецького фонду міжнародного правового співробітництва (IRZ), а впродовж останніх років – допомога EU4PAR.

Важливо, що з 2014–2015 років законопроект також почав отримувати позитивну оцінку Програми SIGMA.

Навесні 2020 року законопроект усе ж було подано до Верховної Ради України, і його текст несуттєво відрізнявся від попереднього. Проект ЗАП було ухвалено у першому читанні 2 вересня того ж року. Далі був черговий етап дуже ретельного доопрацювання у робочій групі, створеній Комітетом ВРУ з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування.

У другому читанні Закон України «Про адміністративну процедуру» був ухвалений 16 листопада 2021 року. Але до закону було застосовано вето Президента України. Прийняття його вже з пропозиціями глави держави відбулося 17 лютого 2022 року. Через лютневе повномасштабне вторгнення РФ в Україну підписання Закону затягнулося ще на три місяці – до 13 червня 2022 року. Оприлюднено цей акт в офіційному виданні «Голос України» 15 червня 2022 року.

Тож Закон «Про адміністративну процедуру» набув чинності 15 грудня 2023 року [5, ст. 9-10].

Ось такий непростий етап було пройдено в процесі підготовки та ухвалення Закону, що звісно є зрозумілим з огляду на суттєву «правову реформу», яка за ним прийшла.

Варто відзначити окремі акти Ради Європи, важливість яких важко переоцінити для правильного розуміння Закону України «Про адміністративну процедуру». Зокрема, Резолюція (77) 31 КМ РЄ про захист особи відносно актів адміністративних органів від 28 вересня 1977 р. [7]; Рекомендація № R (80) 2 щодо здійснення дискреційних повноважень адміністративними органами від 11 березня 1980 р. [8]; Рекомендація № R (87) 16 щодо адміністративних процедур, які зачіпають велику кількість осіб, від 17 вересня 1987 р. [9]; Рекомендація (2003) 16 з виконання адміністративних і судових рішень у сфері адміністративного права від 9 вересня 2003 р. [10]; Рекомендація про добре адміністрування від 20 червня 2007 р. [11] та ін.

Що ж, пройшовши такий довгий шлях до «набуття чинності» Закон України «Про адміністративну процедуру» звісно став об'єктом правових досліджень, з огляду на свою новаційність та комплексність. Відтак, незайвим буде приділити увагу термінології якою цей нормативно-правовий акт наповнив законодавство України.

Пreamбула Закону України «Про адміністративну процедуру» дає розуміння щодо сфери правового регулювання. Зокрема вказує, що: «Цей Закон регулює відносини органів виконавчої влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, інших суб'єктів, які відповідно до закону уповноважені здійснювати функції публічної адміністрації, з фізичними та юридичними особами щодо розгляду і вирішення адміністративних справ у дусі визначеної Конституцією України демократичної та правової держави та з метою забезпечення права і закону, а також зобов'язання держави забезпечувати і захищати права, свободи чи законні інтереси людини і громадянина» [2].

З прийняттям закону про адмінпроцедуру з'являються визначення таким термінам, як «адміністративний орган», «адміністративна справа», «адміністративний акт», адміністративне провадження, адміністративна процедура, публічний інтерес, дискреційне повноваження, процедурна дія, процедурне рішення, «функції публічної адміністрації». Зупинимося на окремих з них.

«Адміністративний орган».

Обов'язковим суб'єктом адміністративної процедури є адміністративний орган.

Адміністративний орган - орган виконавчої влади, орган влади Автономної Республіки Крим, орган місцевого самоврядування, їх посадова особа, інший суб'єкт, який відповідно до закону уповноважений здійснювати функції публічної адміністрації (п. 1 ч. 1 ст. 2) [2].

Це хоч і новий термін для українського законодавства, проте дуже поширений в законодавстві європейських країн.

Слово «адміністративний» вказує на виконавчу владу (не законодавчу і не судову).

Звісно, перш за все тут варто відзначити органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, так як саме ці органи виконують більшість функцій публічної адміністрації, бо насамперед для цього й утворюються за своїм статусом.

Важливо одразу наголосити, що з самого визначення терміну «адміністративний орган» слідує, що це саме функціональна категорія. Тобто, не всі органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування є адміністративними органами. Це залежить від конкретного повноваження/функції, яке реалізує такий орган. Поряд з цим, є «інші суб'єкти» – який хоч і не є органом, проте відповідно до закону уповноважений здійснювати функції публічної адміністрації.

Зокрема, це можуть бути: органи професійного самоврядування (наприклад, професійні об'єднання адвокатів при вирішенні питань допуску до професії); державні та комунальні установи при здійсненні функцій публічної адміністрації (приміром, дирекція школи при вирішенні питань про зарахування).

Таким чином, поняття «орган» потрібно розглядати у більш широкій площині: це може бути орган як державне структуроване утворення (державна служба, інспекція, виконавчий орган місцевої ради тощо), а також окрема посадова особа, звісно якщо вона наділена чинним законодавством повноваженнями вирішувати адміністративну справу, приймати адміністративний акт.

Наприклад, адміністративним органом є державний реєстратор, що здійснює державну реєстрацію фізичних осіб – підприємців, юридичних осіб, чи речових прав на нерухоме майно; державний кадастровий реєстратор, який здійснює державну реєстрацію земельних ділянок у Державному земельному кадастрі.

Прикладом адміністративного органу в державному секторі є Національний банк України, що хоча й не має статусу органу виконавчої влади, але до функцій якого належить надання адміністративних послуг (наприклад, ліцензування банківської діяльності).

Цей підхід прямо передбачено у самому терміні «адміністративний орган» та залежить від законодавства, і того, за ким саме закріплені повноваження: за окремою посадовою особою; за певним структурним підрозділом певного органу; за органом в цілому або його керівником, тощо.

З викладеного слідує, що для цілей Закону України «Про адміністративну процедуру» саме той, хто уповноважений законодавством на прийняття адміністративного акту підпадає під категорію «адміністративний орган».

«Адміністративна справа».

Адміністративна справа (далі – справа) – справа, що стосується публічно-правових відносин щодо забезпечення реалізації права, свободи чи законного інтересу особи та/або виконання нею визначених законом обов'язків, захисту її права, свободи чи законного інтересу, розгляд якої здійснюється адміністративним органом» (п. 2 ч. 1 ст. 2) [2].

Визначення адміністративної справи важливе з точки зору окреслення межі застосування Закону України «Про адміністративну процедуру».

Тобто з визначення поняття «адміністративна справа» слідує, що відносини мають публічно-правовий характер, а відтак це залишає поза межами правового регулювання Закону України «Про адміністративну процедуру» усе, що стосується приватно-правових відносин.

Окрім того варто відзначити, що аналіз вищезазначеного терміну дає змогу зробити висновок, що поза межами правового регулювання Закону залишаються, так би мовити, питання внутрішньоорганізаційного характеру – внутрішньоуправлінські відносини (відносини між підрозділами; між керівником і підлеглими/ підпорядкованими особами тощо).

«Адміністративний акт».

Адміністративний акт – рішення або юридично значуща дія індивідуального характеру, прийняте (вчинена) адміністративним органом для вирішення конкретної справи та спрямоване (спрямована) на набуття, зміну, припинення чи реалізацію прав та/або обов'язків окремої особи (осіб) (п. 3 ч. 1 ст. 2) [2].

Перш за все слід зазначити, що термін «акт» (лат. *actus* – дія; *actum* – документ) має подвійну інтерпретацію: означає як дію, вчинок, а також документ, виданий (прийнятий) уповноваженим на це органом державної влади, органом місцевого самоврядування, їх посадовими особами [12].

Прийняття (видання) адміністративних актів є так би мовити правовою формою діяльності адміністративних органів.

З огляду на те, що термін «адміністративний акт» в контексті Закону є ключовим, на його аналізі варто зупинитися детальніше.

Шляхом прийняття адміністративних актів адміністративний орган реалізує надані законом повноваження та, відповідно, вирішує конкретну справу (наприклад, здійснення державним реєстратором державної реєстрації речових прав на нерухоме майно полягає у прийнятті ним рішення про таку реєстрацію та її безпосереднє проведення, за результатами чого видається відповідний підтверджуючий документ як витяг).

Щодо способів оформлення адміністративного акта, то вони можуть бути різноманітними: письмове рішення, усне волевиявлення, або ж його комплексне оформлення.

У більшості країн Європи адміністративними актами є тільки індивідуальні рішення та заходи. Зокрема, у документах Ради Європи, Європейської комісії та Європейського суду з прав людини під терміном «адміністративний акт» розуміється будь-який індивідуальний захід або рішення: а) який прийнято під час здійснення публічної влади; б) який має характер прямої дії та правомірно або неправомірно торкається прав, свобод та інтересів приватних осіб; в) який не є актом, що виконується під час здійснення судових функцій [12].

Варто зазначити, що спрямованість адміністративного акта на набуття, зміну чи припинення прав та обов'язків особи дає змогу розмежувати офіційні документи (наприклад, відповідні довідки) від адміністративного акта.

На основі наведеного, можна окреслити основні ознаки, притаманні «адміністративному акту», зокрема:

- 1) конкретність (спрямований на вирішення чіткого питання; стосується конкретного кола осіб);
- 2) приймається адміністративним органом (уповноваженою на те особою);
- 3) односторонність (видання такого типу документа не потребує волевиявлення іншої особи, як наприклад це звично для договорів);
- 4) зовнішня спрямованість (спрямоване на набуття, зміну, припинення чи реалізацію прав та/або обов'язків особи).

Окрім того, необхідно підкреслити, що до адміністративних актів належать також юридичні дії (наприклад, державна реєстрація фізичної особи–підприємця, речових прав, земельної ділянки тощо).

Поряд з цим, фактичні дії не є адміністративними актами, що потрібно пам'ятати та не ототожнювати із юридично значущими діями (тут можна навести приклад з сигналом повітряної тривоги, який інформує про небезпеку; поширення інформації від компетентних органів щодо можливої небезпеки тощо).

За будь-яких обставин потрібно оцінювати чи «конкретна дія» вирішує конкретне завдання, конкретну справу шляхом волевиявлення адміністративного органу та, відповідно, спрямованість на набуття, зміну, чи припинення прав та/або виконання обов'язків окремої особи (осіб).

Не слід ототожнювати адміністративний акт із адміністративною дією – окремим елементом адміністративного провадження (наприклад, прийняття та реєстрація відповідної заяви; проведення огляду на місці тощо).

Ну і звісно, не є тотожним адміністративний акт із нормативно-правовим актом, який стосується невизначеного кола випадків та невизначеного кола осіб, в той час як адміністративний акт завжди має конкретних адресатів і стосується врегулювання конкретного випадку.

«Адміністративна процедура».

Адміністративна процедура – визначений законом порядок розгляду та вирішення справи» (п. 5 ч. 1 ст. 2) [2].

Згідно із закріпленим законом визначенням це порядок, врегульований на законодавчому рівні.

Вирішення конкретної адміністративної справи законом визначена певна послідовність дій та рішень, що і є порядком. Тут важливо відзначити два основні моменти: порядок може регулюватися не одним, а декількома нормативними актами; закон чітко вказує на нормативно-правовий характер актів.

Отже, адміністративна процедура – це певна модель вирішення справ адміністративними органами.

«Адміністративне провадження».

Адміністративне провадження – сукупність процедурних дій, що вчиняються адміністративним органом, і прийнятих процедурних рішень з розгляду та вирішення справи, що завершується прийняттям і, в необхідних випадках, виконанням адміністративного акта» (п. 4 ч. 1 ст. 2) [2].

З наведеного у законі тлумачення можна зробити висновок, що адміністративне провадження є втіленням адміністративної процедури та полягає у конкретній діяльності (вчинення дій, прийняття рішень тощо).

«Публічний інтерес».

Публічний інтерес – інтерес держави, суспільства, територіальної громади, а також важливі для великої кількості осіб інтереси та потреби (п. 6 ч. 1 ст. 2) [2].

Перш ніж розглянути вказаний термін слід наголосити, що сам по собі адміністративний орган не має власних інтересів (принаймні не повинен мати). Суть його ролі зводиться до віднаходження максимально оптимального балансу між приватними інтересами і публічними.

Розглядаючи поняття публічний інтерес цінність просто зрозуміти, що прийняття адміністративного акта, навіть якщо це було ініційовано окремою особою, зачіпає публічні інтереси (наприклад, інтереси безпеки, правопорядку, захисту власності, збереження архітектурної чи культурної спадщини тощо).

З огляду на це, за державою закріплено право брати участь у вирішенні відповідного роду справ.

«Дискреційне повноваження».

Дискреційне повноваження – повноваження, надане адміністративному органу законом, обирати один із можливих варіантів рішення відповідно до закону та мети, з якою таке повноваження надано (п. 7 ч. 1 ст. 2) [2].

Як визначено у Рекомендації Ради Європи, дискреційні повноваження означають свободу адміністрації оцінювати ситуації й приймати у них рішення, надають адміністрації простір у здійсненні вибору між вільними рішеннями [8].

Це, звісно, не новелла для українського законодавства, оскільки питання дискреційності повноважень доволі часто було предметом обговорень у судових процесах.

Тут хотілося б просто відзначити, що єдиною метою, з якою має діяти адміністративний орган при реалізації дискреційних повноваження, є саме та ціль, для здійснення якої таке повноваження було надано.

Саме на цьому зроблено акцент у визначенні поняття «дискреційні повноваження» для його коректного застосування.

«Процедурна дія» та «процедурне рішення».

Процедурна дія – дія адміністративного органу, що вчиняється під час розгляду справи, але якою справа не вирішується по суті (п. 9 ч. 1 ст. 2) [2].

Процедурне рішення – рішення адміністративного органу, що приймається під час розгляду справи, але яким справа не вирішується по суті» (п. 10 ч. 1 ст. 2) [2].

Тут варто вказати, що ці два терміни справу по суті не вирішують, як це робить адміністративний акт.

Проте, це складові частини самого адміністративного процесу, так би мовити певні етапи його реалізації необхідні для прийняття адміністративного акта.

Функції публічної адміністрації.

Функції публічної адміністрації – надання адміністративних послуг, здійснення інспекційної (контрольної, наглядової) діяльності, вирішення інших справ за заявою особи або за власною ініціативою адміністративного органу (п. 11 ч. 1 ст. 2) [2].

Це новела є вагомим кроком у розвитку українського адміністративного права та законодавства, його демократизації, гуманізації, євроінтеграції.

Подане законом визначення вказує на основні види (напрямки) діяльності публічної адміністрації у сучасній державі та ґрунтується на термінології, що вже більш як десять років використовується у законодавстві України (як-от, категорії «адміністративні послуги», «контрольна, наглядова діяльність»).

Шляхом формування державної правової політики функцій адміністративних органів розширюватимуться, проте чітко розуміння, що саме являє собою функція

публічної адміністрації надасть змогу застосовувати норми Закону у правильній сфері правових відносин.

Отже, використання власної термінології при реалізації Закону України «Про адміністративну процедуру» з її чітким розуміння формує міцну базу для позитивних практичних результатів.

Висновки. Резюмуємо, що вище наведений короткий аналіз деяких визначень, що закріплені в Законі України «Про адміністративну процедуру» є тільки «краплею в морі» та звісно потребує більш детального теоретичного дослідження.

Наслідком прийняття вищезгаданого Закону є його позитивний вплив на процедуру ухвалення органами влади адміністративних рішень, її прозорість та ефективність. Крім того, наявність чітко визначеної процедури взаємовідносин адміністративного органу та осіб, які звертаються для реалізації і захисту своїх прав та інтересів важко переоцінити на практиці.

Тобто на сьогодні українське законодавство має свій уніфікований алгоритм, загальне правило, за яким адміністративні органи приймають рішення, а фізичні та юридичні особи отримують державні послуги чи оскаржують відповідні рішення адміністративного органу.

Адміністративна процедура являє собою сукупність правил, придатних для прийняття адміністративним органом адміністративних актів, а в деяких випадках, також їх виконання. Це основа для діяльності публічної адміністрації, основним призначення якої є забезпечення реалізації та захист прав особи.

Важливо розуміти суть термінології Закону України «Про адміністративну процедуру» для його ефективного та результативного застосування на практиці. Для цього необхідні ґрунтовні теоретичні напрацювання з одночасним аналізом практичного втілення Закону.

Інтерпретація будь-якого нормативно-правового акта без розуміння сфери його дії та основних визначень призводить до втрати його цінності, а відтак нівелює всю його правову природу.

Підготовлена стаття націлена на розкриття важливості та цікавості поданих у Законі України «Про адміністративну процедуру» визначень, їх аналіз та практичне значення для адміністрування в цілому.

Список використаних джерел

1. Яутріте Брієде. Навіщо Україні закон про адмінпроцедуру: досвід Латвії. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2021/04/21/7122381/> (дата звернення 28.09.2024).
2. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 р. № 2073-IX. Відомості Верховної Ради України, 2023, № 15.
3. Бойко І. Роль і значення адміністративної процедури у публічному адмініструванні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. № 69. 2022. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/254762> (дата звернення 28.09.2024).
4. Жуков М. Закон про адміністративну процедуру: аналіз документа і ключові пе-реваги для фізичних і юридичних осіб. Асоціація правників України. URL: <https://uba.ua/ukr/news/8805.4>. (дата звернення 28.09.2024).
5. Науково-практичний коментар до Закону України «Про адміністративну процедуру» / авт. колектив: Андрійко О. Ф., Бевзенко В. М. та ін.; за заг. ред. Тимощука В. П. Київ, 2023. 545 с.
6. Миколенко О. Практичне значення положень ЗУ «Про адміністративну процедуру» (Критичний аналіз). *Правова держава*. 2022. № 6 (47). С. 40-48.
7. Про захист особи відносно актів адміністративних органів: Резолюція (77) 31 Комітету міністрів Ради Європи від 28 вересня 1977 р.
8. Щодо здійснення дискреційних повноважень адміністративними органами: Рекомендація № R (80) 2 Комітету міністрів Ради Європи від 11 березня 1980 року.

9. Щодо адміністративних процедур, які зачіпають велику кількість осіб: Рекомендація № R (87) 16 Комітету міністрів Ради Європи від 17 вересня 1987 р.

10. Про виконання адміністративних і судових рішень у сфері адміністративного права: Рекомендація Rec (2003) 16 Комітету міністрів Ради Європи від 9 вересня 2003 року.

11. Про добре адміністрування: Рекомендація (2007) 7 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам від 20 червня 2007 р. URL: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1155877&Site=CM> (дата звернення: 28.09.2024)

12. Видання Ради Європи «Адміністрація і Ви. Принципи адміністративного права, що стосуються відносин між адміністративною владою і приватними особами» (переклад неофіційний). URL: <https://rm.coe.int/handbook-administration-and-you/1680a06311> (дата звернення 28.09.2024).

References

1. Yautrite Briede. Why does Ukraine have a law on administrative procedure: the experience of Latvia. Retrieved from: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2021/04/21/7122381/> (date of application 09/28/2024). (in Ukrainian)

2. On administrative procedure: Law of Ukraine dated 02.17.2022 No. 2073-IX. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 15. (in Ukrainian)

3. Boyko I. The role and significance of the administrative procedure in public administration. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: Law*. No. 69. 2022. Retrieved from: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/254762> (access date 09/28/2024). (in Ukrainian)

4. Zhukov M. Law on administrative procedure: analysis of the document and key advantages for individuals and legal entities. *Association of Lawyers of Ukraine*. Retrieved from: <https://uba.ua/ukr/news/8805.4>. (date of application 28.09.2024). (in Ukrainian)

5. Tymoshchuk, V. P. (Ed.) (2023). *Naukovo-praktychnyi komentar do Zakonu Ukrainy «Pro administratyvnu protseduru»* [Scientific and practical commentary to the Law of Ukraine "On Administrative Procedure"]. Kyiv. (in Ukrainian)

6. Mykolenko, O. (2022). *Praktychne znachennia polozhen ZU «Pro administratyvnu protseduru» (Krytychnyi analiz)* [The practical significance of the provisions of the Law "On administrative procedure" (Critical analysis)]. *Pravova derzhava*, 6 (47), 40-48. (in Ukrainian)

7. On the protection of individuals in relation to acts of administrative bodies: Resolution (77) 31 of the Committee of Ministers of the Council of Europe of September 28, 1977. (in Ukrainian)

8. Regarding the exercise of discretionary powers by administrative bodies: Recommendation No. R (80) 2 of the Committee of Ministers of the Council of Europe dated March 11, 1980. (in Ukrainian)

9. Regarding administrative procedures affecting a large number of persons: Recommendation No. R (87) 16 of the Committee of Ministers of the Council of Europe of September 17, 1987. (in Ukrainian)

10. On the implementation of administrative and judicial decisions in the field of administrative law: Recommendation Rec (2003) 16 of the Committee of Ministers of the Council of Europe dated September 9, 2003. (in Ukrainian)

11. On good administration: Recommendation (2007) 7 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member states of June 20, 2007. Retrieved from: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1155877&Site=CM> (access date: 28.09.2024) (in Ukrainian)

12. Publication of the Council of Europe "Administration and You. Principles of administrative law relating to relations between administrative authorities and private individuals" (unofficial translation). Retrieved from: <https://rm.coe.int/handbook-administration-and-you/1680a06311> (accessed 09/28/2024). (in Ukrainian)

Стаття: надійшла до редакції 11.11.2024

прийнята до друку 20.11.2024

The article: is received 11.11.2024

is accepted 20.11.2024

Бібліографія: Мельникович М. С. Закон України «Про адміністративну процедуру»: новели термінології та правова цінність закону. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2024. Вип. 18 (30). С. 90-100. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.90-100>



УДК 349.6:342.7

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.101-107>

ЗАКОНОДАВСТВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО ТЕХНОЛОГІЇ ПЕРЕРОБКИ ВІДХОДІВ

Римарчук Римма Миколаївна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права та процесу
Національного університету "Львівська політехніка"

вул. Князя Романа, 1\3, м. Львів, Україна, 79005,

e-mail: rimma.m.rimarchuk@lpnu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4411-6860>

Миханів Володимир Романович,

студент магістратури спеціальності 081 "Право"

Національного університету "Львівська політехніка"

вул. Князя Романа, 1, м. Львів, Україна, 79005,

e-mail: volodymyr.mykhaniv.mprupr.2024@lpnu.ua

Мета: Метою роботи є аналіз законодавства Європейського Союзу у сфері запобігання утворенню та управління відходами. **Методика.** У викладенні матеріалу статті застосовані загально науковий, системний та функціональний методи дослідження. Екологічне законодавство Європейського Союзу розробляється та удосконалюється протягом останніх 30 років і сьогодні воно включає близько 300 правових актів, а саме директиви, постанови, рішення та рекомендації. На додаток до них випускається велика кількість бюлетенів та інших політичних документів, які стосуються екологічного законодавства країн Європейського Союзу. Однак, до екологічного законодавства ЄС доводиться узгоджувати національне законодавство та адміністративну практику асоційованих країн Центральної та Східної Європи. **Результати.** Зростаюче споживання товарів приводить до накопичення маси відходів, які не можуть швидко перероблятися та мають шкідливий вплив на навколишнє середовище. Політика ЄС щодо поводження з відходами спрямована на зменшення впливу відходів на навколишнє середовище, здоров'я та підвищення ефективності використання ресурсів у Європі. Довгострокова мета – трансформація Європи в суспільство переробки, уникаючи відходів або використовуючи немінучі відходи як ресурс, коли це можливо. Мета полягає в тому, щоб досягти набагато вищих рівнів переробки відходів та мінімізувати видобуток додаткових природних ресурсів. Правильне поводження з відходами є ключовим елементом забезпечення ресурсоефективності та сталого зростання економік європейських країн. **Наукова новизна.** В результаті дослідження встановлено, що захоронення відходів призводить до забруднення поверхневих, підземних вод, ґрунту та повітря. Тому законодавство повинно містити конкретну мету щодо скорочення сміттєзвалищ. Держави-члени ЄС мають докласти зусиль, щоб, починаючи з 2030 року, всі відходи були придатні для переробки або іншої форми утилізації, зокрема комунальні відходи, не будуть прийматися на полігони за єдиним винятком тих відходів, зберігання яких забезпечує найкращі екологічні результати. Крім того, до 2035 року держави-члени ЄС повинні забезпечити зменшення обсягу побутових відходів на звалищах до 10% від загального обсягу. **Практична значимість.** Результати дослідження можуть бути використані у частині імплементації законодавства Європейського Союзу у національне законодавство при поводженні з відходами.

Ключові слова: екологічне законодавство, Директиви Європейського Союзу, відходи, утилізація відходів, навколишнє середовище.

Rimma Rymarchuk

PhD in Law, Associate professor, Associate professor
Department of Civil Law and Procedure
National University 'Lviv Polytechnic'
1/3 Kniazia Romana Street, Lviv, 79005, Ukraine,
e-mail: rimma.m.rimarchuk@lpnu.ua

Volodymyr Mykhaniv

Master's student, specialty 081 "Law" National University 'Lviv Polytechnic'
1/3 Kniazia Romana Street, Lviv, 79005, Ukraine,
e-mail: volodymyr.mykhaniv.mpvpr.2024@lpnu.ua

**EUROPEAN UNION LEGISLATION REGARDING WASTE PROCESSING
TECHNOLOGY**

Purpose. The purpose of the work is to analyze the legislation of the European Union in the field of waste prevention and management. **Method.** In the presentation of the material of the article, generally scientific, systematic and functional methods of research are applied. The environmental legislation of the European Union has been developed and improved over the last 30 years and today it includes about 300 legal acts, namely directives, regulations, decisions and recommendations. In addition to them, a large number of bulletins and other political documents related to the environmental legislation of the countries of the European Union are issued. However, the national legislation and administrative practice of the associated countries of Central and Eastern Europe have to be harmonized with the EU environmental legislation. **Results.** The growing consumption of goods leads to the accumulation of a mass of waste that cannot be quickly processed and has a harmful effect on the environment. The EU policy on waste management is aimed at reducing the impact of waste on the environment, health and increasing the efficiency of resource use in Europe. The long-term goal is to transform Europe into a recycling society, avoiding waste or using unavoidable waste as a resource whenever possible. The goal is to achieve much higher levels of waste recycling and minimize the extraction of additional natural resources. Correct waste management is a key element in ensuring resource efficiency and sustainable growth of the economies of European countries. **Scientific novelty.** As a result of the study, it was established that the disposal of waste leads to pollution of surface water, underground water, soil and air. Therefore, the legislation should contain a specific goal to reduce landfills. EU member states must make efforts so that, starting from 2030, all waste is suitable for recycling or another form of disposal, in particular, municipal waste will not be accepted for landfills, with the sole exception of those wastes whose storage provides the best environmental results. In addition, by 2035, EU member states must ensure that the amount of household waste in landfills is reduced to 10% of the total amount. **Practical significance.** The results of the research can be used in the implementation of the European Union legislation into national legislation in waste management.

Key words: environmental legislation, Directives of the European Union, waste, waste disposal, environment.

Постановка проблеми. Законодавство Європейського Союзу (далі-ЄС) щодо відходів веде до значних покращень у поводженні з відходами, однак, повна імплементація цього законодавства надзвичайно важлива, якщо ЄС хоче пожинати плоди економічних та екологічних переваг циркулярної економіки та конкурувати у світі де ресурси скорочуються.

Значний прогрес можливий, якщо відповідні держави-члени терміново вживуть заходів для реалізації дії для більш ефективного роздільного збору відходів та підвищення ефективності розширеної відповідальності виробника, введення економічних інструментів, таких як плата за зберігання та спалювання відходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою визначення поняття відходів та питанням їх утилізації та розробкою законодавства у цій сфері як у країнах Європейського Союзу так і в Україні займалися такі науковці: Г. Архіпова, О. Бент,

О. Боднар, О. Губанова, А. Діхтярь, І. Дрозд, В. Коломієць, С. Лукаш, Н. Матушевська, Р. Навроцький, Ю. Олениченко, М. Сокіран, тощо.

Постановка завдання. Дослідження законодавства країн Європейського Союзу в галузі управління відходами, а саме запровадження ієрархії поводження з відходами та імплементації законодавства у становлення циркулярної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. У «Звіті для раннього попередження про відходи», опублікованому 8 червня 2023 року, Європейська Комісія визначила, перетворення відходів на ресурс забезпечується виконанням таких умов:

- дотримання законодавства Євросоюзу про відходи, яке включає поняття ієрархії відходів, необхідність забезпечення роздільного збору відходів, скорочення звалищ, тощо;
- зменшення утворення відходів зокрема відходів на душу населення в абсолютних показниках;
- обмеження рекуперації енергії матеріалів, що не підлягають переробці і поступове припинення їх використання, зберігання відходів, що підлягають переробці або відновленню [1].

Дотримання вимог Директиви 2008/98 / ЄС про відходи, яка встановлює законодавчу базу для поводження з відходами та інструменти для охорони довкілля та здоров'я людини шляхом запобігання або зменшення утворення відходів, зменшення негативних наслідків від утворення відходів та поводження з ними, шляхом зменшення загального використання ресурсів і підвищення ефективності такого використання, що є вкрай важливим для переходу до циркулярної економіки та забезпечення довгострокової конкурентоздатності [2]. Метою Директиви є захист навколишнього середовища та здоров'я людини, в контексті належного управління відходами та використання методів відновлення та переробки для зменшення негативного впливу на ресурси та покращення їх використання. Директива впроваджує інструменти щодо поводження з відходами, а саме: 1) встановлює ієрархію відходів: запобігання, підготовка до повторного використання, переробка, утилізація (відновлення енергії), видалення (ліквідація) сміття на звалища; 2) підтверджує принцип «забруднювач платить», на основі якого зобов'язує виробника продукції та утримувача відходів нести витрати на поводження з відходами щоб гарантувати високий рівень захисту довкілля та здоров'я людини; 3) вводить поняття «розширеної відповідальності виробника». Це може включати завдання виробника прийняти та утилізувати повернену продукцію після використання; 4) розрізняє відходи та побічні продукти; 5) поводження з відходами має здійснюватися без створення ризиків для води, повітря, ґрунту, фауни чи флори, не завдаючи неприємностей через шум чи запахи та не завдаючи шкоди ландшафту або території, що представляють особливий інтерес; 6) виробники або власники відходів повинні переробляти їх самостійно або забезпечити їх переробку. Експлуатація підприємств, які займаються обробленням відходів можлива лише на підставі дозволу; 7) застосування особливих умов до виробництва, збирання, перевезення небезпечних відходів, включаючи забезпечення можливості простежити шлях від виробництва до кінцевого призначення і контролю небезпечних відходів.

Отже, переглянута Рамкова директива про відходи 2008 року запроваджує п'ятирівневу ієрархію відходів, у якій запобігання є найкращим варіантом, потім повторне використання, переробка та інші форми відновлення, видалення. Відповідно до цієї ієрархії, програма дій з охорони довкілля встановлює наступні пріоритетні цілі політики утилізації відходів в ЄС:

- зменшення кількості утворених відходів;
- максимальна переробка та повторне використання;

- обмеження спалювання неперероблених матеріалів;
- обмеження зберігання відходів на полігонах для відходів, що не підлягають переробці та утилізації;
- забезпечення повної реалізації цілей політики поводження з відходами в усіх державах-членах ЄС.

Останні пропозиції ЄС спрямовані на стимулювання цілей переробки, створення робочих місць у зелених галузях та боротьбу з харчовими відходами, з метою перетворення лінійної економіки на циркулярну. Це означає, що повторне використання, ремонт і переробка будуть нормою, а відходи стануть справою минулого. Звичайно, для цього потрібні інновації на ринках вторинної сировини, нові бізнес-моделі, екологічний дизайн та промисловий симбіоз.

Запропоноване бачення структури, яка допоможе економіці замкнутого циклу стати реальністю, вимагає розумного регулювання та активної підтримки на місцях досліджень та інновацій в цій галузі. За словами комісії ЄС, ця система буде сприяти інвестиціям та залученням фінансування, одночасно сприяючи підвищенню ролі та участі бізнесу та споживачів. Крім того, може бути створено більше як півмільйона нових робочих місць і скороченню щорічних викидів парникового ефекту до 2030 року на 62 мільйони тон. Очікується, що ЄС збільшить продуктивність своїх ресурсів на 15% протягом 2014-2030 років.

Європа офіційно прийняла нові закони щодо запобігання утворенню відходів і стимулювання переробки. До 2025 року країни ЄС повинні будуть переробляти щонайменше 55% побутових відходів, 60% – до 2030 року і 65% – до 2035 року.

Директива Європейського парламенту і Ради 2010/75/ЄС «Про промислові викиди (інтегрований підхід до запобігання забрудненню та його контролю)» встановлює правила інтегрованого підходу до запобігання забрудненню, що виникає внаслідок промислової діяльності, та його контролю. Вона також встановлює правила, розроблені, щоб запобігати викидам у повітря, води та ґрунти або, якщо це неможливо, скорочувати їх та щоб запобігати накопиченню відходів, для того щоб досягти високого рівня захисту довкілля в цілому. [3].

Стаття 3(1) Директиви Європейського Парламенту і Ради 2008/98/ЄС дає визначення, що «відходи» означає будь-яку речовину чи предмет, яких володілець позбувається, або має намір чи зобов'язаний позбутися».

Ключовим терміном визначення відходів є «позбутися», який використовується в трьох варіантах («будь-яка речовина чи предмет (1), яких власник позбувається, або (2) має намір чи (3) зобов'язаний позбутися»), без надання визначень або пояснення їх точного значення. Перша альтернатива описує дію чи діяльність власника речовини або об'єкту, друга описує намір власника, а третя – юридичне зобов'язання. Ці три альтернативи не завжди легко розрізнити.

Питання про те, чи слід вважати розливи нафти в морському середовищі відходами набуло практичного значення, коли сталася морська аварія мальтійського танкера Erika, що є найбільшою екологічною катастрофою, яку коли-небудь зазнавала Франція. 12 грудня 1999 року на шляху з Дюнкерка (Франція) до Ліворно (Італія) танкер Еріка розламався на дві частини й затонув біля французького узбережжя, виливши в море близько 20 000 тон мазуту. Ця аварія безпосередньо вплинула на економіку постраждалих регіонів і призвела до численних судових позовів проти судновласників, фрахтувальників і класифікаційних товариств. Питання стало актуальним для ЄС у контексті уроків, винесених після розливу нафти під час морського буріння в Мексиканській затоці в квітні 2010 р. керованого

компанією BP (British Petroleum, BP, British Petroleum Corp.- нафтогазова, нафтохімічна та вугільна транснаціональна монополія Великої Британії). Після цієї аварії Комісія вирішила переглянути своє чинне законодавство, що застосовується в подібних випадках та дослідити, як може застосовуватися законодавство про відходи.

Отже, така речовина, як важкий мазут, що продається як горюче паливо, не є відходами в розумінні Директиви 75/442 про відходи зі змінами, внесеними Рішенням 96/350, якщо вона експлуатується або продається на економічно вигідних умовах і здатна фактично використовуватися як паливо без попередньої обробки.

У своєму рішенні C-188/07 від 24 червня 2008 року у справі *Commune de Mesquer*, Суд ЄС встановив, що мазут випадково вилився в море після корабельної аварії, змішаний з водою та осадом і дрейфуючи узбережжям Франції, доки їх не виміє на це узбережжя, вони стануть відходами та більше не можуть бути використані або продаватися без попередньої обробки.

При тлумаченні цього стає очевидним, що будь-які випадково розлиті нафтопродукти в морі, за обставин, коли вони більше не придатні для використання чи продажу без попередньої обробки, слід вважати відходами. Це також стосуватиметься будь-яких розливів нафти в результаті морського буріння. Відповідно, їх подальша обробка, зберігання чи переробка мала б задовольнити вимоги законодавства про відходи. Крім того, характеристика розливів нафти в морі як «відходів» може бути прямою вказівкою для відповідальності компаній, що займаються нафтою. Віднесення розливів нафти до відходів тягне за собою правові наслідки, в тому числі застосування вимог Водної рамкової директиви (WFD 2000/60/EC) [5] та Директиви про екологічну відповідальність 2004/35/EC [6].

Згідно з принципом «забруднювач платить», витрати на поводження з такими відходами несе початковий виробник відходів або поточний чи попередні власники відходів. Суд ЄС, у справі *Commune de Mesquer*, заявив у цьому контексті, що «застосування Принципу «забруднювач платить» (...) буде порушений, якщо (...) особи, причетні до утворення відходів уникнули своїх фінансових зобов'язань, як це передбачено цією директивою, незважаючи на походження вуглеводні, які були розлиті в море, хоча й ненавмисно, і спричинили забруднення прибережна територія держави-члена була чітко встановлена».

Стосовно принципу «забруднювач платить», Суд ЄС у своєму рішенні C-188/07 також постановив, що «витрати на утилізацію відходів повинні нести або «попередні власники», або «виробник продукту, з якого» походять відповідні відходи». Держави-члени є прив'язані до результату, якого необхідно досягти з точки зору фінансової відповідальності за витрати на утилізацію таких відходів. Тому вони зобов'язані переконатися, що їхнє національне законодавство дозволяє такі витрати розподілити між теперішніми чи попередніми власниками або виробником продукту звідки походять відходи [8].

Нещодавно коаліція найбільш впливових європейських екоНУО (EEB, Zero Waste Europe, RReuse, Friends of the Earth Europe) оприлюднила свою позицію щодо необхідності внесення змін до європейського законодавства про відходи, які також стосуються покращення регулювання Розширеної відповідальності виробника (далі-РВВ). Зокрема, для більш повного впровадження перших двох рівнів ієрархії управління відходами, слід встановити амбітні загальнообов'язкові цілі зі зменшення обсягів утворення відходів, в тому числі змішаних муніципальних відходів, а також цілі з повторного використання відходів. Для вдосконалення системи РВВ пропонується встановити вимоги до дизайну

товарів, який відповідатиме принципам економіки замкненого циклу, щоб товари були більш витривалими та міцними, могли піддаватися ремонту та повторному використанню, а також переробці й вироблялися з нетоксичних матеріалів. Право на ремонт товару має стати нормою [9].

Висновки. Законодавство ЄС щодо відходів веде до значних покращень у поводженні з відходами. однак, повна імплементація цього законодавства надзвичайно важлива, якщо ЄС хоче пожинати плоди економічні та екологічні переваги циркулярної економіки та конкурувати у світі де ресурси скорочуються. Значний прогрес можливий, якщо держави-члени ЄС терміново вживуть заходів щодо реалізації дій, визначених у законодавчих документах з екологічного права. Більш ефективний роздільний збір, ефективна розширена відповідальність виробника продукції, економічні інструменти, такі як плата за зберігання та спалювання сприяють впровадженню циркулярної економіки при поводженні з відходами.

Список використаних джерел

1. Звіт для раннього попередження про відходи», опублікованому 8 червня 2023 року, Європейська Комісія. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023DC0304>
2. Директива європейського парламенту і ради 2008/98/ЄС від 19 листопада 2008 року про відходи та про скасування деяких директив. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_029-08#Text
3. Директива Європейського парламенту і Ради 2010/75/ЄС «Про промислові викиди (інтегрований підхід до запобігання забрудненню та його контролю)» URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/%202010_75_%D0%84%D0%A1.pdf
4. Регламент (ЄС) № 1907/2006 від 18.12.2006 Про реєстрацію, оцінку, авторизацію і обмеження хімічних речовин та препаратів (REACH). URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=67690
5. Директива європейського парламенту і ради 2000/60/ЄС від 23 жовтня 2000 року про встановлення рамок заходів Співтовариства в галузі водної політики. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_962#Text
6. Директива 2004/35/ЄС Європейського Парламенту та Ради "Про екологічну відповідальність за попередження та ліквідацію наслідків завданої навколишньому середовищу шкоди від 21 квітня 2004 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_965#Text
7. Рекомендації щодо тлумачення ключових положень Директиви 2008/98/ЄС щодо відходів. URL: https://ec.europa.eu/environment/pdf/waste/framework/guidance_doc.pdf
8. Довідник із практик Європейського Союзу щодо технологій переробки відходів. URL: https://blacksea-cbc.net/wp-content/uploads/2020/09/BSB457_MWM-GMR_-_Guide-to-European-Union-Practices-on-Waste-Recycling-Technologies_EN.pdf
9. Екологія право людини. Розширена відповідальність виробника: європейський досвід. URL: <https://epl.org.ua/announces/rozshyrena-vidpovidalnist-vyrobnyka-yevropejskyj-dosvid/>

References

1. Report from the commission to the european parliament, the council, the european economic and social committee and the committee of the regions. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023DC0304> (in Ukrainian)
2. Directive 2008/98/EC on waste (the Waste Framework Directive). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_029-08#Text (in Ukrainian)
3. Directive of the European Parliament and Council 2010/75/EC "On industrial emissions (an integrated approach to pollution prevention and control)". Retrieved from: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/%202010_75_%D0%84%D0%A1.pdf (in Ukrainian)
4. Regulation (EU) No. 1907/2006 of 18.12.2006 On registration, assessment, authorization and restriction of chemical substances and preparations (REACH). Retrieved from: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=67690 (in Ukrainian)

5. Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council of October 23, 2000 establishing a framework for Community action in the field of water policy. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_962#Text (in Ukrainian)
6. Directive 2004/35/EU of the European Parliament and the Council "On environmental responsibility for the prevention and elimination of the consequences of damage to the environment of April 21, 2004. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_965#Text (in Ukrainian)
7. Guidance on the interpretation of key provisions of Directive 2008/98/EC on waste. Retrieved from: https://ec.europa.eu/environment/pdf/waste/framework/guidance_doc.pdf
8. Guide to European Union Practices on Waste Recycling Technologies. Retrieved from: https://blacksea-cbc.net/wp-content/uploads/2020/09/BSB457_MWM-GMR_-_Guide-to-European-Union-Practices-on-Waste-Recycling-Technologies_EN.pdf (in Ukrainian)
9. Ecology is a right, a person. Extended producer responsibility: European experience. Retrieved from: <https://epl.org.ua/announces/rozshyrena-vidpovidalnist-vyrobnika-yevropejskyj-dosvid/> (in Ukrainian)

Стаття: надійшла до редакції 07.11.2024

прийнята до друку 27.11.2024

The article: is received 07.11.2024

is accepted 27.11.2024

Бібліографія: Римарчук Р. М., Миханів В. Р. Законодавство Європейського Союзу щодо технології переробки відходів. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2024. Вип. 18 (30). С. 101-107. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.101-107>



УДК 342.9 (477)

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.108-114>

ОРГАНИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

Правило Олександр Іванович,
аспірант Науково-дослідного інституту публічного права
вул. Георгія Кирпи, 2 А, м. Київ, 03035, Україна
e-mail: jurist.slp@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-3134-1494>

Мета. Метою роботи є дослідження сучасного стану діяльності органів держави, які відповідно до функційних повноважень покликані забезпечити виконання завдань держави у сфері охорони здоров'я України. **Методика.** Методика включає комплексний аналіз та узагальнення наявного науково-теоретичного матеріалу та формулювання відповідних висновків та рекомендацій. Під час дослідження використовувались такі методи наукового пізнання: логіко-семантичний, порівняльно-правовий, системно-структурний і статистичний, аналізу та синтезу. **Результати.** В процесі дослідження окреслено систему органів публічного управління у сфері охорони здоров'я України. Встановлено органи спеціальної галузевої компетенції, а також, що Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, є міжгалузевим суб'єктом публічного управління у сфері охорони здоров'я. **Практична значимість.** Результати дослідження може бути використано у науково-дослідній сфері – як основа для подальших досліджень, пов'язаних із удосконаленням діяльності органів публічного управління у сфері охорони здоров'я, у правозастосовній діяльності – для вдосконалення практичної діяльності суб'єктів забезпечення реалізації права на охорону здоров'я.

Ключові слова: охорона здоров'я, система, компетенція, публічне управління, виконавча влада.

О. Pravylo
postgraduate student of the Scientific Research Institute of Public Law
St. Georgiy Kyrpy, 2 A, Kyiv, 03035, Ukraine,
e-mail: jurist.slp@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-3134-1494>

PUBLIC ADMINISTRATION BODIES IN THE SPHERE OF HEALTH PROTECTION OF UKRAINE

Purpose. The purpose of the work is to study the current state of the activities of state bodies, which, according to their functional powers, are called to ensure the fulfillment of state tasks in the field of health care of Ukraine. **Methodology.** The methodology includes a comprehensive analysis and generalization of the available scientific and theoretical material and the formulation of relevant conclusions and recommendations. During the research, the following methods of scientific knowledge were used: logical-semantic, comparative-legal, system-structural and statistical, analysis and synthesis. **The results.** In the process of research, the system of public administration bodies in the sphere of health care of Ukraine is outlined. The author emphasizes that among a significant number of public and private law bodies which are designed to ensure the realization of the right of citizens to healthcare in Ukraine, the key subjects of administrative and legal regulation of relations in the healthcare sector are executive authorities and their officials. Without diminishing the role of private law entities, it is worth emphasizing that it is the executive authorities, as public law entities, which are entrusted with the main tasks of ensuring and practical implementation of administrative and legal regulation of the citizen's right to healthcare. The author emphasizes that a significant number of subjects of administrative law can be attributed to public administration bodies in the field of healthcare in Ukraine. The author emphasizes that in the doctrine of administrative law, in addition to the category of "public administration", such categories as "public management" and "public administration" are used, and there are also different points of view regarding their definition and correlation. The author analyzes the scientific opinions on the category of "public administration" and the activities of public administration entities in the healthcare sector. Bodies of special sectoral competence have been established, as well as the fact that the State Service of Ukraine for Food Safety and Consumer Protection is an interdisciplinary subject of public administration in the field of health care. **Practical significance.** The results of the study can be used in the scientific and research field – as a basis for further research related to the improvement of the activities of public administration bodies in the field of health care, in law enforcement activities – to improve the practical activities of subjects ensuring the implementation of the right to health care.

Key words: health care, system, competence, public administration, executive power.

Постановка проблеми. Здійснення реформи охорони здоров'я в Україні позначилося на діяльності органів держави, які покликані забезпечити виконання завдань держави у цій сфері суспільних відносин. Поява нових органів публічного управління, окреслення обсягу нових завдань і повноважень, зокрема, вплинуло на діяльність Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, яка в силу специфічної діяльності наділена окремими функційними повноваженнями у сфері охорони здоров'я, а також інших державних органів. З метою визначення системи органів публічного управління у сфері охорони здоров'я, необхідно визначити правовий статус та окреслити обсяг повноважень органів публічного управління, а також інших органів держави, для яких діяльність у сфері охорони здоров'я не є основним видом діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання, що стосуються діяльності органів держави у сфері охорони здоров'я досліджували: З.С. Глядун, Б.О. Логвиненко, Г.В. Муляр, В. М. Пашков, Л.М. Руснак, С.Г. Стеценко та інші фахівці, однак, прийняття нових нормативно-правових актів вплинуло систему охорони здоров'я України, що й активізує дослідження цього питання.

Постановка завдання. Здійснити дослідження діяльності органів держави у сфері охорони здоров'я та на цій підставі визначити сучасну систему органів публічного управління у сфері охорони здоров'я України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед значної кількості органів публічного та приватного права, що покликані забезпечити реалізацію права громадян на охорону здоров'я в Україні, ключовими суб'єктами адміністративно-правового регулювання відносин у сфері охорони здоров'я є органи виконавчої влади, їхні посадові особи. Не применшуючи роль суб'єктів приватного права, варто підкреслити, що саме на органи виконавчої влади, як суб'єктів публічного права покладаються основні завдання щодо забезпечення і практичної реалізації адміністративно-правового регулювання права громадянина на охорону здоров'я.

Поняття «орган виконавчої влади» є похідним від широкого поняття «державний орган» (або орган державної влади). У цьому розумінні «орган виконавчої влади» є окремим видом державних органів. На них поширюються всі загальні риси поняття державних органів. А отже кожний окремий орган виконавчої влади створюється для виконання: конкретних функцій держави у певній сфері державної діяльності; така діяльність відповідає меті, завданням, функціям визначених державою відповідно до визначеного обсягу компетенції;

в практичній площині реалізує свою діяльність з допомогою визначених форм і методів; має організаційно-правову форму, внутрішню структуру і зовнішні зв'язки [1, с. 200-201]. Це означає, що кожен орган виконавчої влади, діючи від імені та за дорученням держави, має певний правовий статус, виступає носієм відповідних повноважень юридично-владного характеру, реалізація яких забезпечує йому досягнення мети виконавчо-розпорядчої діяльності. Органи виконавчої влади наділяються необхідною оперативною самостійністю, що виражається в їх компетенції – предметах відання, правах, обов'язках, територіальних межах діяльності кожного окремого органу. Компетенція – це певний обсяг державної діяльності, покладений на конкретний орган, або коло питань, передбачених законодавством, іншими нормативно-правовими актами, які він має право вирішувати в процесі практичної діяльності [2, с. 69-70].

При цьому слід врахувати, що поза межами діяльності органів виконавчої влади державне управління здійснюється: всередині апаратів будь-яких інших (крім органів виконавчої влади) державних органів – у процесі керівництва роботою державних службовців (наприклад, в апараті парламенту, судів, органів прокуратури тощо); з боку відповідних уповноважених державою суб'єктів у процесі управління державними корпоративними правами; з боку різноманітних дорадчо-консультативних органів, утворюваних державними органами (наприклад, Президентом України), в частині виконання наданих їм організаційно-розпорядчих повноважень щодо інших органів і посадових осіб [3, с. 28].

Тобто, до органів публічного управління у сфері охорони здоров'я в Україні ми можемо віднести значну кількість суб'єктів адміністративного права.

Серед значної кількості суб'єктів адміністративного права, одними із обов'язкових учасників адміністративно-правових відносин у досліджуваній сфері відносин є так звана публічна адміністрація. На думку О. Світличного характерною ознакою суб'єкта публічної адміністрації як учасника адміністративно-правових відносин є: обов'язкова участь у цих відносинах суб'єкта, який наділений публічно-владними повноваженнями; підпорядкованість одного суб'єкта публічно-владних повноважень, іншому – суб'єкту публічно-владних повноважень; домінування в адміністративно-правових відносинах публічного інтересу; адміністративна правосуб'єктність, яка виступає як галузева категорія [4, с. 207].

До цього варто додати, що в доктрині адміністративного права, крім категорії «публічна адміністрація» використовується така категорія, як «публічне управління» та «публічне адміністрування», з приводу яких також існують зірні точки зору щодо їх визначення та співвідношення.

Ураховуючи ті тенденції, які склалися у вітчизняній доктрині, а саме використання категорій «публічне управління» та «публічне адміністрування» для характеристики функціонуваного аспекту виконавчої гілки влади, Ю. Ващенко пропонує взяти за основу саме перший підхід та визначити, що публічне публічне управління (адміністрування) є діяльністю уповноважених суб'єктів щодо практичної реалізації функцій виконавчої влади, а саме участі у формуванні державної політики та її реалізації шляхом виконання Конституції та законів України [5, с. 85].

Отже, ключове місце в системі охорони здоров'я в Україні займають органи публічного управління, водночас у цьому процесі можуть бути задіяні не тільки суб'єкти публічного управління, але й суб'єкти делегованих повноважень, які наділені правами і обов'язками учасника публічно-правових відносин.

З огляду на наведене та враховуючі часті зміни в системі органів виконавчої влади, здійснимо дослідження суб'єктів формування державної політики та суб'єктів її забезпечують практичну складову реалізації права на охорону здоров'я в Україні. Відповідно, такими суб'єктами є: Президент України, Верховна Рада України та Кабінет Міністрів України, що здійснюють адміністративно-правове регулювання охорони здоров'я в державі виходячи з повноважень, визначених Конституцією та законами України.

З огляду на основні функційні повноваження, одним із суб'єктів публічного управління, який є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади та забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері охорони здоров'я є Міністерство охорони здоров'я України, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України [6].

Для забезпечення діяльності МОЗ України в структурі міністерства на 2024 рік діють директорат, 7 департаментів, 7 управлінь, 2 відділи, 3 сектори, окремі спеціалісти та патронатна служба [7]. З метою удосконалення системи державного управління у сфері громадського здоров'я, а також оптимізації діяльності підприємств, закладів та установ, що належать до сфери управління Міністерства охорони здоров'я України, у структурі МОЗ України також діє Державна установа «Центр громадського здоров'я», утворена наказом МОЗ України від 18.09.2015 р. №604, який здійснює функції із забезпечення збереження і укріплення здоров'я населення, проведення соціально-гігієнічного моніторингу захворювань, епідеміологічного нагляду та біологічної безпеки, профілактики захворюваності, боротьби з епідеміями [8].

Характеризуючи суб'єктів публічного управління у сфері охорони здоров'я в Україні, необхідно звернути увагу на діяльність Державної служби з лікарських засобів та контролю за наркотиками [9].

В якості суб'єкта публічного управління у сфері охорони здоров'я діє Національна служба здоров'я України, яка є центральним органом виконавчої влади, діяльність якої спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра охорони здоров'я, який реалізує державну політику у сфері державних фінансових гарантій медичного обслуговування населення [10].

Завданням цього суб'єкта публічного управління є впровадження реформи фінансування системи охорони здоров'я. Водночас, ми повинні констатувати, що ключовим питання сучасної системи органів охорони здоров'я є їх взаємодія на всіх рівнях державного управління.

Отже, з метою забезпечення охорони здоров'я в Україні діють органи спеціальної галузевої компетенції для яких діяльність у сфері охорони здоров'я є основною.

До органів спеціальної галузевої компетенції ми відносимо Міністерство охорони здоров'я України, Державну службу України з лікарських засобів та контролю за наркотиками, Національну службу здоров'я України, та їх структурні підрозділи.

Вказані суб'єкти публічного управління, по-перше вказані органи виконавчої влади є взаємопов'язаним між собою, мають визначену структуру та підпорядкування. По-друге, вони виокремлені в системі органів публічної влади за функціональним призначенням, що відмежовує їх від інших органів держави.

Це означає, що іншу групу суб'єктів, що забезпечують практичну організацію публічного управління у сфері охорони здоров'я становлять міністерства, інші центральні органи виконавчої влади.

Поряд з основними – спеціальними суб'єктами публічного управління та їх структурними підрозділами, у процес охорони здоров'я залучені й інші суб'єкти публічного управління, міністерства, служби тощо, яким підпорядковано відповідні заклади охорони здоров'я.

До загальної системи суб'єктів публічного управління у сфері охорони здоров'я ми відносимо місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, які відповідно до положень Законів України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 р. № 2801-XII,

«Про систему громадського здоров'я» від 06.09.2022 р. № 2573-IX, та інших законів, по-перше, реалізують державну політику у сфері охорони здоров'я в межах своїх повноважень, а по-друге, виконавчі органи відповідних рад здійснюють управління комунальними закладами охорони здоров'я, здійснюють організацію їх матеріально-технічного, кадрового та фінансового забезпечення відповідно до закону. Це також

підтверджується нормами Закону України «Про місцеві державні адміністрації» від 09.04.1999 р. №586-XIV, відповідно до положень якого до відання місцевих державних адміністрацій у межах і формах, визначених Конституцією і законами України, належить: вирішення питань охорони здоров'я (п. 6 ч. 1 ст. 13); здійснення державного контролю за додержанням законодавства з питань охорони здоров'я (п. 9 ст. 16); вжиття заходів до збереження мережі закладів охорони здоров'я; організація роботи медичних закладів по поданню допомоги населенню (ст.22). Відповідно до норм Закону України «Про місцеві самоврядування в Україні» від 21.12.1997 р. № 280/97-ВР, до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать: внесення пропозицій до відповідних органів про ліцензування індивідуальної підприємницької діяльності у сфері охорони здоров'я; (пп. 11 п «б» ст. 32); вирішення питань щодо надання працівникам охорони здоров'я встановлених законодавством пільг, а також щодо додаткового фінансового заохочення та забезпечення службовим житлом і службовим транспортом працівників охорони здоров'я, які працюють у сільській місцевості (ч. 2 ст. 34).

Тобто, будучи суб'єктом публічного управління органи місцевого самоврядування в межах визначених Конституцією та іншими законами України повноважень приймають обов'язкові до виконання на відповідній території рішення з охорони здоров'я.

Окремі повноваження у сфері охорони здоров'я покладено на Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, яка відповідно до Положення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 02.09.2015 р. № 667, є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України, реалізує державну політику у галузі санітарного законодавства, санітарного та епідемічного благополуччя населення [11].

Треба зазначити, що Держпродспоживслужба є міжгалузевим суб'єктом публічного управління, а тому цей державний орган наділений лише окремими функційними повноваженнями у сфері охорони здоров'я. Зважаючи на різноманітну кількість повноважень, що покладено на Держпродспоживслужбу, правове регулювання цього органу має чимало недоліків.

Отже, з метою регулювання суспільних відносин в Україні задіяна значна кількість суб'єктів публічного управління, які в межах визначених Конституцією і законами України забезпечують виконання завдань держави у сфері охорони здоров'я. З цією метою у сфері охорони здоров'я діють органи спеціальної галузевої компетенції для яких діяльність у сфері охорони здоров'я є основною.

Висновки. Таким чином, аналіз наукових думок та нормативно-правового регулювання дає підстави окреслити систему органів публічного управління у сфері охорони здоров'я в Україні у такому складі: Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, інші центральні органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування (їх виконавчі комітети), а також спеціалізовані структури цих органів є суб'єктами загальної компетенції, які відповідно до визначених повноважень забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері охорони здоров'я.

Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів є міжгалузевим міжгалузевим суб'єктом публічного управління. В силу специфічної діяльності Держпродспоживслужба наділена окремими функційними повноваженнями у сфері охорони здоров'я.

Органами спеціальної галузевої компетенції є: Міністерство охорони здоров'я України; Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками; Національна служба здоров'я України.

Вказані органи виконавчої влади здійснюють управлінську галузеву діяльність у сфері охорони здоров'я. Складовою системи органів спеціальної галузевої компетенції є Центр громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я України, а також структурні підрозділи охорони здоров'я, для яких реалізація державної політики у сфері охорони здоров'я є головним призначенням.

Список використаних джерел

1. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник. У двох томах: Том 1. Загальна частина/ Ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова) та ін. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. 592 с.
2. Адміністративне право України: Підручник / Ю.П. Битяк, В.М. Гаращук, О. В. Дьяченко та ін.; За ред. Ю.П. Битяка. Київ, Юрінком Інтер, 2005. 544 с.
3. Бандурка О.О. Державне управління – проблеми уточнення поняття та визначення меж його використання. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2004. №3. С. 26-31.
4. Світличний О.П. Службове право: витоки, сучасність та перспективи розвитку: колективна монографія / За заг. ред. Т.О. Коломoeць, В.К. Колпакова. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 205-217.
5. Адміністративне право України. Повний курс/ Галунько В., Демський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.
6. Положення про Міністерство охорони здоров'я України: постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.2015 р. № 267. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/267-2015-#n8](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/267-2015-#n8) (дата звернення 12.09.2024)
7. Структура Міністерства охорони здоров'я України: [сайт]. URL: <https://moz.gov.ua/strukturam> (дата звернення 12.09.2024)
8. Державна установа «Центр громадського здоров'я»: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 18.09.2015 р. №604. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0604282-15#Text> (дата звернення 12.09.2024)
9. Положення про Державну службу з лікарських засобів та контролю за наркотиками: постанова Кабінету Міністрів України від 02.09.2015 р. № 667. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/926-2015-п#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/926-2015-п#Text) (дата звернення 12.09.2024)
10. Положення про Національну службу здоров'я України: постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 р. № 1101. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/1101-2017-п#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1101-2017-п#Text) (дата звернення 12.09.2024)
11. Положення про Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів: постанова Кабінету Міністрів України від 02.09.2015 р. № 667. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/667-2015-п#Text> (дата звернення 12.09.2024)

References

1. Averianov, V.B. (2007). *Administratyvne pravo Ukrainy. Akademichnyi kurs: pidruchnyk* [Administrative law of Ukraine. Academic course]. (Vol. 1. Zahalna chastyna). K.: TOV «Vydavnytstvo «Yurydychna dumka». (in Ukrainian)
2. Bytiaka, Yu.P. (2005). *Administratyvne pravo Ukrainy: Pidruchnyk* [Administrative Law of Ukraine: Textbook]. Kyiv, Yurinkom Inter. (in Ukrainian)
3. Bandurka, O.O. (2004). Derzhavne upravlinnia – problemy utochnennia poniattia ta vyznachennia mezh yoho vykorystannia [Public administration - problems of clarifying the concept and defining the limits of its use]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav Ukrainy*, 3, 26-31. (in Ukrainian)
4. Svitlychnyy, O.P. (2017). *Shuzhbove pravo: vytoky, suchasnist ta perspektivy rozvytku: kolektyvna monohrafiia* [Service Law: Origins, Modernity and Prospects for Development: A Collective Monograph]. Zaporizhzhia: Vydavnychiy dim «Helvetyka», 205-217. (in Ukrainian)
5. Halunko, V., Demskyi, P., Kuzmenko, O., et al (2018). *Administratyvne pravo Ukrainy* [Administrative law of Ukraine. Full course]. Povnyi kurs. Kherson: OLDI-PLIuS. (in Ukrainian)

6. Regulation on the Ministry of Health of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 267. (2015, March 25). Available at: [https:// zakon. rada.gov.ua/ laws/show/267-2015-#n8](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/267-2015-#n8) (accessed 12 September 2024). (in Ukrainian)
7. Structure of the Ministry of Health of Ukraine: [website]. Available at: [https:// moz. gov.ua/ strukturam](https://moz.gov.ua/strukturam) (accessed 12 September 2024). (in Ukrainian)
8. State Institution “Center for Public Health”: Order of the Ministry of Health of Ukraine of No. 604 (2015, September 18). Available at: [https:// zakon. rada.gov. ua/ rada/show/v0604282-15#Text](https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0604282-15#Text) (accessed 12 September 2024). (in Ukrainian)
9. Regulation on the State Service on Medicines and Drugs Control: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 667 (2015, September 2). Available at: [https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/926-2015-p#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/926-2015-p#Text) (accessed 12 September 2024). (in Ukrainian)
10. Regulation on the National Health Service of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1101 (2017, December 27). Available at: [https:// zakon.rada.gov. ua/laws/show/1101-2017-p#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1101-2017-p#Text) (accessed 12 September 2024). (in Ukrainian)
11. Regulation on the State Service of Ukraine on Food Safety and Consumer Protection: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 667 (2015, September 2). Available at: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/667-2015-p#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/667-2015-p#Text) (accessed 12 September 2024). (in Ukrainian)

Стаття: надійшла до редакції 19.09.2024

прийнята до друку 10.10.2024

The article: is received 19.09.2024

is accepted 10.10.2024

Бібліографія: Правило О. І. Органи публічного управління у сфері охорони здоров'я України. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право.* Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2024. Вип. 18 (30). С. 118-114. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.108-114>



ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, СІМЕЙНЕ, ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС.
ТРУДОВЕ ПРАВО. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.51

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.115-125>

ДЕЯКІ НЕЗАКОННІ ДІЇ ТА БЕЗДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВООХОРОННИХ
ОРГАНІВ, ШКОДА ЗАВДАНА ЯКИМИ ВІДШКОДОВУЄТЬСЯ НА ЗАГАЛЬНИХ
ПІДСТАВАХ: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Гавриленко Олександр Олександрович,
аспірант юридичного факультету

Вищого навчального закладу «Університет економіки та права «КРОК»,
вул. Табірна, 30-32, м. Київ, Україна, 03113

e-mail: HavrylenkoOO@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3906-8614>

Мета. Метою наукової статті є визначення деяких незаконних дій та бездіяльності правоохоронних органів або їх посадових осіб, шкода завдана якими відшкодовується на загальних підставах відшкодування шкоди, завданої органами державної влади або їх посадовими особами. **Методика.** Методика дослідження включає аналіз наукових праць, аналіз національної судової практики у справах про відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами або їх посадовими особами, та конкретизацію теоретичних положень щодо окремих незаконних дій та бездіяльності правоохоронних органів або їх посадових осіб, шкода завдана якими відшкодовується на загальних підставах. Під час дослідження використовувалися такі **методи** наукового пізнання: метод аналізу, формально-юридичний метод, логічний метод, конкретизація. **Результати.** Встановлено, що в окремих випадках при розгляді справ про відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами або їх посадовими особами, суди першої та апеляційної інстанцій не завжди правильно та достатньо оцінюють незаконні дії, рішення та бездіяльність правоохоронних органів або їх посадових осіб на предмет можливості відшкодування завданої ними шкоди на підставі загальних норм, що регулюють відшкодування шкоди, завданої органами державної влади. Це в свою чергу призводить до відмов у задоволенні позовів про відшкодування шкоди через неправильне застосування норм матеріального права. Висловлено припущення, що однією з причин такої ситуації є відсутність закріпленого в законодавстві переліку незаконних дій, рішень та бездіяльності правоохоронних органів або їх посадових осіб, шкода завдана якими відшкодовується на загальних підставах. На основі аналізу окремих постанов Верховного Суду в справах про відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами або їх посадовими особами, визначено деякі незаконні дії та бездіяльність правоохоронних органів або їх посадових осіб, шкода від яких відшкодовується на загальних підставах, які можуть використовуватися судами як орієнтир при вирішенні питання можливості відшкодувати завдану правоохоронними органами або їх посадовими особами шкоду на загальних засадах. **Наукова новизна.** Виокремлено деякі незаконні дії та бездіяльність правоохоронних органів або їх посадових осіб, шкода завдана якими має відшкодовуватися на загальних підставах, акцентовано увагу на тому, що формування переліку таких незаконних дій, рішень та бездіяльності потенційно сприятиме правильному застосуванню судами норм матеріального права, які визначають загальні засади відшкодування шкоди, до правовідносин з відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами або їх посадовими особами. Встановлено, що це, в свою чергу, підвищить ефективність правового інституту відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами, як засобу захисту прав і свобод людини. **Практична значимість.** Результати дослідження можуть бути використані в подальших наукових

дослідженнях, присвячених інституту відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами або їх посадовими особами, у правозастосовчій практиці та в навчальному процесі при підготовці лекційного та семінарського матеріалу для правових дисциплін.

Ключові слова: відшкодування шкоди, деліктна відповідальність, правоохоронні органи, шкода, право на відшкодування, судова практика, органи державної влади, посадові особи.

O. Havrylenko

PhD student of law faculty of «KROK» University,
Tabirna st., 30-32, Kyiv, Ukraine, 03113
e-mail: HavrylenkoOO@krok.edu.ua

SOME ILLEGAL ACTS AND INACTION OF LAW ENFORCEMENT BODIES, THE DAMAGE CAUSED BY WHICH IS COMPENSATED ON GENERAL BASIS: ANALYSIS OF COURT PRACTICE

Purpose. The purpose of the scientific article is to determine some illegal actions and inaction of law enforcement bodies or their officials, the damage caused by which is compensated on the general basis of compensation for damage caused by state authorities or their officials. **Methodology.** The research methodology includes the analysis of scientific works, the analysis of national judicial practice in cases of compensation for damage caused by law enforcement bodies or their officials, and the specification of theoretical provisions regarding particular illegal actions and inaction of law enforcement bodies or their officials, the damage caused by which is compensated on general basis. The following **methods** of scientific knowledge were used: method of analysis, formal-legal method, logical method, specification method. **Results.** It is determined that in some cases when courts are considering cases of compensation for damage caused by law enforcement bodies or their officials, the courts of the first and appellate instances do not always assess the illegal actions, decisions and inaction of law enforcement bodies or their officials correctly and sufficiently in terms of the possibility of compensating damage, caused by them, on the basis of general norms governing compensation for damage caused by state authorities. This situation, in its turn, leads to refusals to satisfy claims for damages due to incorrect application of substantive law. It is suggested that one of the reasons for this situation is the absence of a list of illegal actions, decisions and inaction of law enforcement bodies or their officials provided for in legislation, the damage caused by which is compensated on general grounds. Based on the analysis of particular decisions of the Supreme Court in cases of compensation for damage caused by law enforcement bodies or their officials, it is identified some illegal actions and inaction of law enforcement bodies or their officials, the damage from which is compensated on general grounds, which can be used by the courts as a guide when considering the possibility of compensating the damage caused by law enforcement bodies or their officials on a general basis. **Originality.** It is singled out some illegal actions and inaction of law enforcement bodies or their officials, the damage caused by which should be compensated on general grounds, and it is emphasized that the formation of a list of such illegal actions, decisions and inaction will potentially contribute to correct application by courts of the norms of substantive law, which determine the general principles of compensation for damage, to legal relations for compensation for damage caused by law enforcement bodies or their officials. It is determined that the existence of such list, in its turn, will increase the effectiveness of the legal institution of compensation for damage caused by law enforcement bodies as a means of protecting human rights and freedoms. **Practical significance.** The results of the study can be used in further scientific research devoted to the institution of compensation for damage caused by law enforcement bodies or their officials, in law enforcement practice and in the educational process when preparing lecture and seminar material for legal disciplines.

Key words: compensation for damage, tort liability, law enforcement bodies, damage, right to compensation, judicial practice, state bodies, officials.

Постановка проблеми. Держава є публічно-правовим утворенням, яке складається із сукупності органів влади, кожен з яких виконує окремі завдання держави та реалізує одну або декілька державних функцій. Вагоме місце серед таких органів займають правоохоронні органи: органи Національної поліції України, органи прокуратури, суди, а також інші органи державної влади, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність або досудове розслідування. Саме ці органи влади за своїм правовим призначенням зобов'язані захищати права і свободи людини, запобігати їх порушенню з боку інших осіб, а у випадку допущення порушення таких прав і свобод вживати визначених законодавством України заходів для якнайшвидшого відновлення прав потерпілої сторони та покарання винних.

Однак, в реальному житті нерідко обставини складаються таким чином, що правоохоронні органи через свої дії, рішення або бездіяльність самі стають суб'єктами завдання шкоди. В такому випадку застосуванню підлягає інститут відшкодування шкоди,

завданої правоохоронними органами державної влади, основне призначення якого забезпечити повне відшкодування матеріальної та моральної шкоди, якої зазнала потерпіла особа від незаконної діяльності таких органів або їх посадових осіб.

Оскільки даний правовий інститут безпосередньо стосується сфери захисту прав людини, він потребує постійної уваги та безперервного дослідження з метою поповнення правової науки новими теоретичними положеннями щодо нього, визначення ефективності його функціонування в системі інструментів захисту прав і свобод людини, встановлення відповідності нормативно-правової бази, яка регулює цей інститут, вимогам сьогодення та формулювання рекомендацій, які могли б покращити правове регулювання відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами державної влади.

Одним із способів дослідження даного правового інституту є аналіз національної судової практики в справах про відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами або їх посадовими особами. Здійснення всебічного аналізу окремих судових рішень дозволяє детальніше зрозуміти, як правові норми, які регулюють відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами або їх посадовими особами, застосовуються на практиці, як реалізується відновлення порушених прав осіб, та дозволяє виявити і дослідити деякі аспекти правового регулювання інституту відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами, яким раніше не приділялося достатньо уваги в наукових роботах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти правового інституту відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої правоохоронними органами, досліджували такі вітчизняні науковці як Боярський О. О., Панченко О. І., Онищенко О. С., Кравчук Д. В., Отрадна О. О., Ківалова Т. С., Хоменко М. М., Ніжинська І. С., Жила О. В., Мазур М. Р., Кучер В. О., Український Д. Я., Лавриненко О. І. та інші. У даному дослідженні будуть наведені та проаналізовані тези, що стосуються теми дослідження, деяких із вищезгаданих науковців.

У правовій науці є багато ґрунтовних праць, присвячених дослідженню правового інституту відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами, окремих його ознак та проблем, пов'язаних з його регулюванням. Проте, незважаючи на наявність таких праць, на сьогоднішній день мало уваги було приділено дослідженню питання незаконних дій, рішень та бездіяльності правоохоронних органів або їх посадових осіб, що завдали шкоду, яка має відшкодовуватися саме на загальних підставах відшкодування шкоди, завданої органами державної влади, зокрема, визначених у ст. ст. 1173-1175 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), а не на підставі спеціальних норм, визначених у ст. 1176 ЦК України або у Законі України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» (далі – Закон про порядок відшкодування шкоди) [1; 2].

Постановка завдання. Завданням дослідження є визначення деяких незаконних дій та бездіяльності правоохоронних органів, шкода від яких має відшкодовуватися на загальних засадах відшкодування шкоди, завданої органами державної влади, шляхом аналізу окремих національних судових рішень у справах про відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами або їх посадовими особами.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній день відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами, регулюється як загальними нормами про відшкодування шкоди, завданої органами державної влади, до яких

відносяться норми національних законодавчих актів (ст. 56 Конституції України, ст. ст. 1173-1175 ЦК України) і норми міжнародно-правових актів, які були ратифіковані Україною та є частиною українського законодавства (п. 5 ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція)), так і спеціальними, які в національному законодавстві визначені в ст. 1176 ЦК України та Законі про порядок відшкодування шкоди [1; 2; 3; 4].

Деякі вчені звертають увагу, що застосування загальних або спеціальних норм для відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами, визначається, зокрема, тим, якою незаконною дією, рішенням або бездіяльністю правоохоронного органу була завдана особі шкода.

Так, Боярський О. О., досліджуючи питання визначення суб'єктного складу у зобов'язаннях по відшкодуванню шкоди, завданої судовими органами, вказує, що у випадку завдання судовими органами шкоди незаконними діями, рішеннями та бездіяльністю, які визначені в ч. 1 ст. 1176 ЦК України, відшкодування такої шкоди здійснюється у спеціальному порядку, а якщо шкода завдана іншою незаконною діяльністю судового органу, яка не вказана у ст. 1176 ЦК України, то шкода відшкодовується на підставі ст. 1174 ЦК України [5, с. 18]. Проаналізувавши тезу науковця, можна зробити висновок, що при визначенні того, на підставі якої норми необхідно здійснювати відшкодування за шкоду, завдану правоохоронними органами, необхідно керуватися тим, чи вказана незаконна дія, рішення або бездіяльність, якою була завдана шкода, у нормі, що визначає спеціальну підставу для відшкодування. Якщо вказана, то вчений пропонує здійснювати відшкодування на її підставі, а якщо ні, то відшкодовувати шкоду на загальних підставах.

Також, на поділ незаконних дій, рішень та бездіяльності правоохоронних органів на такі, шкода від яких повинна відшкодовуватися або на підставі загальних норм, що регулюють відшкодування шкоди, завданої органами державної влади, або на підставі норми ст. 1176 ЦК України, звертає увагу Ніжинська І. С., яка зазначає, що ст. 1176 ЦК України підлягає застосуванню у випадку завдання особі шкоди незаконною дією, рішенням або бездіяльністю органу дізнання, досудового розслідування, прокуратури або суду, які передбачені безпосередньо в ст. 1176 ЦК України [6, с. 84]. Шкода, завдана іншою діяльністю, рішеннями або бездіяльністю таких органів, на думку вченої потрібно відшкодовувати на загальних підставах [6, с. 84].

Подібною до попередніх тез є думка Кравчук Д. В., яка вважає, що ст. 1176 ЦК України містить вичерпний перелік незаконних дій правоохоронних органів, шкода від яких має відшкодовуватися саме на підставі ст. 1176 ЦК України, а тому шкода, спричинена іншими незаконними діями, рішеннями та бездіяльністю таких органів, які не зазначені в ст. 1176 ЦК України, на думку вченої має відшкодовуватися на загальних підставах відшкодування шкоди, визначених в ст. ст. 1173-1175 ЦК України [7, с. 117-118].

Як можна побачити, багато науковців розділяють незаконні дії, рішення та бездіяльність правоохоронних органів або їх посадових осіб на ті, шкода від яких відшкодовується на загальних підставах відшкодування шкоди, завданої органами державної влади, та на ті, шкода завдана якими відшкодовується на підставі спеціальних норм відшкодування шкоди, завданої саме правоохоронними органами.

Підтримуючи думки вищезазначених науковців, варто зазначити, що дійсно, якщо проаналізувати ч. 1 ст. 1176 ЦК України, можна побачити, що законодавець в ній чітко визначив, за які конкретні незаконні дії правоохоронних органів відшкодовується шкода на підставі ст. 1176 ЦК України. До них відносяться незаконне засудження фізичної особи,

незаконне притягнення її до кримінальної відповідальності, незаконне застосування запобіжного заходу, незаконне затримання, незаконне накладення адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт [1].

Тобто, щодо питання переліку незаконних дій, рішень та бездіяльності правоохоронних органів, якими має бути завдана шкода, щоб застосувати ст. 1176 ЦК України для відшкодування, проблем не виникає, оскільки вони прямо вказані в нормі.

Іншим чином виглядає ситуація, коли мова йде про незаконні дії, рішення та бездіяльність правоохоронних органів, якими має бути завдана шкода, щоб відшкодувати її на загальних засадах відшкодування шкоди, завданої органами державної влади або їх посадовими особами. Чітко визначеного переліку таких незаконних дій, рішень та бездіяльності правоохоронних органів в законодавстві немає.

Наприклад, ч. 6 ст. 1176 ЦК України вказує, що на загальних підставах відшкодовується шкода, завдана фізичній або юридичній особі внаслідок іншої незаконної дії, рішення або бездіяльності правоохоронного органу [1]. Аналіз даного положення та вже згаданого вище положення ч. 1 ст. 1176 ЦК України дозволяє зробити висновок, що відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами, здійснюється на загальних підставах у випадку, коли шкода завдана незаконними діями, рішеннями або бездіяльністю правоохоронного органу, які не зазначені в ч. 1 ст. 1176 ЦК України. Проте конкретні такі незаконні дії, рішення або бездіяльність правоохоронних органів положення ст. 1176 ЦК України не визначає, так само як і інші законодавчі акти.

Необхідно згадати, що ст. 1 Закону про порядок відшкодування шкоди також визначає перелік незаконних дій, рішень та бездіяльності правоохоронних органів, якими може бути завдана шкода, що підлягає відшкодуванню, однак, на нашу думку, норма даної статті є спеціальною, а тому у випадку завдання шкоди діяльністю або бездіяльністю правоохоронних органів, що підпадає під дію даної статті, відшкодування такої шкоди має провадитися на її підставі, а не на підставі загальних норм про відшкодування шкоди, завданої органами державної влади [2].

Однією з можливих причин відсутності в національному законодавстві України переліку незаконних дій, рішень і бездіяльності правоохоронних органів та їх посадових осіб, шкода завдана якими має відшкодовуватися на загальних підставах, може бути великий обсяг повноважень таких органів та їх посадових осіб, який періодично змінюється. З огляду на це, закріпити чіткий перелік таких незаконних дій, рішень та бездіяльності правоохоронних органів та їх посадових осіб на законодавчому рівні було б дуже складно.

Вищезазначене дозволяє зробити висновок, що визначення того, що завдана тією чи іншою незаконною дією, бездіяльністю або тим чи іншим незаконним рішенням шкода має відшкодовуватися на загальних підставах, законодавець повністю покладає на розсуд суду.

Такий підхід має певний негативний наслідок, який полягає в тому, що у деяких випадках, при розгляді судових справ про відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами, суди першої та апеляційної інстанцій недостатньо або неправильно оцінюють дії, рішення або бездіяльність правоохоронних органів, якими позивачам було завдано шкоди та які не вказані в нормах, що визначають спеціальні підстави відшкодування шкоди, не намагаються аналізувати дії, рішення та бездіяльність, як такі, шкода від яких може бути відшкодована на загальних підставах, і через це відмовляють в задоволенні позовів. Як приклади, зокрема, можна навести рішення Галицького районного суду міста Львова від 01.11.2017 року в справі № 461/303/15,

рішення Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 04.02.2021 року в справі № 686/25511/20 та рішення Апеляційного суду Полтавської області від 17.05.2017 року в справі № 532/1243/16-ц [8; 9; 10].

Така ситуація негативно впливає на ефективність правового інституту відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами, як одного із засобів захисту порушених прав і свобод людини, і, відповідно, зменшує рівень захисту прав і свобод людини від незаконної діяльності правоохоронних органів.

Одним із можливих способів вирішення цього питання може бути визначення деяких конкретних незаконних дій, рішень та бездіяльності правоохоронних органів, якими було завдано шкоди, що підлягає відшкодуванню на загальних підставах, для того, щоб суди могли орієнтуватися на них в подальшому при розгляді справ про відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами. Зокрема, визначити такі незаконні дії, рішення та бездіяльність можна шляхом аналізу окремих судових рішень Верховного Суду в справах про відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами.

Наприклад, постановою Другої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 03.04.2019 року у справі № 461/303/15-ц було скасовано рішення судів першої та апеляційної інстанцій, якими позивачу було відмовлено у відшкодуванні шкоди, завданої незаконною бездіяльністю посадової особи правоохоронного органу, а саме слідчим Галицького районного відділу Львівського міського управління Головного управління Міністерства внутрішніх справ у Львівській області [11]. Незаконна бездіяльність в цьому випадку полягала в незбереженні майна позивача, яке було вилучено в результаті обшуку та взято на зберігання, і, як наслідок, його неповерненні [11]. При прийнятті даної постанови суд виходив з того, що суди попередніх інстанцій неправильно застосували норми матеріального права, не звернули увагу на те, що в даній ситуації бездіяльність слідчих органів щодо збереження майна позивача та, як результат, неповернення цього майна, завдала шкоди особі та є підставою для відшкодування її позивачу шляхом застосування до правовідносин ст. 1174 ЦК України [11].

Проаналізувавши вищевказану постанову, можна визначити, що прикладом незаконної бездіяльності правоохоронного органу, яка завдала шкоди, що має відшкодовуватися на загальних підставах, є незабезпечення правоохоронними органами збереження вилученого в ході обшуку майна особи, що має наслідком неможливість його повернення. Право власності є одним із основоположних прав людини, а тому його захист та відновлення, зокрема, за допомогою інституту відшкодування шкоди, завданої органами державної влади або їх посадовими чи службовими особами, є важливим у правовій державі.

Також, варто згадати постанову Другої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 02.11.2022 року в справі № 757/60318/19-ц, якою було задоволено касаційну скаргу позивача про відшкодування моральної шкоди, завданої бездіяльністю правоохоронних органів, яка полягала у відмові прокуратури Автономної Республіки Крим закрити кримінальне провадження в зв'язку зі скасуванням кримінальної відповідальності за діяння, які були вчинені позивачем, та припинити розшук позивача [12]. Відмова прокуратури вчинити ці дії призвела до неможливості позивача вільно пересуватися за межі свого місця перебування, в подальшому стала наслідком його затримання, і загалом через цю відмову проти позивача протягом тривалого часу було необґрунтовано відкрито кримінальне провадження [12]. При розгляді даної справи Друга судова палата Касаційного цивільного суду Верховного Суду прийшла до висновку, що місцевий та апеляційний суди помилково визначили, що зазначена вище незаконна бездіяльність

органу прокуратури не завдала позивачу моральної шкоди [12]. На думку касаційної інстанції шкода була завдана і підставами її відшкодування є ст. ст. 1173-1174 ЦК України [12].

Дане рішення є ще одним прикладом відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами, на загальних підставах. В даному випадку різновидом незаконної бездіяльності, якою була завдана шкода, є відмова правоохоронного органу вчинити певні дії, а саме: закрити кримінальне провадження в зв'язку зі скасуванням кримінальної відповідальності за діяння, яке вчинила особа, та припинити її розшук.

Окрім вищенаведених постанов, варто згадати постанову Першої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 10.01.2019 року в справі № 532/1243/16-ц, якою було скасовано рішення апеляційного суду та залишено в силі рішення місцевого суду, який задовольнив позов про відшкодування особі моральної шкоди, завданої незаконними діями посадових осіб правоохоронного органу, що полягали у складенні протоколу про адміністративне правопорушення та здійсненні провадження у справі про притягнення до адміністративної відповідальності, яка в подальшому була закрита судом за відсутністю складу адміністративного правопорушення [13]. Суд касаційної інстанції погодився з висновком місцевого суду про те, що в даній справі відсутні підстави для застосування до правовідносин положень ст. 1 Закону про порядок відшкодування шкоди та положень ч. 1 ст. 1176 ЦК України, оскільки стосовно позивача не було вчинено незаконних дій, вичерпний перелік яких наведений в цих нормах, і що відшкодування шкоди має здійснюватися на загальних підставах, а саме на підставі ст. 1174 ЦК України [13].

В даному випадку аналіз вищенаведеної постанови дає можливість визначити саме незаконні дії посадових осіб правоохоронних органів, шкода завдана якими має відшкодовуватися на загальних підставах. Ними є незаконне складання протоколу про адміністративне правопорушення та здійснення провадження у справі про притягнення до адміністративної відповідальності, яка в подальшому була закрита судом за відсутністю складу адміністративного правопорушення. Проаналізована судова постанова, на нашу думку, добре демонструє співвідношення рівня відповідальності та обсягу повноважень, які мають правоохоронні органи та їх посадові чи службові особи. Посадові особи правоохоронного органу мають достатньо широкий спектр повноважень, однак реалізовувати їх вони повинні тільки відповідно до закону, розуміючи, які наслідки можуть бути в разі незаконної реалізації ними своїх владних повноважень.

Останнім у даному дослідженні, на нашу думку, варто проаналізувати судові рішення в якому відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами або їх посадовими особами, призначається на підставі норм Конвенції.

Так, у справі № 728/959/20 про відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами державної влади, особа звернулася в суд касаційної інстанції з проханням скасувати рішення судів попередніх інстанцій та задовольнити її позов про відшкодування моральної та матеріальної шкоди, завданої шляхом недотримання норм кримінального процесуального закону, які призвели до ув'язнення особи понад остаточне покарання призначене судом, що вплинуло на її здоров'я, соціальні зв'язки, сімейний та психологічний стан [14]. Дослідивши матеріали справи, суд касаційної інстанції прийшов до висновку, що місцевий та апеляційний суди неправильно оцінили обставини справи та необґрунтовано відмовили особі в задоволенні позову про відшкодування шкоди [14]. Суд вказав, що хоча до ситуації, в якій опинився позивач, не можна застосувати положення Закону про порядок відшкодування шкоди, відшкодування шкоди в таких обставинах

можливе на підставі п. 5 ст. 5 Конвенції, який передбачає, що кожен, хто є потерпілим від арешту або затримання, здійсненого всупереч положенням ст. 5 Конвенції, має забезпечене правовою санкцією право на відшкодування [14]. З огляду на це, постановою Першої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 06.07.2022 року в справі № 728/959/20 касаційну скаргу позивача було частково задоволено, рішення місцевого та апеляційного судів скасовано і призначено стягнути з Державного бюджету України на користь позивача кошти для відшкодування моральної шкоди [14]. Тобто, проаналізувавши дане рішення, можна зробити висновок, що в цій ситуації недотримання норм кримінального процесуального закону, які призвели до ув'язнення особи понад остаточне покарання призначене судом, було визнано касаційною інстанцією незаконною бездіяльністю правоохоронних органів, яка спричинила шкоду, що має бути відшкодована на загальних підставах.

Вищенаведене рішення демонструє, що суди при вирішенні справ про відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами, застосовують як підстави відшкодування шкоди не тільки норми національного законодавства, а також норми міжнародних нормативно-правових актів, які підписала та ратифікувала Україна. Зокрема, норми такого фундаментального міжнародно-правового акту у сфері прав і свобод людини як Конвенція. Варто відмітити, що практика застосування національними судами України Конвенції при вирішенні справ про відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами, є доволі поширеною. Ось лише декілька прикладів судових рішень, при прийнятті яких суди, зокрема, використовували положення Конвенції та Протоколів до неї: постанова Першої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 03.08.2022 року в справі № 686/25511/20, постанова Другої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 03.02.2021 року в справі № 637/375/19, постанова Другої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 11.03.2020 року в справі № 204/5876/17-ц [15; 16; 17]. На нашу думку, такий підхід судів є правильним і черговий раз підтверджує, що Україна рухається по шляху розбудови демократичної та правової держави і має на ньому здобутки.

Висновки. За результатами дослідження можна зробити такі висновки:

1. На сьогоднішній день існує проблема щодо правильного застосування деякими судами норм, які визначають загальні підстави для відшкодування шкоди, завданої органами державної влади або їх посадовими особами, зокрема, ст. ст. 1173-1174 ЦК України, до правовідносин, які виникають через завдання правоохоронними органами або їх посадовими особами шкоди незаконними діями, рішеннями чи бездіяльністю, які не підпадають під дію спеціальних норм, що регулюються ст. 1176 ЦК України та положеннями Закону про порядок відшкодування шкоди;

2. Однією з можливих причин даної проблеми, на нашу думку, є відсутність певного переліку таких незаконних дій, рішень та бездіяльності до якого суди могли б звертатися при розгляді справ про відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами;

3. Визнаючи, що велика кількість різноманітних видів повноважень і рішень правоохоронних органів та їх посадових осіб не дозволяє закріпити на законодавчому рівні весь перелік незаконних дій, рішень та бездіяльності таких органів та їх посадових осіб, шкода від яких відшкодовується на загальних засадах, приходимо до висновку, що такий перелік можна сформулювати шляхом узагальнення судової практики, зокрема, практики Верховного Суду;

4. На підставі аналізу окремих постанов Верховного Суду в справах про відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами або їх посадовими особами,

нами визначено деякі незаконні дії та бездіяльність правоохоронних органів або їх посадових осіб, шкода завдана якими має відшкодовуватися на загальних підставах, а саме:

1) незабезпечення правоохоронними органами збереження вилученого в ході обшуку майна особи, що має наслідком неможливість повернути таке майно;

2) відмова правоохоронного органу закрити кримінальне провадження у зв'язку зі скасуванням кримінальної відповідальності за діяння, яке вчинила особа, і припинення її розшуку, що призвело до необґрунтованого кримінального переслідування особи;

3) незаконне складання протоколу про адміністративне правопорушення та провадження у справі про притягнення до адміністративної відповідальності, яка в подальшому була закрита судом за відсутності складу адміністративного правопорушення;

4) недотримання норм кримінального процесуального закону, що призвело до ув'язнення особи понад остаточне покарання призначене судом;

5. Як вже було зазначено, обсяг повноважень правоохоронних органів та їх посадових осіб є доволі великим, а тому вищевказаний перелік, відповідно, не є вичерпним. Однак, він може стати для національних судів тим стартовим орієнтиром, до якого вони будуть звертатися при вирішенні справ про відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами або їх посадовими особами, де відшкодування шкоди має призначатися на загальних підставах. На нашу думку, це сприятиме ефективному застосуванню правового інституту відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами, що матиме вираження в правильному застосуванні судами в таких справах норм матеріального права, які визначають загальні засади відшкодування шкоди, завданої органами державної влади або їх посадовими особами, і, відповідно, посилить захист осіб, які зазнали шкоди.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Дата оновлення: 03.09.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 05.11.2024)
2. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду: Закон України від 01.12.1994 р. № 266/94-ВР. Дата оновлення: 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 04.11.2024)
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 04.11.2024)
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Рада Європи. 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 04.11.2024)
5. Боярський О. О. Відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю суду : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2008. 21 с.
6. Ніжинська І. С. Відшкодування шкоди, завданої незаконними діями службових осіб дізнання і досудового слідства в системі органів внутрішніх справ України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2003. 191 с.
7. Кравчук Д. В. Цивільно-правова відповідальність держави за шкоду, заподіяну приватним особам: дис. ... док. філософії: 081 Право. Київ, 2020. 181 с. URL: https://scc.knu.ua/upload/iblock/6ad/dis_%D0%9A%D1%80%D0%B0%D0%B2%D1%87%D1%83%D0%BA_%D0%94_%D0%92.pdf (дата звернення: 05.11.2024)
8. Рішення Галицького районного суду міста Львова від 01 листопада 2017 р., судова справа № 461/303/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/69983882> (дата звернення: 05.11.2024)
9. Рішення Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 04 лютого 2021 р., судова справа № 686/25511/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94820940> (дата звернення: 03.11.2024)
10. Рішення Апеляційного суду Полтавської області від 17 травня 2017 р., судова справа № 532/1243/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/66542216> (дата звернення: 05.11.2024)

11. Постанова Другої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 03 квітня 2019 р., судова справа № 461/303/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81264016> (дата звернення: 04.11.2024)
12. Постанова Другої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 02 листопада 2022 р., судова справа № 757/60318/19-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107277444> (дата звернення: 04.11.2024)
13. Постанова Першої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 10 січня 2019 р., судова справа № 532/1243/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79161930> (дата звернення: 04.11.2024)
14. Постанова Першої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 06 липня 2022 р., судова справа № 728/959/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105218294> (дата звернення: 05.11.2024)
15. Постанова Першої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 03 серпня 2022 р., судова справа № 686/25511/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105706284> (дата звернення: 05.11.2024)
16. Постанова Другої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 03 лютого 2021 р., судова справа № 637/375/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94770600> (дата звернення: 05.11.2024)
17. Постанова Другої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 11 березня 2020 р., судова справа № 204/5876/17-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88337834> (дата звернення: 05.11.2024)

References

1. Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine № 435-IV. (2003, January 16). Date of update: 3 September 2024. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>. (accessed: 5 November 2024). (in Ukrainian)
2. On the procedure for compensation for damage caused to a citizen by illegal actions of bodies carrying out operational and investigative activities, pre-trial investigation bodies, the prosecutor's office and the court: Law of Ukraine № 266/94-BP. (1994, December 1). Date of update: 31 March 2023. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80#Text>. (accessed: 4 November 2024). (in Ukrainian)
3. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine № 254к/96-BP. (1996, June 28). Date of update: 1 January 2020. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (accessed: 4 November 2024). (in Ukrainian)
4. Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: Council of Europe. (1950, November 4). Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text. (accessed: 4 November 2024). (in Ukrainian)
5. Boyarsky, O. O. (2008). *Compensation for damage caused by illegal decisions, actions or inaction of the court*: PhD thesis abstract. Odesa. (in Ukrainian)
6. Nizhynska, I. S. (2003). *Compensation for damage caused by illegal actions of officials of inquiry and pre-trial investigation in the system of internal affairs bodies of Ukraine*: PhD diss. Kyiv. (in Ukrainian)
7. Kravchuk, D. V. (2020). *Civil liability of the state for damage caused to private individuals*: PhD diss. Kyiv. Available at: https://scc.knu.ua/upload/iblock/6ad/dis___%D0%9A%D1%80%D0%B0%D0%B2%D1%87%D1%83%D0%BA_%D0%94_%D0%92.pdf. (accessed: 5 November 2024). (in Ukrainian)
8. Decision of the Halytsky District Court of the city of Lviv dated November 1, 2017, court case № 461/303/15. Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/69983882>. (accessed: 5 November 2024). (in Ukrainian)
9. Decision of the Khmelnytskyi City District Court of the Khmelnytskyi Region dated February 4, 2021, court case № 686/25511/20. Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94820940>. (accessed: 3 November 2024). (in Ukrainian)
10. Decision of the Court of Appeal of the Poltava Region dated May 17, 2017, court case № 532/1243/16-ц. Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/66542216> (accessed: 5 November 2024) (in Ukrainian)
11. Resolution of the Second Judicial Chamber of the Civil Court of Cassation of the Supreme Court dated April 3, 2019, court case № 461/303/15-ц. Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81264016> (accessed: 4 November 2024) (in Ukrainian)

12. Resolution of the Second Judicial Chamber of the Civil Court of Cassation of the Supreme Court dated November 2, 2022, court case № 757/60318/19-ц. Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107277444> (accessed: 4 November 2024) (in Ukrainian)
13. Resolution of the First Judicial Chamber of the Civil Court of Cassation of the Supreme Court dated January 10, 2019, court case № 532/1243/16-ц. Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79161930> (accessed: 4 November 2024) (in Ukrainian)
14. Resolution of the First Judicial Chamber of the Civil Court of Cassation of the Supreme Court dated July 6, 2022, court case № 728/959/20. Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105218294> (accessed: 5 November 2024) (in Ukrainian)
15. Resolution of the First Judicial Chamber of the Civil Court of Cassation of the Supreme Court dated August 3, 2022, court case № 686/25511/20. Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105706284> (accessed: 5 November 2024) (in Ukrainian)
16. Resolution of the Second Judicial Chamber of the Civil Court of Cassation of the Supreme Court dated February 3, 2021, court case № 637/375/19. Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94770600> (accessed: 5 November 2024) (in Ukrainian)
17. Resolution of the Second Judicial Chamber of the Civil Court of Cassation of the Supreme Court dated March 11, 2020, court case № 204/5876/17-ц. Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88337834> (accessed: 5 November 2024) (in Ukrainian)

Стаття: надійшла до редакції 15.11.2024
прийнята до друку 04.02.2024
The article: is received 15.11.2024
is accepted 04.02.2024

Бібліографія: Гавриленко О. О. Деякі незаконні дії та бездіяльність правоохоронних органів, шкода завдана якими відшкодовується на загальних підставах: аналіз судової практики. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право.* Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2024. Вип. 18 (30). С. 115-125. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.115-125>



УДК 347

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.126-130>

СПАДКУВАННЯ НЕРУХОМОГО МАЙНА ЗА УМОВ СПІЛЬНОГО ПРОЖИВАННЯ

Пушка Діана Михайлівна,
асистент кафедри права та публічного управління
ЗВО «Університет Короля Данила»,
вул. Є. Коновальця, 35, м. Івано-Франківськ, 76018, Україна,
e-mail: diana.pushka@ukd.edu.ua,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-6397-6587>

Мета. Метою роботи є дослідити особливості та проблематику спадкування нерухомого майна за умов спільного проживання, з'ясувати правові наслідки нерозірваного шлюбу спадкодавця з третьою особою для кола спадкоємців та визначення їх часток у спадщині. **Методика** дослідження полягає в аналізі положень чинного законодавства, практики їх застосування та наукових доктрин. **Результати дослідження** виявили, що співмешкання може суттєво впливати на коло спадкоємців та їх частки у спадщині. Зокрема, дослідження показало, що у випадку нерозірваного шлюбу спадкодавця з третьою особою, ця особа може мати право на частку у спадщині, навіть якщо вона не була офіційно визнана спадкоємцем, оскільки може призводити до складнощів у розділі спадкового майна між іншими спадкоємцями. **Наукова новизна** полягає в комплексному аналізі правових наслідків спільного проживання на спадкування нерухомості за умов нерозірваного шлюбу спадкодавця, що дозволяє краще зрозуміти проблематику правового статусу таких спадкоємців. **Практична значимість** - надання рекомендацій щодо врахування питань співмешкання при спадкуванні нерухомості. Необхідно приділити питанню співвідношення формальних правових вимог та принципів справедливості при визначенні кола спадкоємців та обсягу їхніх часток у спадщині. Вивчення судової практики у таких спадкових спорах дасть змогу виявити проблемні аспекти у застосуванні чинного законодавства та сформулювати обґрунтовані пропозиції щодо його удосконалення. Результати проведеного дослідження можуть бути використані для вдосконалення нормативно-правового регулювання у сфері спадкування з метою досягнення балансу між дотриманням формальних вимог та забезпеченням справедливості.

Ключові слова: спадкування, нерухоме майно, спільне проживання, спадкоємі, частки спадщини, шлюб, шлюбні відносини.

Diana Pushka
Assistant Law and Public Administration, King Danylo University,
Konovaltsya Street, 35, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine,
e-mail: diana.pushka@ukd.edu.ua

INHERITANCE OF REAL ESTATE UNDER CONDITIONS OF COHABITATION

Purpose. The purpose of the article is to explore the peculiarities of inheritance of real estate under conditions of joint residence, find out the legal consequences of the indissoluble marriage of the testator with a third person for the circle of heirs and determine their shares in the inheritance. The research **methodology** consists in the analysis of the provisions of the current legislation, the practice of their application and scientific doctrines. The research **results** revealed that joint residence can significantly affect the circle of heirs and their shares in the inheritance. In particular, the study showed that in the case of the indissoluble marriage of the testator with a third person, this person may have the right to a share in the inheritance, even if it has not been officially recognized heir. This can lead to difficulties in the section of the hereditary property between other heirs. **Originality.** The scientific novelty lies in a comprehensive analysis of the legal consequences of cohabitation on the inheritance of real estate under the conditions of the indissoluble marriage of the testator, which allows us to better understand the problems of the legal status of such heirs. **Practical significance** - providing recommendations on taking into account the issues of joint residence in the inheritance of real estate. It is necessary to pay attention to the relationship of formal legal requirements and principles of justice in determining the circle of heirs and the volume of their shares in the inheritance. The study of judicial practice in such hereditary disputes will reveal problematic aspects in the application of current legislation and formulate reasonable proposals for its improvement. The results of the study can be used to improve regulatory regulation in the field of inheritance in order to achieve a balance between compliance with formal requirements and ensuring fairness.

Key words: inheritance, real estate, joint residence, heirs, shares of inheritance, marriage, marriage relations.

Постановка проблеми. Спадкування нерухомого майна є одним із найбільш важливих та складних інститутів цивільного права. Особливої актуальності набуває проблема спадкування особами, які претендують на статус спадкоємців четвертої черги на підставі спільного проживання зі спадкодавцем. Враховуючи, що сам факт проживання однією сім'єю без шлюбу потребує належного підтвердження та може ускладнюватися наявністю правових перешкод, дослідження цих аспектів є важливим науковим та практичним завданням. Проблема спадкування нерухомого майна особами, які претендують на статус спадкоємців четвертої черги на підставі спільного проживання зі спадкодавцем, стає ще більш ускладненою в ситуаціях, коли у спадкодавця існує нерозірваний шлюб з третьою особою. Такий шлюб формально є юридично діючим і породжує правові наслідки, які можуть суттєво вплинути на спадкові права осіб, що спільно проживали зі спадкодавцем, але не перебували з ним у зареєстрованому шлюбі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання спадкування нерухомого майна за умов спільного проживання досліджувалось у працях таких вчених, як О.В. Дзера, І.В. Спасибо-Фатєєва, Г.Гаро, Л. Гриценко, та інші. Зокрема, вченими проаналізовано правові наслідки спільного проживання на коло спадкоємців, визначення часток у спадщині, права членів сім'ї спадкодавця тощо. Проте потребують подальшого дослідження окремі аспекти даної проблеми. Незважаючи на наявність наукових напрацювань, все ще залишаються невирішеними окремі питання, зокрема правова обґрунтованість при встановленні кола осіб, які вважаються такими, що спільно проживали зі спадкодавцем, врахування особливостей спільного проживання при визначенні часток у спадщині, правові наслідки перебування одного з учасників фактичних шлюбних відносин у зареєстрованому шлюбі.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей спадкування нерухомого майна за умов спільного проживання, аналіз правових наслідків такого проживання для кола спадкоємців та визначення їх часток у спадщині.

Виклад основного матеріалу дослідження. У системі спадкового права України інститут спільного проживання посідає особливе місце, виступаючи важливим юридичним фактом, що впливає на виникнення, зміну та припинення спадкових правовідносин. Законодавець, враховуючи соціальну значущість фактичних сімейних відносин, передбачив специфічний механізм захисту майнових інтересів осіб, які проживали зі спадкодавцем.

Правове регулювання спадкування особами, які співмешкали зі спадкодавцем, здійснюється комплексом нормативно-правових актів, центральне місце серед яких посідає Цивільний кодекс України. Відповідно до статті 1264 Цивільного кодексу України, визначальним критерієм включення до складу спадкоємців четвертої черги є підтвердження факту безперервного проживання із спадкодавцем протягом не менше п'яти років до моменту відкриття спадщини[1]. Зазначена норма має імперативний характер та встановлює чіткі темпоральні межі для набуття відповідного правового статусу.

Здійснення права на спадкування особами, що перебували у фактичних сімейних зв'язках зі спадкодавцем, вимагає попереднього судового встановлення факту їх спільного ведення домогосподарства. При цьому важливо враховувати наявність

спадкоємців попередніх черг, оскільки їх існування може суттєво вплинути на можливість реалізації спадкових прав особою, яка претендує на спадкування у четверту чергу. Аналіз судової практики, зокрема позиції Верховного Суду України, свідчить про те, що сам факт спільного проживання чоловіка та жінки без зареєстрованого шлюбу не породжує автоматичного виникнення права на спадкування у першу чергу[2]. Натомість, передбачає можливість спадкування такими особами у четверту чергу за умови дотримання часового цензу.

Варто зазначити, що навіть за відсутності права на спадкування, особа, яка перебувала у фактичних шлюбних правовідносинах зі спадкодавцем, зберігає право на захист майнових інтересів через механізм визнання права спільної сумісної власності на майно, набуте за час співмешкання. Це право ґрунтується на положеннях статті 74 Сімейного кодексу України та передбачає можливість виключення відповідного майна зі складу спадкової маси [3].

Обов'язковою умовою для визнання особи спадкоємцем четвертої черги за законом є документальне підтвердження факту проживання однією сім'єю зі спадкодавцем протягом не менше 5 років до його смерті. При цьому, суд повинен керуватись положеннями ст. 3 Сімейного кодексу України, відповідно до якої сім'я створюється на підставах, що не є заборонені законом і таких, які не суперечать моральним засадам суспільства[4]. Аналіз судової практики свідчить про наявність проблемних аспектів при встановленні факту спільного проживання однією сім'єю. Зокрема, спостерігаються випадки, коли суди не приділяють належної уваги перевірці наявності зареєстрованого шлюбу одного з учасників фактичних шлюбних відносин з іншою особою [5]. У багатьох випадках суди обмежуються встановленням самого факту спільного проживання, не досліджуючи питання існування нерозірваного шлюбу з третьою особою. Така практика викликає серйозні застереження, оскільки створення позашлюбних сімейних зв'язків між особами, коли один з учасників перебуває у зареєстрованому шлюбі з іншою особою, прямо суперечить моральним засадам суспільства. Це положення ґрунтується на принципі моногамії, який є основоположним для сімейного права України. Відповідно до цього, можна стверджувати, що особа, яка перебувала у позашлюбних відносинах зі спадкодавцем, маючи при цьому нерозірваний шлюб з іншою особою, не може набувати права на спадкування як спадкоємець четвертої черги за законом. Цей висновок залишається актуальним навіть за наявності судового рішення про встановлення факту спільного проживання.

З метою вдосконалення судової практики у цій категорії справ, видається необхідним запровадження комплексного підходу до розгляду заяв про встановлення факту проживання однією сім'єю. Такий підхід повинен обов'язково включати перевірку наявності зареєстрованого шлюбу заявника, який не був припинений у встановленому законом порядку. За наявності такого шлюбу, суд має відмовляти у задоволенні заяви про встановлення факту співмешкання, оскільки такі відносини суперечать моральним засадам суспільства. Важливо підкреслити, що встановлення вищезазначеного факту має відбуватися з урахуванням всіх юридично значущих обставин, які можуть вплинути на правомірність створення сімейних відносин. Це включає не лише перевірку тривалості проживання, але й дослідження правових перешкод для створення сім'ї.

Висновки. Розглянута проблематика демонструє необхідність системного підходу до оцінки умов спадкування за законом. При цьому особливу увагу слід приділяти відповідності фактичних відносин між спадкодавцем та потенційним

спадкоємцем моральним засадам суспільства. Такий підхід забезпечить справедливе вирішення спадкових спорів та сприятиме формуванню єдиної судової практики. Проведене дослідження дозволило встановити, що спільне проживання зі спадкодавцем є важливим фактором, який суттєво впливає на спадкування нерухомого майна. Було встановлено ключові аспекти спадкування нерухомого майна особами, які претендують на статус спадкоємців четвертої черги а саме:

- розширення кола спадкоємців за законом, надаючи їм право на спадкування нарівні з іншими спадкоємцями першої черги;
- необхідність комплексної перевірки умов набуття статусу спадкоємця, включаючи не лише фактичне спільне проживання, але й відсутність правових перешкод для створення сім'ї;
- важливість встановлення відсутності зареєстрованого шлюбу у осіб, які претендують на встановлення факту проживання однією сім'єю;
- визначальний вплив моральних засад суспільства на можливість встановлення права на спадкування, що виключає можливість набуття спадкових прав особами, які перебували у фактичних шлюбних відносинах за наявності нерозірваного шлюбу.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямку є:

- розробка чітких критеріїв перевірки правових перешкод для визнання факту проживання однією сім'єю;
- вдосконалення процедури встановлення відсутності зареєстрованого шлюбу в судовому порядку;
- формування єдиних підходів у судовій практиці щодо встановлення факту спільного проживання та його правових наслідків для спадкування;
- внесення доповнень до процесуального законодавства щодо обов'язкового подання заявником документів про сімейний стан.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43515#Text>
2. Про судову практику у справах про спадкування. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08#Text>
3. Спадкові спори у разі смерті одного з подружжя: як захистити інтереси клієнта? Г.Гаро, Л. Гриценко, О. Мотилук, В. Сандулеєва, Т. Денисова, О. Серишева, О. Вікенфельд, Т. Жидачек. Х.: ФАКТОР-МЕДІА, 2022. 144 с.
4. Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v-753740-13#Text>
5. Єдиний державний реєстр судових рішень. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/28195242>

References

1. Civil Code of Ukraine. Official webportal of the Parliament of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43515#Text> (date of appeal: 07.11.2024). (in Ukrainian)
2. On judicial practice in cases of inheritance. Official webportal of the Parliament of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08#Text> (accessed 07.11.2024). (in Ukrainian)
3. Garo G., Gritsenko L., Motylyuk O. et al. (2022). *Spadkovi spory u razi smerti odnogo z podruzhzhia: yak zakhystyty interesy kliienta?* [Common disputes in the event of the death of one of the spouses: how to protect the interests of the client?]. H.: FACTOR-MEDIA. (in Ukrainian)
4. On judicial practice in civil cases of inheritance. Official webportal of the Parliament of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v-753740-13#Text> (accessed 06.11.2024). (in Ukrainian)

5. Unified state register of court decisions. Unified state register of court decisions. Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/28195242> (accessed 07.11.2024). (in Ukrainian)

Стаття: надійшла до редакції 18.10.2024

прийнята до друку 11.11.2024

The article: is received 18.10.2024

is accepted 11.11.2024

Бібліографія: Пушка Д. М. Спадкування нерухомого майна за умов спільного проживання. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право.* Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2024. Вип. 18 (30). С. 126-130. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.126-130>



УДК 347.2:347.23-047.32(477)

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.131-138>

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ РЕЄСТРАЦІЇ МАЙНА: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Сердюк Роман Вікторович,

здобувач PhD кафедри цивільного права Запорізького національного університету, вул. Університетська 66, м. Запоріжжя, 69600, Україна,

e-mail: rt48@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-2229-3607>

Мета. Метою роботи є аналіз правового режиму реєстрації майна, виявлення недоліків, прогалин та протиріч чинного законодавства, вироблення наукового підходу до вирішення дискусійних питань. **Методика.** Методика включає застосування загальнонаукових та спеціальних юридичних методів наукового пізнання, зокрема: діалектичний, системного аналізу, індукції та дедукції, порівняльно-правовий, прогностично-правовий. **Результати.** В статті визначено відсутність єдиного підходу до визначення галузевої приналежності правового режиму реєстрації нерухомого майна внаслідок домінування підходу розуміння цієї категорії як «процедурного правовідношення», врегульованого імперативно актами адміністративного законодавства. Притому, сама державна реєстрація серед цивілістів розглядається як юридичний факт, з яким закон пов'язує виникнення, зміну, чи припинення правовідносин, що зумовлене виникненням, зміною чи припиненням речових прав на нерухоме чи рухоме майно. Обґрунтовується, що науковий підхід, згідно якого в спадкових відносинах факт державної реєстрації прав на спадкове майно має правовстановлюючий характер і ретроспективно визначає виникнення прав на таке майно за особою, яка вступила у спадщину є дискусійним. **Наукова новизна.** Висловлено позицію щодо доказового значення державної реєстрації прав, що виникли з моменту прийняття спадщини, а не правовстановлюючого значення (юридичного факту). Обґрунтовується потреба правової визначеності правового режиму спадкового майна з моменту смерті спадкодавця до моменту його прийняття спадкоємцем. Запропоновано для таких випадків режим «правової охорони» майна та речових прав на нього. Визначено потребу нормативного визначення на рівні ЦК України: правового значення волевиявлення як одностороннього правочину спадкодавця, як акту виявлення волі набуття прав власності на житло об'єкту державного житлового фонду, яке породжує у спадкоємців право вимоги на спадкове майно. Встановлено, що в Правових позиціях Верховного суду відбувся відхід від критеріїв, закріплених п. 13 Постанови Пленуму Верховного Суду «Про судову практику у справах за позовами про захист права приватної власності» від 25.05.1998 р., за яким таке право вимоги за спадкоємцями визнавалося лише у випадку, якщо заява спадкодавця про приватизацію не була розглянута в установленій законом строк або в її задоволенні було незаконно відмовлено. Наразі таким єдиним критерієм згідно Правової позиції, визначеній у справі № 6-121цс13 від 11.12.2013 р. є волевиявлення особи спадкодавця (наймача об'єкта державного житлового фонду) у формі заяви на приватизацію такого житла, поданої до органу приватизації. Аргументовано потребу в нормативній визначеності правового режиму нерухомості та реєстрації прав на нього суб'єктів РФ чи пов'язаних з нею в період дії воєнного стану на рівні закону. Визначено, що вони зумовлені правовим статусом суб'єкта, якому належать речові права на нього. **Практична значимість.** Результати дослідження можуть бути використані у правотворчій діяльності для удосконалення чинного законодавства у сфері реєстрації прав на нерухоме майно та у правозастосовній при вирішенні спорів та здійснення захисту прав у сфері реєстрації прав на нерухоме майно.

Ключові слова: речове право, право власності, реєстрація речових прав, реєстрація прав на нерухоме майно, спадщина, спадкування, перехід права власності, момент переходу права власності.

R. Serdyuk

PhD candidate, Department of Civil Law, Zaporizhzhia National University, 66
University Street, Zaporizhzhia, 69600, Ukraine,

e-mail: rt48@ukr.net

LEGAL REGIME OF PROPERTY REGISTRATION: CIVIL-LEGAL ASPECT

Purpose. The purpose of the work is to analyze the legal regime of property registration, to identify shortcomings, gaps and contradictory legislation, to develop a scientific approach to solving controversial issues.

Methodology. The methodology includes the application of general scientific and special legal **methods** of scientific knowledge, in particular: dialectical, systemic analysis, induction and deduction, comparative legal,

prognostic legal. **Results.** The article identifies the lack of a single approach to determining the branch affiliation of the legal regime of real estate registration due to the dominance of the approach of understanding this category as a "procedural legal relationship" regulated by mandatory acts of administrative legislation. Moreover, the state registration itself among civilians is considered as a legal fact with which the law connects the emergence, change, or termination of legal relations, which is caused by the emergence, change, or termination of property rights to immovable or equivalent movable property. It is substantiated that the scientific approach, according to which in inheritance relations the fact of state registration of rights to inherited property has a legal character and retrospectively determines the emergence of rights to such property by the person who entered the inheritance, is debatable. **Originality.** The position is expressed regarding the evidentiary value of the state registration of rights arising from the moment of acceptance of the inheritance, rather than the legal value (legal fact). The need for legal certainty of the legal regime of inherited property from the moment of the testator's death to the moment of its acceptance by the heir is substantiated. A regime of "legal protection" of property and property rights to it is proposed for such cases. The need for a regulatory definition at the level of the Civil Code of Ukraine was determined: the legal meaning of the declaration of will as a unilateral deed of the testator, as an act of declaration of will to acquire ownership rights to the housing object of the state housing fund, which gives the heirs the right to claim the inherited property. It has been established that in the legal positions of the Supreme Court there was a departure from the criteria laid down in clause 13 of the Resolution of the Plenum of the Supreme Court "On judicial practice in cases involving claims for the protection of the right to private property" dated 05.25.1998, according to which such a right of claim to heirs was recognized only if the testator's application for privatization was not considered within the period established by law or its satisfaction was illegally refused. Currently, such a single criterion according to the Legal position determined in case No. 6-121cs13 dated 11.12.2013 is the declaration of the will of the testator (tenant of the object of the state housing fund) in the form of an application for the privatization of such housing, submitted to the privatization body. The need for regulatory certainty of the legal regime of real estate and registration of rights to it of subjects of the Russian Federation or related to it during the period of martial law at the level of the law is argued. It was determined that they are determined by the legal status of the entity that owns the property rights to it. **Practical significance.** The results of the research can be used in law-making activities to improve the current legislation in the field of registration of rights to real estate and in law enforcement when resolving disputes and implementing rights protection in the field of registration of rights to real estate.

Key words: property right, property right, registration of property rights, registration of rights to immovable property, inheritance, inheritance, transfer of ownership, moment of transfer of ownership.

Постановка проблеми. В теорії цивільного права, попри революційність ЦК України на момент його прийняття, залишилася низка невирішених питань, зокрема, у сфері речових прав. Загалом, це цілком нормальний процес поступового розвитку наукової думки та ліквідація недоліків, прогалин та протиріч діючого законодавства. Так відбувається адаптація законодавства до викликів потреб нормативного закріплення правового регулювання тих чи інших суспільних відносин. Так, питанню правового режиму реєстрації майна тривалий час не приділялася належна увага в науці цивільного права, що було зумовлено класичним поділом правової науки на галузі права за предметом і методом правового регулювання. Чи не тому цивілісти розглядали «реєстрацію» виключно через призму «юридичного факту», а вже правовий режим реєстрації розглядався як «процедурний аспект», який було «віддано» адміністративному праву в силу проведення такої реєстрації реєстраційним органом держави, діяльність якого піддана суворому адміністративно-правовому регулюванню. Притому, залишився відкритим та мало дослідженим аспект правового режиму майна до моменту реєстрації, під час реєстрації та після неї, тобто його «динамічний» аспект. Вирішення цих питань є актуальним для вирішення і суто практичних завдань, - правового режиму майна в період між смертю спадкодавця та моментом проведення реєстрації права власності на успадковане майно (яке підлягає реєстрації) за умови набуття речових прав на таке майно певними особами, як і щодо питань набуття речових прав спадкоємцями неприватизованого житла, щодо якого спадкодавцем було зроблено заяву щодо його приватизації та ін.. Проблема ускладнилася в період початку повномасштабної війни РФ проти України, коли з питань безпеки було тимчасово призупинено доступ до реєстрів та проведення реєстраційних дій та обмежено (введено мараторій) здійснення правочинів та їх реєстрації за участі суб'єктів, пов'язаних з РФ як країною агресором.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В спеціальній науковій літературі було проведено низку досліджень у сфері реєстрації прав на нерухоме та прирівняного до нього рухомого майна, зокрема: С.О. Слободянюк «Окремі аспекти становлення та розвитку інституту державної реєстрації речових прав в Україні» (2011), О. Летнєва «Публічно-правова сутність державної реєстрації прав на нерухоме майно» (2016), О. Кучеренко «Практика вирішення питання щодо державної реєстрації прав на нерухоме майно», О. Коровайко «Правове регулювання державної реєстрації прав на нерухоме майно за часів української незалежності» (2017), О.І. Непомящая «Цивільно-правовий аспект реєстрації майнових прав» (2019), В. Джаффарова «Правова природа та особливості державної реєстрації речових прав» (2022), Н.М. Мартинюк «Зарубіжний досвід надання публічних послуг у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно» (2020), А.А. Хребтова «Право власності в умовах воєнного стану» (2022), О.С. Луніна «Конфліктність державної реєстрації як умова виникнення публічно-правового спору» (2022), Т.В. Лісова, С.В. Хомінець, Д.М. Данілік «Правові проблеми при вчиненні реєстраційних дій при вчиненні реєстраційних дій в реєстрації прав на земельні ділянки» (2022), О.Є. Кухарєв «Про розуміння значення державної реєстрації права власності на спадщину» (2024) та ін.. Аналіз наукових робіт дає підстави для висновку, що питання правового режиму реєстрації майна не було предметом глибоких монографічних досліджень, що визначило вибір теми.

Постановка завдання. Поставлено завдання провести цивільно-правовий аналіз та дослідити правовий режим реєстрації майна.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тривалий час розподіл предмету наукових досліджень за галузями відбувався за критерієм предмету та методу правового регулювання суспільних відносин. З одного боку, такий підхід дозволяв забезпечити концентрацію на проблемі в межах галузевого предмету. Водночас, виникало питання вирішення міжгалузевих питань, що традиційно відносили до науки теорії держави і права. За таким методологічним підходом процедурні питання досліджувалися в межах адміністративного права, в той час, як цивільне право опиралося на розуміння здійснення самої державної реєстрації як певного юридичного факту, з яким закон пов'язує виникнення у особи певних прав та обов'язків. Так, О. Летнєва в праці «Публічно-правова сутність державної реєстрації прав на нерухоме майно» (2016), аргументувала поліаспектність державної реєстрації речових прав на нерухоме майно як: виду адміністративного провадження, інституту права та законодавства, адміністративної послуги, як способу виконання державою управлінських функцій. До того ж, нею було визначено відсутність єдиного наукового підходу щодо віднесення державної реєстрації речових прав на нерухоме майно до певного інституту права: адміністративного, цивільного або ж міжгалузевого [1, с. 111]. Цілком є зрозумілим, що автор мала на увазі галузеву приналежність інституту державної реєстрації прав на нерухоме майно.

О.І. Непомящая в своєму дисертаційному дослідженні обґрунтовувала науковий підхід, згідно якого державна реєстрація має подвійну юридичну природу, відтак, є елементом фактичного складу у майнових відносинах, та публічною процедурою з відповідним адміністративно-правовим режимом. Відповідно до такого підходу нею було визначено функції за напрямками: 1) у публічній сфері: управлінські, інформаційно-статистичні, інвентризаційно-технічні, індивідуалізації; 2) у приватній сфері: визначення перебігу часу та протекційна [2, с. 3].

Водночас, О. Летнєва наводить альтернативні позиції науковців щодо приватно-правової природи державної реєстрації прав на нерухоме майно та їхні аргументи, зокрема,

С. Слободянюк та О.Козир, які до такого висновку приходили за критерієм мети, - введення обороту нерухомості в деякі цивілізовані рамки, здійснення його на принципах гласності та публічності, проте критикує їх в частині відсутності базування на достатній правовій підставі, до якої вона відносить однорідну групу суспільних відносин [3, с.112]. Аргументи ж на користь міжгалузевого інституту ж заслуговують на увагу, оскільки дійсно, явище правової дійсності, яке не пов'язане виключно з однією галуззю права, а навпаки, інкрустується та зберігає самостійність в різних галузях заслуговує на визнання його відповідної правової природи. Однак, такі аргументи відразу провокують до звернення до іншого правового інституту, - нотаріату, як діяльності, яка носить публічний характер, виконує правоохоронну функцію, та, водночас, її результат виступає однією із форм правочинів і в механізмі цивільно-правового регулювання визначається в ролі юридичного факту як його елементу.

Питання правового режиму майна, яке підлягає державній реєстрації постають як в спадкових, так і інших відносинах, де має місце перехід права власності від однієї особи до іншої з необхідністю проведення державної реєстрації відповідних прав. Так, наразі відкритим є питання правового режиму спадкового майна в період між смертю спадкодавця та моментом здійснення реєстрації права власності на успадковане спадкоємцем майно. Формально ст. 1220 ЦК України закріплює підставу та юридичний факт, - відкриття спадщини внаслідок смерті особи або оголошення її померлою. Відповідно, моментом відкриття спадщини визначено день смерті особи або день, з якого вона оголошується померлою [4]. Відповідно, ст. 1283 ЦК України закріплює норму про охорону спадкового майна, яка здійснюється в інтересах спадкоємців, відказоодержувачів та кредиторів спадкодавця з метою збереження його до прийняття спадщини спадкоємцями або набрання законної сили рішенням суду про визнання спадщини відумерлою. Цікава позиція була висловлена О.Є. Кухаревим, який на основі правового аналізу судової практики судів касаційної інстанції дійшов наступних висновків: право власності на майно у спадкоємця виникає з моменту відкриття спадщини але за умови, що він прийняв спадщину в установленому законом порядку, відповідно, відсутність реєстрації права власності згідно Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» не позбавляє особу прав користування та володіння належним їй на праві власності майном, проте, обмежує її у праві розпорядження нею [5, с.119-120]. Це дало йому підстави для висновку про існування трьох взаємопов'язаних юридичних факти, які впливають на правовий режим спадкового майна, зокрема: 1) факт відкриття спадщини, яким ЦК України визначає факт смерті власника майна (оголошення його померлим), - визначає правовий режим майна як спадкового; 2) факт прийняття спадщини спадкоємцем, що породжує ретроспективний наслідок – виникнення права власності з моменту смерті спадкодавця (в минулому); 3) факт державної реєстрації права власності на спадщину, який підтверджує існування права власності у спадкоємця, яке виникло раніше. Не заперечуючи такого підходу, все ж таки постає питання, має місце складний юридичний факт, чи три окремі юридичні факти, що мають різні наслідки, проте, об'єднані, так би мовити, однією метою, чи існуючі в межах одного спадкового правовідношення. Видається, що проблема криється в динаміці спадкового правовідношення, де зазначені юридичні факти виступають стартерами наступного етапу спадкового правовідношення та відповідних юридичних наслідків. Але без перебільшення, лише після останнього, і за наявності перших двох може йтися про кінцевий результат – засвідчення факту наявності права власності у спадкоємця на спадкове майно. В цьому мав би проявитися класичний властивий цивільним відносинам підхід, зумовлений динамікою

цивільного правовідношення. Попри те, доводи О.Є. Кухарева, зважаючи на позицію законодавця, закріплену в ЦК України, є переконливими. Немоżliво не погодитися з автором щодо специфіки спадкових відносин, - в них проявляється безперервність існування прав і обов'язків носіїв прав навіть за умови їх ротації (зміни). Мета забезпечення стабільності майнового обороту через запобігання породження ситуації стану правової невизначеності правового режиму майна, власник якого помер, забезпечується закріпленням в ч. 5 ст. 1265 ЦК України норми щодо виникнення права власності на спадкове майно у спадкоємця з часу відкриття спадщини, а не з часу державної реєстрації прав на неї, тобто, в минулому. Або ж, слідуючи логіці неперервності часу, значення державної реєстрації права власності на спадкове майно має виглядати дещо інакше, як: 1) підтвердження існування права власності на спадщину у спадкоємця; 2) припинення спадкових правовідносин, трансформованих у відносини власності. За такої логіки важко не погодитися з його висновком щодо значення державної реєстрації як такої, що має правопідтверджуючий, а не правостановлюючий характер [5, с. 120]. Нажаль, виникає певне протиріччя щодо правової характеристики її не як юридичного факту, а як доказу існування вже існуючого абсолютного правовідношення. На схожу проблему вказував Г.В. Самойленко, досліджуючи сферу правовідносин з перевезення пасажирів, намагаючись обґрунтувати існування відносин за договором перевезення пасажирів з моменту посадки його до транспортного засобу (принаймні, в сфері міських перевезень пасажирів), незалежно від наявності проїзного квитка. Тим самим він обґрунтовував доказове, а не правопороджує значення проїзного документа [6, с. 300, 538, 545]. Інше питання пов'язане зі здійсненням приватизації державного житлового фонду, особливо в частині нездійснення реєстрації права власності на приватизоване житло у зв'язку зі смертю особи спадкодавця. Останній випадок є варіативним – від смерті особи після подання заяви до органів приватизації про здійснення приватизації житла, до моменту прийняття відповідного рішення органом приватизації. Було висловлено правову позицію Верховного Суду України з цього питання, - визнати за особою спадкоємцем права на спадщину такого майна. Тому передувала закріплена в п. 13 Постанови Пленуму Верховного Суду України правова позиція. В ній визначалося, що у випадку, якщо квартира чи будинок не були передані у власність наймачеві (малося на увазі в порядку приватизації), за його спадкоємцями визнається наявність права вимоги за ними права власності на них. Проте, встановлювалися чіткі критерії чи обмеження: якщо наймач звертався з належно оформленою заявою про це до відповідного органу приватизації або власника державного чи громадського (щодо громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи) житлового фонду, однак остання не була розглянута в установленій законом строк або в її задоволенні було незаконно відмовлено за наявності підстав та відсутності заборон для передачі квартири у власність наймачеві [7]. Саме наявність зазначених критеріїв не повною мірою забезпечувало права спадкоємців, адже в реаліях були випадки: відсутності прийнятого органом приватизації рішення внаслідок смерті заявника, відмова у видачі рішення особі, не зазначеній в ньому, відмова в проведенні державної реєстрації прав власності на майно за наймачем житла з підстав його смерті особи чи відмова прийняття заяви про проведення реєстрації, отриманої від особи без належних повноважень, тощо.

Постановою Верховного Суду України у справі № 6-121цс13 від 11 грудня 2013р. зазначені прогалини було усунуто. Згідно Правової позиції Верховного Суду України спадкоємець має право вимагати визнання за ним права власності на неприватизовану квартиру, виключно у випадку, якщо спадкодавець за свого життя висловив волю (вчинив волевиявлення, а фактично односторонній правочин) на приватизацію такої квартири [8].

Висловимо власне бачення щодо цієї позиції. Висловлена Верховним Судом України правова позиція відповідає принципам верховенства права та справедливості. Проте, з позицій позитивізму такий підхід є суперечливим, принаймні, в частині невідповідності принципу верховенства закону, адже ЦК України прямо закріплює, що «якщо право власності на нерухоме майно відповідно до закону підлягає державній реєстрації, право власності виникає з моменту державної реєстрації» (ч. 2 ст. 331 ЦК України). Іншими словами, з точки зору букви закону такий підхід має віднайти відповідні положення в актах цивільного законодавства, інакше порушується правило, започатковане ще в римському приватному праві: «*Judicis est jus dicere non dare*» (судді належить творити суд, а не створювати право).

З початком повномасштабного вторгнення виникло багато питань, пов'язаних, з різними проблемами, зокрема, - питання правового режиму майна, зокрема, житлових приміщень, що перебувають в різних зонах: сірій, непідконтрольній Україні, активних бойових дій, бойових зіткнень та інших; питання, які стосуються окремих категорій суб'єктів, зокрема, визначення правового режиму нерухомого майна, яке знаходиться на території України і належить фізичним особам громадянам РФ або юридичним особам, створеним та зареєстрованим відповідно до законодавства Російської Федерації; юридичним особам, створеним та зареєстрованим відповідно до законодавства України, кінцевим бенефіціарним власником, членом або учасником (акціонером), що має частку в статутному капіталі 10 і більше відсотків, якої є Російська Федерація, громадянин Російської Федерації, крім того, що проживає на території України на законних підставах, або юридична особа, створена та зареєстрована відповідно до законодавства Російської Федерації, щодо якого існує низка заборон та обмежень (відчуження, передача в заставу, будь-які інші дії, які мають чи можуть мати наслідком відчуження нерухомого майна), спрямованих на забезпечення звернення стягнень по зобов'язанням РФ перед Україною як суб'єкта відповідальності внаслідок шкоди, завданої збройною агресією РФ проти України та ін.. В останньому випадку правовий режим майна таких суб'єктів, а відповідно, і правовий режим реєстрації такого майна має особливий чи індивідуальний характер. Постановою Кабінету Міністрів України від 03.03.2022 № 187 «Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації» на період дії воєнного стану в Україні було введено мораторій на вчинення правочинів щодо такого майна [9]. В ній закріплено також норму, що правочини (у тому числі довіреності), укладені з порушенням мораторію, визначеного пунктом 1 постанови, у тому числі якщо ними передбачається відповідне відчуження у майбутньому, є нікчемними. Кабінет Міністрів України Постановою від 28 лютого 2022 р. № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» обмежив посвідчення таких правочинів та вчинення реєстраційних дій щодо такого майна [10]. Зокрема, було встановлено, що незавершені нотаріальні дії за зверненням особи, пов'язаної з державою-агресором, визначеної Постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2022 р. № 187 зупиняються, а у випадку звернення такої особи за вчиненням нотаріальної дії нотаріус або посадова особа, яка вчиняє нотаріальні дії, відмовляє у її вчиненні. Звичайно, що громадяни РФ, які прагнули реалізувати нерухоме майно в Україні були обурені цією постановою, особливо ті, які постійно проживають на території України, а ще більше ті, які підтримують України та прагнуть здійснювати матеріальну підтримку ЗСУ. В такому випадку підказка міститься в Постанові № 164, яка не обмежує волевиявлення щодо засвідчення справжності підпису на заяві про вихід з громадянства Російської Федерації. Закономірно, що не обмежуються в правах громадяни, які вийшли з

громадянства РФ. Вочевидь, правовий режим зазначеного майна зумовлений правовим статусом суб'єкта, якому належать речові права на нього, а відтак, і правовий режим реєстрації прав на таке майно.

Висновки. Всі визначені та суміжні, пов'язані з визначеними питання потребують свого глибокого наукового дослідження, обґрунтування теоретичних підходів та вироблення методологічного підходу, а згодом і пропозицій щодо їх закріплення в актах чинного законодавства, а щодо існуючих, - внесення змін та доповнень до актів чинного законодавства з метою усунення недоліків, прогалин та протиріч. Зокрема, щодо правового режиму об'єктів нерухомості та реєстрації прав на них, які є об'єктами спадкових правовідносин, та визначення моменту виникнення речових прав на спадкове майно, визначення правового значення державної реєстрації прав на таке майно як доказу, а не як правовстановлюючого факту; потреба правової визначеності правового режиму майна з моменту смерті спадкодавця до моменту його прийняття спадкоємцем (запропоновано для цього випадку режим «правової охорони» майна та речових прав на нього); нормативного визначення на рівні ЦК правового значення волевиявлення як одностороннього правочину спадкодавця, як акту виявлення волі набуття прав власності на житло об'єкту державного житлового фонду, яке породжує у спадкоємців право вимоги на спадкове майно; визначення правового режиму нерухомості та реєстрації прав на нього суб'єктів РФ чи пов'язаних з нею в період дії воєнного стану на рівні закону.

Список використаних джерел

1. Летнева О. Публічно-правова сутність державної реєстрації прав на нерухоме майно. *Ефективність державного управління*. 2016. Вип. 3 (48). Ч. 1. С. 111-120.
2. Непомящая О.І. Цивільно-правовий аспект реєстрації майнових прав: дис.. на здобуття ступеня доктора філософії, 081 «Право». Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2021. 198 с.
3. Слободянюк С.О. Місце та роль інституту державної реєстрації речових порав на нерухоме майно в правовій системі. *Держава і право*. 2011. Вип. 52. С. 302.
4. Цивільний кодекс України. Верховна Рада України. 16.01.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
5. Кухарєв О.Є. Про розуміння значення державної реєстрації права власності на спадщину. *Правова держава*. 2024. № 53. С. 113-123.
6. Самойленко Г.В. Договір перевезення пасажирів: теорія та практика забезпечення прав пасажирів: дис. ...доктора юрид. наук: 12.00.03. Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2021. 567 с.
7. Про судову практику у справах за позовами про захист права приватної власності: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 25.05.1998 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0020700-95#Text>
8. Постанова Верховного Суду України у справі № 6-121цс13 від 11 грудня 2013 р. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/36369574>
9. Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2022 № 187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-2022-%D0%BF#Text>
10. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 164 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text>

References

1. Letneva, O. (2016). Publichno-pravova sutnist derzhavnoi reiestratsii prav na nerukhome maino. [Public-legal essence of state registration of rights to immovable property]. *Efficiency of public administration*. Issue 3 (48), part 1, 111-120. (in Ukrainian)
2. Nepomyashchaya, O.I. (2021). *Civil and legal aspect of registration of property rights*: Ph.D. diss. Odessa National Law Academy. (in Ukrainian)

3. Slobodyaniuk, S.O. (2011). Mistse ta rol instytutu derzhavnoi reiestratsii rechovykh porav na nerukhome maino v pravovii systemi [The place and role of the institute of state registration of rights to immovable property in the legal system]. *Derzhava i pravo*, 52, 302. (in Ukrainian)
4. Civil Code of Ukraine. (2003, January 16). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (accessed 30 August 2019) (in Ukrainian)
5. Kukharev, O.E. (2024). Pro rozuminnia znachennia derzhavnoi reiestratsii prava vlasnosti na spadshchynu. [On understanding the meaning of state registration of ownership rights to inheritance]. *Pravova derzhava*, 53, 113-123. (in Ukrainian)
6. Samoylenko, G.V. (2021). *The contract of carriage of a passenger: theory and practice of ensuring the passenger's rights*: Doctor of law diss. Odessa National Law Academy. (in Ukrainian)
7. On judicial practice in cases involving claims for the protection of private property rights: Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine dated (1998, May 25). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0020700-95#Text> (accessed 30 August 2019) (in Ukrainian)
8. Resolution of the Supreme Court of Ukraine in case No. 6-121cs13 (2013, December 11). Retrieved from: <https://verdictum.ligazakon.net/document/363-69574> (accessed 30 August 2019) (in Ukrainian)
9. On ensuring the protection of national interests in future lawsuits by the state of Ukraine in connection with the military aggression of the Russian Federation: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 187 (2022, March, 03). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-2022-%D0%BF#Text> (accessed 30 August 2019) (in Ukrainian)
10. Some notary issues under martial law: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 164 (2022, February 28). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/-/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text> (accessed 30 August 2019) (in Ukrainian)

Стаття: надійшла до редакції 10.09.2024

прийнята до друку 10.10.2024

The article: is received 10.09.2024

is accepted 10.10.2024

Бібліографія: Сердюк Р. В. Правовий режим реєстрації майна: цивільно-правовий аспект. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2024. Вип. 18 (30). С. 131-138. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.131-138>



**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО.
КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА ТА
СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА**

УДК: 343.13+343.98.067

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.139-146>

**ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ: ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ І ВПЛИВ
НА МЕТОДИКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ**

Волобуєв Анатолій Федотович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпровського державного
університету внутрішніх справ, проспект Науки, 26, м. Дніпро, Україна, 49005
e-mail: vaf26@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9419-7446>

Мета статті полягає у визначенні сутності повідомлення про підозру, як проміжного процесуального рішення, та його впливу на методіку досудового розслідування. **Методика.** Для досягнення визначеної мети проведено аналіз національного кримінального процесуального законодавства, судової практики і наукових публікацій щодо проблемних питань повідомлення про підозру і можливості його оскарження. **Методи.** Використані методи діалектичного, історичного, порівняльно-правового, логіко-семантичного та інші методи наукового дослідження для визначення спільних рис і відмінностей між правовими інститутами повідомлення про підозру і пред'явлення обвинувачення, а також слідчих ситуацій. **Результати.** Сформульовано висновки, що: повідомлення про підозру є проміжним процесуальним рішенням, яке якісно змінює досудове розслідування; іманентним для цього рішення є змінюваність його змісту; відсутній сенс його оскарження на підставі сумнівів у достатності доказів після спливання початкових строків досудового розслідування. **Наукова новизна.** Вперше визначається сутність повідомлення про підозру в порівнянні з пред'явленням обвинувачення та його впливу на методіку досудового розслідування. **Практична значимість.** Сформульовані положення і рекомендації орієнтовані на удосконалення процедури складання повідомлення про підозру і врахування слідчих ситуацій, що складаються після допиту підозрюваного.

Ключові слова: підозра, повідомлення про підозру, внутрішнє переконання, пред'явлення обвинувачення, оскарження, методика розслідування.

Anatoly Volobuyev
Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Criminal and Legal Disciplines
of the Dnipro State University of Internal Affairs,
26 Nauky Prospect, Dnipro, Ukraine, 49005
e-mail: vaf26@ukr.net

**NOTICE OF SUSPICION: PROCEDURAL SIGNIFICANCE AND INFLUENCE
ON THE METHODOLOGY OF PRE-TRIAL INVESTIGATION**

The purpose of the article is to determine the essence of the notification of suspicion as an intermediate procedural decision; the possibility of its appeal by the defense; the impact of the notification of suspicion on the methodology of the pre-trial investigation. **Methodology.** In order to achieve the specified goal, an analysis of national criminal procedural legislation, court practice and scientific publications on the problematic issues of the notification of suspicion and the possibility of appealing it was carried out. **Methods.** The methods of dialectical, historical, comparative legal, etymological and semantic scientific research were used. Methods of logic (analysis,

synthesis, induction, deduction, abstraction) were also used to determine common features and differences between the legal institutions of reporting suspicion and bringing charges, as well as investigative situations. **Findings.** The conclusions are formulated that the notification of suspicion is an intermediate procedural decision that significantly affects the procedure and methodology of the pre-trial investigation. The notification of suspicion is a legal procedural form of the investigation version, which is subject to verification with the participation of the suspect. The participation of the suspect in verifying this version is a necessary condition for the completeness of the investigation, the realization of his rights and legitimate interests during the pre-trial investigation. After the notification of suspicion is served, its content may subsequently change repeatedly or be replaced by a new suspicion. Therefore, after the expiration of the pre-trial investigation period, there is no point in challenging the initial content of the notification of suspicion on the basis of doubts about the sufficiency of the evidence for this. The object of the appeal (objection) should be only the indictment, which is a final procedural document and is submitted to the court. **Originality.** For the first time, the essence of a report of suspicion is determined in comparison with the presentation of charges and its impact on the methodology of the pre-trial investigation. Additional arguments are presented regarding the lack of meaning in appealing the initial report of suspicion. **Practical significance.** The formulated theoretical provisions and practical recommendations are aimed at improving the current criminal procedural legislation, the procedure for drawing up a report of suspicion, and taking into account investigative situations that arise after the interrogation of the suspect.

Key words: suspicion, report of suspicion, internal belief, indictment, appeal, investigation methodology.

Постановка проблеми. Інститут повідомлення про підозру є новим для кримінального процесуального законодавства України, кардинальне оновлення якого відбулося з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України 2012 року (далі КПКУ) [1]. Разом з тим потрібно враховувати його історичний зв'язок з інститутом пред'явлення обвинувачення під час досудового (попереднього) розслідування, що існував в КПКУ 1960 року (Глава 12) [2]. Видається, що врахування цього історичного зв'язку є необхідним для розуміння сутності повідомлення про підозру, функції обвинувачення та захисту прав людини у сучасній парадигмі кримінального процесу. Це потрібно для усунення суперечностей в теорії і практиці застосування інституту повідомлення про підозру, оскільки існування сумнівних положень кримінального процесуального законодавства та різних підходів у їх тлумаченні створює штучне навантаження на стадію досудового розслідування і фактично шкодить виконанню його завдань.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Після оновлення кримінального процесуального законодавства України в 2012 р. проблемним питанням повідомлення про підозру були присвячені публікації І. Гловюк (2015), А. Палюха, М. Гузели (2018), Г. Муляра, О. Ховпуна, Т. Часової (2019), Х. Слюсарчука (2019), В. Михайленко (2021), М. Місечка (2001, 2022), В. Андруха (2024) та інших дослідників. Але ними висловлювалося різне розуміння сутності повідомлення про підозру, можливості його оскарження. Зважаючи, що вирішення цих питань є суттєвим для упорядкування досудового розслідування, актуальним є визначення процесуального значення повідомлення про підозру та його впливу на методику подальшого досудового розслідування.

Постановка завдання. Завдання полягає у визначенні: сутності повідомлення про підозру, як процесуального рішення; можливості його оскарження; впливу на методику подальшого досудового розслідування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття підозри у вітчизняному кримінальному процесі має досить давню історію формування [3]. Але потрібно зазначити, що в КПК 1960 року поряд з використанням поняття «підозра» головну роль в етапізації досудового розслідування, оцінки результатів діяльності оперативних підрозділів та органів слідства відігравав інститут пред'явлення обвинувачення. Саме на ньому ґрунтувалася оцінка ступеню вирішення завдань кримінального судочинства. Водночас інститут підозрюваної особи розглядався як пересічний елемент кримінального провадження, що пов'язувалося із затриманням особи органом дізнання або застосуванні

до неї запобіжного заходу до винесення постанови про притягнення як обвинуваченого (статті 43-1, 106 КПКУ 1960 р.) [2]. Варто відзначити, що у первісній редакції КПКУ 1960 р. право особи мати захисника з'являлося тільки після пред'явлення обвинувачення. Таким чином право на захист своїх прав передбачалося тільки для обвинуваченого (після набуття Україною суверенітету і поступової відмови від кримінального процесу радянського періоду таке право було надане і підозрюваному).

В КПКУ 2012 р. законодавець остаточно відмовився від функції обвинувачення під час досудового розслідування, перенісши його у стадію судового провадження (ч. 2 ст. 347). Натомість в структурі досудового розслідування було запроваджено функцію повідомлення про підозру, яка розглядається науковцями як початок кримінального переслідування [4, с. 134-159; 5, с. 5; 6, с. 143]. Попри сумнівність у допустимості терміну кримінального переслідування на стадії досудового розслідування повідомлення про підозру було наділено низкою характеристик, що ріднило його з пред'явленням обвинувачення. Зокрема, Д. П. Письменний цілком обґрунтовано відзначив, що повідомлення про підозру є формою обвинувачення [7, с. 356]. Ця позиція узгоджується з обчисленням строків досудового розслідування з моменту повідомлення особі про підозру до дня звернення до суду з обвинувальним актом (ст. 219 КПКУ). Але між повідомленням про підозру і пред'явленням обвинувачення є й суттєві відмінності, на які слід звернути увагу. Зокрема, якщо обвинувальний акт є підсумковим процесуальним рішенням у досудовому розслідуванні, категоричним твердженням про вину певної особи, що ґрунтується на сукупності зібраних і перевірених доказів, то повідомлення про підозру є проміжним процесуальним рішенням, яке може неодноразово змінюватися. Про підозру повідомляється при наявності достатніх для цього доказів (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПКУ). Тобто йдеться про таку сукупність доказів, що оцінюється прокурором або слідчим за погодженням з прокурором як достатня за їх внутрішнім переконанням для складання повідомлення про підозру. У зв'язку з цим можна погодитися з висновком М.М. Місечка, що підозрою є припущення, на основі наявних у справі даних, щодо відношення особи до скоєння злочину, яке ще не знайшло остаточного посвідчення та підтвердження, у зв'язку з чим його сутність перебуває під сумнівом у слідчого та/або прокурора, який висунув його [8, с. 336]. Це положення цілком узгоджується з етимологією слова «підозрювати», яке означає допускати причетність кого-небудь до чогось негативного [9, с. 656]. Тобто повідомлення про підозру є припущенням, попередньою оцінкою зібраних доказів, на підставі якої формулюється процесуальна версія про вчинення кримінального правопорушення конкретною особою.

Маючи форму попереднього процесуального рішення, повідомлення про підозру відкриває можливість і перспективи перевірки даної версії за участі особи у статусі підозрюваної, наділеної відповідними правами. З урахуванням цього можна констатувати закінчення початкового етапу досудового розслідування, коли проводилися початкові слідчі (розшукові) дії (огляд, допити потерпілих і свідків, експертизи тощо), спрямовані на встановлення характеру події та осіб, причетних до неї. Саме їх результати і надають підставу для висунення процесуальної версії про підозру конкретної особи, яка, безумовно, підлягає перевірці за участі сторони захисту з використанням наданих їй прав. Таким чином повідомлення про підозру є початком притягнення особи до кримінальної відповідальності (п. 14 ч. 1 ст. 3 КПКУ). Але потрібно враховувати, що під час подальшого розслідування можуть бути отримані нові докази, які обумовляють необхідність зміни повідомлення про підозру (кваліфікацію кримінального правопорушення), або необхідність повідомлення про нову підозру (ст. 279 КПКУ).

З сутністю повідомлення про підозру, як попереднього процесуального рішення, пов'язано питання про обсяг змісту цього процесуального документу. В ст. 277 КПКУ визначені досить конкретні змістовні вимоги, зокрема в ньому мають міститися такі відомості: 1) прізвище та посада слідчого, прокурора, який здійснює повідомлення; 2) анкетні відомості особи, яка повідомляється про підозру; 3) найменування (номер) кримінального провадження, у межах якого здійснюється повідомлення; 4) зміст підозри; 5) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; 6) стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, у тому числі зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру; 7) права підозрюваного; 8) підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення.

Очевидно, що вказані відомості спрямовані на ідентифікацію відповідного кримінального провадження та його учасників. Але виникає питання щодо ступеню деталізації елементів змісту підозри і викладу фактичних обставин кримінального правопорушення. Так, суддя Вищого антикорупційного суду Віра Михайленко відзначає, що нерідко слідчий, прокурор намагаються втиснути в межі повідомлення про підозру всю наявну в розпорядженні органу досудового розслідування інформацію, навіть ту, що не стосується конкретної підозрюваної особи або дій, що їй інкримінуються. Як негативний приклад наводиться перерахування в повідомленні про підозру ретроспективи подій, що передували кримінальному правопорушенню, всіх посадових обов'язків особи замість визначення лише тих, з реалізацією яких безпосередньо було пов'язане кримінальне правопорушення. На думку судді, це робить повідомлення про підозру за обсягом, деталізацією та викладом більше схожими не на проміжні процесуальні документи, а на обвинувальні вироки [10].

Вбачається, що надмірна деталізація повідомлення про підозру зумовлена єдиним аргументом на підтримку процесуального стилю деталізації підозри, який полягає у забезпеченні реалізації права підозрюваного на захист. Але чи перебуває право на захист у безпосередньому зв'язку з повним і детальним викладенням усіх виявлених обставин кримінального правопорушення та фактичних даних, що його супроводжують? Адже в законі вказується лише на *наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення* (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПКУ) на момент здійснення такого повідомлення. Відповідь на це питання можна отримати в результаті аналізу наданих підозрюваному прав безпосередньо пов'язаних з підозрою. Відповідно пунктів 1, 4, 5 ч. 3 ст. 42 КПКУ воно полягає у тому, що підозрюваний має знати: у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють; не говорити нічого з приводу підозри проти нього або у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання; давати пояснення, показання з приводу підозри чи в будь-який момент відмовитися їх давати. Для задоволення цих прав зовсім не обов'язково, як вважає суддя Віра Михайленко, ознайомлювати сторону захисту з усіма деталями, що стосуються підстав повідомлення про підозру. Особливо з урахуванням того що закон не передбачає одночасного з цим проміжним процесуальним рішенням надання стороні захисту інформативної бази на підтвердження достатності доказів для підозри. Отже, форматування об'ємного повідомлення про підозру у добру справу забезпечення права на захист не має під собою ні нормативного, ні об'єктивного підґрунтя [10].

Наведений концептуальний підхід варто проаналізувати з точки зору правового підінституту оскарження повідомлення про підозру. Згідно п. 10 ч. 1 ст. 303 КПКУ сторона

захисту має право під час досудового розслідування оскаржити повідомлення про підозру після спливу одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину, але не пізніше закриття прокурором кримінального провадження або звернення до суду із обвинувальним актом. Поряд з формальними підставами оскарження виокремлюються й повнота змісту підозри і правильність кримінально-правової кваліфікації [11, с. 229-230; 12, с. 317; 13, с.14]. У зв'язку з цим слід зазначити, що право сторони захисту на оскарження повідомлення про підозру з'явилося у кримінальному процесуальному законодавстві тільки в 2017 році (набуло чинності з березня 2018 р.) [14], аналіз якого правниками показав, що воно має процесуальну форму, але не має реальної процесуальної мети. В кращому випадку ухвала слідчого судді, прийнятої на підставі оскарження, зобов'язує сторону обвинувачення виправити допущені помилки при складанні і врученні повідомлення про підозру. Але для чого необхідно очікувати спливу одного місяця (для кримінального проступку) чи двох місяців (для злочину) із моменту повідомлення особі про підозру для оскарження допущених слідчим, прокурором порушень щодо форми, змісту чи порядку здійснення повідомлення про підозру у кримінальному провадженні? [12, с. 320]. Якою може бути мета такого оскарження, якщо після повідомлення про підозру проводиться низка слідчих (розшукових) дій, результати яких покладаються в основу обвинувачення (обвинувального акту), який і буде предметом дослідження під час судового розгляду? Видається хибною позиція тих дослідників, які вважають, що відмова слідчого судді у задоволенні клопотання щодо скасування повідомлення про підозру на основі відсутності у прокурора підстав для такого рішення є порушенням концепту застосування до особи належної правової процедури і принципу верховенства права. Аргументація, що наводиться для обґрунтування, у тому числі з посиленням на практику ЄСПЛ, свідчить про ототожнення повідомлення про підозру і пред'явлення обвинувачення [13, с. 13-14]. Видається, що це зумовлено тим що в деяких країнах ЄС під час досудового розслідування використовується інститут пред'явлення обвинувачення.

Таким чином законодавець, надавши формальне право стороні захисту оскаржувати повідомлення про підозру, створив проблемну ситуацію, яка зумовлює, з одного боку, прагнення адвокатів скористатися ним для відстоювання прав і законних інтересів своїх клієнтів, а з іншого – намагання сторони обвинувачення усунути підстави для такого оскарження шляхом непотрібної деталізації повідомлення про підозру. Це ставить у складне становище і слідчих суддів, які зобов'язані виконувати приписи п. 10 ч. 1 ст. 303 КПКУ, але не мають повноважень щодо оцінки рівня «внутрішнього переконання» прокурора, яке є ключовим для повідомлення особі про підозру у сенсі достатності (належності, допустимості) доказів для цього. Окрім того надмірна деталізація повідомлення про підозру, на що звернула увагу суддя Вищого антикорупційного суду Віра Михайленко, спричиняє штучне навантаження на стадію досудового розслідування і не сприяє виконанню завдань кримінального провадження. Об'ємні підозри шкодять дотриманню розумності строків, нівелюють стадійність кримінального провадження і змагальність та створюють передумови для застосування процесуальних пасток для учасників кримінального провадження. Також у зв'язку із цією деталізацією виникає небезпека розголошення відомостей, що складають таємницю слідства, адже надмірна деталізація підозри може звести нанівець зусилля органу досудового розслідування щодо нерозголошення окремих даних досудового розслідування [10].

Також потрібно відзначити, що окрім процесуального значення повідомлення про підозру має й суттєвий вплив на методику досудового розслідування. Він полягає в тому що після вручення цього процесуального документу передбачається допит підозрюваної особи щодо реагування на предмет підозри за участі захисника. Відповідно до чинного законодавства і реалій слідчої практики можливі наступні слідчі ситуації: 1) підозрюваний використовує своє право на відмову від дачі показань (пункт 4 частини 3 статті 42; частина 4 статті 224 КПКУ); 2) підозрюваний спростовує підозру, надаючи відповідні пояснення, показання з приводу підозри (пункт 5 частини 3 статті 42 КПКУ); 3) підозрюваний частково визнає свою вину у вчиненні кримінального правопорушення; 4) підозрюваний визнає свою вину у вчиненні кримінального правопорушення в повному обсязі повідомленої підозри, надаючи відповідні показання. Кожна з наведених ситуацій є визначальною для тактичних завдань розслідування і засобів їх вирішення на подальшому етапі досудового розслідування.

Висновки. Підсумовуючі викладене можна зробити висновок, що повідомлення про підозру якісно змінює досудове розслідування, що пов'язано з встановленням особи, відносно якої отримані докази, достатні для формулювання припущення щодо вчинення нею кримінального правопорушення. Повідомлення про підозру є легальною процесуальною формою версії слідства, яка підлягає перевірці за участю підозрюваного, що робить його проміжним процесуальним документом. Він характеризується участю підозрюваного у перевірці вже отриманих і збиранні нових доказів для усунення сумнівів в обґрунтованості повідомленої підозри, що закінчується складанням обвинувального акту і поданням його до суду. Попри такого тлумачення законодавець запровадив можливість його оскарження стороною захисту після спливання початкових строків досудового розслідування, яка не має змістовних підстав. Видається, що законодавець при цьому керувався прагненням адаптувати вітчизняне законодавство до практики ЄСПЛ, але не взяв до уваги, що в деяких країнах ЄС під час досудового розслідування використовується інститут пред'явлення обвинувачення, який суттєво відрізняється від інституту повідомлення про підозру. Таким чином було створено штучне навантаження на стадію досудового розслідування, яке фактично шкодить виконанню завдань кримінального провадження, що, безумовно, повинно бути усунено.

Повідомлення про підозру якісно змінює досудове розслідування не тільки з процесуальної точки зору, але й істотно впливає на методику подальшого досудового розслідування. Адже після допиту підозрюваного слідча ситуація може мати кілька варіантів, особливості яких визначаються позицією підозрюваного, змістом його показань щодо повідомленої підозри.

Представлена стаття не претендує на всеосяжність дослідження проблематики інституту повідомлення про підозру, вона є запрошенням до дискусії та подальших досліджень у цьому напрямку.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 28.12.1960 р. № 1000-05. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1002-05?find=1&text>
3. Місечко М. Генеза розвитку інституту обґрунтованої підозри на українських територіях. *Trajectoria Nauki*, 2021. Vol. 7. № 11. Р. 2001 - 2009.
4. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації. Дис. ...доктора юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2015. 602 с. URL:

<https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c3412cb8-8020-424f-816d-3f5cbfc74cf4/content>

5. Теорія кримінального переслідування: монографія / В.А. Гринчак, І.Я. Заяць, В.І. Петлюк, Г.М. Федущак-Паславська. Харків: Право, 2019. 208 с.

6. Палюх А., Гузела М. Сутність кримінального переслідування та проблема його законодавчого закріплення. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/sep/18331/24.pdf>

7. Письменний Д. П. Функції обвинувачення та захист у за новим КПК України. *Право і суспільство*. 2013. № 6-2 . С. 353-358.

8. Місечко М.М. Поняття та правова природа категорії «підозра». *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/03/59.pdf>

9. Новий тлумачний словник української мови. Т.2. Київ, Видавництво «Аконіт». 2006. 926 с.

10. Михайленко Віра. (2021) Коротка підозра - чи «зайде» вона практикам? URL: <https://justtalk.com.ua/post/korotka-pidozra--chi-zajde-vona-praktikam>

11. Муляр Г.В., Ховпун О.С., Часова Т.О. Механізм оскарження повідомлення про підозру як засіб захисту прав підозрюваної особи. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 3. С. 228–233.

12. Слюсарчук Х.Р. Оскарження повідомлення про підозру у кримінальному провадженні: *Contra spem spero! Право і суспільство*. 2019. № 4. С. 314–322.

13. Андрух В.В. Проблеми правового регулювання оскарження повідомлення про підозру. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. Серія: Право. Вип. 84: частина 4. С. 11-17.

14. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів. Закон України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 48. Ст. 436. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#Text>

References

1. Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine № 4651-VI. (2012, April 12). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (in Ukrainian)

2. Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine № 1001-05. (1960, December 28). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1002-05?find=1&text> (in Ukrainian)

3. Misechko, M. (2021) *Geneza rozvytku instytutu obgruntovanoi pidozry na ukraïnskikh terytoriiakh* [The genesis of the development of the institute of reasonable suspicion in Ukrainian territories]. *Traektorii Nauki*, 7, 11, 2001 – 2009. (in Ukrainian)

4. Hloviuk I. V. (2015) *Criminal procedural functions: theoretical and methodological principles and implementation practice*. Doctor of Law diss. Odessa: ONTU. Retrieved from: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c3412cb8-8020-424f-816d-3f5cbfc74cf4/content> (in Ukrainian)

5. Hrynychak, V. A., Zaiats, I. Ya., Petliuk, V. I. Et al. (2019). *Teoriia kryminalnoho peresliduvannia* [The theory of criminal prosecution]: monohrafiia. Kharkiv: Pravo. (in Ukrainian)

6. Paliukh, A., Huzela, M. (2018) *Sutnist kryminalnoho peresliduvannia ta problema yoho zakonodavchoho zakriplennia* [The essence of criminal prosecution and the problem of its legislative consolidation]. Retrieved from: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/sep/18331/24.pdf> (in Ukrainian)

7. Pysmennyi, D. P. (2013) *Funktsii obvynuvachennia ta zakhyst u za novym KPK Ukrainy* [Functions of prosecution and defense under the new CPC of Ukraine]. *Pravo i suspilstvo*, 6-2, 353-358. (in Ukrainian)

8. Misechko, M.M. (2022) *Poniattia ta pravova pryroda katehorii «pidozra»* [Concept and legal nature of the category "suspicion"]. *Elektronne naukove vydannia «Analitichno-porivnialne pravoznavstvo»*. Retrieved from: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/03/59.pdf> (in Ukrainian)

9. *Novyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy* (2006) [New explanatory dictionary of the Ukrainian language]. (Vol. 2). Kyiv: Akonit. (in Ukrainian)

10. Mykhailenko, V. (2021) *Korotka pidozra - chy «zaide» vona praktykam?* [A short suspicion - will it "use" practitioners?]. Retrieved from: <https://justtalk.com.ua/post/korotka-pidozra--chi-zajde-vona-praktikam> (in Ukrainian)

11. Muliar, H.V., Khovpun, O.S., Chasova, T.O. (2019). Mekhanizm oskarzhennia povidomlennia pro pidozru yak zasib zakhystu prav pidozriuvanoi osoby [The mechanism for contesting the notification of suspicion as a means of protecting the rights of the suspect]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, 3, 228-233. (in Ukrainian)
12. Sliusarchuk, Kh.R. (2019). Oskarzhennia povidomlennia pro pidozru u kryminalnomu provadzhenni: Contra spem spero! [Disputing the notification of suspicion in criminal proceedings: Contra spem spero!]. *Pravo i suspilstvo*, 4, 314-322. (in Ukrainian)
13. Andruk, V.V. (2024). Problemy pravovoho rehuliuвання oskarzhennia povidomlennia pro pidozru [Problems of legal regulation of the appeal of the notice of suspicion]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu*, Seriia: Pravo, Issue. 84: part 4, 11-17. (in Ukrainian)
14. On amendments to the Economic Procedural Code of Ukraine, the Civil Procedural Code of Ukraine, the Code of Administrative Procedure of Ukraine and other legislative acts: Law of Ukraine 2147-VIII. (2017, October 3). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 48, 436. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#Text> (in Ukrainian)

Стаття: надійшла до редакції 07.10.2024
прийнята до друку 28.10.2024
The article: is received 07.10.2024
is accepted 28.10.2024

Бібліографія: Волобуєв А. Ф. Повідомлення про підозру: процесуальне значення і вплив на методику досудового розслідування. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2024. Вип. 18 (30). С. 139-146. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.139-146>



УДК 343.13

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.147-154>

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ РЕТРОАКТИВНОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ЗА ВЧИНЕННЯ ПРИКРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

Лотоцький Михайло Васильович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та публічного управління

ЗВО «Університет Короля Данила»

вул. Євгена Коновальця, 35, м. Івано-Франківськ, Україна, 76018

e-mail: lotockiymw@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6275-6036>

Дзундза Лілія Петрівна,

доцент кафедри богослов'я та суспільствознавчих дисциплін

імені Академіка УАН о. І. Луцького ЗВО «Університет Короля Данила»

вул. Є. Коновальця, 35, м. Івано-Франківськ, Україна,

e-mail: liliia.dzundza@ukd.edu.ua

Мета. Метою роботи є дослідження поширення принципу ретроактивності (ретроактивний закон - *ex post facto*). на правотворчу та правозастосовну практику на систему права в українському законодавстві. **Методика.** Методика включає комплексний аналіз та узагальнення наявного науково-теоретичного матеріалу та формулювання відповідних висновків. Під час дослідження використовувались наступні методи наукового пізнання: порівняльно-правовий, логіко-граматичний, системно-структурний, моделювання. **Результати.** В процесі дослідження визнано, що в законодавстві України у процесі створення і реалізації норм права застосовуються загальні принципи права, якими керуються у своїй діяльності органи державної влади, місцевого самоврядування у рамках їхньої компетенції. При прийнятті нових нормативно-правових внесень, чи внесенні змін до чинних неодмінно повинні застосовуватися загальні принципи права. Застосування принципу ретроактивності права дає можливість фізичним та юридичним особам бути впевненими в юридичній оцінці своїх дій не лише при їх вчиненні але і в майбутньому.

Наукова новизна. В процесі дослідження науково обґрунтовано, що кримінальне процесуальне законодавство України в цілому відповідає Основному Закону України та практики Європейського суду з прав людини під час здійснення кримінального провадження при зміні покарання за вчинення кримінальних правопорушень.

Практична значимість. Результати дослідження можуть бути використані у правотворчій діяльності при подальшому вдосконаленні національного кримінального процесуального, кримінального законодавства щодо вдосконалення інституту застосування покарання при удосконаленні законодавства про покарання за вчинення кримінальних правопорушень, а також у навчальному процесі під час викладання і вивчення навчальних дисциплін «Кримінального процесуального права України», «Кримінального права», «Правоохоронна діяльність», «Адвокатура», інші.

Ключові слова: досудове розслідування, судовий розгляд, загальні принципи права, принцип ретроактивності, правотворча, правозастосовна діяльність, перегляд вироків, чинність закону, злочинне діяння, зворотня дія закону в часі, скасування кримінальної відповідальності, пом'якшення кримінальної відповідальності, *ex post facto*.

Mykhailo Lototskyi

PhD in Law, Associate Professor of the Department of Law of the
King Danylo University,
35 Konovaltsia street, Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76018
e-mail: lotockiymw@ukr.net

Liliya Dzundza

Associate Professor, Department of theology and social science disciplines named after
Academician of the Ukrainian Academy of Sciences I. Lutskyi
st. E. Konovaltsia, 35, Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76018
e-mail: liliia.dzundza@ukd.edu.ua

**APPLICATION OF THE PRINCIPLE OF RETROACTIVITY IN UKRAINIAN
LEGISLATION FOR COMMITMENT OF APPLICABLE OFFENSES AGAINST
PROPERTY**

Purpose. The purpose of the work is to study the extension of the principle of retroactivity to law-making and law-enforcement practice to the legal system in Ukrainian legislation. **Methodology.** The methodology includes a comprehensive analysis and generalization of the available scientific and theoretical material and the formulation of relevant conclusions. The following methods of scientific knowledge were used during the study: comparative law, logical-grammatical, system-structural, modeling. Results. During the study, it was recognized that in the legislation of Ukraine, in the process of creating and implementing legal norms, general principles of law are applied, which are guided by state authorities and local governments in their activities within the framework of their competence. When adopting new regulatory legal provisions or making changes to existing ones, general principles of law must be applied. The application of the principle of retroactivity of law allows individuals and legal entities to be confident in the legal assessment of their actions not only when they are committed, but also in the future. **Scientific novelty.** In the process of research, it was scientifically substantiated that the criminal procedural legislation of Ukraine as a whole complies with the Fundamental Law of Ukraine and the practice of the European Court of Human Rights during criminal proceedings when changing the punishment for committing criminal offenses.

Practical significance. The results of the study can be used in law-making activities in the further improvement of national criminal procedural, criminal legislation regarding the improvement of the institution of the application of punishment when improving the legislation on punishment for committing criminal offenses, as well as in the educational process during the teaching and study of the academic disciplines "Criminal Procedural Law of Ukraine", "Criminal Law", "Law Enforcement Activities", "Advocacy", others.

Key words: pre-trial investigation, trial, general principles of law, principle of retroactivity, law-making, law enforcement activity, review of sentences, validity of law, criminal act, retroactive effect of law in time, abolition of criminal liability, mitigation of criminal liability, ex post facto.

Постановка проблеми. Протягом останнього десятиліття європейські принципи публічного права стали предметом дослідження значної кількості вітчизняних наукових праць. В той же час, окремі аспекти проблеми забезпечення дії принципу ретроактивності досі залишаються поза увагою вітчизняних вчених.

На виконання зобов'язань, взятих Україною після приєднання до конвенцій Організації Об'єднаних Націй та Ради Європи, Верховною Радою України ухвалено ухвалюються закони, якими внесена зміни в законодавство України, у тому числі й до Кримінального кодексу України, з метою, з одного боку, привести законодавство України у відповідність до норм міжнародного права, зокрема Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у частині декриміналізації деяких діянь, пом'якшення покарання та інше.

Проблеми застосування зворотної дії закону про кримінальну відповідальність (ex post facto (ретроактивний закон)) була і залишається бути актуальною як у правотворчій та правозастосовній діяльності. Правила чинності закону про кримінальну відповідальність у часі встановлюють (принцип ретроактивності), що закон, який встановлює кримінальну протиправність діяння, посилює кримінальну відповідальність або іншим чином погіршує становище особи, не має зворотної дії в

часі. Іншими словами, до діяння не може застосуватися закон, який набрав чинності пізніше його вчинення, крім випадків, якщо цей закон якимось чином поліпшує становище особи, що вчинила таке діяння. В зв'язку з частими змінами до чинного законодавства особливе місце посідає практика застосування зміненого законодавства.

Верховною Радою України нормами деяких із законів про кримінальну відповідальність за вчинення окремих протиправних дій було пом'якшено (скасовано): злочини проти власності, а нормами інших законів за вчинення тих самих протиправних дій – посилено, зокрема за «Колабораційна діяльність».

Як наслідок, у судовій практиці при постановленні вироків, перегляді їх в апеляційному (касаційному) порядку спостерігається неоднакове застосування ст. ст. 4, 5, 74 Кримінального кодексу України щодо правильного визначення закону, що скасовує злочинність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження засад національного і міжнародного кримінального законодавства щодо застосування зворотної дії закону в часі (ex post facto - ретроактивний закон) здійснювалося вченими правознавцями, зокрема, вивченням даної тематики займалися В. В. Лазарев, С.С. Алексєєв, Д. М. Бахрах, Р. О. Гаврилюк, В. Б. Авер'янов, І. А. Грицяк, В.М. Завгородня, І. Б. Коліушко, О. В. Курінний, Д. М. Лук'янець, Ю. С. Педько, А. А. Пухтецька, В. О. Стоян, В. П. Тимошук та інші, однак питанню застосування ретроактивності у них приділяється порівняно мало уваги.

Об'єктом дослідження виступають, як норми українського, так і норми міжнародного права, які регламентують зміст принципу ретроактивності (заборони зворотної дії в часі) в контексті зарубіжного та вітчизняного досвіду.

Постановка завдання. Дослідити окремі проблеми забезпечення дії принципу верховенства права в аспекті ретроактивного принципу (ex post facto) у кримінальному та кримінальному процесуальному законодавстві щодо дії закону про кримінальну відповідальність в часі за злочини проти власності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пошук балансу між інтересами суспільства, потерпілого у кримінальному провадженні з метою відновлення правопорядку та відшкодування шкоди завданої кримінальним правопорушенням з однієї сторони та дотриманням прав підозрюваного (обвинуваченого, засудженого) при здійсненні кримінального провадження для забезпечення пропорційного втручання держави у приватне життя завжди повинно бути мінімально необхідним для досягнення мети кримінального провадження. КПК України, судова практика, рішення ЄСПЛ докладно регламентують застосування покарання до осіб які вчинили кримінальні правопорушення.

Одне з центральних місць у реалізації конституційних норм у кримінальних правових нормах займає ст. 5 КК України, яка закріплює, в тому числі, і принцип гуманізму. Наразі серед тенденцій реформування вітчизняного кримінального законодавства можна виділити його гуманізацію. Реалізація цієї тенденції відбувається завдяки тому, що до чинного кримінального законодавства неодноразово вносилися відповідні зміни та доповнення. Так, правові норми, що регулюють пом'якшення покарання, містяться у низці норм чинного законодавства України яке передбачає кримінальну відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень.

У юридичній літературі науковці вказують на темпоральну (часову) дію кримінальних законів якими забезпечується забезпечується єдністю двох принципів: ретроактивності і ультраактивності.

Принцип ультраактивності кримінального закону передбачений ч. 2 ст. 4 КК України, відповідно до нього, злочинність і караність, а також інші кримінально - правові наслідки діяння визначаються законом про кримінальну відповідальність, що діяв на час вчинення протиправного діяння, але якщо закон про кримінальну відповідальність пом'якшує відповідальність за вчинення кримінального правопорушення або скасовує злочинність діяння чи іншим чином поліпшує становище особи, то він, згідно ч. 1 ст. 5 КК України, має зворотну дію у часі - принцип ретроактивності дії кримінального закону.

Припинення чинності закону про кримінальну відповідальність означає, що його норми не можуть застосовуватися до визначених у ньому діянь. Підставами для припинення чинності законом про кримінальну відповідальність є прийнятті Верховною Радою України нормативно-правові акти відповідно до яких: закінчився строку дії, на яку був прийнятий закон; заміна закону про кримінальну відповідальність іншим законом; скасування закону про кримінальну відповідальність; визнання Конституційним Судом України неконституційності нормативно-правового акту чи його частини.

Згідно ст. 58 Конституції України, закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи [4].

В свою чергу, відповідно до ч. 1 ст. 5 КК України, закон про кримінальну відповідальність, що скасовує кримінальну протиправність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, має зворотну дію у часі, тобто поширюється на осіб, які вчинили відповідні діяння до набрання таким законом чинності, у тому числі на осіб, які відбувають покарання або відбули покарання, але мають судимість [5].

Ст. 3 КАС України передбачено, що провадження в адміністративних справах здійснюється відповідно до закону, чинного на час вчинення окремої процесуальної дії, розгляду і вирішення справи; закон, який встановлює нові обов'язки, скасовує чи звужує права, належні учасникам судового процесу, чи обмежує їх використання, не має зворотної дії в часі [1]. Відповідно до ст. 3 ЦПК України, провадження в цивільних справах здійснюється відповідно до законів, чинних на час вчинення окремих процесуальних дій, розгляду і вирішення справи; закон, який встановлює нові обов'язки, скасовує чи звужує права, належні учасникам судового процесу, чи обмежує їх використання, не має зворотної дії в часі [11].

У Рішенні Конституційного Суду України у справі № 1-рп/1999 від 9 лютого 1999 року Суд зазначає, що за загальновизнаним принципом права закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі. Цей принцип закріплений у частині першій статті 58 Конституції України, за якою дію нормативно-правового акту в часі треба розуміти так, що вона починається з моменту набрання цим актом чинності і припиняється з втратою ним чинності, тобто до події, факту застосовується той закон або інший нормативно-правовий акт, під час дії якого вони настали або мали місце. Конституція України, закріпивши частиною першою статті 58 положення щодо неприпустимості зворотної дії в часі законів та інших нормативно-правових актів, водночас передбачає їх зворотну дію в часі у випадках, коли вони пом'якшують або

скасовують юридичну відповідальність особи, що є загальновизнаним принципом права. Тобто щодо юридичної відповідальності застосовується новий закон чи інший нормативно-правовий акт, що пом'якшує або скасовує відповідальність особи за вчинене правопорушення під час дії нормативно-правового акту, яким визначались поняття правопорушення і відповідальність за нього.

Конституційний Суд України дійшов висновку, що положення частини першої статті 58 Конституції України про зворотну дію в часі законів та інших нормативно-правових актів у випадках, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи, стосується фізичних осіб і не поширюється на юридичних осіб [4].

Відповідно до п. 1 ст. 7 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, «нікого не може бути визнано винним у вчиненні будь-якого кримінального правопорушення на підставі будь-якої дії чи бездіяльності, яка на час її вчинення не становила кримінального правопорушення згідно з національним законом або міжнародним правом. Також не може бути призначене суворіше покарання ніж те, що підлягало застосуванню на час вчинення кримінального правопорушення» [3]. Подібні приписи містяться, зокрема, у Загальній декларації прав людини 1948 року (п. 2 ст.11), Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 року (п. 1 ст. 15).

У рішенні ЄСПЛ у справі *Scoppola v. Italy* (№ 2) від 17 вересня 2009 року (заява № 10249/03) Європейський суд з прав людини зазначив, що „гарантія, установлена статтею 7 Конвенції, що є істотним елементом правовладдя (the rule of law), посідає визначне місце в системі захисту [людських прав] за Конвенцією. <...> Цю статтю мають тлумачити та застосовувати, як це впливає з її предмета й цілі, у такий спосіб, щоб забезпечувати ефективний захист від свавільного переслідування, засудження та покарання <...>“ (§ 92); „у пункті 1 статті 7 Конвенції міститься не лише заборона зворотної дії приписів кримінального права на шкоду обвинуваченому. У ньому також втілено принцип, що лише закон може визначати злочин та встановлювати покарання (nullum crimen, nulla poena sine lege). Із цього пункту випливає не тільки заборона кваліфікувати як правопорушення діяння, які на момент їх вчинення не були кримінально караними, у більш загальному розумінні він так само встановлює принцип, згідно з яким кримінальний закон не можна тлумачити широко на шкоду обвинуваченому, наприклад за аналогією“ (§ 93); „пункт 1 статті 7 Конвенції гарантує не тільки принцип унеможливлення зворотної дії більш суворих кримінальних законів, але, також, імпліцитно - принцип зворотної дії більш м'якого кримінального закону. Цей принцип втілено в правилі, відповідно до якого, якщо кримінальний закон, чинний на момент вчинення правопорушення, і кримінальні закони, ухвалені пізніше, що набрали чинності до постановлення остаточного вироку, мають відмінності, то суди повинні застосовувати той закон, приписи якого найсприятливіші для підсудного“ (§ 109) [9].

Законом України за № 2117-IX від 03.03.2022 «Про внесення змін до КК України щодо посилення відповідальності за мародерство» були внесені зміни до частин четвертих статей 185, 186, 187, 189 та 191 КК України однакового змісту: ці положення доповнені кваліфікуючою ознакою здійснення злочинів «в умовах воєнного або надзвичайного стану». Відповідно, за дрібне викрадення чужого майна, на відміну від крадіжки, була передбачена адміністративна відповідальність [7]. Згідно з ст. 51 КУпАП, викрадення чужого майна вважається дрібним, якщо вартість такого майна на момент правопорушення не перевищує 0,2 неоподаткованого мінімуму доходів громадян [2].

Якщо вартість викраденого майна становила 0,2 і більше НМДГ, то наступала кримінальна відповідальність у виді позбавлення волі строком від 5 до 8 років [2].

09.08.2024 р набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та деяких інших законів України щодо посилення відповідальності за дрібне викрадення чужого майна та врегулювання деяких інших питань діяльності правоохоронних органів» (Закон № 3886-IX від 18.07.2024). Згідно даного Закону було внесено зміни в ст. 51 КУпАП (Дрібне викрадення чужого майна), зокрема:

Дрібне викрадення чужого майна шляхом крадіжки, шахрайства, привласнення чи розтрата, якщо вартість такого майна на момент вчинення правопорушення не перевищує 0,5 неоподаткованого мінімуму доходів громадян, -тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до тридцяти годин, або адміністративний арешт на строк до п'яти діб.

Дія, передбачена частиною першою цієї статті, якщо вартість такого майна на момент вчинення правопорушення становить від 0,5 до двох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, - тягне за собою накладення штрафу від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від тридцяти до сорока годин, або виправні роботи на строк до одного місяця з відрахуванням двадцяти процентів заробітку, або адміністративний арешт на строк від п'яти до десяти діб [8].

Відповідно до п. 1⁴ ч. 1. ст. 284 КПК України кримінальне провадження закривається в разі, якщо втратив чинність закон, яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння [6].

Частинами 2 та 3 ст. 74 КК передбачено, що особа, засуджена за діяння, караність якого законом усунена, підлягає негайному звільненню від призначеного судом покарання. Якщо ж призначена засудженому міра покарання перевищує санкцію нового закону, вона знижується до максимальної межі покарання, встановленої санкцією нового закону, а в разі, коли така межа передбачає більш м'який вид покарання, відбусте засудженим покарання зараховується з перерахуванням за правилами, встановленими ч. 1 ст. 72 КК. Звільнення від покарання і зниження покарання за новим законом здійснюється судом тільки за клопотанням (заявою) засудженого, його захисника, законного представника або за поданням прокурора чи органу, що відає виконанням покарання [5].

Питання зворотної дії закону в часі виникають при досудовому розслідуванні кримінальних проваджень (справ), під час підготовчого провадження (попереднього розгляду справи) в суді, при апеляційному (касаційному) перегляді, а також при перегляді справи Верховним Судом України та під час виконання вироку суду.

Ч. 1 ст. 479. 2 КПК України, суд здійснює судове провадження щодо діяння, кримінальна протиправність якого була встановлена законом, що втратив чинність, у загальному порядку, передбаченому цим Кодексом, з урахуванням особливостей, визначених цією статтею [6].

Висновки. Вважаємо, що Законом № 3886-IX від 18.07.2024 у правозастосовну практику кримінального процесу було втілено ретроактивний принцип (*ex post facto*), одним з який забезпечує збалансований інтерес осіб, які потерпіли від кримінальних правопорушень та осіб, які вчинили такі правопорушення, а також суспільства в цілому. В свою чергу вищевказаним Законом не передбачено можливості відшкодування

шкоди, завданої незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури та суду, що потребує подальшого вдосконалення законодавства.

Список використаних джерел

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України № 2747-IV, редакція від 15.11.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України № 80731-X, редакція від 25.10.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakono.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
5. Кримінальний кодекс України: Закон України № 2341-III, редакція від 21.11.2024 р. URL: <http://zakono.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/print1509546860368158>
6. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 01.11.2024, № 4033-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
7. Про внесення змін до КК України щодо посилення відповідальності за мародерство: Закон України за № 2117-IX від 03.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text>
8. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та деяких інших законів України щодо посилення відповідальності за дрібне викрадення чужого майна та врегулювання деяких інших питань діяльності правоохоронних органів: Закон України № 3886-IX від 18.07.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3886-20#n8>
9. Рішення ЄСПЛ справа Скоппола проти Італії (№ 2) (Scoppola проти Італії (№ 2)), (№ 10249/03) від 17.09.2009 р. URL: <file:///C:/Users/Mihael/Downloads/CASE%20OF%20SCOPPOLA%20v.pdf>
10. Рішення Конституційного Суду України у справі № 1-рп/1999 від 9 лютого 1999 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-99#Text>
11. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України № 1618-IV, редакція від 19.10.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

References

1. Code of Administrative Procedure of Ukraine: Law of Ukraine No. 2747-IV, edition of 11/15/2024. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (in Ukrainian)
2. Code of Ukraine on Administrative Offenses: Law of Ukraine No. 80731-X, version of October 25, 2024. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (in Ukrainian)
3. Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: The Convention was ratified by Law No. 475/97-VR dated 07/17/1997. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (in Ukrainian)
4. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated 28.06.1996 No. 254k/96-BP. Available at: <http://zakono.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (in Ukrainian)
5. Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine No. 2341-III, version dated November 21, 2024. Available at: <http://zakono.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/print1509546860368158>
6. Criminal Procedure Code of Ukraine. Law of Ukraine dated November 1, 2024, No. 4033-IX. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (in Ukrainian)
7. On making changes to the Criminal Code of Ukraine regarding increased liability for looting: Law of Ukraine No. 2117-IX dated 03.03.2022 Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text> (in Ukrainian)
8. On amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses and some other laws of Ukraine regarding increased liability for petty theft of other people's property and regulation of some other issues of law enforcement activities: Law of Ukraine No. 3886-IX dated 18.07.2024 Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3886-20#n8> (in Ukrainian)
9. Decision of the ECtHR in the case of Scoppola v. Italy (No. 2) (Scoppola v. Italy (No. 2)), (No. 10249/03) dated September 17, 2009. Available at: <file:///C:/Users/Mihael/Downloads/CASE%20OF%20SCOPPOLA%20v.pdf> (in Ukrainian)

10. Decision of the Constitutional Court of Ukraine in case No. 1-rp/1999 dated February 9, 1999.
Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-99#Text> (in Ukrainian)

11. Civil Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine No. 1618-IV, version dated 10.19.2024
Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (in Ukrainian)

Стаття: надійшла до редакції 25.10.2024

прийнята до друку 15.11.2024

The article: is received 25.10.2024

is accepted 15.11.2024

Бібліографія: Лотоцький М. В., Дзундза Л. П. Застосування принципу ретроактивності в українському законодавстві за вчинення прикримінальних правопорушень проти власності. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право.* Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2024. Вип. 18 (30). С. 147-154. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.147-154>



УДК 343.12

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.155-161>

ВИКРИВАЧ: ВИД ЗАЯВНИКА ЧИ ОКРЕМИЙ УЧАСНИК КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Огерук Ігор Степанович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права та публічного
управління ЗВО «Університет Короля Данила»,
вулиця Захисників Маріуполя, 29/31,
м. Надвірна Івано-Франківської області, 78405, Україна,
e-mail: igor.oheruk@ukd.edu.ua,
ORCID: <https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0002-3394-8768>

Загурський Олександр Богданович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права та публічного
управління ЗВО «Університет Короля Данила»,
вулиця Липова буд. 43, кв. 8, м. Тисмениця
Івано-Франківської області, 77400, Україна,
e-mail: oleksandr.zahurskyi@ukd.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0797-8864>

Мета. Метою роботи є аналіз чинного законодавства у частині, що стосується викривача як учасника кримінального провадження, та з'ясування питання, наскільки його процесуальний статус відповідає положенням кримінального процесуального та антикорупційного законодавства України. **Методика.** Методика включає комплексний аналіз та узагальнення наявного науково-теоретичного матеріалу і формулювання відповідних висновків та рекомендацій. Під час дослідження використовувались наступні методи наукового пізнання: термінологічний, логіко-семантичний, функціональний, системно-структурний, логіко-нормативний. **Результати.** В процесі дослідження визначено: права викривача, передбачені КПК України, є ширшими від прав заявника; викривач зберігає свій процесуальний статус та бере участь у кримінальному провадженні набагато довше, ніж заявник; якщо взяти до уваги положення Закону України «Про запобігання корупції», то перелік прав і гарантій викривача більший, ніж це передбачено КПК України, що ще більше відрізняє викривача та заявника як учасників кримінального провадження. Однак, зазначені положення в кримінальному процесуальному законодавстві України не систематизовані, а частково відсутні, що потребує внесення змін до чинного КПК України. **Наукова новизна.** В процесі дослідження встановлено, що КПК України наділяє викривача ширшим колом прав, ніж заявника, зокрема, в частині інформування його про хід та стан досудового розслідування, яке розпочате за його заявою чи повідомлення, права на отримання винагороди та права на апеляційне оскарження. Викривач як учасник кримінального провадження зберігає свій процесуальний статус до стадії апеляційного провадження включно, в той час як заявник у кримінальному провадженні – це учасник правовідносин, який має тимчасовий характер. Де-факто викривач стає зацікавленою стороною у кримінальному провадженні, інтерес якого полягає в отриманні винагороди. Закон України «Про запобігання корупції» наділяє викривача ще ширшим колом прав, які суттєво відрізняють його від викривача, зокрема, в частині зміни процесуального статусу та представництва у кримінальному провадженні. Це вимагає внесення змін до КПК України з метою чіткого визначення кола прав і гарантій викривача як учасника кримінального провадження, впровадження механізму представництва викривача у кримінальному процесі та визначення статусу НАЗК як учасника кримінального провадження. **Практична значимість.** Результати дослідження може бути використано у правотворчій та правозастосовній діяльності під час досудового розслідування корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних з корупцією.

Ключові слова: учасник кримінального провадження, викривач, заявник, Національне агентство з питань запобігання корупції, кримінальне провадження.

Ihor Oheruk

Candidate of Juridical Sciences (Ph. D.), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Law and Public Administration at the University of King Danylo, 29/31 Zahisnykiv Mariupolya Street, Nadvirna, Ivano-Frankivsk Region, 78405, Ukraine, email: ihor.oheruk@ukd.edu.ua

Oleksandr Zahursky

Candidate of Juridical Sciences (Ph. D.), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Law and Public Administration at the University of King Danylo, 43, Lipova Street, apartment 8, Tysmenytsia, Ivano-Frankivsk Region, 77400, Ukraine, e-mail: oleksandr.zahurskyi@ukd.edu.ua

DENUNCIATOR: TYPE OF APPLICANT OR INDIVIDUAL PARTICIPANT IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Purpose: The purpose of this work is to analyze the current legislation concerning the denunciator as a participant in criminal proceedings and to determine the extent to which their procedural status aligns with the provisions of Ukraine's criminal procedural and anti-corruption legislation.

Methodology: The methodology involves a comprehensive analysis and synthesis of existing scientific and theoretical material, leading to the formulation of relevant conclusions and recommendations. The research employed the following scientific methods: terminological, logical-semantic, functional, systemic-structural, and logical-normative.

Results: The study found that the rights granted to denunciators under the Criminal Procedure Code (CPC) of Ukraine are broader than those of a claimant. Denunciators retain their procedural status and participate in criminal proceedings for a longer duration compared to claimants. Moreover, under the provisions of the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption," denunciators are endowed with additional rights and guarantees not stipulated in the CPC, further distinguishing them from claimants as participants in criminal proceedings. However, these provisions in Ukraine's criminal procedural legislation are not systematically organized, and some are entirely absent, necessitating amendments to the current CPC.

Scientific Novelty: The study established that the CPC grants denunciators broader rights than claimants, including the right to be informed about the progress and status of pre-trial investigations initiated based on their reports, the right to receive rewards, and the right to file appeals. Denunciators retain their procedural status until the appellate stage, whereas claimants are temporary participants in legal relations. De facto, whistleblowers become interested parties in criminal proceedings, motivated by the prospect of receiving rewards. The Law of Ukraine "On Prevention of Corruption" provides denunciators with even more extensive rights, particularly in terms of changes to their procedural status and representation in criminal proceedings. This underscores the need for amendments to the CPC to clearly define the rights and guarantees of denunciators, establish mechanisms for their representation in criminal proceedings, and determine the status of the National Agency on Corruption Prevention (NACP) as a participant in criminal proceedings.

Practical Significance: The research results can be utilized in legislative drafting and law enforcement practices during pre-trial investigations of corruption offenses and related misconduct.

Key words: participant in criminal proceedings, denunciator, applicant, National Agency for the Prevention of Corruption, criminal proceedings.

Постановка проблеми. Незважаючи на війну з росією, Україна впевнено рухається до вступу в Європейський Союз. 28 лютого 2022 року Україна направила заявку на членство в ЄС, а 23 червня 2022 року за одностайною згодою лідерів усіх 27 держав-членів ЄС Україна отримала європейську перспективу та отримала статус кандидата. Однак, статус кандидата нашої державі було надано за умови, що Україна зробить деякі ключові кроки, серед яких було згадано антикорупцію. Слід зазначити, що Україна зробила досить багато, імплементуючи в національне законодавство положення міжнародних правових актів у сфері протидії корупції. Одним із кроків, котрий був покликаний вдосконалити протидію корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням, стало внесення ряду змін до Закону України «Про запобігання корупції» в частині нового учасника антикорупційної діяльності – викривача. Зміни надавали визначення викривача

як учасника антикорупційних заходів, передбачали заходи захисту і гарантій викривача та його близьких осіб, окреслювали коло його прав. Певні зміни торкнулися й кримінального процесуального законодавства в частині визнання викривача учасником кримінального провадження, однак вони мають несистемний характер та не повністю відповідають положенням інших нормативно-правових актів, насамперед, Закону України «Про запобігання корупції».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Досліджували проблему правового та процесуального статусу викривача у кримінальному провадженні такі науковці: І. В. Гловюк, В. В. Луцик, В. Михайленко та інші, а також деякі з зазначених питань досліджувалися у науково-практичних коментарях до Закону України «Про запобігання корупції».

Постановка завдання. Проаналізувати чинне законодавство у частині, що стосується правового статусу викривача, та з'ясування питання, наскільки його процесуальний статус відповідає положенням кримінального процесуального та антикорупційного законодавства України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Частина 1 статті 3 КПК України надає визначення термінів, які вживаються у кримінальному процесуальному законодавстві. Пункт 25 зазначеної частини вказаної статті надає перелік учасників кримінального провадження, серед яких згадується викривач. Проте, він згадується в контексті заявника, дослівно «... заявник, у тому числі викривач» [3]. Однак, чи дійсно на даний момент викривач є видом заявника, як це передбачено КПК України, чи викривач де-факто є окремим учасником кримінального провадження?

Якщо проаналізувати ознаки учасника кримінального провадження, то в науковій літературі їх характеризують тим, що вони:

- беруть участь у кримінальному провадженні на підставах та в порядку, які передбачені чинним кримінальним процесуальним законодавством, за тієї умови, що відсутні обставини, за яких закон виключає можливість їх участі у кримінальному провадженні;
- мають чітко визначені права і обов'язки, а законом передбачена процедура їхньої реалізації;
- діють у кримінальному провадженні відповідно до своїх прав та обов'язків у встановленому законом порядку;
- вступають у кримінальні процесуальні правовідносини із іншими учасниками кримінального провадження;
- несуть відповідальність за невиконання своїх процесуальних обов'язків або порушення прав інших учасників кримінального провадження [2, с. 248, 4, с 54-55].

Заявник згадується у п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України як учасник кримінального провадження. Крім цього, заявнику присвячена ст. 60 КПК України, яка надає визначення заявника та наділяє його правами як учасника кримінального провадження. Частково згадується заявник у параграфі 6 КПК України, який регламентує підстави та порядок відводів у кримінальному провадженні. Стаття 214 КПК України покладає обов'язок на уповноважену особу внести до ЄРДР відомості про прізвище, ім'я, по батькові заявника та надати йому витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань. Частина 4 статті 218 зобов'язує повідомляти заявника про передачу кримінального провадження за територіальною підслідністю. Частина 6 статті 284 зобов'язує в разі закриття кримінального провадження слідчим чи дізнавачем копію відповідної постанови надсилати заявнику та надає право останньому оскаржувати таку постанову до прокурора.

Також заявник згадується у частині 1 статті 303 КПК України як учасник кримінального провадження, який має право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого, дізнавача чи прокурора під час досудового розслідування (п.п. 1, 3, 4) [3]. Якщо взяти до уваги те, що КПК України визначає викривача як вид заявника, можна зробити висновок, що всі вище перелічені права та обов'язки щодо заявника в повній мірі стосуються і викривача.

Викривач як учасник кримінального провадження згадується в КПК України в ряді статей, зокрема, ст. 3 надає визначення викривача у кримінальному процесі (п. 16-2) та згадує викривача як окремих вид заявника (п. 25). Ч. 3 ст. 60 КПК України також згадує викривача як вид заявника, якому надається право отримувати інформацію про стан досудового розслідування, розпочатого за його заявою чи повідомленням, у відповідності до Закону України «Про запобігання корупції». Стаття 130-1 КПК України регламентує виплату винагороди викривачу у кримінальному провадженні. Стаття 214 КПК України, в якій йдеться про початок досудового розслідування, у ч. 9 зобов'язує уповноважену особу протягом 24 годин з моменту внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань у повідомити у письмовій формі Національне агентство з питань запобігання корупції про початок досудового розслідування за участю викривача та надати копію такого повідомлення самому викривачу. Стаття 291 КПК України зазначає, що у обвинувальному акті, який складається за результатами досудового розслідування, вказуються анкетні відомості викривача, зокрема, його прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання та громадянство (ч. 2, п. 3-1), а також розмір пропонуваної винагороди викривачу (ч. 2, п. 8-1). Ч. 10 ст. 352 КПК України регламентує, що допит викривача у судовому засіданні з метою забезпечення його безпеки проводиться з дотриманням вимог Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». Стаття 368 КПК України вказує, що суд серед питань, які вирішуються при ухваленні вироку, повинен вирішити питання щодо наявності підстав для виплати винагороди викривачу і, якщо такі є, у якому розмірі та в якому порядку (ч. 1, п. 7-2). Рішення про винагороду викривачу зазначається у резолютивній частині вироку, про що зазначається у п. 2 ч. 4 ст. 374 КПК України. І, нарешті, п. 9-3 ч. 1 ст. 393 КПК України надає викривачу право на апеляційне оскарження в частині, що стосується його інтересів під час вирішення питання виплати йому винагороди як викривачу [3]. Всі зазначені положення внесені до КПК України на основі Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо викривачів корупції». Як бачимо, чинне кримінальне процесуальне законодавство надає викривачу право участі у кримінальному провадженні, наділяє його певним колом прав та надає окремі інструменти застосування зазначених прав під час реалізації кримінальних процесуальних правовідносин з іншими учасниками кримінального провадження. Однак, слід зауважити, що права викривача є ширшими від прав заявника, зокрема, в частині інформування його про хід та стан досудового розслідування, яке розпочате за його заявою чи повідомлення, права на отримання винагороди та права на апеляційне оскарження. Крім цього, що викривач як учасник кримінального провадження зберігає свій процесуальний статус до стадії апеляційного провадження включно, в той час як заявник у кримінальному провадженні – це учасник правовідносин, який має тимчасовий характер, тобто у будь-якому разі особа, яка заявила про кримінальне правопорушення, згодом набуде процесуального статусу свідка [1, с. 531]. Підсумовуючи, слід констатувати, що де-факто викривач стає зацікавленою стороною у кримінальному провадженні. Його інтерес полягає у винесенні обвинувального вироку, оскільки тільки за такої умови він може отримати винагороду, а в

разі, якщо розмір винагороди його не влаштує, то він має право оскаржити судові рішення з метою перегляду такого розміру.

Слід зазначити, що вищевказаний Закон України вніс значні зміни, що стосуються викривача як учасника антикорупційної діяльності саме в Закон України «Про запобігання корупції». Зокрема, було надано визначення поняття «викривача» в цілому, визначено шляхи і способи повідомлення інформації викривачем про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції»: внутрішні канали повідомлення, зовнішні канали повідомлення та регулярні канали повідомлення. Також були запроваджені гарантії правового статусу викривача, впроваджені конкретні заходи захисту як викривача, так і його близьких осіб, та доповнені повноваження Національного агентства з питань запобігання корупції в частині, що стосується співпраці з викривачем та захисту його інтересів [5]. На жаль, не всі зазначені нововведення були синхронізовані із кримінальним процесуальним законодавством.

Якщо взяти до уваги правовий статус викривача, який надається йому у відповідності до Закону України «Про запобігання корупції», то різниця між викривачем та заявником у кримінальному провадженні стає ще більш очевидною. Зокрема, як вище зазначалося, заявник з часом змінює свій процесуальний статус та набуває статусу свідка у кримінальному провадженні. Однак, п. 4 ч. 2 ст. 53-3 Закону України «Про запобігання корупції» надає право викривачу відмовитися давати свідчення чи пояснення [6], що є несумісним із обов'язком свідка надавати покази у відповідності до положень КПК України. Відповідно, в такому разі викривач повинен зберігати свій початковий процесуальний статус та користуватись тим обсягом прав, який йому надає законодавство.

Не слід оминати і питання представництва викривача. Той же Закон України «Про запобігання корупції» визначає, що викривач з метою захисту своїх прав та представництва своїх інтересів може користуватись всіма видами правничої допомоги, передбаченої Законом України «Про безоплатну правничу допомогу», залучити адвоката самостійно або звернутися до Національного агентства з питань запобігання корупції [6, ч. 3 ст. 53]. Дане право було надано викривачу, не виокремлюючи певні види судочинства, тобто, його можна використати і в кримінальному провадженні. На жаль, уважно аналізуючи положення кримінального процесуального законодавства, можна констатувати, що ніяких вказівок щодо представництва інтересів викривача у кримінальному провадженні КПК України не надає. Однак, це не повинно звужувати прав викривача, які йому надаються та гарантуються чинним законодавством.

Окремої уваги заслуговує питання представництва викривача Національним агентством з питань запобігання корупції. Закон України «Про запобігання корупції», не виокремлюючи певні види судочинства, в разі звернення викривача надає НАЗК право здійснює представництво його інтересів в суді, бути присутнім на засіданнях судів усіх інстанцій, у тому числі на закритих судових засіданнях, вступати у справи на будь-якій стадії їх судового розгляду та брати участь у судовому розгляді таких справ, а також ініціювати перегляд судових рішень, незалежно від участі у судовому провадженні [6, ч. 3 ст. 53]. Однак, Національне агентство з питань запобігання корупції зовсім не згадується КПК України як учасник кримінального провадження, за винятком обов'язку уповноваженої особи повідомити НАЗК про початок досудового розслідування за участю викривача [3, ч. 9 ст. 214]. Відповідно, з метою забезпечення участі Національного агентства з питань запобігання корупції у кримінальному провадженні, намірили зміни до кримінального процесуального законодавства України, які б чітко регламентували права

та обов'язки НАЗК у кримінальному процесі та вирішили питання порядку реалізації його права представництва викривача у кримінальному провадженні.

Висновки. Підсумовуючи викладене, можна констатувати, що положення КПК України, які стосуються викривача як учасника кримінального провадження, не в повній мірі відповідають реаліям, які мають місце в українському законодавстві. Викривач є видом заявника тільки на початковому етапі кримінального провадження, але згодом набуває рис, які суттєво його відрізняють. Це стосується дії процесуального статусу викривача на стадіях кримінального провадження, переліку прав та гарантій викривача, а також представництва викривача у кримінальному провадженні. Таким чином, назріло питання про внесення змін до КПК України, де повинно бути виокремлено викривача як окремого учасника кримінального провадження, чітко визначені його права та гарантії у відповідності до антикорупційного законодавства, вирішено питання його представництва у кримінальному провадженні. Окремо слід визнати Національне агентство з питань запобігання корупції ще одним учасником кримінального провадження у справах за участю викривача, детально регламентувавши його права та обов'язки, а також вирішивши питання порядку реалізації його права представництва викривача у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел

1. Гловюк І. В., Луцик В. В. Кримінально-процесуальний статус викривача: проблемні питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 529-532. URL: http://www.lsej.org.ua/10_2021/140.pdf (дата звернення: 14.11.2024).
2. Король В. В., Юрчишин В. Д. Сутність категорії «учасник кримінального провадження» в науці кримінального процесуального права. *Прикарпатський юридичний вісник. Серія Кримінальний процес, криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність*. №2(5). 2014. С. 245-253.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n1297> (дата звернення: 04.11.2024).
4. Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. М. Кримінальний процес України. Підручник. 2-ге вид., перероб і доп. К.: Либідь, 1999. 536с.
5. Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо викривачів корупції: Закон України від 17 жовтня 2019 року. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/198-20#Text> (дата звернення: 05.11.2024).
6. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#n1515> (дата звернення: 12.11.2024).

References

1. Hloviuk, I.V., Lutsyk, V.V. (2021). Kryminalno-protsesualnyi status vykryvacha: problemni pytannia [Criminal procedural status of denunciator: problematic issues]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. 10, 529-532. Retrieved from: http://www.lsej.org.ua/10_2021/140.pdf (accessed 14.11.2024) (in Ukrainian)
2. Korol, V. V., Yurchyshyn, V. D. (2014). [The essence of the category «participant in criminal proceedings» in the science of criminal procedural law]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk. Seriya Kryminalnyi protses, kryminalistyka; sudova ekspertyza; operatyvno-rozshukova diialnist*. 2(5), 245-253. (in Ukrainian)
3. Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine (2012, April 13). *Ofitsiyni portal Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n1297> (accessed 04.11.2024) (in Ukrainian)
4. Mykheienko, M.M., Nor, V.T., Shybiko, V.M. (1999). *Kryminalnyi protses Ukrainy. Pidruchnyk* [Criminal Procedure of Ukraine. Textbook]. K.: Lybid, 1999 (in Ukrainian).

5. On Amendments to the Law of Ukraine «On Prevention of Corruption» on Corruption Denunciators: Law of Ukraine (2019, October 17). *Ofitsiyni portal Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/198-20#Text> (accessed 05.11.2024) (in Ukrainian)

6. On Prevention of Corruption: Law of Ukraine (2014, October 14). *Ofitsiyni portal Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#n1515> (accessed 12.11.2024) (in Ukrainian)

Стаття: надійшла до редакції 26.09.2024

прийнята до друку 17.10.2024

The article: is received 29.09.2024

is accepted 17.10.2024

Бібліографія: Огерук І. С., Загурський О. Б. Викривач: вид заявника чи окремих учасників кримінального провадження. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2024. Вип. 18 (30). С. 155-161. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.155-161>



УДК 343.3/7+343.1

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.162-169>

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КРАДІЖКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: МАТЕРІАЛЬНІ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ

Острогляд Олександр Васильович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права та правоохоронної діяльності Державного університету «Житомирська політехніка», професор кафедри права та публічного управління ЗВО «Університет Короля Данила»,

e-mail: ostrohlyad@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0003-3075>

Мета. Метою роботи є провести аналіз змін до кримінального законодавства та законодавства про адміністративну відповідальність за таємне викрадення чужого майна, подальшу судову практику з цього питання. Визначити певні тенденції застосування судами законодавства, що встановлює відповідальність за крадіжку в умовах воєнного стану. Проаналізувати вказані зміни на їх доречність та відповідність базовим принципам відповідальності. Базою такого аналізу є практика судів України, що розміщена в Єдиному реєстрі судових рішень та попередні тези повідомлень на конференції автора, що охоплюють окремі аспекти досліджуваної проблеми. **Методика.** Методика включає комплексний огляд та узагальнення наявного науково-теоретичного матеріалу та формулювання відповідних висновків та рекомендацій. Під час дослідження використовувались наступні **методи** наукового пізнання: термінологічний, системно-структурний, порівняльно-правовий та метод аналізу (при аналізі та порівнянні наявної судової практики кількох років). **Результати.** В процесі дослідження визнано, що зміни до законодавства, які передбачають юридичну відповідальність за таємне викрадення чужого майна є поспішними, необґрунтованими і породжують нові проблеми правозастосовної практики, не вирішуючи наявні. **Наукова новизна.** В процесі дослідження встановлено, що законодавча робота щодо юридичної відповідальності, як передумова належного правозастосування, потребує вдосконалення. Кут погляду дослідження вказав на те, що зміни, які викликані суспільним запитом, не дали відповіді на цей запит, а по суті були популістичним рішенням. **Практична значимість.** Результати дослідження можуть бути використані у правотворчій діяльності для розробки необхідних змін до чинного законодавства України про кримінальну та адміністративну відповідальність, а також для продовження подальших теоретичних досліджень в цій сфері.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, адміністративне правопорушення, дізнання, досудове слідство, крадіжка, таємне викрадення, воєнний стан, пропорційність, справедливість, покарання, власність.

Oleksandr Ostrohliad

Ph.D in Law, Associate Professor of Law and Law enforcement activity Department,
State University «Zhytomyr Polytechnic»,

Professor of Law and Public Management Department, Higher Education Institution
«King Danylo University»

e-mail: ostrohlyad@gmail.com

LEGAL LIABILITY FOR THEFT UNDER MARTIAL LAW: SUBSTANTIVE AND PROCEDURAL ASPECTS

Purpose. The purpose of the work is to analyze changes to criminal legislation and legislation on administrative liability for the secret theft of someone else's property, further judicial practice on this issue. To identify certain trends in the application by courts of legislation establishing liability for theft under martial law. To analyze the specified changes for their relevance and compliance with the basic principles of liability. The basis for such analysis is the practice of the courts of Ukraine, which is posted in the Unified Register of Court Decisions and previous theses of the author's conferences, covering individual aspects of the problem under study. **Methodology.** The methodology includes a comprehensive review and generalization of the available scientific and theoretical material and the formulation of relevant conclusions and recommendations. The following **methods** of scientific knowledge were used during the study: terminological, systemic and structural, comparative legal and analytical methods (when analyzing and comparing existing judicial practice for several years). **Results:** During the research, it was recognized that changes to the legislation that provide for legal liability for the secret theft of someone else's property are hasty, unfounded, and create new problems in law enforcement practice without solving existing ones. **Originality.** The research found that legislative work on legal liability, as a prerequisite for proper law

enforcement, needs to be improved. The research perspective indicated that changes prompted by public demand did not respond to this demand, but were essentially a populist solution. **Practical significance.** The results of the study can be used in lawmaking activities to develop the necessary changes to the current legislation of Ukraine on criminal and administrative liability, as well as to continue further theoretical research in this area.

Key words: criminal offense, administrative offense, inquiry, pre-trial investigation, theft, secret kidnapping, martial law, proportionality, justice, punishment, property.

Постановка проблеми. Війна, яка розпочалася в 2014 році, а потім переросла в повномасштабне вторгнення в 2022 році, як і будь-яка війна проявила кращі і гірші риси людей. Початок вторгнення характеризувався широким добровольчим та волонтерським рухом, а також злочинними проявами, які завдяки ЗМІ отримали назву «мародерство».

Звичайно, коли відбувся запит суспільства, навіть не запит, а вимога – посилити відповідальність за кримінально протиправні прояви щодо заволодіння майном, законодавець пішов шляхом меншого опору – фактично піднявши тяжкість цих діянь на кілька позицій, через кваліфікуючу ознаку – вчинення в умовах воєнного стану.

Хоча, як відзначив в своєму дописі М.І. Хавронюк «Помилки у законах воєнного часу щодо змін кримінального кодексу України» (URL: <https://www.facebook.com/nikolaj.havronuk/posts/5479104035454590>): «Не було жодної необхідності посилювати відповідальність за мародерство, оскільки до 7 березня 2022 р. за цей злочин (викрадення на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених) покарання у виді позбавлення волі і так було передбачено на строк від 3 до 10 років, тобто більше ніж за тяжке тілесне ушкодження».

Цілком достатнім є наразі покарання і за крадіжку, грабіж, вимагання та інші кримінальні правопорушення, вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану. До того ж у ст. 67 КК і так є обставина, що обтяжує покарання, за «вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій». Проблема ж полягає не в м'якому покаранні за ці кримінальні правопорушення, а в причинах того, чому далеко не всі вони викриваються, а особи, викриті в них, не завжди засуджуються та здійснюють реституцію та компенсацію» [7].

Після цього поспішні дії законодавця почали врегульовуватися за допомогою судової практики, яка й виявила недоліки законодавчої техніки, оскільки суди стали перед вибором «законного» чи «справедливого», оскільки поєднати ці два поняття в одному рішенні виявилось надзвичайно важко.

Подальші зміни кримінального законодавства не вирішивши вже наявні проблеми (питання юридичної відповідальності за крадіжку цікавили і напевно ще довго цікавитимуть дослідників, оскільки згідно із статистичними даними понад 50% від загальної кількості кримінальних правопорушень становлять кримінальні правопорушення проти власності [4, с.134]. На сьогодні постійною проблемою є визначення розміру кримінально-каранної крадіжки за процедурою передбаченою Податковим кодексом України [4, с.138-139]) породили нові.

Відповідно важливим моментом законодавчих змін в вдосконаленні юридичної відповідальності має бути те, що б зміни покращували стан попереднього регулювання. В цьому аспекті важливим має бути планування нормотворчої діяльності, щоб зміни були прогнозованими, науково обґрунтованими, наскільки це можливо звичайно. В іншому випадку, це викликатиме нерозуміння в суспільстві і проблеми в правозастосовчій практиці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання юридичної відповідальності за крадіжку та й загалом кримінальні правопорушення проти власності

досліджується багатьма фахівцями. Це наукові статті, монографії, науково-практичні коментарі тощо. В рамках цієї праці для обґрунтування окремих положень використано напрацювання наступних вчених: І.Б. Газдайка-Василишин, А.О. Йосипів, М.В. Самарчук, М.І.Хавронюк.

Постановка завдання. Незважаючи на незатихаючий інтерес до проблематики протидії крадіжкам в матеріальному та процесуальному аспекті, окремі її аспекти потребують викладу під іншим кутом. Метою цієї праці є показати, що матеріальне законодавство, що встановлює відповідальність за крадіжку в умовах воєнного стану потребуватиме подальших змін, оскільки практика судів України вказує саме на це (фактично стаття має стати підсумком кількох етапів дослідження в цій сфері), а процесуальне законодавство, яке мало б розвантажити окремі органи – не зробило цього, саме через необґрунтовані зміни.

Виклад основного матеріалу дослідження. На початку аналізу варто визначитися зі структурою цього дослідження. Загалом воно підсумовує кілька етапів розгляду питання юридичної відповідальності за крадіжки, що вчинені в умовах воєнного стану. Перший етап відбувся в 2022 році, коли законодавець ввів цю кваліфікуючу ознаку і з'явилася практика притягнення до відповідальності з її врахуванням, другий етап, коли законодавець шляхом збільшення розміру адміністративно-караної крадіжки таким чином встановив розмір кримінально-караної крадіжки як 2 неоподатковувані мінімуми доходів громадян. І тепер третій етап, а також четвертий як підсумкові, які узагальнюють, що ж відбулося в результаті таких дій в матеріальному та процесуальному плані.

Перший етап. Передумови та підсумки.

Зміни до КК України 2022 року, які були обумовлені тим, що прийняте в умовах мирного часу законодавство, з максимальним покаранням за крадіжку в розмірі до п'яти років обмеження волі, явно не задовольняло суспільство. Крім того це максимально можливий строк, який ще необхідно обґрунтувати, а оскільки ч.1 ст. 185 ККУ відноситься до кримінальних проступків, то застосувати п.11 ч.1 ст. 67 «вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій» неможливо, оскільки в ньому мова йде про злочин, а не про проступок.

Відповідно з березня 2022 року за крадіжку, вчинену в умовах воєнного стану має наставати покарання у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років.

В етапі першому було поставлено наступні запитання: чи відповів законодавець дійсно на потреби суспільства значно, кратно посиливши покарання саме за крадіжку? Чи не є таке покарання занадто суровим? Чи дає таке покарання можливість застосувати індивідуалізацію кримінальної відповідальності, як метод кримінально-правової політики, в кожному конкретному випадку? Чи не змушені суди в змінених умовах воєнного стану долати поспішні кримінально-правові політичні рішення законодавця в процесі застосування цієї норми (усунути проблему може лише суб'єкт правотворчості)? І чи не свідчить це про необхідність коригування норми ст. 185 ККУ?

Шляхом аналізу понад 50 вироків судів Івано-Франківської області було визначено, що практика призначення покарання за вчинення крадіжки в умовах воєнного стану йде наступними шляхами:

1. Найбільш поширений – застосування ст. 69 ККУ, тобто призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом.
2. Призначення мінімального покарання передбаченого ч. 4 ст. 185 – 5 років позбавлення волі з застосуванням ст. 75 ККУ, тобто звільнення від відбування покарання з випробуванням.

3. Одночасне застосування ст.ст. 69 і 75, тобто призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом від якого особа звільняється з випробуванням.

4. При наявності невідбутої частини покарання за попереднім вироком, а також вчинення кількох діянь в умовах воєнного стану, застосовується лише ч. 4 ст. 185, але і в цьому випадку покарання мінімальне, що передбачено санкцією цієї частини – 5 років позбавлення волі [5, с.67-68].

Таким чином стратегічне рішення ВРУ у відношенні до крадіжки навряд чи можна було на той час визнати виправданим, через системне застосування ст.ст. 69 і 75 ККУ. Як вбачалося на той час – законодавець «занадто» посилив відповідальність саме за вчинення цього діяння, через що суди обирали варіант «справедливість» на противагу «законності». Одним з варіантів вирішення цієї ситуації було «переміщення» відповідальності в ч. 2 ст. 185 ККУ, що надало б судам більший арсенал покарань для законно-справедливої оцінки скоєного (дет. див. джерело 5).

Другий етап. Передумови та підсумки.

Законом України від 18.07.2024 р. (набрав чинності 9 серпня 2024 р.) збільшили розмір адміністративно-каранної крадіжки до 2 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що на сьогодні становить 3028 грн. А відповідно саме з цієї суми «стартуватиме» кримінально-карана крадіжка.

Відразу виникло запитання на той час – чи це рішення законодавчого органу вплине якісно на судову практику? Оскільки крадіжки і далі відносяться до найбільш поширених кримінальних правопорушень за які в умовах воєнного стану загрожує від 5 до 8 років позбавлення волі.

На підставі аналізу вироків суду Івано-Франківської області, які було обрано, щоб порівняти попередні і теперішні показники виявилася наступна картина:

За вересень 2024 р. судами області постановлено 18 вироків суду щодо статті 185 ККУ «Крадіжка» (виявилось 17, 1 випадково занесений до розділу).

Так як вироків небагато, для ілюстрації проведений аналіз можна відобразити в вигляді таблиці:

№	Призначене покарання	Застосовані статті ЗЧ ККУ	Іспитовий строк	Примітка
1.	5 р.п.в.	75	1	https://reyestr.court.gov.ua/Review/121312220
2.	5 р.п.в.	75	3	https://reyestr.court.gov.ua/Review/121397018 - засуджено за 3 статтями
3.	4 р.п.в.	75	1	https://reyestr.court.gov.ua/Review/121555224
4.	5 р.п.в.	75	1 р. 6 міс.	https://reyestr.court.gov.ua/Review/121654937
5.	5 р.п.в.	75	2	https://reyestr.court.gov.ua/Review/121649729
6.	5 р.п.в.	75	2	https://reyestr.court.gov.ua/Review/121654938
7.	5 р.п.в.	75	3	https://reyestr.court.gov.ua/Review/121749278 - сукупність, група осіб

8.	2 р.п.в.	69	-	https://reyestr.court.gov.ua/Review/121813664 - реально
9.	5 р. 2 міс. п.в.	-	-	https://reyestr.court.gov.ua/Review/121819285 - був інший вирок з заст. ст. 75
10.	5 р.п.в.	75	1	https://reyestr.court.gov.ua/Review/121841083
11.	5 р.п.в.	75	1 р. 6 міс.	https://reyestr.court.gov.ua/Review/121855289
12.	5 р.п.в.	75	1	https://reyestr.court.gov.ua/Review/121855366
13.	5 р.п.в.	75	1	https://reyestr.court.gov.ua/Review/121888934 - раніше неодноразово судимий
14.	6 р.п.в.	-	-	https://reyestr.court.gov.ua/Review/121888942 - повторність
15.	5 р.п.в.	75	1	https://reyestr.court.gov.ua/Review/121889115
16.	5 р.п.в.	75	1	https://reyestr.court.gov.ua/Review/121950003
17.	5 р.п.в.	75	1	https://reyestr.court.gov.ua/Review/122051892

[6, с.28-30]

Звичайно така кількість вироків і лише з однієї області не дає повної картини притягнення до відповідальності за крадіжку в умовах воєнного стану, але певні висновки з призначення покарання (в порівнянні з попереднім етапом) можна зробити:

1. Найбільш поширений спосіб в попередньому дослідженні – застосування ст. 69 ККУ, тобто призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, **фактично застосовано лише один раз.**

2. В більшості призначається мінімальне покарання передбаченого ч. 4 ст. 185 – 5 років позбавлення волі з застосуванням ст. 75 ККУ, тобто звільнення від відбування покарання з випробуванням.

3. Одночасного застосування ст.ст. 69 і 75, тобто призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом від якого особа звільняється з випробуванням – **не виявлено.**

4. При наявності невідбутої частини покарання за попереднім вирок, а також вчинення кількох діянь в умовах воєнного стану, застосовується лише ч. 4 ст. 185, але і в цьому випадку покарання не надто більше за мінімальне, що передбачено санкцією цієї частини – 5 років позбавлення волі – **5 р. 2 міс., 6 р.**

5. Зустрічаються випадки призначення мінімального покарання, з застосуванням ст. 75, і стосовно неодноразово засуджених за цією статтею.

Таким чином, попередній висновок, що стратегічне рішення ВРУ у відношенні до крадіжки навряд чи можна визнати виправданим зберігається.

Системне застосування ст. 69 припинилося, проте ст. 75 ККУ застосовується так само часто. Відповідно суди далі обирають варіант «справедливість» на противагу «законності». Одним з варіантів вирішення цієї ситуації залишається «переміщення» відповідальності в ч. 2 ст. 185 ККУ, що дасть судам більший арсенал покарань для законно-справедливої оцінки скоєного (дет. див. джерело 6).

Третій етап. Інший регіон.

Етапом три стало запитання – чи можливо діяльність судів залежить від регіону вчинення крадіжки? Оскільки одним з елементів дискусії, яка розпочалася в 2022 році було чи потрібно вважати її вчинення в умовах воєнного стану – з використанням воєнного стану? В цьому випадку для аналізу взято вироки судів Харківської області, яка фактично є зоною бойових дій і є регіоном, що, серед інших, найбільше страждає від агресії.

Проаналізувавши вироки за листопад 2024 року виявилися наступні закономірності: серед 35 вироків – статтю 75 застосовано 22 рази, іспитовий строк різний від 1 до 3 років, покарання в цих випадках призначається мінімально можливе 5 років позбавлення волі; при наявності невідбутої частини покарання за попереднім вирок, а також вчинення кількох діянь в умовах воєнного стану покарання не надто більше за мінімальне, що передбачено санкцією цієї частини – 5 років позбавлення волі, тільки в кількох випадках склало 6 років, для більшості 5 років позбавлення волі.

Виявилось і кілька «цікавих» вироків: - неодноразово засудженому (6 разів) було призначено 5 років позбавлення волі, з застосування статті 75 ККУ іспитовий строк 2 роки (<https://reyestr.court.gov.ua/Review/122816334>), або - при вчиненні діяння організованою групою застосовано угоду, знову ж таки статтю 75 ККУ та іспитовий строк 3 роки (<https://reyestr.court.gov.ua/Review/123190216>)

Таким чином припущення про відмінність між регіонами не підтвердилося, ситуація в більшості така ж, як і інших і наближеність до лінії фронту не впливає на рішення судів з цього питання.

Четвертий етап. Для чого?

При прийнятті змін 2024 року висловлювалася позиція, що збільшення розміру кримінально-каранної крадіжки має розвантажити певні органи і суд.

Тому варто розглянути і це питання.

Згідно статті 216 КПК України «Підслідність» «Слідчі органів Національної поліції здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, крім тих, які віднесені до підслідності інших органів досудового розслідування», а відповідно до статті 255 КУАП «Особи, які мають право складати протоколи про адміністративні правопорушення» «У справах про адміністративні правопорушення, що розглядаються органами, зазначеними в статтях 218 - 221 цього Кодексу, протоколи про правопорушення мають право складати: 1) уповноважені на те посадові особи: органів Національної поліції (частини третя і четверта статті 42-4) (частина перша статті 44, стаття 44-1, частина перша статті 44-3, статті 46-1, 46-2, 51 (дрібне викрадення чужого майна – О.О.)...» [1].

Тобто всі справи, що стосуються таємного викрадення чужого майна перебувають в віданні Національної поліції. Звичайно є відмінності в досудовому слідстві і дізнанні, але орган загалом той же.

Тепер стосовно судів. Справи щодо статті 185 ККУ України та статті 51 КУПА розглядаються місцевими загальними судами, якими є окружні суди, які утворюються в одному або декількох районах чи районах у містах, або у місті, або у районі (районах) і місті (містах).

Таким чином розвантаженість судів навряд чи відбулася. Хто точно постраждав у цій ситуації, так це потерпілі, яким за даних умов отримати сатисфакцію стало набагато важче.

Висновки. Таким чином, можна зробити кілька узагальнень:

- в процесі змін законодавства, що передбачає відповідальність за кримінально-карану крадіжку суди з масового застосування комбінації статей 69 і 75 КК України перейшли на застосування ст. 75 КК України з різними іспитовими строками;
- можна констатувати факт, що зміни до кримінального законодавства і законодавства про адміністративну відповідальність стосовно таємного заволодіння майном не відповідають принципам пропорційності, справедливості та невідворотності кримінальної відповідальності;
- не відбулося анонсованого розвантаження Національної поліції та судів;
- зменшення стабільно високого рівня крадіжок навряд чи можна врегулювати за допомогою посилення санкцій, а відповідно потрібно шукати інші механізми впливу.

Список використаних джерел

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212-24). За станом на 25.10.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 213 - 330) За станом на 25.10.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text>
3. Кримінальний кодекс України. За станом на 21 листопада 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
4. Кримінально-правова охорона особи та власності в Україні: навч. посібник / І.Б. Газдайка-Василишин, А.О. Йосипів, М.В. Самарчук. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 240 с.
5. Острогляд О.В. Кримінально-правова політика протидії кримінальним правопорушенням проти власності в умовах воєнного стану: очікування та реальність. *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи*: матеріали Круглого столу (23 вересня 2022 року) / упор. І.В.Гловюк, Н.Р. Лащук, В.В.Навроцька, І.Р.Серкевич, Н.І.Устрицька. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 65-68
6. Острогляд О.В. Кримінально-правова політика протидії кримінальним правопорушенням проти власності в умовах воєнного стану: очікування та реальність (ч.2). *Правова політика України: історія та сучасність*: матеріали V Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Житомир, 10 жовтня 2024 року). Житомир: Житомирська політехніка, 2024. С. 28-30
7. Хавронюк М.І. Помилки у законах воєнного часу щодо змін кримінального кодексу України. URL: <https://www.facebook.com/nikolaj.havronuk/posts/5479104035454590>

References

1. Code of Ukraine on Administrative Offenses (Articles 1 - 212-24). As of 25.10.2024 Retrived from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (in Ukrainian)
2. Code of Ukraine on Administrative Offenses (Articles 213 - 330) As of 10/25/2024. Retrived from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text> (in Ukrainian)
3. The Criminal Code of Ukraine. As of November 21, 2024. Retrived from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (in Ukrainian)
4. Hazdaika-Vasylyshyn, I.B., Yosypiv, A.O., Samarchuk, M.V. (2019). Kryminalno-pravova okhorona osoby ta vlasnosti v Ukraini: navch. posibnyk [Criminal and legal protection of individuals and property in Ukraine: a manual] . Lviv: LvDUVS. (in Ukrainian)
5. Ostrohliad, O.V. (2022). Kryminalno-pravova polityka protydii kryminalnym pravoporushenniam proty vlasnosti v umovakh voiennoho stanu: ochikuvannia ta realnist [Criminal law policy to combat criminal offenses against property under martial law: expectations and reality]. *Kryminalna yustytysia v Ukraini: realii ta perspektyvy*: materialy Kruhloho stolu (23 veresnia 2022 roku) / upor. I.V.Hloviuk, N.R. Lashchuk, V.V.Navrotska, I.R.Serkevych, N.I.Ustrytska. (pp. 65-68). Lviv: Lvivskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. (in Ukrainian)
6. Ostrohliad, O.V. (2024). Kryminalno-pravova polityka protydii kryminalnym pravoporushenniam proty vlasnosti v umovakh voiennoho stanu: ochikuvannia ta realnist (P.2) [Criminal and legal policy of combating criminal offenses against property under martial law: expectations and reality (part 2)]. *Pravova polityka Ukrainy: istoriia ta suchasnist: materialy V Vseukrainskoho naukovo-praktychnoho seminaru (m. Zhytomyr, 10 zhovtnia 2024 roku)*. (pp. 28-30). Zhytomyr: Zhytomyrska politekhnik. (in Ukrainian)

7. Khavroniuk, M.I. Pomylyky u zakonakh voiennoho chasu shchodo zmin kryminalnoho kodeksu Ukrainy [Errors in wartime laws regarding changes to the Criminal Code of Ukraine] Retrived from: <https://www.facebook.com/nikolaj.havronuk/posts/5479104035454590> (in Ukrainian)

Стаття: надійшла до редакції 02.10.2024

прийнята до друку 23.10.2024

The article: is received 02.10.2024

is accepted 23.10.2024

Бібліографія: Острогляд О. В. Юридична відповідальність за крадіжку в умовах воєнного стану: матеріальні та процесуальні аспекти. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2024. Вип. 18 (30). С. 162-169. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.162-169>



Наукове видання

**Науково-інформаційний вісник Університету Короля Данила: Журнал.
Серія Право. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ ЗВО
«Університет Короля Данила», 2024. Вип. 18 (30). 170 с.**

Головний редактор – **А. І. Луцький**
Відповідальні редактори – **С. О. Короед**
М. І. Луцький

Відповідальна за випуск – **Л. Б. Федик**
Дизайн – **І. В. Гребенюк**
Комп'ютерна верстка – **І. Г. Петрів**
Коректор – **І. В. Варварук**

Підписано до друку 09.12.2024 р.
Формат 60х84 1/8. Папір офсетний. Віддруковано на ризографі
Ум. друк. арк. 20. Тираж 150. Зам. № 57

Редакційно-видавничий відділ
ЗВО «Університет Короля Данила»

76018, м. Івано-Франківськ, вул. Є. Коновальця, 35
Тел.: (0342) 77-18-45
Е-mail: redakcijaiifup@gmail.com
Сторінка в Інтернеті: <http://visnyk.iful.edu.ua/>